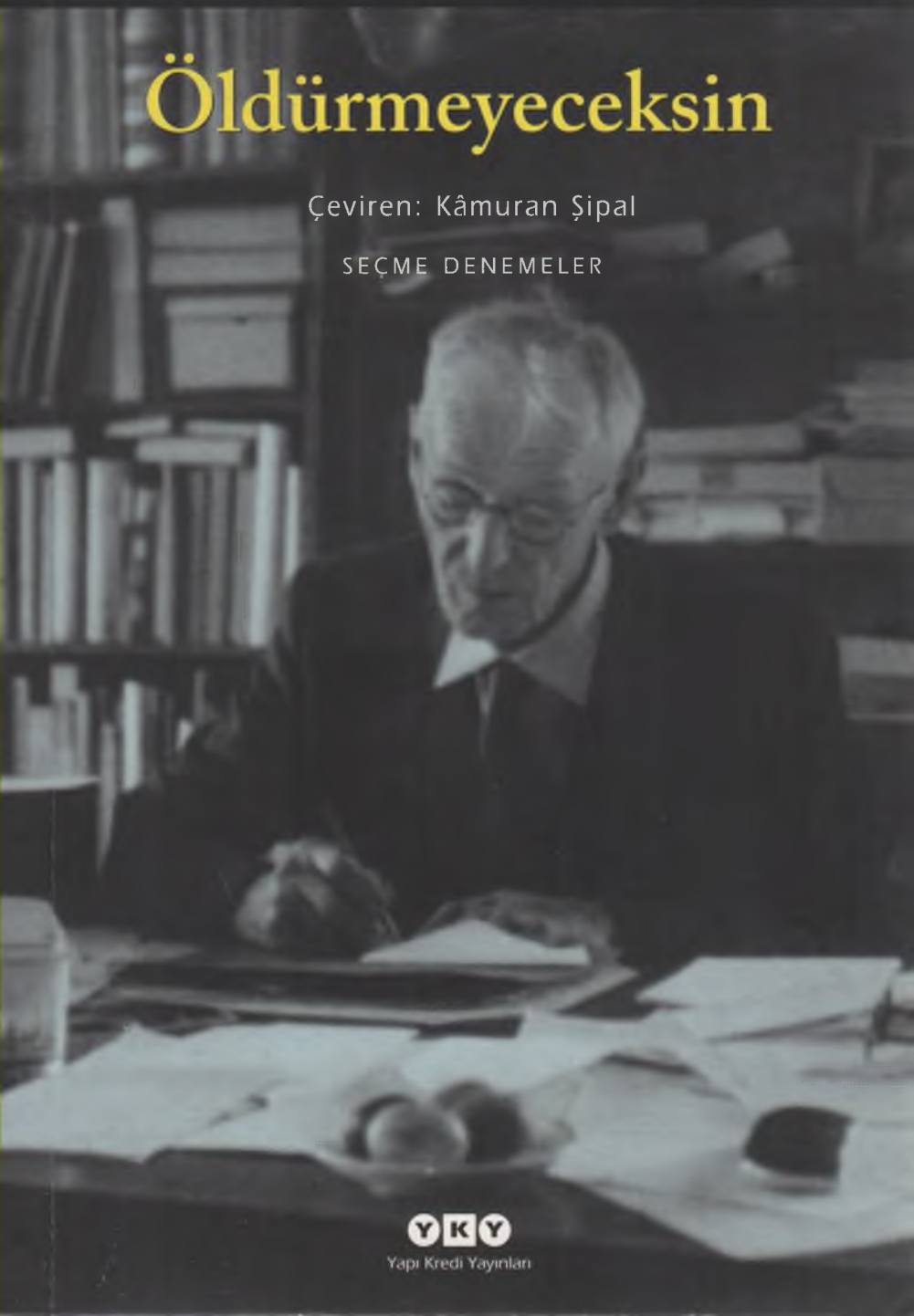
Hermann Hesse

Öldürmeyeceksin

Çeviren: Kâmuran Şipal

SEÇME DENEMELER

YKY
Yapı Kredi Yayınları

ÖLDÜRMEYECEKSİN

Seçme Denemeler

Hermann Hesse 1877'de Almanya'nın Calw kasabasında doğdu. Eğitim sistemindeki kısıtlamalara ve misyoner babasının dinsel baskılarına direnerek Maulbronn İlahiyat Okulu'ndan ayrıldı. Bir süre kitapçılık yaptıktan sonra 1904'te serbest yazarlığa başladı. Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İsviçre'ye yerleşerek Alman militarizmi ve milliyetçiliğini yeren yazılar yazdı. Savaş tutsakları ve gözaltına almanlar için bir dergi çıkardı. 1923'te İsviçre uyruğuna geçti.

Savaş ortamının ve kişisel sorunlarının etkisiyle ağır bir bunalım geçiren Hesse, Jung'un öğrencisi Lang'dan psikanaliz tedavisi gördü. Lang ile dostluğu Hesse'nin ruhbilime ve Jung'a duyduğu ilgiyi körükleyerek iç dünyasını zenginleştirdi. 1911'de Hindistan'a yaptığı yolculuk Doğu kültüründen etkilenmesine yol açtı. Yapıtlarında, kişinin uygarlığın yerleşik kalıplarından kurtularak özbenliğini bulmaya çalışmasını işledi, insanları kendi yaşamlarını kurtarmaya çağırdı ve Doğu gizemciliğini yüceltti.

Hesse, Doğu kültürüne yakınlığıyla, özellikle 1960'larda Amerika'da canlanan Budizm ve Zen Budizmi akımları sırasında en çok okunan yazarlar arasına girdi. Romanları, öyküleri, denemeleri, şiirleri, politik makaleleri ve kültür alanındaki eleştirel yazılarıyla tüm dünyada 100 milyonu aşkın okura ulaşan, 1946'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Hesse, 1962'de İsviçre'nin Montagnola kasabasında öldü.

Başlıca yapıtları: *Peter Camenzind* (Can, 2003), *Unterm Rad* (Çarklar Arasında; Can, 2002), *Gertrud* (YKY, 2003), *Rosshalde* (YKY, 2003), *Demian* (Can, 2003), *Siddharta* (Can, 2002), *Der Steppenwolf* (Bozkırkurdu; YKY, 2003), *Narziss und Goldmund* (Narziss ve Goldmund; YKY, 2002), *Das Glasperlenspiel* (Boncuk Oyunu; YKY, 2002).

Kâmuran Şipal 1926'da Adana'da doğdu. İÜEF Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. TDK'nın açtığı öykü yarışmasında aldığı ödülle adını duyurdu (1953). Çağdaş Alman edebiyatından ve Franz Kafka'dan yaptığı önemli çevirilerle de tanındı; Alfred Adler, Ingeborg Bachmann, Wolfgang Borchert, Heinrich Böll, Alfred Brauchle, Bertolt Brecht, Max Brod, Elias Canetti, Sigmund Freud, Gustav Hans Graber, Günter Grass, C. G. Jung, Thomas Mann, R. M. Rilke, Robert Musil, Bernhard Zeller, Hans Zulliger ve Hermann Hesse'den çeviriler yaptı. Halen İstanbul'da yaşıyor.

Öykü: *Beyhan* (1962), *Elbiseciler Çarşısı* (1964), *Büyük Yolculuk* (1969), *Buhûrumeryem* (1971), *Köpek İstasyonu* (1988), *Gece Lambalarının Işığında* (Toplu Öyküler, YKY, 2009). **Roman**: *Demir Köprü* (1998), *Sırrımsın Sırdaşımsın* (YKY, 2010). **İnceleme**: *Çağdaş Alman Hikâyesi / 1945'ten Sonra* (1962).

Hermann Hesse'nin
YKY'deki kitapları:

Narziss ve Goldmund *(2002)*
Boncuk Oyunu *(2002)*
Bozkırkurdu *(2003)*
Gertrud *(2003)*
Rosshalde *(2003)*
Knulp *(2004)*
Klingsor'un Son Yazı *(2005)*
Öldürmeyeceksin - Seçme Denemeler *(2012)*

HERMANN HESSE

Öldürmeyeceksin

Seçme Denemeler

Almancadan çeviren:
Kâmuran Şipal

Deneme

YKY
Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3482
Edebiyat - 1006

Öldürmeyeceksin - Seçme Denemeler / Hermann Hesse
Çeviren: Kâmuran Şipal

Kitap editörü: Fahri Güllüoğlu

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

1. baskı: Afa Yayınları, 1991
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ocak 2012
ISBN 978-975-08-2147-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2011
Sertifika No: 12334
Hermann Hesse, Sämtliche Werke. Herausgegeben von Volker Michels.
© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 2001-2007

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

I
Erken Dönem Düşünceler
Mavi Uzaklar • 9
Yıl Sonunda • 12
Sığınak • 17
Bir Parça Günlük • 23
Hayaller • 30
Ruh Üstüne • 36

II
Birinci Dünya Savaşı'na Dair Siyasi Görüşler
Savaş ve Barış • 49
Öldürmeyeceksin • 53
İnatçılık • 58
Zerdüşt'ün Dönüşü • 65
Bir Alman Gencine Mektup • 94

III
Dünya Görüşüne Dair
Sanatçı ve Psikanaliz • 101
Wilhelm Schäfer'deki Bir Tema Üstüne Çeşitlemeler • 107
İnancım • 112
Birazcık Tanrıbilim • 117

IV

Edebiyat Yazıları

Genç Yazar: Pek Çok Yazara Bir Mektup • 133
Okuma Üstüne • 137
Dil • 142
Yeni Sesler Üstüne Söyleşi • 148
Kitap Okuyucuları Üstüne • 160
Anlaşılmamış Yazarlar (Bir Ankete Verilen Yanıt) • 167
Kitapların Büyüsü • 169
Not Defterinden Bir Yaprak • 179
Teşekkür ve Etik Düşünceler • 183
Nobel Ödül Töreninde Konuşulacak Sözler • 187
Japonya'daki Genç Bir Meslektaşa • 189

V

Geç Dönem Düşünceler

Gizler • 197
Yaşlılık Üstüne • 211
"Ekmek" Sözcüğü Üstüne • 215
Yazmak ve Yazılar • 219

I

ERKEN DÖNEM DÜŞÜNCELER

Mavi Uzaklar

İlkgençlik yıllarımda yüce dağların üzerinde dikildim sık sık, gözlerimi uzaklardan hayli zaman ayıramadım, hemen arkalarında dünyanın derin ve mavi bir güzelliğin içine dalıp görünmez olduğu en son nazlı ve narin tepelerin ince ve nurlu sisine bakıp durdum. Ziyadesiyle arzulu körpe ruhumdaki tüm sevgi bir araya gelip büyük bir özlem oluşturdu ve büyülenmiş bakışlarla uzakların yumuşak maviliğini yudumlayan gözlerimi yaşarttı. Hemen yanı başımdaki, yurdumun yakınlığı bana işte öylesine soğuk, öylesine hoyrat ve aydınlık, sisler, buğular ve gizlerden öylesine yoksun göründü; oysa karşılarda, uzak tepelerin ardında her şey alabildiğine yumuşak bir atmosfer içinde saklı yatıyordu ahenk dolu, bilmecemsi ve baştan çıkarıcı.

Zamanla gezgin, göçebe bir yaşama özendim, sisler ve puslar içindeki uzak tepelerden ayak atmadığım hiçbiri kalmadı. Soğuk, hoyrat ve aydınlıktı hepsi; ama karşılarda, daha ötelerde yine o mavilik, eriyip giderek, çözülüp dağılarak sezgilere dönüşen o esrik mavilik seçiliyordu – daha bir soylu, daha bir özlem uyandırıcı.

İleride de sık sık bakıp durdum uzaklardaki bu ayartıcı maviliğe, büyüsüne karşı duramayıp onu kendime yurt edindim; hemen yanı başımdaki, hemen elimin altındaki tepelerde bir yabancı olup çıktım. Şimdiyse mutluluk dendi mi aklıma gelen şey şu: Karşılara doğru eğilmek, akşamsı uzaklara bürünmüş mavi kırları ve bayırları seyretmek, yakınların soğukluğunu birkaç saat olsun unutmak. İşte şimdi mutluluk bu benim için, gençli-

ğimde mutluluk bildiğim şeyden değişik biraz, sessizlik ve yalnızlık taşan bir mutluluk, güzel olmasına güzeldir, ama şenlikli olduğu söylenemez.

Benim bu sessiz münzevi mutluluğum, bilgece bir şey öğretti bana: Tüm nesnelerdeki uzakların buğusuna ilişmemek, hiçbir şeyi gündelik yakınlıkların soğuk ve acımasız aydınlığı içine çekip almamak, her şeye üzeri sanki yaldızla kaplıymış gibi el sürmek, öylesine hafiften, öylesine usulcacık, öylesine gözetip kollayarak ve derin bir huşu ile önünde eğilerek.

Nice paha biçilmez olursa olsun, hiçbir mücevher gösterilemez ki, değerli nesnelere özgü parıltısını alışılmışlığm ve sevgisizliğin kendisinden çekip alamayacağı kadar kusursuz bir güzelliği içersin! Hiçbir meslek gösterilemez ki, o kadar soylu, hiçbir ozan gösterilemez ki, o kadar zengin, hiçbir ülke gösterilemez ki, o kadar bereketli olsun! Bu yüzden, benim elde edilmeye değer gördüğüm bir hüner varsa, uzaklarda bulunan, düşsü uzaklarda yaşayan güzelliklerden esirgemediğimiz sevgiyi ve huşu dolu yaklaşımı, yakınımızdaki alışılmış nesnelere de çok görmemektir. Sabah güneşine ve gökyüzünde dünya durdukça duracak yıldızlara bakışımızdaki kutsallıktan hiç ödün vermeksizin, hemen yanı başımızdaki alabildiğine küçük nesneleri nazlı bir buğu, nazlı bir parıltıyla donatabiliriz; yeter ki koruyup gözetelim, hoyrat dokunuşlardan esirgeyelim onları, bütün nesnelerde şu ya da bu şekilde var olan şiirsellikleri yağmalamaya kalkmayalım! Çiğ yenen yiyeceklerin kekremsi olur tadı ve bunu yapan kimse kendi saygınlığını ayaklar altına alır. Bir şölene çağrılmış bir yabancıymışız gibi yiyip içmelerdir ki, değer taşır ve yüceltir bizi.

İnsana bunu en iyi öğretecek olan, yoksunlukların okuludur. Kendi yurdundan memnun değil misin? Bildiğin daha güzel, daha zengin, daha sıcacık yurtlar mı var? Özlemlerinin peşine takılıp düşersin yollara, daha güzel ve daha güneşli ülkelere gidersin, için açılır, ferahlarsın, daha sevimli ve yumuşak bir gök kubbenin altında yeni kavuştuğun mutlulukla güler yüzün. İşte benim cennetim, dersin. Ama dur hele, dereyi görmeden paçaları sıvama! Yeni yurduna övgüler döşenmeden bekle biraz! Bir iki yıl geçsin aradan, ilk sevinçlerin üzerinden biraz geçsin,

ilkgençlik yılları gerilerde kalsın! Bir gün gelir, dağlara tırmanır, gökyüzünün hangi noktasının altında eski yurdunun yattığını tahmin yoluyla çıkarmaya çalışırsın. Eski yurdundaki tepeler ne kadar da yumuşak, ne kadar da yeşildi! Ve bilir, hissedersin ki, ilk çocukluk oyunlarını oynadığın ev ve bahçe de eski yurdunda durup durmaktadır, gençliğinin bütün kutsal anıları orada düşler içindedir ve anneciğinin mezarı da yine oradadır.

Böylece zamanla eski yurdun sen istemeden yine sevimli görünür gözüne, uzaklara kayar; yeni yurdun ise sana yabancılaşmış, fazlasıyla yakma gelmiştir. Sahip olduğumuz bütün nesnelerde ve zavallı tedirgin yaşamımızın bütün alışkanlıklarında da değişik değildir durum.

1904

Yıl Sonunda

Postadan yine pek çok şey çıktı bugün. On dergi, her biri gerçek aydınlara seslenen ve yine her biri yalnızca sanatsal bakış açıları dikkate alınarak hazırlanmış on tane dergi, yeni yıl için saygılar sunuyor; ayrıca, yirmi kadar yayıncı pek ünlü yayınevlerinin kataloglarını en seçkin kitaplarla zenginleştirmek için kolları sıvayıp harıl harıl çalıştıklarını müjdeliyor. Hepsi de hiç şakaya yer vermeyen aynı görkemli dili konuşuyor, "kalburüstü" yazarların isimlerini bir liste halinde çıkarıp koyuyor önünüze, hepsi de günümüzün başlıca akımlarını en geniş biçimde dikkate alıyor, hepsi de kazançlarını biraz daha artırsalar pek sevinecekler. Kaleme aldığı yapıt –her yıl çıkar böyle birkaçı– *Der grüne Heinrich*'ten* pek aşağı kalmayan genç bir romancı salık veriliyor, kendine özgü bir yolda ilerleyen, çok geçmeden ismi Liliencron ve Mörike ile bir arada anılacak olan yeni bir şair tanıtılıyor; resminin de kataloğa eklenmesi unutulmamış.

Ne de olsa bütün bunlar hiç yeni şeyler değil ve belki aslında pek o kadar kötü yanı yok işin, bu kültür panayırında bana şimdiye dek yüzlerce kez eğlenceli dakikalar yaşattı. Gelgelelim, bugün hiç gülüp eğlenesim yok, söylenip veriştirecek havada bile değilim. Bir saat önce dışarılarda, tepeler üzerindeydim, bulutları izledim biraz; gökyüzünün uzak noktalarından seğirtip geliyor, boşlukta salınıp geziniyor, yüzüyor, dans ediyorlardı, hiçbirinin bir mucizeden aşağı kalır yanı yoktu, adeta Tanrı'nın ağzından çıkmış bir sözcüktü her biri, bir ezgi ya da bir şaka, bir

* Gottfried Keller'in bir romanı. (ed. n.)

teselliydi; özlemle uzaklara doğru yol alıyor, serin ve soluk bir maviliğin içinde salınıp kırıtıyorlardı, kitaplarda yer alan tüm ezgilerden güzel, tüm ezgilerden duygulandırıcıydı söyledikleri ezgi. Şimdi de dönmüş, insanı korkutacak kadar basık ve boğucu bir havanın çöreklendiği, iğne atılsa yere düşmeyecek bir odaya, şairlerin, sanatçıların ve yayıncıların panayırı içine tıkılmıştım. Ruhumda ansızın öyle bir duygu uyandı ki, adeta kalın ve ölü bir kum örtüsü üzerinde kolum kanadım kırık, bata çıka yürümeye çalışıyordum; boş telaşlarda harcanmış bir günün yorgunluğu üzerime çöktü, başımı avuçlarıma yatırdım, önümdeki "kültür" karmaşasından kopup gelen sinsi bir hüznün bir ateş nöbeti gibi başıma çullanmaya kalktığını duyumsadım. Hemen kendimi savunmaya çalışarak önümdeki ıvır zıvırı bir kenara ittim sessizce, ardından lambayı alıp pencereleri önünde serçelerin ve martıların uçuştuğu yukarıdaki odaya çıktım; pek çok sayıda eski kitabım sıkışık diziler halinde bu odada bulunuyordu. Böyle eski bir kitap her zaman avutur insanı, uzaklardan sizinle konuşur; isterseniz kulak verip söylediklerini dinler, isterseniz kulağınızı tıkarsınız söylediklerine. Ansızın bir şimşek gibi çakan yaman sözlerle karşılaştınız mı, bugünün bir kitabında geçen falan ya da filan sayın yazarın sözleri gibi bunları kabullenmez, ilk elden, bir martı çığlığı ya da bir güneş ışığından kopup geliyormuş gibi alıp bağrınıza basarsınız.

Ve okumaya başladım. Keşiş Cäsarius'un *Heisterbach** *Kroniği*'nde tatlı, yumuşak ve babacan bir Latinceyle kaleme alınmış küçük bir manastır anekdotuydu okuduğum:

Manastırı yöneten Başrahip Gebhard, rahipleri toplayıp her sabah Tanrı üstüne, Tanrı'nın varlık ve özellikleri üstüne konuşuyordu. Bunu yalnızca dogmaları iyi bilen bilgin bir kişi gibi değil, aynı zamanda yürekten, gerçek bir huşu havası içinde yaptığı söylenebilirdi. Öyle olmasa, öğrencilerine karşı daha sert ve hoşgörüsüz davranması gerekirdi. Çünkü öğrencileri, Tanrı'nın varlığı ve özellikleri konusunda yeterli bilgiyi çoktan edinmiş görüyorlardı kendilerini; başrahibin söylediklerine pek dikkat

* Cäsarius von Heisterbach, Zisterzienser manastırı keşişi (doğ. 1180 Köln, öl. 1240); dinsel anekdotları ve söylenceleri içeren *Dialogus miraculorum* isimli, kültür tarihi bakımından değerli bir kitap yazdı. (ç. n.)

etmiyor, dersle ilgisiz saçma sapan şeylerle oyalanıyor, bazen hayallere dalıyorlar, hatta ikide bir uyukladıkları oluyordu; uyumak da Cäsarius tarafından *tentatione dormiendi*'nin ayrı bir bölümünde, şeytanın pek sık karşılaşılan önemli bir aldatmacası olarak ele alınmaktaydı. Ne var ki, Başrahip Gebhard sesini çıkarmadan konuşmasını sürdürüyor, ders sırasında öğrencilerinin yüzüne belki de pek bakmıyordu. Ama bir sabah sözde kendisini dinleyen öğrencilerin oturduğu sıralara kaydı gözü; baktı ki, keşiş öğrencilerinden kimi hayaller, düşler içinde geziniyordu; kimi gözlerini bir noktaya dikmişti; kimi gülümsüyor, kimi şaşı şaşı bakıyordu; kimi düşüncelere dalmıştı, kimi de uyukluyordu. Başrahip Gebhard ağzını açıp bir şey demedi, ufak bir hileye başvurdu yalnızca, masum denecek ufak bir hile; çünkü bir başka türlüsünden yardım umacak karakterde biri değildi. Konuşurken ansızın durdu, sanki yeni bir konuya geçecekmiş gibi ses tonunu değiştirdi ve anlatmaya başladı: "Bir zaman yüce Kral Artus'un* ünlü sarayında şöyle bir olay geçer..." Başrahip Gebhard bunları söyler söylemez, uyuklayan öğrencilerin uyandı hepsi, şaşı şaşı bakan, hayal kuran öğrencilerin gözleri ansızın parladı, bakışlarına bir canlılık geldi; hepsi boynunu uzatıp gözlerini dikkatle başrahibe dikti, Kral Artus'la ilgili bir anekdot dinlemek arzusuyla yanıp tutuşmaya başladı. Başrahip Gebhard öğrencilerinin yüzlerinde gezdirdi bakışlarını; öğrencilerin gözlerinin içindeki ifadeyi okumuştu, sevecen bir sitemle şöyle dedi: "Şunlara da bakın! Kral Artus'un yaşamına ilişkin bir anekdot anlatacak oldum mu kulaklarını diker, açgözlülükle ne söyleyeceğimi beklerler. Ama Tanrı'dan söz açmak istedim mi uyuklamaya başlarlar!"

Elimdeki eski kitabı yerine koyup pencereye yöneldim. Aşağıda, sis mavisi içinde çarşaf gibi serilmiş yatan göl, yavaş yavaş bir loşluktan içeri kayıyordu; karşıdaki köy evlerinin aydınlık pen-

* *Artus, Arthur;* Britanya keltlerinin yaklaşık İ.S. 500 tarihlerinde yaşamış efsanevi kralı; kralın meclisinde yer alan, aralarında Erec, Lancelot, Iwein, Parzival, Tristan gibi kişilerin de bulunduğu 12 yiğit şövalye ve bir değerli taştan ya da çanaktan oluşan Gral isimli mucizevi nesneyi arayış, eski Fransız ve Ortaçağ destanlarının odak noktasında yer alır. (ç. n.)

cereleri ışıl ışıl parıldıyor, Thurgau Dağlarını örten ormanlar arasında karla kaplı sarı soluk alanlar dar şeritler halinde uzanıp gidiyordu. Gölün bizi birbirimizden ayırdığı dağlar öylesine güzel, öylesine suskun bir görkemle dumanlı yücelere tırmanıyor, usul usul bastıran kış gecesinde öylesine sessiz ve mutlu dinleniyordu ki, bir an, şimdi bu dağlar üzerinde eğleşsem, benden bahtiyarı olmaz, dünyanın tüm gizlerini bilip öğrenirdim gibi bir duyguya kapıldım. Dağların doruklarındaki soluk renkli karın, benim evin çatısındaki kardan apayrı bir duruşu vardı, dağların tepelerinde kayınlar ve karaçamlar adeta bir esriklik havasını soluyordu, güzelliklerine akıl sır erecek gibi değildi, yakından hiç böyle görmemiştim onları; kim bilir, belki de Tanrı'nın kendisi o tepelerde, o yamaçlarda gezip dolaşıyordu; karşısına çıkacak biri ona dokunup onu selamlayabilir, burnunun hemen ucunda dikilip gözlerinin içine bakabilirdi.

Evet, oralarda, karşıda! Oysa burada, benim güzel, benim sessiz köyceğizimde, benim tepemde, benim ormanımda gezip dolaşan bir Tanrı'nın varlığını düşünmeyi pek göze alamıyor, böyle bir Tanrı'nın eline dokunamıyor, ayak seslerini işitemiyorum; hep karşıda arıyorum Tanrı'yı, gölün üstünde, o ince sisin ardında. Daha bizim köyde durum böyleyken, o koca kentlerimizin birinde yaşasaydım, nasıl olurdu kim bilir? Münih'te örneğin, Zürih'te, Stuttgart'ta ya da Dresden'de? Bu kentlerde bir yer var mıdır acaba Tanrı'yla yüz yüze geldiğimde utanç duymayayım, irkilmeyeyim ansızın? Hangi kapıyı çalmalı, hangi taşı kaldırmalı ki, Kral Artus'a ilişkin bir öykü dinlemek için can atan birileriyle karşılaşılmasın bu kentlerde? Bir iki gün önceydi, bir sanatçı dostum bir ara, "Bu ülkedeki kentlerin hangisinde şöyle adam gibi güzel güzel yaşanabilir acaba?" diye bir soru attı ortaya. Bunun üzerine baş başa verdik, düşünüp taşındık, pek çok kent ismi çıktı ağzımızdan, pek çok kent seçtik, sonra seçtiğimizi beğenmeyip bıraktık yine, ömür boyu ya da uzunca süre içinde yaşamak isteyeceğimiz bir kenti bir türlü ele geçiremedik. Bu yüzden değil mi birimiz orda, birimiz burda, köylerde, dağlarda bayırlarda, taşra evlerinde yaşıyor şimdi; kimimiz Tirol'de, kimimiz deniz kıyısında, kimimiz yazıda yabanda, kimimiz Konstanz Gölü'nün kıyısında barınıp gidiyor. Hep birlikte aynı

yere gidip yaşamayı göze alamıyor, şöyle yurt deyip bağrımıza basacağımız bir kenti bulamıyoruz bir türlü. Böyle mi olmalıydı peki? Çokluk bunun üzerinde serinkanlı düşündüm, acaba her vakit böyle miydi diye sordum kendi kendime. Ne var ki, insanı düze çıkaracak bir soru değil bu; çünkü bizim dünya tarihi dediğimiz şeyi açıkyüreklilikle inceleyecek bir kimse görüp anlayacaktır ki, geçmişte kalmış her çağ, her yaşam biçimi, her kültür, kapısı yüzlerce mühürle mühürlenmiş olarak durur önümüzde ve bilmecemsiliğini hiç yitirmeden hep de öyle duracaktır.

Oracıkta dikilmiş, Heisterbach manastırındaki başrahibi, Tanrı'yı ve Kral Artus'u düşünüyordum. Bakışlarım dizi dizi kitaplar üzerinde geziniyordu; her zaman gözbebeğim gibi üzerlerine titrediğim kitaplardan pek çoğu ölüydü adeta, bana pek bir şey söylemiyordu; ama sağda solda kahverengi eski bir kitap cildinin, deriden bir kitap sırtının yaşam fışkıran keskin bakışlarla beni süzdüğünü görüyordum. Güzelce sıralanmış duruyor ve bekliyor hepsi, her birinin de içinde Tanrı var, ama ancak belli saatlerde konuşuyor. Kendisiyle yüz yüze gelmek istemeyip şöyle eğlenceli bir öykü okumaya kalksam, çokluk o başrahibin anekdotundaki gibi oluyor tıpkı; okumaya heveslendiğim eğlenceli öyküden sevecen-hüzünlü bir göz bana bakıyor, birinin şöyle seslendiğini işitir gibi oluyorum: "Ama Tanrı'dan söz açacak oldum mu, uyuklamaya başlarsınız."

1904

Sığınak

Gönlümde başköşeye oturttuğum bir dilek pek çok yıl bana eşlik etti, doğrusu "eşlik etti" değil, kök saldı, yerleşti içime, benden beslendi, benden güç alıp palazlandı. Hani kimi hısım akrabalar, kimi dostlar vardır, bize kendilerini sevdirip saydırarak evimizi evleri, gücümüzü güçleri yapar, "eşlik ederler" bize, yanımızdan ayrılmazlar, onun gibi tıpkı.

Benim bu sevgili dileğim güzeldi dıştan bakınca, gözü öyle yükseklerde değildi, kaçıp sığınılacak bir yer ele geçirmekten oluşuyordu sadece. Kaçıp sığınılacak yer değişik zamanlarda değişik kılıklara bürünüyordu. Luzern gölünün kıyısında, iskelesinde bir kayıkla küçücük bir ev oluyordu bazen; bazen de Alpler'de, çevredeki en yakın evden dört saat uzakta, içinde yatıp uyumak için tek bir kereveti olan bir oduncu kulübesi. Bazen bir mağaraya, bir ine dönüşüyor, bazen Güney Tessin'deki kayalık yamaçlarda, az ilerisinde seyrek ağaçlı bir kestane ormanıyla, küçük bir harabe kimliğinde boy gösteriyordu: Çok yükseklerde yetişen üzüm bağları kadar yukarılarda, pencereli ya da penceresiz, kapılı ya da kapısız bir virane. Bazı zamanlar bir vapur bileti kılığında karşıma dikiliyordu bu sığınak, benden başka yolcunun bulunmadığı bir gemide küçük bir kamara için kesilmiş bir bilet, üç ay sürecek bir yolculuk, nereye gidileceği fark etmez. Hatta kimi vakit daha da azla yetinir bir niteliğe bürünüyor dileğim, toprakta açılmış bir çukur, küçük bir mezar görünümü kazanıyordu; üzeri iyi kötü toprakla örtülmüş bir mezar, çiçekli ya da çiçeksiz, tabutlu ya da tabutsuz. Ne var ki, hangi kılığa

bürünürse bürünsün, önemli olan, amaçlanan şey, hepsinde tıpatıp aynıydı. İster kırda bayırda bir ev olsun, ister vapurda bir kamara, ister Alpler'de bir kulübe, ister Toskana'da bahçe içinde bir ev, ister Tessin'de kayalar içinde bir mağara, ister gömütlükte bir çukur, hepsinde amaç kaçıp sığınılacak bir köşe ele geçirmekti. O Suebya'lı rahibin, dünyadan elini eteğini çekmiş, küçük bir köyceğizde yaşayıp şiirler düzen o sevimli ve hastalıklı münzevinin bir dizesini içimdeki dileğe başlık yapıyordum hep:

Bırak, ey dünya, bırak beni kendi halime!

Yeter ki bir yerde bir barınak bulayım kendime, kaçıp sığınacağım, saklanıp gizleneceğim bir yer bulayım, her şeye kavuşmuş olacaktım adeta; güvenli ve sessiz bir yer bulayım yeter ki, yanı başında bir orman ya da göl, en azından benden başka kimseye rastlanmayacak, felaket habercilerinin ve düşünce hırsızlarının ortalarda dolaşmayacağı, mektupların, telgrafların, gazetelerin girmeyeceği, kültür pazarlamalarıyla karşılaşılmayacağı bir yer. Yakınında çığıl çığıl bir çay akabilirdi bu yerin ya da bir çağlayan bulunabilirdi, güneş çevredeki esmer kayaları sessiz sedasız ateşe verebilirdi. Kelebekler uçuşabilirdi bu yerde ya da keçiler otlayabilir, kertenkeleler güneşlenebilir, martılar ağaçlarda yuva yapabilir, benim için fark etmezdi, ama huzurumu kaçıracak bir şey olmamalıydı ortada, yalnızlığımı, uykularımı, düşlerimi hiçbir şey sekteye uğratmamalıydı. Kaçıp sığınacağım bu yere benim çağırmayacağım hiç kimse ayak atmamalıydı; kimsenin böyle bir sığınaktan haberi olmamalı, beni orada kimse tanımamalı, kimse benden bir şey istememeli, kimse de bana zorla bir şey yaptırmamalıydı. Gittiğim yerin adres kitabında ismim geçmemeli, vergi defterlerinde kaydıma rastlanmamalıydı.

Dileğime ve düşüme diyecek yoktu doğrusu, tatlı ve alçakgönüllü bir havası vardı, isim yapmış kişilerden, ünlü ozanlardan esinlenmişti. Ayrıca, ne kadar da haklı nedenlere dayanıyordu! Güç kudret peşinde koşmayan, dünyanın kendisinden beklentilerini elden geldiği kadar titizlikle karşılamaya çalışan bir şair ve ülkenin sessiz sakin bir vatandaşı olan biri için, kısaca benim için kaçıp sığınılacak bir yere kavuşmak, güneyde bir köşe, dağda kayalar içinde bir harabe, bir mağara, saklanıp gizlenilecek bir barınak, bir mezar ele geçirmek isteğinden daha

yerinde, daha doğal bir istek olabilir miydi? Diyelim ki kırda bayırda bir ev, bir gemide küçük bir kamara fazla iddialı bir istekti, kulübenin birindeki ot yatak için, isimsiz ufak bir mezar için de aynı şey söylenemezdi kuşkusuz.

Pek çok yıl, pek çok zaman üzerinde çalıştım düşümün, bir gezinti için evden çıktıkça, uyumadan, uyandıktan sonra, trende giderken pek çok zaman; ayrıca, bu düşü düşlemekten uykusuz geçirdiğim geceler oldu. Bu düşü kotarmak için çaba harcadım sürekli, fırça elimde bir resim gibi üzerinde çalıştım, giderek daha güzel, daha nazlı, daha sevimli bir ezgiye dönüştürdüm onu, ormanda ağaçların gölgesinde çini mürekkeple resme döktüm, keçilerin çıngırak seslerini dinleyerek hayalimde yaşattım, özlem iplikleriyle dokuyup sevgi akıttım içine. Canım düşümü muhabbetle aydınlattım, bir anne gibi okşayıp bağrıma bastım onu, bir pervane gibi çevresinde dolandım. Düşünüyorum da, diyebilirim ki, yeryüzünde bu denli sevgiyle yaklaştığım, bu denli özen gösterdiğim, kendi kanımdan, canımdan bu denli sıcaklık bağışlayıp bu denli şiddetle arzuladığım başka hiçbir şey olmadı belki ya da pek az şey oldu.

Zaman zaman nasıl da ışıl ışıl önüme düştü beni uyarıp kamçılayarak, avutup teselli ederek; nasıl da içtenlikle ve derinden yankılandı hep, nasıl da bir gül gibi alev alev yanıp tutuştu karşımda, benim gözbebeğim, benim canım düşüm! Nasıl da incecik, narin ve nazlı ipliklerle dokunup örüldü, binlerce kez tartımlara vurulmuş boyalarla yürekten ve görkemle resme geçirildi!

Yıllar yılları kovaladı, arada bir başka sesler çarptı kulağıma, yer yer tarafıma yöneltilen bir uyarıyla karşılaştım, kimi seziler yüreğimi yalayıp geçti, bunların hepsinin de zararı dokundu düşüme, o eşsiz güzellikteki renkli yüzünde küçük çatlaklar açtı, içindeki tellerden birinin akordunu bozdu, yapraklarından birini sararıp soldurdu. Ben her seferinde fırlayıp hasara uğrayan yeri onarıyor, yeni sevgiler akıtıyordum içine; baş gösteren aksaklıktan ötürü hayıflanıyor, beslenip kendine gelsin diyerek önüne kanımdan yeni besinler çıkarıyordum. Bakıyordum, çok geçmeden yine eski güzelliğine ve sağlığına kavuşuyordu düşüm. Ve hemen söyleyeyim ki, bugün bile kendini yine toparla-

yabilir, yine ışıl ışıl parıldar, kaybettiklerini yeniden ele geçirebilirdi.

Ne var ki, düşümle bağdaşmayan bilgi ve deneyimleri giderek daha sık edinmeye başlamıştım. Dostlarla söyleşilerde geçen bir söz, bir kitapta okuduğum bir cümle, İncil'de rastladığım bir kıssa, Goethe'de karşılaştığım bir satır yakama yapışıp beni bırakmıyordu; yaşanan yalnızlıklar, kaybedilen dostlar, yitirilen sevinçler hoyrat bir dille benimle konuşuyor, çeşitli ağrı ve sızılar vücudumun değişik yerlerinde yuvalanıyordu. Yüksek perdeden seslenişler, bağırarak uyarmalar tek tek dikkate alınmıyorsa da, hepsi aynı yaralı noktaya saldırıp duruyordu. Ve hepsi de benim düşüme karşı cephe almıştı. Shakespeare düşümü aşağılıyor, Kant düşümün üzerine yürüyor, Buda düşümü yadsıyordu. Ancak vücudumdaki ağrı ve sızılardır ki, beni sık sık elimden tutup düşüme götürüyordu. Başımı dinleyeceğim o sığınağı bir yol bulup ele geçirdim mi, ağrı ve sızılar yatışıp kaybolacaktı belki. Orada, çay kenarındaki mağarada, doğanın nabzının attığı yerde, her türlü gürültü patırtının, her türlü etkinliğin uzağında uykularım, açlıklarım, gülümsemelerim, özgürce bakışlarım, rahatçacık soluyuşlarım ve çalışma hevesim yine dönüp gelecekti belki.

Bu arada ağrı ve sızılarım giderek şiddetlendi, daha bir kalıcı nitelik kazandı ve düşüme karşı saldırıya geçti. Öyle saatler oluyordu ki, düşüm gözümde bir hiç kadar bile değer taşımıyordu. Düşlediğim "sığınak" sanki beni sağlığıma kavuşturmayacak, ağrı ve sızılar ormanda ve kulübede de dinmeyecekti; dünyayla bütünleşemeyecek, kendi kendimle uzlaşıp barışamayacaktım.

Bütün bunlar pek çok dar helezon şeklinde yavaş yavaş gerçekleşip duruyordu; içimde yaşattığım düşü yüzlerce kez kaybediyor, yüzlerce kez yeniden karşımda buluyordum; çay yine altın kahverengi çakıllar üzerinden teselli saçarak şırıl şırıl akıyor, göl alabildiğine yürekten renkli düşleri beşiğinde sallayıp duruyordu. Ne var ki, uyarılar giderek artıyor, özellikle ağrılar güçleniyordu; kendimi sık sık Hz. Eyüb'e adeta kardeş görüyordum.

Derken yeni bir yaşantı sesini duyurdu içimde; bu, ötekilerden daha azılı, daha baskın, daha sinsi, ötekilerden daha tehlikeliydi ve şöyleydi içeriği: "Senin düşün uydurma değildi yalnızca, bir hata, hoş bir çocuk oyunu, bir sabun köpüğü değildi, daha

fazla bir şeydi bunlardan, çok daha kötü, çok daha sakıncalı bir şey. Seni yiyip bitirdi, kanını kuruttu, bir hırsız gibi hayatını çaldı senden. Dostlarına, eşine, çocuğuna bu düşe gösterdiğinin yarısı kadar olsun sevgi gösterdin mi hiç, yarısı kadar özen, yarısı kadar sıcaklık? Düşüne adadığın gündüzlerin, gecelerin ve yaratıcı saatlerin hiç değilse yarısını onlara adadığın oldu mu? Ürperiyor, irkiliyor musun şimdi? Koynunda nasıl bir yılan beslediğini anladın mı? Bezginliğin, ağrı ve sızıların, yaşlanman, güçten kuvvetten düşmen, kime borçlusun bütün bunları? Kime olacak, ona, hepsini ona, hepsini o düşe, o vampire, o yılana!"

Bu gerçeği görüp anlamam da ilk defasında pek işe yaramamıştı, hatta içime iyice yerleşip kök saldığı bugün bile doğruluğuna kuşkuyla baktığım oluyor, yenilgiler hazır bekliyor kendisini.

Ve derken bir gün geldi, yüreğini oyup çıkardı, canından etti düşümü.

Düşüm son bir kez sınavdan geçirildi: Sonunda gerçekleşme olanağı baş göstermişti. Bir sığınak, bir barınak hazırdı, bir evceğiz, küçük ve sessiz, uzak ve güzel, güneydeki gölün üstünde, bir dağın tepesinde; kaçıp sığınılacak, saklanıp gizlenilecek bir yer, insanın başını dinleyip hayallere dalacağı bir köşe, bir düşler beşiği. İstesem sahip olabilecektim, buyur edip sunulmuştu bana.

Benim canım düşüm işte şimdi yakayı ele vermişti! Bütün o güzel yalancılığı sırıtmıştı ansızın. Gerçekleşme fırsatı çıkar çıkmaz, irkilip kendini geriye çekmişti. Gerçekleşmeye yanaşmak istememiş, ödlekliğe kapılıp karşı koymuş, bahaneler uydurmuş, yapma etme deyip beni niyetimden caydırmaya çalışmış, dehşete kapılıp gerilemişti.

Tanrım, başka ne yapabilirdi zaten! Hanidir yalan atıp durmuş, hanidir vaatlerde bulunmuş, bol keseden sözverilerle beni oyalamıştı. Durmadan benden almıştı şimdiye kadar, sonunda verme sırası kendisine gelmişti. Ama verebileceği hiçbir şey yoktu elinde. Ürküntüyle kendini geriye atmış, oturduğu yer olarak yanlış adres verip verdiği adrese getirilen ve burada kimsenin kendisini tanımadığı anlaşılan foyası çıkmış suspus bir dolandırıcıdan farkı yoktu adeta.

Bu da işte onun için ölümcül bir darbe olmuştu. Ne var ki, vampirler pek çok ölümcül darbeyi atlatır, ansızın dirilip kalkar ayağa, yeniden karşınıza dikilir, gagalarıyla sizi sessiz sedasız didiklemeye koyulur, sizin taze kanınızla yine beslenmek isterler. Benim düşüm olacak bu vampir de hâlâ diri, hâlâ birtakım olanaklar var elinde. Ama artık biliyorum ki, benim düşmanımdır.

Son bir şeyi öğrendiğimden beri anladım böyle olduğunu.

Öğrendiğim şey de, diğer öğrenilen şeyler gibi hiç yabancım sayılmayan, sık sık kendisine rastladığım bir kılıkta çıktı karşıma. Tesadüfen kitabın birinde okuduğum bir sözdü bu, eski bir cümle, bir deyiş, pek çok yıldan beri bildiğim, ezberimde taşıdığım İncil'den bir deyiş. Ama bugün yeni bir havası vardı, bugün içimde yankılanıp bana seslendiğini işitiyordum:

"Tanrı'nın saltanatı dışınızda değil, içinizdedir."

İşte şimdi yeni bir şey çıkmıştı karşıma, peşinden gittiğim, bana kılavuzluk edip yol gösteren, kanımla beslediğim yeni bir şey. Bir istek değil, bir düş değil, bir hedef!

Söz konusu hedef yine kaçıp sığınılacak bir yerdi. Ama bir mağara, bir in değil, bir gemi değildi şimdi bu yer. Kendi içimde aradığım, ele geçirmeye çalıştığım bir sığınaktı. Kendi içimde, ben'den başka kimsenin bulunmayıp dünyanın elinin uzanamayacağı, tek başına saltanat sürebileceğim, dağda ve mağaradakinden daha güven içinde yaşayabileceğim bir yer, bir tabuttakinden, bir mezardakinden daha güven içinde, daha gizli saklı bir mekân, daha gizli saklı bir köşe. İşte hedefim! Tümüyle *ben*'de olmayan hiçbir şeyin ulaşamayacağı bir belde!

Yeter ki erişeyim bu hedefe, o zaman fırtınalar kopabilir, ağrı sızılar buyurup gelebilir, kan akabilirdi rahatlıkla.

Bu hedefe varmama daha çok var, yolun henüz başındayım, ama benim yolum bu, düşüm değil!

Ey derinlerde saklı yatan sığınak! Hiçbir fırtına ulaşamaz sana, hiçbir ateş yakmaz seni, hiçbir savaş seni yok edemez. İçimdeki küçük odacık, küçük tabut, küçük beşik, sen hedefimsin benim!

1917

Bir Parça Günlük

Bu gece pek çok şey gördüm düşümde. Ama hepsi yine belleğimden uçup gitti. Anımsayabildiğim tek şey, düşte yaşadıklarım ve düşte kafamdan geçirdiklerim iki ayrı doğrultu izledi. Bunların birinde harıl harıl bir çalışma içindeydim, başıma gelmedik kalmadı. Ötekisinde, çektiğim çile ve acıları kusursuz bir anlayış göstererek ermiş bir kişi tavrıyla denetim altına alma özlem ve çabasıyla doluydu içim.

Böylece sefalet ve toparlanma, perişanlık ve alabildiğine yürekten bir çaba arasında düşüncelerim, isteklerim ve hayallerim saatlerce yalçın duvarlar üzerinde gezinmekten helak oldu, sonunda acılar içinde bir yorgunluğa bıraktı kendini, ara sıra loş ve somut duygulara dönüştü; sınırları şaşılacak ölçüde titizlikle belirlenmiş üzüntüler, eza ve cefalar, gönül yorgunlukları değişik görüntüler ve silik anımsamalar kılığında duygusal yoldan açığa vurdu kendini, aynı zamanda ruhun bir başka katmanında her zamankinden daha çok ussal bir enerji kıpırdanışı sesini duyurdu: Sabretmem, savaşmam ve sonu gelmeyen yola devam etmem hatırlatılıyordu. Bir yerdeki göğüs geçirişe bir başka yerde cesur bir adım karşılık veriyor, bir basamaktaki eza duygusunu bir başka basamakta bir uyarı, bir ileri atılış, bir toparlanma karşılıyordu.

Bu tür yaşantılarda eğleşip içte akan suların ve içteki uçurumların kenarından kulak kabartarak aşağılara sarkmaların doğrusu bir anlamı varsa, bu anlamı ele geçirmenin tek yolu, ruhumuzdaki kıpırdanışların elimizden geldiğince sadakat ve

titizlikle peşinden gitmek, sözcüklerin erişebildiği yerlerden daha ötelere, daha derinlere kadar onları izlemektir. Arada yaşayıp hissettiklerini kayda geçirecek kişi, bunu ayaküstü öğrenilmiş yabancı bir dilde narin, netameli, kişisel nesneler üzerinde konuşuyormuş gibi bir duyguyla yapmak zorundadır.

Benim düşteki durumum ve yaşantılarım şöyleydi: Bir yanda ağır çile ve kahırlar, öte yanda bunların üstesinden gelmeyi, yazgıyla tam bir uyum sağlamayı amaçlayan bilinçli çaba.

Bilincimin ya da bilincimdeki seslerden birincisinin değerlendirmesi böyleydi işte. Daha hafiften duyulan, buna karşılık daha derinlerden gelip daha uzun süre yankılanan ikinci ses ise durumu bir başka türlü ortaya koymaktaydı. Bu ses (onu da birincisi gibi uykuda ve düşte açık seçik, ama uzaklardan gelir gibi algılıyordum) acı ve kahırlara hak vermeyip mükemmelleşmeyi amaçlayan ussal enerjik çabayı haklı buluyor değildi; tersine, haksızlığı her ikisine de üleştiriyordu. Bu ikinci ses acı ve kahırların tatlılığından dem vuruyor, zorunluluklarından söz açıyor, bunları alt etmek ya da ortadan kaldırmak lafını duymak istemiyor, tersine derinleştirilip daha bir dirimsellikle donatılmasını buyuruyordu.

İlk ses kabaca sözcüklere dökersek şöyle diyordu yaklaşık: "Acı acıdır, bunun pazarlığa gelecek yanı yoktur. Canını yakar insanın, acı verir. Acıyla başa çıkabilen güçler vardır. Sen de işte bu güçleri ara bul, hak büyüt onları, onlarla alıştırmalar yap, onlarla silahlan! Hep böyle acı çekmek, hep böyle acıları sineye çekmek istiyorsan, aptalın tekisin o zaman, pısırığın tekisin!"

Gelgelelim, ikinci ses, kabaca sözcüklere dökersek şöyle konuşuyordu yaklaşık: "Acı, ancak kendisinden korktuğun zaman canını yakar senin. Senin peşini bırakmıyorsa, yalnızca ondan kaçtığın içindir. Onu sevmelisin. Zaten her şeyi kendin biliyor, bütün ruhunla şunu pekâlâ biliyorsun ki, topu topu bir tek büyü vardır, bir tek güç, bir tek kurtuluş ve bir tek mutluluk vardır, o da sevmektir. Sen de işte sev acıyı! Ona karşı durma, ondan kaçma! Özünde ne tatlı şeydir acı, hele bir bak tadına, kendini yürekten ona teslim et, isteksizlikle kabullenme onu! Senin canını yakan bu isteksizliktir yalnız, o kadar! Acı acı değildir, ölüm ölüm değil, yeter ki sen onları acı ve ölüm yapma! Acı, kendisine

kulak ver yeter ki, müziklerin en görkemlisi olup çıkar. Ama sen ona hiç kulak vermezsin; çünkü senin kendine özgü bir başka müzik, bir başka makam vardır kulağında, bir türlü ondan el çekmek istemezsin, acının müziği de işte senin müziğine uymaz pek. Sen beni dinle ve unutma: Acı hiçbir şeydir, acı bir kuruntudur yalnızca. Onu yaratan yalnızca sensin, yalnızca sen kendi kendine acı veriyorsun!"

Böylece, sadece acı ve acıdan kurtulma isteği değil, söz konusu iki ses de birbiriyle sürekli çatışma ve sürtüşme içindeydi. Bilince daha yakın birinci seste pek çok olumlu taraf vardı: Bilinçaltının küflü, karanlık ülkesinin karşısına kendi açık seçikliğini çıkarıyordu. Büyük otoriteler, gerek Musa, gerek öbür peygamberler onun yanı başında yer alıyordu; baba ve anne onun yanında, Kant ve Fichte onun yanındaydı. İkinci ses daha uzaklardan yankılanıyor, adeta bilinçaltından, adeta acının kendisinden çıkıp geliyordu. Karmaşa denizinde bir adacık oluşturmaktan uzaktı, koyu karanlıkta bir ışık işlevi görmüyordu. Kendisi karanlık, kendisi her şeyin çıkıp geldiği ilk başlangıçtı.

Her iki sesten oluşan konserin nasıl geliştiğini anlatmak olacak gibi değil. Başlangıçtaki iki sesten her biri kendi içinde bölünüyor, oluşan alt sesler de yine kendi içlerinde bir bölünme geçiriyordu; ancak, söz konusu bölünmeler düpedüz birbirine karşıt iki koronun, yani bir tiz, bir pes, bir yüksek, bir alçak, bir erkek, bir kadın vb koronun oluşacağı gibi gerçekleşmiyordu. Hayır, her yeni ses kendisinde her iki üst sesten bir şey içeriyor, karmaşadan, yaratıcı istemden titreşimleri, geceyi ve gündüzü, eril ve dişil olanı kendine özgü yeni bir karışım halinde özünde barındırıyordu. Her ses, bölünmesiyle doğup çıktığı, adeta çocuğu sayıldığı sese karşıt karakter taşımaktaydı. Karmaşadaki ana sesin yeni bir alt sesi giderek daha erkeksi ve berrak, istemli ve sınırlandırıcı niteliğe bürünüyor ya da bunun tersi oluyordu. Ama her ses bir karışımdı, her ses öbür ilkeye karşı duyulan bir özlemden kaynaklanıyordu.

Böylece çoksesli ve çokyönlü bir yapı doğup ortaya çıkıyor ve bu yapı içerdiği milyonlarca olanakla tüm dünyayı kapsıyordu. Söz konusu olanaklar kendi aralarında bir denge durumunu korumaktaydı; adeta tümüyle dünya, içten içe sürekli bir san-

cıyla düş gören ruhumda akışını sürdürüyordu. Güçlü ve hızlı bir akıştı bu, ama pek çok sürtüşme, karşıtlık ve acılı engel de yer alıyordu içinde. Dünya durmadan dönüyordu, güzel güzel ve coşkuyla dönüyor, ama gıcırtılı sesler çıkaran ekseninden de dumanlar tütüyordu.

Dediğim gibi, gördüğüm düş çıkıp gitti belleğimden. Notalar silindi, yalnızca ton sistemleri ve tonların işaretleri içimde henüz yazılı duruyor. Yalnız şu kadarını biliyorum: Pek çok kötü şeyle karşılaştım düşte, her yeni acı kafamdaki özlem dolu kurtuluş ve esenlik düşüncesini yeniden ateşledi. Bu da ruhumda sürekli bir akışın doğmasını sağladı; dürtü ve duyarlık, yaratma ve katlanma, etkinlik ve edilginlikten oluşan bir çember içimde dönüp duruyordu aralıksız.

Öte yandan, kendimi pek iyi hissetmiyordum. Olup bitenlerde hazdan çok acıların tadı ve lezzeti vardı, düşteki durumlar vücudumda tatsız duygular kimliğinde kendini açığa vuruyordu: Baş ağrısı, baş dönmesi, ürkeklik gibi duygular içindeydim.

Düşte çeşit çeşit olaylarla karşılaştım, her yeni yaşantıya ya da acıya yeni bir ses cevap veriyor, her yeni saldırıyı içten yükselen bir uyarı izliyor, gözümün önünde örnek kişiler canlanıyordu; böyle bir örnek ve öğretmen olarak *Karamazov Kardeşler*'den Staretz Sossima'yı da karşımda gördüm bir ara. Ne var ki, hiç kaybolmayan ve sürekli yeniden yaratılan o ilk ses, o anaç ses her seferinde karşı çıkarak araya girdi; daha doğrusu öyleydi ki, adeta değerli bir varlık benden yüz çeviriyor ya da hiç konuşmadan başını sallıyordu.

"Örnek arama!" diyordu bu ses bana sanki. "Örnekler aslında var olmayan şeylerdir, kendi yarattığın ve kendine gerçek diye yutturduğun şeylerdir. Örneklerin peşine düşmek yapmacıklıktır sadece. Doğrusu kendinde saklıdır. Acı çek evladım, acı çekmeye bak, acıların şerbetini iç sonuna dek! Acılardan ne kadar kaçayım dersen, o kadar tadı acılaşır şerbetin. Ödlekler yazgının şerbetini zehir ya da ilaç içer gibi içer, ama sen şarap içer gibi içmelisin onu, ateşten bir içit gibi içmelisin! O zaman tatlılaşır acıların şerbeti."

Ama tadı acıydı içtiğim şerbetin, bitimsiz bütün bir gece dünyanın çarkı inildeyip sızlanarak dumanlar tüten ekseninin

çevresinde dolanıp durdu. Bir yanda kör doğa, öbür yanda gören us; ne var ki, gören us sık sık kör, ölü, kuru bir nesne olup çıkıyor, ahlaka, felsefeye, değişken reçetelere dönüşüyordu. Kör doğa ise sağda solda gözlerinden birini aralayıp bakıyordu sürekli; gerçek bir göz gibi şaşılacak bir sıvı içinde bir gönül gözü, ürkek ve aydınlık. Hiçbir şey ismine sadakat göstermiyor, hiçbir şey özüne sadık kalmıyordu. Her şey bir isimdi yalnız, her şey "yalnızca" bir varlıktı ve bütün bunların gerisinde yaşamın kutsallığı ve misyonun gizi, boyuna aynanın daha yeni, daha uzak, daha ürkütücü derinliklerine çekip alıyordu kendini. Böylece dünyam, dumanlar çıkararak ekseninin çevresinde dayanabildiği kadar dönmesini sürdürecekti.

Gözlerimi açtığımda gece neredeyse sona ermek üzereydi. Saate bakmadım, o kadar uyanık değildim henüz; ama kısa süre gözlerimi açık tuttum, pencere pervazını, sandalyeyi ve giysilerimi sabahın soluk ışığı aydınlatmıştı. Gömleğimin bir kolu, gevşecik ve biraz yamulmuş, sandalyenin arkalığından sarkıyor, insanı yaratıcı hayal oyunlarına davet ediyordu. Dünyada hiçbir şey ruhumuz için bir boşluktan daha verimli ve daha uyarıcı değildir çünkü: Karanlık içinde dağılıp giden beyaz bir lekeydi gömleğin kolu, sisli bir zemin üzerinde gri ve siyah karanlıklardan oluşmuş, giderek eriyip kaybolan bir lekeler topluluğuydu.

Ama ben kendimi gömleğin kolundan kaynaklanan uyarıya bırakıp bu beyaz lekeyi boşlukta süzülen dansözlere, bir çember çizerek dönüp duran samanyollarına, karlı tepelere ve kutsal heykellere dönüştürmeye kalkmadım. Uzun bir dizi halinde peş peşe sıralanmış düşlerin büyüsünü üzerimden atamamıştım henüz; bu durumda bilincimin yapabildiği tek şey, uyandığımı, sabahın eli kulağında olduğunu, başımın ağrıdığını saptamaktı; Allah vere de yine uyuyabilsem diye düşündüm. Çatıya ve pencere pervazına yağmur tanelerinin usulcacık tıp tıp düştüğünü duyuyordum. Bir hüzün, bir sızı ve ayıklık sesini duyurdu içimde, bu sesten kaçıp kurtulmaya çalışarak gözlerimi yumdum, yüz geri ettim, kıvrılıp büzülerek kendimi uykunun ve düşlerin kollarına atmaya çalıştım.

Ne var ki, tümüyle bunu başardığımı söyleyemem. İnce ve narin bir yarı uyku durumunda yattım; ne bir yorgunluk duyu-

yordum, ne bir yerimde ağrı sızı. Ve bu durumda yeni bir yaşantı gelip beni buldu, düş gibi bir şey, ama düş değildi, düşünce gibi bir şey, ama düşünce değildi, bir vizyondu adeta, bilincin ışın dalgalarıyla bilinçaltının şöylece bir aydınlanışıydı.

Sabahın bu hafif uykusunda bir ermiş çıktı karşıma. Biraz kendim bu ermiştim, onun düşüncelerini düşünüyor, onun duygularını duyuyordum; ama biraz da öyleydi ki, onu yanımda ikinci bir kişi gibi algılıyordum, benden ayrı bir kişiydi, ama olduğu gibi içini okuyor, her şeyiyle kendisini bilip tanıyordum. Bazen onu karşımda görür gibiydim, bazen de sanki birisi onun hakkında bana bir şeyler anlatıyor ya da ben onun hakkında bir şeyler okuyordum. Bazen sanki kendi kendime ona ilişkin bir şeyler söylüyor, bazen de o bana kendisine ilişkin bir şeyler anlatıyor ya da gözlerimin önünde bir yaşantıyı yaşıyor, ama ben bunu özyaşantım gibi duyumsuyordum.

Ermiş –ben olayım ya da olmayayım fark etmez– büyük bir acı yaşıyordu. Ama benden başka biri yaşıyormuş gibi anlatmayacağım bu acıyı, çünkü onu kendim yaşıyor ve duyumsuyordum. Sanki en sevdiğim şeyler elimden koparılıp alınmıştı, çocuklarım ölmüştü ya da gözlerimin önünde öldüklerine tanık oluyordum. Gözleri ve alınları, küçük elleri ve sesleriyle benim maddi, benim gerçek çocuklarım değildi bunlar; gözlerimin önünde öldüklerini, benden ayrılıp gittiklerini gördüklerim benim manevi çocuklarımdı, benim sahip olduğum manevi değerlerdi yalnızca, benim en çok kendimin olan, en kişisel, en değerli düşüncelerimdi ve şiirlerimdi, benim sanatım, benim düşüncelerimdi, benim gözümün nuru ve yaşamımdı. Alabileceklerinin en fazlasını almışlardı benden. Başıma gelebilecek bundan ağır, bundan acımasız bir tek şey olabilirdi: Gözcüklerimin kapanması, dudakcıklarımın nefes alıp veremez duruma gelmesi.

İşte böyleydi yaşadığım yaşantı ya da ermişin yaşantısı. Ermiş gözlerini yumdu ve gülümsedi; bu küçük gülümseme akla gelebilecek tüm acıları, tüm güçsüzlükleri, tüm sevgileri, tüm alınganlıkları içeriyordu.

Ama güzeldi, sessizdi acının bu küçük, bu güçsüz gülümsemesi; gülümseme hiç değişmeden, güzel güzel kaldı ermişin yüzünde. Sonbahar güneşinde en son altından yapraklar kendisini

terkedip giden bir ağaç, yüzdeki bu görünümü taşıyabilir ancak. Buzlar ve ateşler içinde yok olup giden eski toprak ancak böyle bir görünüm sergileyebilir. Acıydı yüzdeki, ıstıraptı, alabildiğine derin bir ıstırap; bir direnişten, karşı koymadan ise eser yoktu. Bir rıza söz konusuydu, bir teslimiyet, bir kulak veriş, bilmelere ortak oluş, istemeleri paylaşma. Ermiş bir yandan özveride bulunuyor, bir yandan özveriye övgüler döşeniyordu. Acı çekiyor, öte yandan gülümsüyordu. Sert ve katı davranışlardan kaçıyor, öyleyken hayatta kalıyordu, ölümsüzdü çünkü. Sevinci, sevgiyi alıyor ve veriyor, ama bir yabancıya değil, kendi yazgısına geri sunuyordu onu. Bir düşüncenin bellekte, bir el kol devinimi-nin devinimsizlikte gömülüp gidişi gibi, ermişin de çocukları ve sevgiyle bağlandığı tüm varlıklar acılar içinde elinden çekilip alınıyor, ama hiçbiri kaybolmadan ermişin kendi içine gömülüp gidiyordu. Görünürlüğünü yitiriyor, ama ölmüyordu hiçbiri. Değişime uğruyor, ama yok olmuyor, içe, dünyanın içine, sabredenin içine dönüyordu. Canlı varlık kimliğinden soyunuyor, simgeye dönüşüyordu. Her şey simgeydi çünkü, her şey gün gelip acılar içinde gözden kayboluyor, değişik bir kılığa bürünüp yeni bir simge kimliğinde yeniden boy gösteriyordu.

1918

Hayaller

Bizim "düşünce dizisi" diye nitelediğimiz, ama çokluk karmaşa içinden içe doğuşlarla sere serpe fışkırmış tasarım ve hayallerden bir dizi demek daha doğru sayılacak dizinin nasıl oluştuğunu izlemek bazen ilginç ve yararlı bir şeydir. İnsan bütün bir gün, belki bütün bir gece düşünür, ama bu süre içinde pek çok saat vardır ki, gönlünden geçenler asla bir kapı bulup bilinçten içeri ayak atamaz, daha bilincin eşiğinde yine sesleri solukları kesilir, yorgun düşerler. Psikanaliz, bunu bilinçteki bir sansür mekanizmasına bağlamaktadır.

Şimdi anlatacağım "düşünce dizisi", dün sabah bahçede oyalanırken gerçekleşti içimde; bahçedeki yabani otları ayıklıyor, sabah postasından çıkacak mektup vb benim bu çalışmama pek sekte vurmasa bari diye aklımdan geçiriyordum bilinçli olarak; ama bilinçaltından, usumun daha derin bir katmanından ise, keşke postadan çıkacak mektup vb beni pek uğraştırsa da bahçedeki oyalanmamı aksatsa, yeni işler çıkarsa önüme, bana yeni uyarılar sunsa diye arzuluyordum. Şu anda görebildiğim kadarıyla, sözünü ettiğim "düşünce dizisi", bilimsel eleştirinin her türlü sanatsal etkinlik ve yeteneğe bir tür hastalık gözüyle baktığını anımsamamla başladı, akşam karımla bir sohbetimizde aynı konuya değinmiştik.

Eğer öyleyse, diye düşündüm, eğer deha denen şey gerçekten bir cinnetse, bir şairin, bir ressamın ya da bir bestecinin ortaya koyduğu eser de söz konusu kişinin varlığında, yaşamında ve karakterindeki bir eksikliği gidermek için sürdürdüğü hummalı

çabadan başka şey değilse, o zaman "normal" insan bu gibi baskı ve zorlamalardan özgür, yani yeteneksiz kişidir. Evet, normal insana yaşamak ve elden geldiğince uzun süre hayatta kalmak gibi genel yetenek dışında bir başka yetenek gerekmez ve böyle bir yeteneğe sahip olması da hoş karşılanmaz. Bir an bu düşünceyi, arka planda normal insanlarla biraz eğlenen, kendileri hakkında böyle incitici bir düşünceye kapıldığım için oh olsun diyen bir edayla geçirdim içimden. Ama hemen ardından bunun bir şaka olduğunu, akla gelmesiyle yine ölüp giderek kuru ve yavan bir nesneye dönüştüğünü, ama "normal insan yeteneksiz insandır" esprisinin gerisinde de çok ciddi ve olumlu düşüncelerin saklı yattığını duyumsadım.

Şimdiye kadar yazar ve "aydın" rolünü oynayagelmiş, içimde oh olsun duygusuyla ve el altından bir korkuyla kendi yaşam biçimimi, varlığımı, yeteneğimi ve düşünsel gereksinimimi savunmaya çalışmış, faturayı da normal insana ödetmiştim. Ne var ki, geri planda bir kıskançlık ve kaygı içimde yaşayıp durdu. Öyle saatler ve günler geçirdim ki, keşke ben de "normal" kişilerden biri olsam diye can attım. Aklımdan geçen bu yeni düşünce taraftarlığımı tersine çevirdi, normal insana hak vermeye ve "yetenekli" kişiyi eleştirilecek, hatta düşman biri gibi görmeye başladım daha çok.

Son zamanlarda okuduğum çeşitli yazılardan "us'un politizasyonu" düşüncesi yabancım değildi, bildim bileli hiç ısınamadığım bu düşünceye o anda içimde beliren hava da gelip katılmıştı. Normal insana kuşkuyla bakmayı bırakıp bu kez "entelektüel" denilen kişiyi sıygaya çekmeye başladım, bunun için de "us'larm politizasyonu" sorunundan koyuldum yola. Son günlerdeki duyurular, çağrılar, yazılıp çizilenler aklıma geldi. Yalan değil, bu "entelektüellerin" Tanrı hakkı için politize olmaya gereksinimleri vardı! Sanatçılar kendilerine "entelektüel" adını yakıştırdıktan sonra! İnsan kendini ve görevini anlayıp yorumlamada bundan büyük yanılgıya düşebilir mi, bundan aptalca davranabilir miydi hiç? Bütün bu işte tek doğru bir taraf varsa, entelektüellerin de savaştan ve dünyanın içine sürüklendiği hazin durumdan kendilerini sorumlu hissetmeleriydi. Kuşkusuz sorumluydular, hem de pek çok, hem de adamakıllı sorumluy-

dular bu sayın "entelektüel" beyler! Çünkü hanidir sanatla uğraşmayı bırakıp gazeteciliğe atlamış, işadamı olmuş, her şeyi herkesten iyi bilen uzman kişiler kesilmişlerdi. Şimdi de gelmiş, yazarların politize olmasından söz açıyorlardı! Sanki tek suçları varsa, bugüne kadar yeterince politikayla uğraşmamış, sokaktaki vatandaşı, yasaları, piyasayı, "gerçek" denilen şeyi yeterince düşünmemiş olmalarıydı! Ama Tanrım, bu kuru ve yavan gerçektir ki, söz konusu beylerin dünyasını, onların barınağını oluşturmuştu; bu beyler, bir yazarı yeryüzünde bekleyen görevi boşlamış, gerçek'ten daha fazla bir şey olan, ölümsüz nitelik taşıyan, dünya uğrunda kutsal bir hizmette bulunmaya hanidir yan çizmişlerdi. Onun için de, halkın karşısına toplu halde ne zaman çıksalar, kendilerini asla sanatçı değil, "entelektüel" olarak göstermişlerdi; seven birinin kendisini "gönül hisse senetlerinin spekülatörü" diye göstermesi gibi bir şey hani. Ve yine onun içindir ki, işlerin ters gidip arabalarının çamura saplandığı şu sıra akıllarına politize olmak gelmişti. Kafalarındaki düşünceye göre, kendileri gibi yeterli sayıda kimse bulsalar da, şöyle büyük bir dernek kurabilseler, Reichstag'a kendi temsilcilerini yollayıp sanayinin ve tarımın yanında us'un da politik güçlerden biri gibi yer almasını sağlayabilseler, pek çok şey elde edilmiş olacaktı.

Bu kişilere içimden biraz kötü kötü söylenip veriştirdikten sonra, yeniden dönüp sanatçı ve yetenek düşüncesine geldim. Niçin vardı yeryüzünde bunlar? Aslında sağlıklı ve normal olanı yeteneksizlikse, ne diye bunlar takdir görürdü?

Balıktan, kuştan ve maymundan çağımızın savaşan hayvanına kadar uzanan gelişim sürecinde, insan ve Tanrı olmayı umarak geride bıraktığımız bu uzun yolu ileriye doğru basamak basamak, adım adım yürüyenler "normaller" olamazdı. Normaller tutucuydu; sağlıklı, zaman içinde değerini kanıtlamış olandan kopmayı canları pek istemezdi. Bir yol bulup uçmayı denemek, normal bir kertenkelenin aklından geçmemiştir asla. Normal bir maymun, ağaçtan ayrılıp da yerde dört ayak üzerinde devinmeyi hiç düşünmemiştir. Böyle bir şeye ilk kez kalkışan, böyle bir şeyi ilk kez deneyen, ilk kez bunu düşünde yaşatan, maymunlar arasında hayalperest, eksantrik biri, bir sanatçı, bir devrimci olmuştur, normal biri değil. Normallerin varoluşları-

nın hikmeti, bana öyle geliyor ki, bir kez ele geçirilmiş yaşam biçimini, bir ırkı, bir türü elde tutmak, korumak ve pekiştirmek, böylece kendileri için sırtlarını dayayacakları bir desteği ve yaşam stokunu güvence altına almaktı. Oysa hayalperestlerin varoluşlarının amacı, sıçramalar yapmak ve o zamana kadar kimsenin aklından geçirmediği şeyleri düşlemek, böylece belki günün birinde balığın karada yaşayan bir hayvana, maymunun bir maymun-insana dönüşebilmesini sağlamaktı.

Anlaşılan "normal" de aslında ideal bir şey değildi, normal de bir işlevin, türün ayakta kalmasını sağlayan tutucu bir etkinliğin ismiydi yalnız. "Yetenekli" ya da "hayalperest" ise oynamaya, denemeye, sorunlarla sürdürülen bir top oyununa verilen isimdi. Bu işlevi yerine getirirken insan yok olabilir, cinnet getirebilir, kendi eliyle canına kıyabilir, Tanrılar yaratabilirdi. Sözün kısası, normal kişi, türün olduğu gibi korunmasına çalışırken, "entelektüel" kişinin işlevi, insanlığın sahip olduğu karşı değerin, yani insanlık idealinin aynı şekilde ayakta kalmasını sağlamak, ortadan silinip gitmesini önlemekti. İnsanların yaşamı iki kutup arasında sürüp gidiyordu: Elde edileni elde tutmak ve eldekini atarak daha değerli olanı ele geçirmek! Böyleydi işte. Sanatçının işlevi de, işin ideal tarafındaki çalışmalara katkıda bulunmak, sezgilere yönelmek, idealler yaratmak, düşler kurmaktı.

Bu yüzdendir ki, sanatçının karşısında asla inanmadığı o "gerçek" vardı, işlerden, partilerden, seçimlerden, döviz kurlarından, şeref unvanlarından, nişanlardan, içtüzüklerden ve buna benzer daha pek çok şeyden oluşan o dile gelmez ölçüde önemli gerçek! Politize olan bir sanatçı, geleceğin düşünü görmekten oluşan insanlık görevine, ideal uğrundaki çalışmasına sırt çevirecek, pratik uğraşlar içindeki normallerin işlerine acemice burnunu sokacaktır; seçim yasasındaki reformlar ve benzeri girişimlerle ilerlemeyi sağladıklarına inanan bu "normal" kişilerin gerçekte yaptıkları, entelektüellerin düşüncelerini yüzyıllar gerisinden aksak topal izlemekten, onların sezgi ve düşüncelerinden şunu ya da bunu küçük çapta gerçekleştirmeye çalışmaktan başka şey değildir. Dolayısıyla, dünya durdukça duracak bir barışı yeryüzünde gerçekleştirmeye çalışan bir politikacı, çok eski bir düşün gerçekleşmesi için çaba harcayan binlerce karıncadan

biridir yalnızca. Düşün yaratıcısı ise, birkaç binyıl önce ilk kez o güçlü sözü söyleyerek "Öldürmeyeceksin!" diyebilen dâhi kişidir. Öyle bir söz ki, milyonlarca yıldan beri dünya yüzünde söylenmemiş, söylendikten sonra da insanlığın içinde bir maya etkisini gösteregelmiştir; ta ki insanlar zamanla nasıl dik yürümesini ve kıllı postlarını üzerlerinden sıyırıp atmasını başarmışsa, bir gün gelip bir başkasını öldürmeyecek aşamaya ulaşsın!

Kafamdaki "düşünce dizisi" bu noktaya kadar zahmetsizce, hiç aksamadan yuvarlanıp gelmiş, tıpkı bir memba suyundaki hava kabarcıkları gibi bilinçaltının oyunundan tane tane boy vermişti. Ne var ki, varılan bu noktada küçük bir kopukluk oldu, dizideki bir halka kayıp gitti elimden, ansızın bocaladım, az önce düşündüklerim gerilerde kaldı, uçup gitti, bundan böyle kendileriyle aramdaki tüm bağlantı kesildi. Derken tatsız bir duygu uyandı içimde, kafamda tatsız bir düşünce belirdi ve yaklaşık şöyleydi içeriği: "Bütün bunları aklından niçin geçirdin sanki? Bunlar düşünce değil, içteki bir dürtünün kendini gizlemek için başvurduğu bir maske, bir kamuflajdır sadece!" Akşam eşimle yaptığımız söyleşiden bir ukde kalmıştı içimde, kendimi bir sanatçı olarak haklı çıkarma gereksinimini duyuyordum; akşamleyin sanatçıların hemen tümünün, eserlerindeki o soylu, görkemli ve ideal nesnelerden hiçbirini kendi yaşadıkları dönemde gerçekleştirememesinin ya da ancak pek azının bunu başarabilmesinin ne tuhaf, aslında ne korkunç bir şey olduğundan söz açmıştık. İşte buydu vücuduma saplanan ok! Salt bu oku yine vücudumdan çekip çıkarabilmek için dolambaçlı yollara sapmış, şimdi binde birini bile sayıp dökemeyecek kadar çok dolaylı düşünceyi zihnimden geçirmiştim, dört elle hayallere, düşüncelere sarılıp gerilerde uzanmış, maymun ve kertenkelelere kadar gidip dayanmıştım.

Şimdi diken çıkarılıp kafamda birbirini kovalayan düşüncelerin fışkırıp geldiği gizli ve bencil kaynağı ele geçirdikten sonra, gülümsememem için neden kalmamıştı; yük kalkmıştı üzerimden, biraz daha düşlerde gezinebilirdim.

Bundan sonra kendimi kaptırdığım bir düşte ideal insan yaklaşık şöyle anlatılıyordu: Genel olarak duygu ve düşüncelerinde herhangi bir baskılamaya başvurması gerekmeyen, kendi ruh dünyasında güven ve mutluluk içinde yaşayan "normal" kişi.

Ne var ki, kendisini erdemli olmaya yöneltecek herhangi bir zorunluluktan, sanat yapıtlarına başvurarak dengeleyebileceği herhangi bir iç yetersizlikten habersiz böyle birinin, söz konusu zorunluluğu kendi gönlüyle kendi içinde yaratabilmesi gerekecekti. Zaman zaman bir oyun, lüks bir uğraş olarak özel kimi yetenek ve sıkıntıları kendi içinde oluşturacaktı; insan nasıl bazen sırf değişiklik olsun diye saçlarını her zamankinden bir başka türlü taramaya kalkarsa, onun gibi tıpkı. Yine böyle biri düşlerdeki hazzı, yaratmalardaki çileyi, doğurmalardaki korku ve zevki tadıp yaşayacak, ama bunlardaki lanetten haberi olmayacaktı; çünkü söz konusu oyunlardan her seferinde bir doymuşluk içinde dönüp evine gelecek ve gönlünden şöylece geçireceği bir istekle çaba ve amaçlarının yerlerini tekrar değiştirip ruhunda eskisinden değişik yeni bir dengenin kurulmasını sağlayacaktı. Bu ideal kişi bazen şiir yazacak, bazen müzikle uğraşacak, bazen maymun yaşamının anısını, bazen gelecekteki oluşumların ve geleceğe yönelik umutların sezgisini kendi içinden çekip alarak, tıpkı belli kas gruplarını bir haz duygusuyla çalıştıran atlet gibi onlarla oynayacaktı. Bütün bunları da dışarıdan baskı altında, çaresiz kalarak değil, çok sağlıklı ve uslu bir çocuk gibi yapacaktı. Ve en güzeli, bu ideal insan, idealin yeni bir çağrısıyla karşı karşıya kaldı mı, kendi kendini değiştirmeye karşı biz zavallılar gibi dişini tırnağına takarak kanlı bir şekilde karşı çıkmayacak, kendi kendisiyle uzlaşacak, içindeki ideali ve yazgıyı tastamam ve kesinlikle benimseyip kolaylıkla değişecek, kolaylıkla ölebilecekti.

Böylece yine tatsız bir noktaya gelmiştim. Kendim değişmekten pek hoşlanan biri sayılmazdım, kendim öyle kolay ölmeye yanaşacak biri değildim. Biliyordum, çok iyi ve kesinlikle biliyordum ki, her ölüm aynı zamanda bir doğuş demekti, ama bunu bütün kalbim, bütün ruhumla da biliyor sayılmazdım; içimde öyle damarlar vardı ki, diretiyordu bu bilgiye, varlığımın bir parçası ölüme inanıyordu, güçsüzdü ölüm karşısında, korkuyordu. İşte bunu anımsamayı hiç sevmiyordum. Bu yüzden, postacının kapı zilini çaldığını işitince sevindim, durmayıp koştum hemen.

1918

Ruh Üstüne

Saflıktan uzak ve çarpıtıcıdır isteklerin bakışı. Ancak heves ve arzulardan el çektiğimiz, ancak bakışlarımızın gözlemlere dönüştüğü zamandır ki, nesnelerin ruhunun kapısı aralanır, güzellikler gözlerimizin önüne serilir. Satın almak, kiralamak, ağaçlarını kesmek, avlanmak, ipotek ettirmek istemiyle bir ormana baktım mı, ormanı değil, onun benim isteğimle, benim planlarım, benim tasa ve dertlerim, benim cebimle ilişkisini algılarım ancak. Böyle bir bakışta orman salt ağaçlardan oluşur, gençtir ya da yaşlı, sağlıklıdır ya da hasta. Ama kendisinden hiçbir şey beklemeksizin baktım mı, "kafamda kendisiyle ilgili bir düşünce bulunmaksızın" yeşil derinliklerine daldırdım mı gözlerimi, ancak o vakit orman ormandır, doğa parçasıdır o vakit, bitkisel bir varlıktır ve güzeldir.

İnsanların yüzlerinde de tıpkı bunun gibidir durum. Korkuyla, umutla, arzuyla, belli bir niyet ve belli bir beklentiyle yüzüne baktığım insan, insan olmaktan çıkar, isteğimin puslu ve bulanık bir aynasına dönüşür. Kendim bilerek ya da bilmeyerek, dar kalıplara sıkıştırıp gerçeği çarpıtan binbir soruyla bakabilirim bir insanın yüzüne. Yanına yaklaşılabilen biri midir, yoksa mağrur mu? Önemsiyor mu beni? Acaba kendisinden biraz ödünç para koparabilir miyim? Sanattan biraz bir şeyler anlıyor mu? Kendisiyle düşüp kalktığımız insanlardan pek çoğunu işte bu tür sorularla süzüp durur da kılık kıyafetlerini, hal ve tavırlarını haklarında beslediğimiz niyet ve amaçlara uygunluk yönünden değerlendirebildik mi, insan sarrafına ve psikoloğa çıkar

adımız. Ne var ki, böyle bir tutum yürekler acısıdır; böyle bir ruhbilimde bir köylü, bir çerçi, bilgisiz bir avukat, politikacıların ve bilginlerin pek çoğuna taş çıkartır.

İsteklerin susup gözlemlerin konuştuğu, pislikten arınmış görmelerin, teslimiyet dolu bakmaların sesini yükselttiği anda her şey başkalaşır. Karşımızdaki insan bizim için yararlı ya da tehlikeli bir varlık olmaktan çıkar, ne çevresini ilgiyle kucaklayan, ne soğuk, ne iyi yürekli, ne hoyrat, ne güçlü ne de zayıf biridir artık. Bir doğa parçasına dönüşür, kirden arınmış gözlemlerimize konu olan tüm nesneler gibi o da güzelleşir, ilginç birine dönüşür. Çünkü gözlem, araştırma ya da eleştirme değil, sevgidir yalnız. En yüce, en çok arzulanmaya değer durumudur ruhumuzun, heves ve tutkulardan soyunmuş sevgidir.

Yeter ki bu duruma ulaşalım, isterse birkaç dakika, birkaç saat, birkaç gün için ele geçirelim bu durumu (onu sürekli elde tutmak, katıksız bir mutluluk demektir), anında insanlar gözümüze her zamankinden bir başka türlü görünür. İsteklerimizi yansıtan aynalar ya da karikatürler olmaktan çıkar, yeniden doğa parçalarına dönüşürler. Güzellik ve çirkinlik, yaşlılık ve gençlik, iyikalplilik ve hainlik, açıkyüreklilik ve dışa kapalılık, sertlik ve yumuşaklık birbirinin karşıtı olma özelliğini yitirir, ölçüt diye kullanılabilmekten çıkar. Bütün insanlar güzel, bütün insanlar ilginçtir bundan böyle, hiçbiri küçümsenemez, hiçbirinden nefret edilip hiçbiri yanlış anlaşılamaz.

Nasıl sessiz, suskun gözlem açısından bütün doğa, sürekli yaratıp duran ölümsüz yaşamın değişken görünümünden başka şey değilse, bu dünyada insanın rolü ve görevi de ruh denilen şeyi görünür kılmaktır. Acaba *ruh* insana özgü müdür? Yoksa hayvan ve bitkilerde de ruh var mıdır? Bunu tartışmak boşunadır, çünkü dört bir yanda vardır ruh, dört bir yanda ruhun varlığı mümkündür, dört bir yanda ruhla karşılaşılabilir, dört bir yanda seziler ve istemlerde yaşar durur ruh. Ama bizler nasıl ki taşı değil de, hayvanı devingenliğin taşıyıcısı ve dışavurumcusu olarak algılarsak (oysa taşta da devinim vardır, taşta da yaşam, gelişip büyüme, dağılıp parçalanma ve titreşim vardır), ruhu da bunun gibi yalnızca insanlarda ararız. Hepsinden çok göze göründüğü, acı çektiği, etkinlik içinde bulunduğu yerde ararız onu. Ve

insan bize bir belde, kendine özgü bir ülke gibi görünür. Nasıl bir zamanki görevi iki bacaklı bir varlık olmak, hayvan postunu üzerinden sıyırıp atmak, alet icat etmek, ateşi bulmak olmuşsa, günümüzdeki görevi de kendisinde bir ruh geliştirmektir.

İnsanların bütün dünyası ruhun kotarıldığı yerdir. Nasıl ben dağlar ve taşlarda ağırlık denen gücü, hayvanlarda devingenliği, özgürlük yönelimini ve çabasını görüp seviyorsam, bu saydıklarımı da kapsamına alan insanda en başta gözüme çarpan "ruh" dediğimiz şeydir; öbür yaşam kıvılcımlarından rastgele bir tanesi değil, özel, seçkin, hayli gelişmiş bir varlıktır ruh, bizler için yaşamın son amaç olan dışavurum biçimi ve simgesidir. Çünkü ister materyalist, ister idealist, ister bir başka düşüncenin adamı olalım, *ruh*'a ister Tanrısal bir nesne, ister yana yana sonunda tükenip giden bir nesne gözüyle bakalım, fark etmez; çünkü hepimiz biliriz onu ve kendisine yüce bir değer veririz; içimizden her biri için ruhu kendisinde barındıran insan bakışı, sanat, ruhu konu alan yaratılar, organik tüm yaşamın en yüce, en yeni, en değerli basamak ve dalgasını oluşturur.

Dolayısıyla, insan soydaşımız, bizler için her şeyden soylu, her şeyden yüce, her şeyden değerli bir gözlem konusudur. Anlaşılmayacak yanı içermeyen böyle bir değerlendirmeyi herkes doğallıkla, hiç duraksamadan uygulayacak güçle donatılmış değildir. Böyle olduğunu ben kendimden biliyorum. Gençlik yıllarımda insanlardan çok kırlar, bayırlar ve sanat yapıtlarıyla aramda daha bir sıkı, daha bir içten ilişki vardı, hatta yıllar yılı yaratmayı düşlediğim bir eserde yalnızca hava, toprak, su, ağaç, dağ ve hayvan olacak, içinde insan yer almayacaktı. İnsanı ruha giden yoldan işte öylesine sapmış, isteklerinin tutsaklığına yakalanmış görüyordum; hayvanlardan, maymunlardan farksız, dünyanın ilk yaradılışındaki hedeflerin peşinden, alabildiğine hoyrat ve azgın, seğirtip duruyordu; insanları süse püse, ıvır zıvıra öylesine düşkün durumda görüyordum ki, geçici bir zaman fena bir yanılgıya kapılmaktan yakamı kurtaramadım, belki dedim kendi kendime, ruha götüren bir yol olarak insanın yüzüne çoktan kapandı kapı, insan geri saymaya başladı, ruh denilen pınar doğanın bir başka yerinde kendine kaynayıp fışkıracak bir başka yer aramaya koyuldu.

Bir rastlantı sonucu birbiriyle henüz tanışan ve aslında birbirine maddi hiçbir istek yöneltmeyen sıradan iki insanın birbirine davranış biçimi izlendiğinde görülecektir ki, her birinin çevresi, karşısındakini yanına yaklaştırmayan bir atmosferle, koruyucu bir kabukla, bir savunma zırhıyla sarılmış ve yine her biri bir ağla kuşatılmıştır; öyle bir ağ ki, onu başkalarından ayıran önemsiz isteklerden, niyetlerden, korkulardan ve dikkati ruhtan başka yana çeken oyalanmalardan örülmüştür. Sanki ruhun sesini duyurması yasaklanmıştır kesinlikle, sanki ruhun yüksek çitler, korku ve utanç duvarlarıyla kuşatılması zorunlu görülmüştür. Söz konusu ağda gedikler açabilecek bir şey varsa, o da isteklerden arınmış sevgidir. Ağın da neresinde bir gedik açılırsa, ruh oradan bize yüzünü gösterecektir.

Trende oturmuş, iki genç bayı izliyorum; birbirlerini selamlıyorlar; rastlantı dediğimiz şey bir saatlik yolculukta onları komşu yapmıştır. Birbirlerine selam verişleri öyle tuhaf ki, bir trajedi adeta. Yabancılıkların, soğuklukların uçsuz bucaksız uzaklıklarından, yalnızlıklara gömülmüş buzsu kutuplardan bu kendi halindeki insanlar birbirlerini selamlar gibidir. Sözünü ettiğim iki insan Malezyalı ya da Çinli değildir kuşkusuz, çağdaş iki Avrupalıdır; her biri gururdan, adeta bir tehlikeyle karşı karşıya bulunan gurur ve soğukluktan bir kale içinde oturmaktadır sanki. Konuştukları, dışarıdan bir dinleyici için düpedüz anlamsız şeylerdir, bizim sürekli büyümelerle kabuğunu çatlatıp çıkmaya savaştığımız ve kırılmış buzdan kabuk parçalarının üzerimizden sürekli sarktığı ruhsuz bir dünyanın fosilleşmiş hiyeroglif yazılarıdır. İçlerindeki ruh günlük konuşmalarında da kendini açığa vuran insanlara seyrek, alabildiğine seyrek rastlanıyor. Böyleleri ozanlardan da üstün, nerdeyse ermiş gözüyle bakılacak kişilerdir. Kuşkusuz "halktan kişiler"de de, bir Malezyalı'da, bir zencide de ruh vardır, selam verişlerinde, birine bir şey söyleyişlerinde bizdeki orta kültür düzeyindekilerden daha çok ruhun sesi duyulur. Ne var ki, Malezyalı'nın ya da zencinin ruhunun da bizim için değerli, bizim ruhumuza akraba olmasına karşın, bizce aranan ve istenen ruh değildir. Tanrılardan soyutlanıp makineleşmiş bir dünyadaki yabancılaşmaların, çile ve dertlerin hiçbirini henüz tanımayan ilkellerin ruhu kolektif, yalın,

çocuksu bir yanı içerir, güzel ve sevimlidir. Bizim trendeki iki genç Avrupalı onlardan daha ileri düzeydedir bu konuda, yazıp ettiklerinde ruha pek az yer verir ya da hiç yer vermezler, organize isteklerden, akıldan, niyetten, plandan oluşmaktadırlar sanki. Ruhlarını paranın, makinelerin ve güvensizliklerin dünyasında yitirmişlerdir ve onu yeniden ele geçirmeleri gerekmektedir. Söz konusu görevi savsakladılar mı hasta düşecek, acı çekeceklerdir. Ama görevin üstesinden geldiler mi ele geçirecekleri, artık bir zaman yitirilmiş çocuksu ruh olmayacak, daha bir incelmiş, daha kişisel, daha özgür ve sorumluluğa daha yetenekli bir ruha kavuşacaklardır. Amacımız çocukluğa, ilkelliğe dönüş değil, ileriye gitmek, kişiselliğe, sorumluluğa, özgürlüğe ulaşmaktır.

Bu amaçlardan ve onlara ilişkin sezinlemelerden henüz bizim buralarda eser yok. Daha önce sözünü ettiğim iki genç, ne ilkel kişilerdir ne de ermiş. Günlük yaşamın dilini konuşmaktadırlar; öyle bir dil ki, amaçlanan ruha uygunluğu bir goril postundan fazla değildir. Gelgelelim bu postu da yavaş yavaş, el yordamıyla gerçekleştireceğimiz yüzlerce girişim sonunda üzerimizden sıyırıp atabiliriz ancak.

Bu ilkçağsı, kaba ve kekememsi dil yaklaşık şöyledir:

"Günaydın!" der biri.

"Günaydın!" diye yanıtlar ötekisi.

"İzin verir misiniz?" diye sorar biri.

"Buyurun!" der ötekisi.

Söylenmesi gereken şey söylenir bu kadarla. Sözcükler bir anlam içermez, ilkel insanın vücudundaki süsler, bezekler gibidir tıpkı, amaç ve değerleri bir zencinin burnundan geçirdiği halkalarınkinden farksızdır.

Bu alışılagelmiş seremoni sözcüklerinin konuşulduğu ses tonunun ise tuhaflıkta üzerine yoktur. Seremoni sözcükleri nezaket sözcükleridir. Ama tonlarına gelince, acayip derecede kısa, sıkışık, tutumlu, sinsi denemese de soğuktur. Tartışmalara yol açacak bir özellik içermezler. Hatta tersine, konuşma sırasında iki baydan hiçbiri kötü bir şey geçirmez aklından. Ama yüzlerindeki ifade ve ses tonları soğuktur, ölçülü ve nobrandır, neredeyse bir incinmişliği ele verir. İki baydan sarışını "Buyrun!" sözcüğünü ağzından çıkarırken adeta küçümsemeye benzer bir edayla

kaşlarını kaldırır. Oysa içindeki his bundan farklıdır. Böyle davranması, insanlar arasında pek çok yıldır süregelen ruhsuz görüşüp konuşmalar sonucu oluşmuş savunma biçimini yansıtan bir simgedir. En içsel varlığını, yani ruhunu karşısındakinden saklaması gerektiği kanısındadır; bu ruhun ancak davranışlarla açığa vurulup karşı tarafa buyur edilmesiyle gelişip serpilebileceğini bilmez. Mağrurdur, bir kişiliğe sahiptir, çocuksu bir ilkel değildir artık; ne var ki, gururu içler acısı şekilde boşlukta sallanıp duran çocuksu bir gururdur. "Buyrun!" sözcüğünü ağzından çıkaran, siperler içinde kendini koruma altına almaya bakar, savunma duvarları örer etrafında, çevresini soğuk bir atmosferle kuşatır; oysa şöyle bir gülümsemesi un ufak edecektir bu gururu. "Kültürlü" kimseler arasındaki görüşüp konuşmalarda esen bu soğuk, bu meymenetsiz, asabi, benim diyen, öte yandan ayağı yere basmayan hava bir hastalık belirtisidir; ruh, üzerinde uygulanan zorbalığa karşı kendini savunabilmenin tek çıkar yolunu, söz konusu belirtilere sığınmakta bulmaktadır. Ne kadar ürektir bu ruh, ne kadar da güçsüz! Yeryüzünde kendini ne kadar gencecik hissetmekte, ne kadar az "hüsnü kabul" gördüğü duygusu içinde yaşamaktadır! Nasıl da saklanıp gizlenmekte, nasıl da korkup sinmektedir!

İki genç baydan biri gerçekte arzuladığı, gerçekte içinden geldiği gibi davranayım dese, öbürüne elini uzatacak, okşar gibi öbürünün omzuna dokunup yaklaşık şöyle söyleyecektir: "Tanrım! Ne güzel bir sabah! Her şey altından sanki ve ben de tatildeyim, şu işe bak sen! Nasıl buluyorsun boyunbağımı? Şık değil mi? Şey, bavulda elma var, bir tane ister misin?"

İki genç baydan biri gerçekten böyle konuşsa, ötekinin içi alabildiğine sevinçle dolacak, öteki alabildiğine duygulanacak, gülmeye benzer, hıçkırığa benzer bir şeyler hissedecektir. Çünkü kesinlikle sezecektir ki, burada konuşan karşısındakinin ruhudur, elmalar önemli değildir aslında, boyunbağı önemli değildir; önemli olan tek şey, bir pencerenin açılıp bir şeyin bu pencereden yüz göstermiş olmasıdır; öyle bir şey ki, aslında gün ışığıdır yeri, ama biz onu bir anlaşma uyarınca gün ışığına çıkmaktan alıkoyarız. Ne yazık ki, henüz geçerlik taşıyan, ama gün gelip temize havale edileceğini şimdiden sezdiğimiz bir anlaşma uyarınca!

Karşıdaki bay böyle hissedecek işte, ama hissettiklerini açığa vurmayacaktı. Mekanik bir çareyi yardıma çağırıp anlamsız bir söz kırıntısını, yedekteki binlerce sözden birini kaldırıp atacaktı konuşan bayın önüne. Biraz mızmızlanıp şöyle diyecekti: "Evet... hem... pek güzel!" İşte ağzında buna benzer bir şey geveleyecek, aşağılanmış, eziyete uğramış bir sabrı sergileyen bir baş oynatışıyla gözlerini çevirip başka tarafa bakacaktı. Köstekli saatinin zinciriyle oyalanacak, gözlerini dikip pencereden dışarısını seyredecek, bu tür çok sayıda hiyeroglif işaretine başvurup yüreğindeki sevinci ele vermeyi asla düşünmediğini, karşısındakine hiçbir şey gösteremeyeceğini, hiçbir itirafta bulunamayacağını, en fazla yapacağı şeyin sırnaşık yol arkadaşına acımak olacağını belli edecekti.

Ancak, bütün bunların hiçbiri olmuyor. İki genç baydan esmer olanının bavulunda elma vardır gerçekten; günün güzelliği, tatilde oluşu, boyunbağı ve sarı ayakkabıları bir çocuk gibi kendisini sevince boğmuştur. Ama sarışın bay: "Ne fena şu paranın değer kaybetmesi!" diye söze başladı mı, esmeri ruhunun istediği şeyi yapamayacak, "Bırak bunları, bırak da biz keyfimize bakalım, paranın değeriymiş, bize ne şimdi bundan!" diyemeyecek, yüzü bulutlanıp göğüs geçirerek şöyle söyleyecektir: "Öyle, çok fena gerçekten!"

Bu iki genç bayın biz hepimiz gibi böyle davranmakta, kendilerini böyle alabildiğine zorlamakta hiç sıkıntı çekmiyor görünmesi doğrusu şaşılacak şeydir. İçleri gülerken göğüs geçirebiliyor, ruhları birbirleriyle iletişim kurmak için çırpınırken kendileri ikiyüzlülüğe sapıp soğuk ve yadsıyıcı bir davranış sergileyebiliyorlar.

Ama sen gözlemlerini sürdürüyorsun. Ruh sözlerde değilse, mimiklerde, ses tonunda değilse, neresidir peki? Bir yerde olacaktır herhalde. Ve derken görüyorsun nerede olduğunu: Sarışın bay kendini denetim altında tutmayı unutuyor ansızın, kendini gözaltında hissetmiyor, vagonun penceresinden uzaktaki girintili çıkıntılı ormanları seyrederken bakışları özgürlüğüne kavuşuyor, sahteliğinden sıyrılıp çıkıyor, içi gençlikle, özlemle, saf ve sıcacık düşlerle dolup taşmaya başlıyor. Öncekinden düpedüz değişik bir görünüm sergiliyor sarışın bay, şimdi daha bir genç

görünüyor, daha sade, daha masum, her şeyden önce daha sevimli. Ama, ötekisi, sarışın bay gibi pek kusursuz ve yanına yaklaşılmaz esmer bay ayağa kalkıyor, elini başının üstündeki bagaj yerinde duran bavuluna uzatıyor. Bavulun konumunu gözden geçirir gibi yapıyor, aşağı düşmesini önlemek istiyor adeta; ne var ki, bavulun duruşuna diyecek yoktur, bulunduğu yere iyice oturmuştur, sahibi esmer bayın merak edip tasalanması gereksizdir. Esmer genç bayın da onu sımsıkı tutup kavramak istediği söylenemez, sadece dokunmak istiyor bavula, varlığından emin olmak, onu sevecenlikle okşamak istiyor; çünkü kusursuz bir nesnellikteki deri bavulda elmalar ve çamaşırlar dışında önemli bir başka şey daha vardır, kutsal bir başka şey, gidilecek kentteki sevgiliye götürülen bir armağan, porselenden bir köpek ya da badem ezmesinden Köln katedrali ya da bir başka şey, fark etmez ne olduğu, ama bir şey işte, o anda genç bayın muhabbetle kucak açtığı, düşleriyle oynadığı, sevdiği ve tanrılaştırdığı bir şey, elinde sürekli tutmak, okşamak ve hayran hayran seyretmek için can attığı bir şey.

Bir saatlik tren yolculuğunda iki genç insanı gözlemledin işte, günümüzün orta sınıfına mensup bir ölçüde kültürlü sayılacak iki insanı. Birbirlerine bazı sözler söylediler, selamladılar birbirlerini, birbirlerinin düşüncelerini dinlediler, onaylayarak ya da yadsıyarak başlarını salladılar, binlerce küçük işler yaptılar, davranışlarda, devinimlerde bulundular, bunların hiçbirinde ruhları rol oynamadı, hiçbir sözde, hiçbir bakışta ruhlarından eser yoktu, her şey maskeydi, her şey otomasyon, pencereden uzaktaki mavimsi ormana yöneltilen unutulmuş bakış dışında, bagaj yerindeki deri bavula kısa ve beceriksiz uzanış dışında her şey.

Ve bu durumda şöyle geçireceksin içinden: Ey siz ürkek ruhlar! Bir yol bulup gösterecek misiniz yüzünüzü? İnsanı esenliğe kavuşturan bir yaşantıda, bir nişanlıyla evlilik bağında, bir inanç uğruna sürdürülen savaşta, yararlı işlerde, özverilerde güzel ve güler yüzlü belki? Yürekten kopup gelen bir isteğin acele ayaklar altına alınmasında, üzerinin örtülüp karanlıklara boğulmasında, hoyrat bir suçlamada, bir cinayette, dehşet verici bir eylemde belki ansızın ve umutsuzlukla? Ve ben ve bizler hepimiz: Bu dünyada nasıl sahip çıkacağız ruhlarımıza? Onların haklı isteklerine

kavuşmalarını sağlayabilecek miyiz? Söz ve davranışlarımızın kapısını aralayabilecek miyiz onlara? Yoksa tevekkül gösterip işi oluruna mı bırakacağız? Kalabalıkların peşinden ayrılmayacak, miskinlikleri sürdürecek miyiz? Kuşu sürekli kafeste kapalı mı tutacak, burunlarımıza durmadan halkalar mı geçireceğiz?

Ve şöyle bir his uyanıyor içinde: Burundaki halkalar, sırtlardaki goril postları çıkarılıp atıldığı zaman ruh sesini duyuracaktır. Ruhun önündeki engeller yıkılmayagörsün, birbirimizle Goethe'nin insanları gibi konuşacak, aldığımız her nefesi bir ezgi gibi duyumsayacağız. Zavallı, canım ruh! Sen, neredeysen, bir devrim gerçekleşir orada; kokuşmuş nesnelerle bağlar koparılıp atılır, sen neredeysen yeni yaşam vardır orada, Tanrı vardır. Ruh sevgidir, gelecektir; geri kalan şeylerin tümü nesnedir, maddedir yalnızca, yalnızca engel, içimizdeki biçimlendirici ve kırıp parçalayıcı tanrısal gücün alıştırmalarına elverişli şeylerdir hepsi.

Ayrıca, şu düşünceler geçer kafandan: Yeni'nin yüksek sesle kendisini müjdelediği, tüm insanlık ilkelerinin alt üst edildiği, alabildiğine geniş boyutlu zorbalıklara başvurulduğu, ölümün ortalığı birbirine kattığı, umutsuzluğun çığlığı bastığı bir zamanda yaşamıyor muyuz? Ve bütün bu olayların gerisinde ruhun varlığı sezilmiyor mu?

Kendi ruhuna sor! Gelecek olan, sevgi olan ruhuna! Aklına yöneltme soruyu, geriye dönüp dünya tarihini araştırmayı bırak! Politikayla fazla ilgilenmediğin, gereğinden az çalıştığın, düşmanlarından yeterince nefret etmediğin, sınırları istenildiği gibi güven altına almadığın için seni suçlamayacaktır ruhun. Ama istekleri karşısında sık sık korkulara kapıldığın, soluğu kaçmakta aldığın, onunla, senin bu en küçük, en sevimli yavrucağınla ilgilenecek, kendisiyle oyunlar oynayacak, söylediği ezgilere kulak verip dinleyecek zamanı bulamadığın, ikide bir para karşılığında kendisini sattığın, çıkarını gözeterek kendisine ihanet ettiğin için belki sana suçlamalar yöneltecektir. Ve milyonlarca insanın da senin gibi davrandığını, nereye bakılsa yüzlerinde asabi, acılı ve sinsi bir ifadeyle insanlar görüldüğünü ve bu insanların en yararsız işlerden, borsalardan, sanatoryumlardan başka şeylere vakit ayıramadıklarını, bütün bu çirkin duruma da uyarıcı bir açıdan, kanın bir uyarmasından başka bir şey gözüyle bakılama-

yacağını söyleyecektir ve ruhun sana diyecektir ki, eğer beni boşlarsan, sinirli biri olur çıkar, yaşama düşman kesilirsin; yepyeni bir sevgi ve özenle bana kucak açmazsan, öyle de kalır ve sonunda yıkılıp gidersin. Ayrıca, zamanın hastalığına yakalananlar ve mutluluğa kavuşma yeteneğini kaybedenler yalnızca güçsüzler, yalnızca değersiz kişiler değildir. Daha çok iyilerdir, geleceğin tohumlarıdır bunlar, ruhları ortadaki durumdan memnunluk duymayanlardır: Salt çekingenliklerinden, kendilerini sahte bir dünya düzenine karşı henüz savaşın dışında tutarlar, ama yarından tezi yok işe ciddi olarak el atacaklardır belki.

Bu açıdan bakıldığında, Avrupa uyuyan, uykusunda kâbuslar görüp sağına soluna yumruklar sallayan ve bu arada kendi canını inciten birine benzemektedir.

Evet, anımsıyorsun derken, profesörün biri sana bir zaman buna benzer şeyler söylemiş, dünyanın materyalizm ve entelektüalizm hastalığına yakalandığından söz açmıştı. Adamın hakkı var; gelgelelim, kendi kendisinin hekimi olamayacağı gibi, seni de tedavi edemeyecektir; kendi kendisini yok edinceye kadar adamda us söz sahibi olacak, sesini sürekli işittirecektir. Onun için kurtuluş yoktur.

Dünya ileride nasıl bir seyir izlerse izlesin, seni şifaya kavuşturacak hekimi ve yardımcıyı, bir geleceği ve seni yeni atılımlara itecek gücü her zaman yalnızca kendi içinde bulacaksın, senin o zavallı, kendisine hep kötü davranılmış, esnek, asla yok edilemeyecek ruhunda. Bu ruhta ne bilgi vardır, ne bir yargı, ne bir program. Yalnızca itici güce, yalnızca geleceğe, yalnızca duyguya açıktır kapısı. Büyük ermişler ve vaizler hep onun peşinden gitmiştir; kahramanlar ve sabredenler onun peşinden gitmiş, büyük komutanlar ve kâşifler, büyük büyücüler ve sanatçılar, yürüdükleri yol günlük yaşamın içinde başlayıp mutlu yücelerde son bulan bütün kişiler peşinde gitmiştir. Para babaları ise daha değişik bir yol izler ve yol sanatoryumlarda noktalanır.

Savaşları karıncalar da yapar, devletleri arılar da kurar, servet ve zenginliğe hamsterlerde de rastlanır. Ama senin ruhunun izleyeceği yol başkadır, ruhunun hakkı yendi de onun zarar görmesi pahasına başarılara kavuşacak oldun mu, mutluluk çiçeklerini asla koklayamazsın. Çünkü "mutluluk" denen şeyi

ancak ruh duyumsayabilir, ne us, ne mide, ne kafa ne de para cüzdanı.

Derken bu konuda fazla düşünmen ve konuşman gerekmeden, bütün bu düşünceleri çoktan sonuna kadar düşünmüş ve dile getirmiş söz çıkagelir aklına: Pek çok zaman önce konuşulmuş bir sözdür bu; insan ağzından çıkmış, zamanüstü, hiç eskimeyen üç beş sözden biridir: "Bütün dünyayı ele geçirmişsin de ruhun zarar görmüş bundan, neye yarar?"

1917

II

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA DAİR SİYASİ GÖRÜŞLER

Savaş ve Barış

Savaşı insanlığın ilk dönemlerinden beri süregelen doğal bir durum diye niteleyenlerin hakkı var kuşkusuz. Madem ki insan bir hayvandır, savaşla yaşar, başkalarının sırtından sürdürür yaşamını, başkalarından korkar, başkalarına kin ve nefretle bakar. Sözün kısası, yaşam savaştır.

Barış'ın ne olduğunu tanımlamak ise çok daha zordur. Barış, ne savaş gibi insanlık tarihinin başında yaşanmış cennetsi bir ilk durumdur ne de anlaşma ve uzlaşmayla sağlanan birlikte yaşamanın bir türüdür. Barış bizim tanımadığımız, bizim yalnızca arayıp bulmaya çalıştığımız, yalnızca sezgilerimizde yaşayan bir şeydir. Barış bir idealdir, barış dile gelmez ölçüde karmaşık bir nesnedir, şöyle bir üflemek canına okumaya yeter. Birbirine muhtaç iki insanın bile gerçek barış içinde yaşaması seyrek karşılaşılan bir durumdur, üstesinden gelmek ahlak ve düşün alanındaki diğer bütün uğraşlardan daha güçtür.

Ama yine de düşünce ve istek olarak, amaç ve ideal olarak barışın geçmişi çok eskilere uzanır. Binlerce yıldır köklü önemini yitirmemiş o güçlü "Öldürmeyeceksin!" sözü, binlerce yıldır varlığını koruyagelmektedir. İnsanın bu gibi sözler söyleme ve böyle devcileyin istekler öne sürme gücünü kendinde bulabilmesi, başlıca belirleyici özelliğini oluşturmakta, onu hayvandan ayırmakta, *doğa*'dan ayırıyor görünmektedir.

Böylesi yaman sözleri işittik mi, içimizde insanın hayvan sayılamayacağı duygusu uyanır hemen; insan yerinden oynatılmaz, oluşum sürecini geride bırakmış, nasılsa öyle kalacak, ke-

sin çizgilerle belirlenmiş bir yaratık değil, henüz oluşum sürecini yaşayan bir varlıktır, bir deney, bir sezgi ve gelecek, doğanın yeni biçim ve olanaklar doğrultusunda bir özlemi ve tasarımıdır. İlk kez ortaya atıldığında, "Öldürmeyeceksin!" sözü devcileyin boyutlarda bir istekti. Neredeyse "Nefes alıp vermeyeceksin!" sözüyle eşanlamlıydı, yerine getirilmesi olanaksız, çılgınca ve kahredici bir şeydi adeta. Öyleyken bu söz pek çok yüzyıl boyunca ayakta kaldı, bugün de her zamanki gibi geçerliliğini koruyor, çeşitli yasaların, görüşlerin, etik öğretilerin kotarılmasını sağladı, meyvelerini verdi, başka pek az söze nasip olacak şekilde insanlığı sarsıp silkti, değiştirdi onu, yeniden alıp yoğurdu.

"Öldürmeyeceksin!" sözü bir özgecilik öğretisinin katı buyruğu değildir. Özgecilik, doğada karşılaşılmayan bir şeydir. Ve yine "Öldürmeyeceksin!" sözü, "Başkasının canını yakmayacaksın!" gibi bir anlam içermez. Bu söz, "Kendini başkalarından yoksun bırakma! Kendi kendine zarar verme!" gibi bir anlam taşır. Başkaları sana yabancı değildir çünkü, senin uzağında, seninle hiçbir alıp vereceği olmayan, dışa kapalı bir yaşam süren varlıklar değildir. Dünyada her şey, dünyadaki bütün bu binlerce "başkası", ancak kendilerini gördüğüm, kendilerini duyumsadığım, kendileriyle ilişki içinde bulunduğum süre vardır benim için; yaşamımı var eden yalnız ve yalnız benimle dünya, benimle "başkaları" arasında kurulacak ilişkidir çünkü.

Bunu bilmek, bunu sezmek, bu karmaşık gerçeği el yordamıyla arayıp bulmak, insanlığın şimdiye kadar izlediği yolu oluşturmuş, bu yolda bazen ilerlemeler, bazen gerilemelerle karşılaşılmıştır. Kimi vakit kafalarda aydınlık düşünceler uyanmış, ama sonradan bunlar yine karanlık yasalara ve vicdan boşluklarına bırakmıştır yerini. Örneğin, gnostisizm gibi, simya gibi günümüz insanlarından bazısının kesinlikle budalaca uğraşlar gözüyle baktığı, oysa insanlığın bilme yolundaki belki de en yüce dorukları sayılacak tuhaf gelişmeler yaşanmıştır. En saf bir gizemciliği (mistisizm) ve "Öldürmeyeceksin!" buyruğunun yerine getirilmesine bizi götürecek bir yol olan simyayı ise, bir gülümseme ve üstünlük duygusuyla patlayıcı maddeler ve zehirli gazlar üreten bir teknoloji dalına dönüştürdük.

Bu yıllarda yaşanan büyük savaş da her iki yüzüyle karşı-

mıza çıkıyor, bazen ilerleme, bazen gerileme izlenimini uyandırıyor bizde. Cana kıymaların o vahşi kitleselliği ve acımasız tekniği bir gerileme, hatta us ve ilerleme yolundaki her türlü girişimle bir alay görüntüsü sergilemiştir daha çok. Ne var ki, bizler savaşın beraberinde getirdiği kimi gereksinimleri, kimi bilgileri, kimi çabaları adeta ilerleme olarak algılıyoruz. Gazetecinin biri bütün bu ruhsal oluşumları "içselleşme panayırı" diye niteleyerek yadsımak istemiştir. Ama söz konusu kişi pek yanılmış olamaz mı? Bu çağın özellikle en diri, en ince, en önemli ve en içsel nesnelerini, kullandığı o kaba deyimle ayaklar altına almış olamaz mı acaba?

En azından savaş yıllarında çokluk açığa vurulan bir görüş, savaşın bir kez salt boyutları ve dehşet verici devcileyin çarkıyla yarının kuşaklarının gözünü korkutup savaşmaktan caydırabileceği düşüncesi düpedüz yanlıştı. Caydırma, insanları eğitmeye elverişli bir araç değildir. Öldürmekten zevk alanları hiçbir savaşın korkunçluğu bundan vazgeçiremeyecek, savaşın yol açacağı maddi zararları görmek de savaşı önlemede para etmeyecektir. İnsan davranışlarının yüzde biri bile ussal nedenlere dayanmaz. İnsan bir davranışın saçmalığına kesinlikle inanır, öyleyken söz konusu davranışa başvurmaktan geri kalmayabilir; bütün coşkulu, ateşli kişilerde gözlemleyebiliriz bunu.

İşte bu yüzden de, dostlarımdan pek çoğunun sandığı gibi savaş karşıtı biri sayılmam. Kimyagerlerin düzenledikleri kimi kongrelerle hayat iksirinin keşfedileceğine ne kadar az inanıyorsam, ussal yoldan, vaazlerle, örgütlenmeler ve propagandalarla dünya barışının sağlanacağına da o kadar az inanıyorum.

Peki ama, günün birinde belki dünya yüzüne gelecek gerçek barışa hangi yoldan varılacaktır? Buyruklardan ve madde dünyasındaki deneyimlerden değil kuşkusuz; insanlık tarihindeki tüm ilerlemeler gibi bilgi yoluyla ulaşılacaktır barışa. Akademik değil de, yaşam dolu bir bilgi kastediliyorsa, tek konusu bu olabilir bilginin. Binlerce kişi tarafından, binlerce ayrı biçimde benimsenip binlerce değişik biçimde dile getirilse de, her zaman bir tek gerçek vardır. İçimizdeki o canlı nesnenin bilgisidir bu da, bizlerden her birinin içinde, benim içimde, senin içinde yaşayan diri nesnenin bilgisi, gizli büyünün, her birimizin için-

de taşıdığı gizli tanrısallığın bilgisidir; ruhumuzun en derin köşesindeki bu noktadan yola koyularak tüm karşıt çiftler arasındaki çelişkiyi her an ortadan kaldırma, tüm beyazı siyaha, tüm kötüyü iyiye, tüm geceyi gündüze dönüştürme olanağının bilgisidir. Hintliler "Atman" der buna. Çinliler "Tao", Hıristiyanlar "mağfiret". İsa'da, Buda'da, Platon'da, Lao Tse'deki gibi o en yüce bilginin var olduğu yerde, eşik aşılıp mucizeler diyarına adım atılır. Savaşlar sona erer burada, düşmanlıklar son bulur. İncil'de ve Gotama'nın konuşmalarında bunun dile getirildiği yerler vardır ve isteyenler buyurup gülebilir buna, bunu bir "içselleştirme panayırı" diye niteleyebilir. Eşiği aşan, böyle bir yaşantıya sahip olan için düşman kişi kardeşe, ölümler doğumlara dönüşür, aşağılanma onurlandırma, felaket mutluluk olup çıkar. Yeryüzündeki tüm nesneler iki ayrı kılıkta, hem "bu dünyaya ait", hem "bu dünyaya yabancı" nesneler olarak açığa vurur kendini. "Bu dünya" ise "bizim dışımızdaki" şeyleri anlatır. Bizim dışımızdaki şeyler de düşman olabilir, tehlike olabilir, korku ya da ölüm olabilir. Bütün bu "dış düşmanın" yalnızca bizim algılamamıza konu oluşturmadığının, aynı zamanda ruhumuzca da kotarıldığının bilinip yaşanmasıyla, dış iç'e, dünya ben'e dönüşür ve şafak sökmeye başlar.

Bu söylediklerim pek doğal şeyler. Ama nasıl ki yediği kurşunla bu dünyaya gözlerini yuman her askerle bir yanlış sürekli yineleniyorsa, doğru'nun da binlerce değişik biçimde durmadan yinelenmesi gerekmektedir.

1918

Öldürmeyeceksin

İnsanın ehlileşmesi, bir gelişim sürecinin sonunda gorilden uygar insana dönüşümü uzun bir yolun yavaş yavaş geride bırakılmasıyla gerçekleşiyor. Yaşam pratiğinde ahlak kuralları ve yasalar kılığında karşılaştığımız kazanımların pek sağlam yanı yok, her fırsatta geçmişte kalan atavik davranışlar dişlerini gıcırdatarak sahnede boy gösteriyor, sözde kalıcı başarıları yeniden alıp götürüyor. İnsan olmanın geçici amacını, Zoroaster ve Lao Tse'den bu yana insanlığın manevi önderlerince konmuş manevi yükümlülüklerin yerine getirilmesinde görürsek, günümüzde insanlığın henüz insandan bin kat daha gorile yakın olduğunu ister istemez söylememiz gerekiyor. Henüz insan aşamasına ulaşmış değiliz, yalnızca insanlığa giden yolun üzerinde bulunuyoruz.

Birkaç bin yıl önce yüksek gelişim düzeyindeki bir ulusun dini, şu temel yasayı ortaya koydu: "Öldürmeyeceksin!" – 1919 baharında Baron Wrangel'in Bern'de idealist kişilerden oluşan küçük bir uluslararası topluluk önünde söylediği "Gelecekte hiçbir insan başkalarını öldürmeye, vatanına hizmet için bile olsa zorlanmamalıdır" sözüne ilerici ve değerli bir söz gözüyle bakıldı. Gelişim yolunda bu noktaya ulaşmış durumdayız işte. Sina Yarımadası'nda Musa'nın koyduğu yasa birkaç bin yıl sonra iyi niyet sahibi küçük bir topluluk tarafından kısıtlamalarla ve ihtiyat karışımı bir çekingenlikle yeniden ortaya atılıyor. Yeryüzünde hiçbir uygar ülke yok ki, insan öldürme yasağını herhangi bir istisnaya yer vermeden yasaları içine almış olsun. Alabildiğine

yalın, insanlık açısından alabildiğine doğru bir davranış biçimi bugün dünyanın her yerinde ürkek ve çekingen söyleşilere konu edilmekte. Lao Tse'nin bütün öğrencileri, İsa'nın bütün müritleri, Franz von Assisi'nin bütün izleyicileri pek çok yüzyıl önce günümüz uygarlık dünyasının yasa ve mantık düzeyinin ilerisinde, epey ilerisindeydi.

Günümüz uygarlık dünyası o yüce buyrukların değerini, insanlığın ilerlemesini, ilerleme olanağını düpedüz yadsımaktadır. Bunu kanıtlayacak yüzlerce örnek gösterebiliriz. Ne var ki, insanlığın ortaya koyduğu yüce buyrukların ve ulaştığı bilgilerin değerine günümüzde yaşanan hazin olaylar gerçekte asla gölge düşürememektedir. "Öldürmeyeceksin!" buyruğu binlerce yıldır binlerce kişi tarafından baş tacı edilmiş ve pratikte uygulanagelmiştir. *Tevrat*'ı *İncil* izlemiş, bir İsa gelebilmiş, Yahudiler bir ölçüde özgürlüğüne kavuşmuş, insanlık bir Goethe'yi, bir Mozart'ı, bir Dostoyevski'yi bağrından çıkarabilmiştir.

Her zaman iyi niyetli, geleceğe inançla bağlı iyi niyetli kişilerden bir azınlık varolagelmiş, yeryüzündeki hiçbir yasa kitabında rastlanmayan yasalara uygunluk içinde davranmıştır. Bu iğrenç savaş sırasında da yine binlerce insan yazıya geçmemiş yüce buyrukların yanında yer almış, asker olarak görev yaparken insaf ve hoşgörüyü elden bırakmamış, saygıyla bakmış düşmanına ya da düşmanını öldürmek, ona karşı kin ve nefret beslemek için üstlerinden aldığı buyruğa yılmadan karşı durmuş, bu uğurda hapislere atılmayı, işkence görmeyi sineye çekmiştir.

Bu insanları ve yaptıklarını değerlendirebilmek, hayvandan insana doğru bir gelişimin gerçekleşebileceğinden kuşkuya düşmemek için inançlı bir yaşam zorunludur. Filinta kurşunlarına ve paraya biçilen üstün değeri düşüncelerden esirgememek, olanakları severek içte besleyip büyütmek, geleceğin önsezilerini ve insanlığın gelişim evrelerini kendi içinde duyumsamak ve bunları düşlerde yaşatmak gerekir. Çeşitli oturumlarda ve kurullarda her zaman haklı sayılan "uygulayıcılar", kendi kurulları dışında her zaman, ama her zaman haksız durumdadır. Haklı olan gelecektir hep, düşüncedir, inançtır; çünkü dünyayı düşle besleyen itici güç yalnızca budur, başkası değil. Ve insanlık düşün-

cesine hümanizm budalalığı gözüyle bakanlar, geleceğe yönelik beklentileri edebiyat, insanlıkla ilgili düşünceleri boşboğazlık sayanlar henüz gorillikten kurtulamamış kişilerdir. İnsan olmak için geride bırakacakları daha pek çok yol vardır önlerinde.

Buna, "uygulayıcıların" da karşı çıkamayacağı bir örnek verebiliriz: Peters'in* sömürge anılarında okuduğumuza göre, hindistancevizi ağacı dikmelerini istediği zenciler, böyle zahmetli ve saçma buldukları bir işi yapmaya yanaşmamış. O zaman Peters kendilerine, dikecekleri ağaçların sekiz, on yılda büyüyüp meyve vereceğini ve ağaçları dikmekle katlanacakları zahmetin ilerde kat kat karşılığını göreceklerini açıklamış. Ne var ki, zenciler de biliyormuş bunu; çünkü hiç de aptal sayılmazlarmış. Ama insanın ancak on yılda karşılığını göreceği bir iş için on yıl öncesinden uğraşıp didinmesini akıllıca bir davranış görmeyip beyaz insanların bu saflığına katıla katıla gülmüşler.

Biz gönül erleri, biz sanatçılar, biz görücüler, biz soytarılar, biz geleceği düşlerinde yaşatanlar ağaçları yarınlar için dikeceğiz. Diktiğimiz ağaçlardan pek çoğu yeşerip boy atamayacak belki, pek çok fidan kuruyacak, düşlerimizden pek çoğunun yanılgılar, sapa yollar, başarısız girişimler olduğu görülecek. Varsın öyle olsun!

Ancak yapılması gereken şey ozanları uygulayıcılara, inananları hesap kitap adamlarına, geleceğin düşünü kuranları organizatörlere dönüştürmemektir. Savaşta sanatçılar, ozanlar ve aydınlar askere alınmış, toprak işçileri yapılmıştır. Şimdi de aynı kişiler "politize" edilmek, güncel gelişimin araçları durumuna sokulmak istenmektedir. Bir barometrenin çivi çakmakta kullanılması gibi bir şey hani. Darda kalınca hemen bütün güçlerden güncel adına yararlanmaya, tüm istemleri yaşanılan anın pratiğine bağımlı kılmaya çalışılmaktadır.

Ama sıkıntı ne kadar büyürse büyüsün, bu amaçsız çabalamalar hiç para etmeyecektir. Ozanları halk toplulukları önünde nutuk çeken hatiplere dönüştürmekle, filozofları bakan koltuklarına oturtmakla dünyanın eskisinden daha hızlı bir tempoyla ilerlemesi sağlanamayacaktır. Nerede insanlar yazgısal yüküm-

* Peters, Carl (1856-1918); sömürgecilik politikacısı; 1884'te Alman Sömürgecilik Derneği'ni kurdu. (ç. n.)

lülüklerini yerine getiriyor, doğalarının kendilerinden beklediği şeyi yapıyor, dolayısıyla yaptığını gönülden ve iyi yapıyorsa, orada dünyanın ileriye gittiği görülecektir. Geleceğe yönelik uğraşlar, yarının insanına beslenen güven, uzakların ve geleceğin olanaklarıyla el yordamıyla yaklaşım uygulayıcılar tarafından ne kadar lüks sayılırsa sayılsın, politik düzenlemeler, konut yapmalar ve ekmek pişirmeler gibi gerekliliğini dönüp dolaşıp gözler önüne serecektir.

Ve geleceğe inanan bizler o eski çağrıyı yineleyeceğiz: "Öldürmeyeceksin!" Yeryüzündeki bütün yasa kitapları gün gelip cana kıymayı yasaklasa, hatta savaşta öldürmeler ve cellat eliyle can almalar da bu yasak kapsamına girse, yine de çağrı susmayacaktır. Çünkü tüm ilerlemelerin, insan olmaya yönelik tüm çabaların temelinde saklı yatan çağrıdır bu. Canına kıydığımız o kadar çok şey var ki! Öldürme eylemini yalnız o aptalca savaşlarda, devrimlerin budalaca sokak çatışmalarında ve idam sehpalarında gerçekleştirmiyor, adım başında bu cinayeti işliyoruz. Çaresizlik içinde bırakıp kendileri için uygun sayılmayacak meslekler edinmeye zorladığımız yetenekli gençleri öldürüyoruz. Yoksulluklar, çaresizlikler, yüz kızartıcı durumlar karşısında gözlerimizi yumarak öldürüyoruz. Toplum, devlet, okul ve kilisede ömrünü tamamlamış uygulamalara kararlı bir tutumla sırt çevirecekken, rahatımızı gözetip bunlara istifimizi bozmadan seyirci kalarak, ikiyüzlülüğe sapıp onaylar bir tavır takınarak öldürme eylemini gerçekleştiriyoruz. Mal mülk sahibi olmak tutarlı bir sosyalizm için nasıl hırsızlık sayılıyorsa, tutarlı inanç sahipleri için de yaşama karşı çıkışlar, tüm hoyrat davranışlar, umursamazlık ve aşağılamalar öldürmekten başka şey değildir. İçinde yaşanılan zaman öldürülebileceği gibi, geleceğin kendisi de öldürme eylemine konu yapılabilir. Biraz espriyle karışık kuşkuya başvurularak genç bir insanda bir yığın geleceğin canına okunabilir. Dört bir yanda yaşam bekliyor bizi, dört bir yanda gelecek çiçek açıyor, oysa biz hep birazını algılıyoruz bunun, pek çok şeyi ayaklarımızın altında ezip geçiyor, adım başında öldürüyoruz.

Oysa içimizden her birinin insanlık bakımından üzerine düşen tek bir görev vardır. İnsanlığı bütün olarak birazcık ile-

riye götürmek değildir bu görev; falan ya da filan kuruma çekidüzen vermek, öldürmenin falan ya da filan çeşidini ortadan kaldırmak, ne kadar hoşa gidecek, ne kadar övülecek bir davranış sayılsa da senin ve benim görevim değildir, insan kardeşim! Bizi bekleyen görev, kendimize özgü, bir kezliğine ve kişisel yaşamımızda hayvandan insana uzanan yolda bir adım daha ileri gitmektir.

1919

İnatçılık

Bir erdem var, bayılıyorum; öyle bir erdem ki, üstüne yok. İsmi de inatçılık. Kitaplarda okuduğumuz, öğretmenlerimizden işittiğimiz pek çok erdemden hiçbirini o kadar önemsemiyorum. Ne var ki, insanın kendisi için icat ettiği o bir sürü erdem tek bir isim altında toplanabilir: İtaat. Bir sorun varsa, *kime* itaat edileceğidir. Diyeceğim, inatçılık da bir erdemdir. Ama o ağızlardan düşürülmeyip el üstünde tutulan öbür erdemlerin tümü, insanların koyduğu yasalara itaatten oluşuyor; bir tek inatçılıktır ki, bu yasaları umursamıyor pek. İnatçı kişi bir başka yasaya boyun eğiyor, kesinlikle kutsal ve biricik bir yasaya, kendi içindeki yasaya, "kendine özgülüğün" yasasına itaatten şaşmıyor.

İnatçılığın bu kadar az rağbet görmesi çok yazık doğrusu! Kim bakıyor ki yüzüne? Nerde! Hatta bir kusur sayılıyor ya da acınacak kötü bir huy diye biliniyor inatçılık. Yalnızca rahatsızlık verip kin ve nefret uyandırdığı zaman, o güzelim ismi açıkça ağza almıyor. Bu arada şunu da belirtelim ki, gerçek erdemler rahatsız eder hep, insanda kin ve nefret uyandırır. Sokrates, İsa, Giordano Bruno ve bütün öbür inatçı kişiler ortada. İnatçılığa biraz olsun gerçekten bir erdem ya da en azından göz okşayıcı bir süs olarak bakılmak istendi mi, bu erdemin kaba ismi elden geldiğince yumuşatılmaya çalışılıyor, "karakter" ya da "kişilik" deniyor ve bu sözcükler "inatçılık" kadar buruk, neredeyse bayağı gelmiyor kulağa. Daha bir nazik akustiği var; öte yandan, darda kalınca "özgünlük" sözcüğüne de karşı çıkılmıyor. Ancak, ilgili sözcük toplumun hoşgörüsünü kazanmış eksantrik kişiler,

sanatçılar ve bunun gibi acayip insanlar için kullanılıyor daha çok. İnatçılığın sermaye ve toplum açısından hissedilir bir sakınca oluşturmadığı sanatta özgünlük hatta pek geçer akçe sayılıyor, sanatçıda belli ölçüde bir özgünlüğün varlığına arzu edilir bir gözle bakılıyor; karşılığında ödenen ücret de fena sayılmaz. Ama bunun dışında "karakter" ya da "kişilik" denince günümüz konuşma dilinde anlaşılması alabildiğine güç bir şey, yani nasılsa var olan, başkaları önünde rahatlıkla sergilenip saygıyla karşılanan, ama önemli bir neden çıktı mı yabancı yasalara titizlikle boyun eğen bir karakter anlaşılıyor. Kendine özgü bazı sezgi ve görüşleri olan, ama bunları yaşamının temeli yapmayan bir adam "karakter" sahibi diye nitelenmekte. Böyle biri ancak arada bir, suya sabuna dokunmadan, başkaları gibi düşünmediğini, başkalarınkinden değişik görüşlere sahip olduğunu üstü kapalı belirtmekte. Bu yumuşak ve bir değerden yoksun biçimiyle karaktere de henüz yaşayan insanlar tarafından bile erdem gözüyle bakılmakta. Gelgelelim, bir kimsenin kendine özgü birtakım sezgileri var da, gerçekten bunların gösterdiği doğrultuda yaşıyorsa, o övünç kaynağı "karakter" belgesine kavuşma şansını yitiriyor, böyle bir kimseye yalnızca "inatçılık" sözcüğü yakıştırılıyor. Ama gelin bu sözcüğe sözcük anlamıyla bir göz atalım! Ne anlama geliyor "inatçılık"? İnsanın kendine özgü bir düşünceye, bir amaca sahip olması. Yoksa öyle değil mi?

Eh, yeryüzünde her şeyin "kendine özgü bir amacı" vardır, kısaca her şeyin. Her taş, her ot, her çiçek, her fidan, her hayvan yalnızca "kendine özgü amaca" göre gelişip büyür, yaşar, etkinlik gösterir ve duyumsar; dünyanın iyi, zengin ve güzel olması da buradan kaynaklanır. Dünyada çiçekler ve meyveler, meşe ve huş ağaçları, atlar ve tavuklar, kalay ve demir, altın ve kömür varsa, bunların varoluşunun tek nedeni, evrende ne kadar küçük sayılırsa sayılsın her nesnenin kendi "anlam ve amacını", kendi yasasını kendi içinde taşıması ve tam bir kararlılıkla, hiç şaşmadan bu yasayla uyum içinde davranmasıdır.

Yeryüzünde zavallı, lanetlenmiş iki yaratık var ki, bu ezeli ve ebedi çağrıya uymak, doğuşta ruhlarının derinliklerine yerleştirilmiş amaçlarının buyurduğu gibi olmak, gelişip büyümek, yaşamak ve ölmek hakkı kendilerinden esirgenmiştir. Yalnızca

insan ve onun evcilleştirdiği hayvan, yaşamın ve büyüyüp gelişmenin sesine kulaklarını tıkamaya, insanlarca konup yine insanlarca zaman zaman çiğnenip değiştirilen yasalara uymakla yükümlü kılınmıştır. Ve işin en tuhafı, keyfi yasaları tanımaksızın kendi doğal yasalarına göre davranan bir avuç insan, özellikle bunlar çokluk mahkeme önüne çıkarılarak yargılanmalarına, lanetlenip taşlanmalarına karşın, sonradan ebedi kahraman ve insanlığın kurtarıcısı aşamasına yüceltilmiştir. Keyfi yasalarına itaati en yüce erdem diye göklere çıkarıp herkesi bu erdemi edinmeye çağıran aynı insanlık, söz konusu çağrıya kafa tutan, "kendi amaçlarına" aykırı davranmaktansa canlarını vermeyi yeğleyen insanlara kendi ölümsüzler panteon'unda yer vermektedir.

"Trajik" sözcüğü de, bu olağanüstü yüce, gizemli-kutsal sözcük de, insanlığın mitlere kadar uzanan gençlik döneminden bir ürpertiyi kendisinde barındıran ve bütün basın muhabirlerinin her Allahın günü sayısız kez yanlış kullandığı "trajik" sözcüğü de geçmişten aktarılagelmiş yasaları çiğneyerek bağrındaki yıldızın gösterdiği doğrultuda ilerleyen kahramanın yazgısını niteleyen bir sözcükten başka şey değildir. Bu yoldan, yalnızca bu yoldan insanlık kendi "amaç ve anlamının" bilincine ulaşır; çünkü trajik kahraman, o inatçı kişi, insanların koyduğu yasalara itaatsizliğin ilkel bir kendi başına buyrukluk değil, çok daha yüce, çok daha kutsal bir yasaya sadakat anlamı taşıdığını, sıradan ve ödlek milyonlarca insanın dönüp dolaşıp gözleri önüne serer. Bir başka deyişle, insanlardaki sürü içgüdüsü herkesten topluma uyum sağlamasını, toplum düzeninden dışarı çıkmamasını bekler. Ama en yüce onurlandırmaları hiç de boyun büküp katlananlara, yüreksizlere, uysallara buyur etmez, özellikle inatçı kişilere, kahramanlara saklar.

Basın muhabirleri bir fabrikada meydana gelen bir kaza için "trajik" sözcüğünü kullanmakla (bu soytarılar için "trajik" sözcüğü, "üzücü" sözcüğüyle aynı anlama gelmektedir) dili ayağa düşürdükleri gibi, savaşta boğazlanmış zavallı askerler için de modaya uyup *kahramanca ölüm* sözcüklerine başvurarak aynı hatayı işlemektedir. Kahramanca ölüm duygusalların, özellikle cepheye yollanmayıp evde kalanların bayıldığı bir sözdür. Savaşta ölenler, kuşkusuz bizim yüce acıma duygularımıza layık kişi-

lerdir. Çokluk akla sığmayacak işler başarmış ve acılar çekmiş, karşılığını hayatlarıyla ödemişlerdir. Ama bu, onları kahraman yapmaya yetmez. Az önce üstü tarafından köpek gibi terslenen sıradan bir askerin, yediği ölümcül kurşunla ansızın kahramanlık aşamasına yükselmesi düşünülemez. Pek kalabalık kitlelerin, milyonların kafasındaki kahraman imajı aslında saçmadır.

"Kahraman", söz dinleyen, dürüst bir vatandaş, görevini uslu uslu yerine getiren bir kişi değildir. Kahramanlar, "kendi amaçlarını", kendi soylu ve doğal inatçılıklarını yazgıları yapan seyrek rastlanır insanlardır ancak. Novalis, Almanya'nın en derinlikli, buna karşılık en tanınmamış dâhilerinden biri olan bu kişi, "Yazgı ve huy, aynı kavramın değişik isimleridir" demiştir. Ama ancak kahramanlardır ki, kendi yazgılarını benimseme yürekliliğini gösterirler.

İnsanların çoğunluğu bu yürekliliği ve inatçılığı göstermiş olsa, dünyanın yüzü değişirdi. Devletten maaş alan öğretmenlerimiz (geçmiş çağlardaki kahramanları ve inatçı kişileri öve öve bitiremeyen baylar) böyle bir durumda dünyanın altının üstüne geleceğini söylemektedir. Ne var ki, bunu doğrulayacak bir kanıt öne sürdükleri yoktur ve buna gerek de duymazlar. Oysa gerçekte kimseye bağımlı olmadan kendi iç yasalarına ve amaçlarına uygun davranan insanlar arasında yaşam daha bir zenginlik kazanıp, daha yücelere tırmanacaktır. Bu insanların dünyalarında, günümüzde devletin saygıdeğer yargıçlarını uğraştıran kimi aşağılayıcı sözler, kimi aceleyle atılmış tokatlar cezasız kalacaktır belki. Arada biri çıkıp belki bir başkasının canına kıyacaktır. Tüm yasalara ve cezalara karşın bugün de karşılaşmıyor muyuz söz konusu durumla? Ama bizim işte öylesine çekidüzen içindeki dünyamızda dehşet saçarak gerçekleştirildiğine tanık olduğumuz, kimi korkunç, akıl almayacak kadar hazin, çılgınca eylemler var olma şansını yitirecek, kimsenin bilmediği bir nesneye dönüşecektir. Uluslar arasındaki savaşlar bunlardan biridir örneğin.

Buna karşı otorite sahibi kişilerin şöyle dediğini işitir gibiyim: "Devrim propagandası yapıyorsun!" İşte size yine bir yanılgı; öyle bir yanılgı ki, ancak sürü insanları arasında rastlanabilir. Ben devrimin değil, inatçılığın propagandasını yapıyorum. Nasıl olur da, devrim denen şeyi arzulayabilirim? Devrim savaş-

tan ayrı bir şey değil ki! Tıpkı savaş gibi, "siyasetin değişik araç ve gereçlerle sürdürülmesidir". Oysa kendi kendisi olma yürekliliğini gönlünde hisseden, kendi yazgısının sesini bir kez duyan insan, evet böyle biri ister monarşik, ister demokratik, ister devrimci, ister tutucu nitelik taşısın siyaseti şuncacık umursamaz. Onun derdi başkadır. Ondaki "inatçılık" rastgele bir ottaki inatçılık gibi, Tanrı'nın istemini içeren o derin, o görkemli inatçılık gibi kendi başına büyüyüp gelişmekten başka şeye aldırmaz. Dilerseniz siz buna "bencillik" deyin. Ancak, bu bencillik o aşağılık, para canlılarının ve güç sevdalılarının bencilliğinden düpedüz farklı bir şeydir.

Benim kastettiğim bir "inatçılık"la donanmış insan, para ya da güç peşinde koşmaz. Hani kendisi erdem simgesi, her şeye senin olsun diyen özgecil bir kişi olduğundan küçümsüyor değildir bunları. Ne var ki, uğruna insanların her türlü eza ve cefayı birbirlerine reva gördüğü, hatta sonunda birbirlerini kurşunladığı para, güç ve diğer bütün nesneler, kendi kendini bulmuş bu insan, bu inatçı kişi için fazla değer taşımaz. Onun baş tacı ettiği tek şey vardır: Kendine yaşamasını buyuran, büyüyüp gelişmesinde ona el uzatan içindeki gizemsel güç. Bu güç, para ve benzeri şeylerle ne elde edilebilir, ne çoğaltılabilir ne de pekiştirilebilir; çünkü para ve güç güvensizlikten doğmuş nesnelerdir. Her kim kendi içindeki yaşam gücüne güven duymaz, her kimde bu güç bulunmazsa, çaresiz para gibi nesnelerle söz konusu eksikliği gidermenin yoluna bakacaktır. Her kim kendine güven duyar, kendi yazgısını saf ve özgür olarak kendi içinde yaşamak ve sonuna kadar yaşatmaktan başka şey istemezse, böyle biri için bütün o aşırı değer verilip karşılığı fazlasıyla ödenmiş yardımcı nesneler elde bulunması ve kullanılması hoşa giden, ama asla kesin önem taşımayan ikincil araçlara dönüşür.

Bayılıyorum doğrusu bu erdeme, inatçılığa! İnsan bir yol bulup onu tanıdı da, kendi içinde de ondan biraz bir şeylerin varlığını duyumsadı mı, bütün o canla başla salık verilen öbür erdemler hissedilir derecede tartışmalı niteliğe bürünecektir.

Vatanseverlik de bu erdemlerden biridir. Vatanseverliğin kendisine diyeceğim yok, tek kişinin yerine büyük bir kitleyi geçirir. Ne var ki, gerçek erdem sayılabilmesi tüfeklerin patla-

masını, "politikanın sürdürülmesi için" bu çocuksu ve yetersiz gülünç çareye başvurulmasını gerektirir. Eline tutuşturulmuş silahla ateş edip düşmanları öldüren bir askere, aslında her zaman, toprağı elden geldiğince iyi şekilde ekip biçen köylüden daha büyük bir vatansever gözüyle bakılır, çünkü köylünün yaptığı işin yararını yine kendisinin gördüğü düşünülür. Ve ne acayiptir ki, bizim çapraşık ahlak anlayışımızda sahibine iyiliği dokunup yarar sağlayan erdem kuşkuyla karşılanır hep.

Neden acaba? Çünkü alışmışız bir yol bulup başkalarının sırtından kendimize çıkar sağlamaya. Çünkü içimizdeki güvensizlikle sanırız ki, ancak başkasının sahip olduğu şey istenip ele geçirilmeye değerdir.

İlkel bir kabilenin başı, öldürdüğü düşmanındaki yaşam gücünün ondan kendisine geçeceğine inanır. Bu zavallı zenci inancının tıpkısı, insanlar arasındaki tüm savaşların, tüm rekabet ve güvensizliklerin temelinde yatmıyor mu? Yo, yo, o mert ve dürüst köylüye en azından askere eşdeğer gözüyle bakmak bizi daha mutlu kılacaktır! Bir insanın ya da bir ulusun yaşamını ve yaşam kıvancını çoğaltacak katkıların ille de bir başka insan ya da ulustan alınması gerektiği batıl inancından el çekebilsek, daha mutlu olurduk.

Şu anda profesör dostlarımın şöyle söylediklerini işitir gibiyim: "İyi, hoş da, sorunu bir yol bulup tamamen nesnel olarak, ulusal ekonomi açısından ele alınız lütfen! Dünya üretimi..."

Bunu şöyle yanıtlıyorum ben: "Amma yaptınız! Ulusal ekonominin bakış açısı hiç de nesnel nitelik taşımaz; bu bakış açısı bir gözlüktür sadece, bu gözlükle çok değişik sonuçlara ulaşabilirsiniz. Örneğin, savaştan önce ulusal ekonomi açısından bir dünya savaşının patlak veremeyeceği, verse de uzun süremeyeceği kanıtlanabiliyordu. Şimdi gene aynı açıdan bakılarak, bunun tam tersini kanıtlama olanağı var. Hayır, hayır, bu uydurma şeyleri bırakalım da, bir kez de gerçekleri düşünelim!

İsimleri ne olursa olsun, isterse en seçkin profesörler tarafından savunulsun, hiç işe yarar şeyler değil bu "bakış açıları". Tümü de kaygan buzlu yüzeylerden farksızdır. Biz ne hesap makineleriyiz ne de başka mekanik aygıtlar. Biz insanız. İnsan için de bir tek *doğal* bakış açısı, bir tek *doğal* ölçüt vardır, o da inatçı

kişinin bakış açısı ve ölçütüdür. İnatçı kişi için ne kapitalizm, ne sosyalizm söz konusudur, ne İngiltere ne de Amerika; böyle biri için dirimsellik taşıyan tek şey, kendi bağrındaki o sessiz, o kaçınılmaz yasadır ve bu yasaya uygun davranmak rahat geleneklerin insanına sonsuz ölçüde zor gelirken, inatçı kişi ona kendi yazgısı ve kendi Tanrı'sı gözüyle bakar.

1919

Zerdüşt'ün Dönüşü

Bir vakit bir Alman aklı, bir Alman yürekliliği, bir Alman dürüstlük ve mertliği vardı, kendini sadece bir sürü curcunası ve kitle coşkusu ile açığa vurmuyordu. Bu tür bir dehanın sahibi en son büyük kişi, Almanya'nın kuruluş yıllarının bütün hızıyla yaşandığı ve sürü zihniyetinin egemen olduğu bir dönemde şovenizm ve Almanlık karşıtı Nietzsche'dir. Bu yazı onun cesaretini ve yalnızlığını göz önüne sermeyi, Alman gençleri arasındaki aydın kesime, şimdiki ağlamaklı edası o "büyük dönemin" farfaracı ve ilkel edasından hiç de daha sevimli denemeyecek sürü bağrışmasının yerine, bazı sarsılmaz ve yalın gerçeklerle ruhun yaşantılarını anımsatmayı amaçlıyor. Halk ve toplum karşısında kendi gereksinim ve vicdanının gösterdiği doğrultuda buyurup davranabilir herkes; ancak, bu uğurda harcayacağı çaba kendini, kendi ruhunu ihmal etmesi durumunda hiçbir anlam taşımayacaktır. Yoksullaşıp yenilgiye uğramış Almanya'da ancak pek az kişi ağlayıp sızlanmalardan ve sövüp saymalardan bir sonuç çıkmayacağını, ileride başa gelecekler karşısında doğru dürüst ve mertçe bir tavır takınmanın zorunluğunu görmeye başlamıştır. Ancak pek az kişi savaştan önce uzun süre içinde yaşadığımız Alman aklının çöküşünü sezmektedir. Geleceğin güvencesi olan deha sahiplerine ve mert insanlara yeniden kavuşmak istiyorsak, işe başlarken gerideki yönetim biçimlerinden ve politik yöntemlerden değil, aksine ileriye yönelik çalışmaya başlamamız, kişilik denen şeyi kurup çatmamız gerekmektedir. Benim küçük yazım işte bunun sözünü etmektedir. Yazı ilkin İsviçre'de kendi ismimle değil, anonim olarak yayınlanmış, bu şekliyle birden çok baskısı yapılmıştır; böyle bir yola başvurmamın da nedeni, ünlü bir isim karşısında gençliğin kuşkuya kapılmasını önlemekti.

Gençlerin yazıyı her türlü önyargıdan uzak okuyup değerlendirmesini istemiştim ve isteğim gerçekleşti. Bu amaca ulaşıldığından, yazının anonim yayınlanma nedeni artık ortadan kalkmış bulunuyor. (Yazarın kendi ismiyle ilk yayınlanışında düştüğü not.)

Başkentte Zerdüşt'ün yeniden ortaya çıktığı, kentin sokak ve meydanlarında boy gösterdiği haberi fısıltı halinde kulaktan kulağa yayılır yayılmaz, gençlerden bazısı onu aramaya koyuldu. Savaştan dönmüştü bu gençler, değişmiş ve altı üstüne getirilmiş buldukları yurtlarında kendilerine göz açtırmayan bir tasa ve endişe içinde yaşıyorlardı, çevrelerinde büyük olayların gerçekleştiğini görüyorlardı çünkü, ama olup bitenlerin anlamı karanlıktı, pek çoğuna bir saçmalık gibi geliyordu. Bu genç insanların hepsi de gençlik dönemlerinin başında Zerdüşt'e peygamber diye bakmış, onu kendileri için bir yol gösterici bilmişti. Gençliklerinin şevk ve gayretiyle Zerdüşt üstüne bütün yazılanları okumuş, okudukları üzerinde konuşup düşünmüşlerdi. Kırlar ve dağlarda gezerken ve geceleyin odalardaki lamba ışığında ilk kez işitip kendisine kendi ben'ini ve kendine özgü yazgısını alabildiğine güçlü bir şekilde anımsatan çağrıya insanın kutsal gözüyle bakması gibi, onların gözünde de Zerdüşt kutsal biriydi.

Gençler kendisini bulduklarında, Zerdüşt insandan geçilmeyen geniş bir caddede bir duvara arkasını vermiş, halkın liderlerinden birinin, çevresine toplanmış kalabalık önünde bir araba üzerinden yaptığı konuşmayı dinlemekteydi. Dinliyor, gülümsüyor ve gözlerini oracıkta dikilmiş duran pek çok insanın yüzünde dolaştırıyordu. Bir denizin dalgalarına ya da gökyüzündeki sabah bulutlarına bakan yaşlı bir münzevi gibi bakıyordu bu yüzlere. Yüzlerdeki korkuyu görüyor, sabırsızlığı ve çaresizlik içindeki ağlamaklı çocuksu endişeyi görüyor, ayrıca kimi azimli ve kararlı, kimi umutsuzluğa düşmüş insanların gözlerindeki cesareti ve kini görüyor, oradakilerin yüzlerine bakmaktan ve konuşmacının söylevini dinlemekten bıkıp usanmıyordu. Gençlerin Zerdüşt'ü tanımalarını sağlayan, onun gülümsemesi olmuştu. Zerdüşt ne yaşlı, ne genç biriydi; ne bir öğretmen, ne bir askere benziyordu, sanki az önce oluşum süre-

cinin karanlıklarından çıkıp gelmiş bir insan, kendi türünde ilk yaratık gibiydi.

O mu değil mi, biraz kuşkuya düştükten sonra, gençler gülümsemesinden tanımışlardı kendisini. Zerdüşt'ün gülümsemesi aydınlıktı, ama sevecen değildi; kötülük içermiyor, ama sevecenliğe de yer vermiyordu. Bir savaşçının gülümsemesiydi bu, daha çok görmüş geçirmiş, ağlayıp sızlanmalara artık karnı tok yaşlı bir insanın gülümsemesiydi. Gençler işte bu gülümsemesinden onu tanımışlardı.

Konuşma bitip meydandaki halk bağıra çağıra dağılmaya başlayınca, gençler Zerdüşt'e yaklaşarak derin bir saygıyla kendisini selamladılar.

"Geldin demek, üstat!" diye başladılar söze kekeleyerek. "Tam bir çaresizlik içinde bulunduğumuz şu sıra hele şükür çıkıp geldin yine. Hoş geldin, Zerdüşt! Ne yapmamız gerektiğini bize söylersin artık, önümüze düşüp bize yol gösterirsin."

Zerdüşt gülümseyerek gençleri kendisiyle gelmeye buyur etti, yolda hep beraber yürürlerken kulak vermiş kendisini dinleyen gençlere şöyle söyledi: "Keyfime diyecek yok, dostlarım! Evet, döndüm yine, belki bir gün, belki bir saat için. Nasıl bir oyun sergilediğinizi de işte görüyorum. Bir oyun oynandığında seyirciler arasında bulunmak ve oyunu başkalarıyla izlemek her zaman keyiflendirmiştir beni. Çünkü başka hiçbir vakit insanlar bu kadar dürüst davranmaz."

Zerdüşt'ün böyle konuştuğunu işiten gençler birbirlerine baktılar; öyle sanıyorlardı ki, Zerdüşt'ün sözlerinde pek çok alay, pek çok neşe, pek çok umursamazlık vardı. Ulusunun bu sefil durumunda bir oyundan nasıl söz açabilirdi? Yenilgiye uğramış ülkesinin şu perişan durumunda nasıl gülümseyebilir ve bundan haz duyabilirdi? Bütün bunlar, halk ve halkın önündeki konuşmacı, içinde yaşanan nazik an, ayrıca onların, gençlerin görkemli bir eda ve derin bir saygıyla önünde eğilmeleri, bütün bunlar nasıl olur da yalnızca gözünü ve kulağını okşayabilirdi Zerdüşt'ün, nasıl olur da gözlem ve gülümseme konusu olmaktan öteye geçmezdi? Kanlı gözyaşları akıtacak, ah vah edecek, üstünü başını paralayacak zaman değil miydi şu sıra? Her şeyden önce tam eyleme geçilecek, hiç gecikilmeyecek zaman değil

miydi? Halka örnek olmanın zamanı? Ülkeyi ve ulusu, kendisini bekleyen kesin yokoluştan kurtarmanın zamanı?

"Görüyorum ki," dedi öğrencilerinin kafasından geçenleri, daha bunlar söze dönüşerek dudaklarından dökülmeye kalmadan sezen Zerdüşt, "Görüyorum ki, konuşmamdan memnun kalmadınız, sevgili dostlarım. Bunu beklemiştim zaten, ama yine de şaşırmadım diyemem. İnsan böyle bir şey bekledi mi beklediği şeyin karşıtı da vardır onun yanında. İçimizde bir şey belli bir şeyi bekler, bir başka şey de bunun tersinin olmasını umar. Benim sizin karşınızdaki durumum da işte böyle dostlarım. Ama söyleyin bana, Zerdüşt'le konuşmak istemiyor muydunuz?"

"Evet, istiyoruz!" diye atıldı gençler merakla.

Bunun üzerine Zerdüşt gülümsedi ve konuşmasını sürdürdü: "Ee, öyleyse, sevgili dostlarım, durmayın konuşun Zerdüşt'le, dinleyin onun söylediklerini! Önünüzdeki bu kişi, ne halkın karşısına geçip nutuklar atan biri, ne bir asker, ne kral ne de bir ordu kumandanıdır, Zerdüşt'tür kısaca, bildiğiniz o eski münzevi ve şaklaban kişidir, son gülmelerin bulucusudur, pek çok son üzüntülerin bulucusu. Benden, dostlarım, ulusların nasıl yönetileceğini, yenilgilerden doğan zararların nasıl giderilebileceğini öğrenemezsiniz. Ordulara nasıl kumanda edileceğini ve açların nasıl doyurulacağını da öğretemem sizlere. Bunlar, Zerdüşt'ün üstesinden geleceği hünerler değil. Bunlar, Zerdüşt'ün kendisine dert edindiği şeyler değil."

Gençler susmuş, düş kırıklığıyla suratları asılmıştı. Peygamber Zerdüşt'ün yanı başında, şaşırmış ve canları sıkılmış, yürüyorlardı; uzun zaman bir söz bulup söyleyemediler. Sonunda içlerinden biri, en küçükleri konuşmaya başladı ve konuşurken gözlerinden kıvılcımlar saçılıyordu. Zerdüşt de gözlerini hoşnutsuzlukla ona dikmişti:

"İyi ya," diye başladı gençler arasında en genci, "madem öyle, ne söyleyeceksen söyle de dinleyelim. Çünkü gelmenin tek nedeni bizimle dalga geçmek, bu halkın sıkıntısıyla eğlenmekse, seninle böyle gezip dolaşacak ve o eşsiz esprilerini dinleyecek vaktimiz yok, yapacak daha önemli işlerimiz var. Bak bize, Zerdüşt! Bu kadar genç yaşta olmamıza karşın hepimiz de savaşa katıldık, ölümle göz göze geldik; şimdi böylesi oyunlar ve tatlı

tatlı zaman öldürmelerle vakit harcamaya niyetimiz yok. Seni saydık, ey üstat, seni sevdik; ama kendimize ve halkımıza olan sevgimiz sana olan sevgimizden daha büyüktür. Bunu böyle bilesin!"

Bu sözleri işiten Zerdüşt'ün yüzü aydınlandı ansızın, hatta sevecenlikle delikanlının ateş püsküren gözlerinin içine baktı.

"Dostum," diye başladı konuşmaya o en iyi gülümsemesiyle gülümseyerek, "bu yaşlı Zerdüşt'ü gözü kapalı alıp kabullenmemekle, onun şöyle bir nabzını yoklamakla, onu nazik yerinden biraz gıdıklamakla ne kadar da doğru yapıyorsun! Ona güvensizlik beslemekte yerden göğe hakkın var, azizim! Sonra, az önce pek güzel bir söz söyledin, Zerdüşt'ün işitmeye bayıldığı sözlerden biri: 'Bizler, kendimizi Zerdüşt'ü sevdiğimizden daha çok severiz' dememiş miydin? Böylesi açıkyürekli konuşmaları ne çok seviyorum bilsen! Bu sözünle güzel bir yem attın önüme, ben koca balığın önüne, ben kaygan ve kaypak balığın; çok geçmeden oltana takılacağım anlaşılan."

O sırada uzaktaki bir sokaktan silah sesleri işitildi, bir velveledir koptu, ortalıkta bir savaş gürültüsü yankılandı; akşamın sessizliğinde tuhaf ve aptalca bir yankılanışı vardı seslerin. Kendisine eşlik eden gençlerin gözleri ve düşünceleriyle yavru tavşanlar gibi sesten yana seğirttiğini gören Zerdüşt, sesinin tonunu değiştirdi. Sesi yabancı ve uzak bir diyardan gelir gibiydi artık; bir zaman, henüz ilk tanışmalarında gençlerin algıladığı akustiğin tıpkısını içeriyordu; bir insandan değil de, yıldızlardan ya da Tanrılardan geliyordu adeta; hatta daha da ötesi Tanrı'yı içinde barındırdığı saatlerde insanın kendi yüreğinden kopup geldiğini işittiği bir ses gibiydi.

Gençler kulak kabarttılar ansızın, tüm düşünce ve duygularıyla dönüp Zerdüşt'e yöneldiler, ilkgençlik yıllarında kutsal dağlardan kopup gelerek çın çın öten ve bilmedikleri bir Tanrı'nın sesine benzeyen sesi tanımışlardı.

"Beni dinleyin şimdi, çocuklar!" dedi Zerdüşt ağırbaşlı, özellikle en genç öğrencisine dönerek. "Bir çan sesi işitmek istiyorsanız, bir tenekeye vurmamalısınız. Bir flüt çalmak istiyorsanız, ağzınızı bir şarap tulumuna dayamamalısınız. Ne dediğimi anlıyor musunuz, dostlarım? Ve düşünün, ey sevgili dostlar, iyi

düşünün: Neydi sizin bir vakit, o kendinizden geçip mest olduğunuz saatlerde Zerdüşt'ten öğrendiğiniz? Neydi ha? Bir işyeri, bir sokak ya da bir savaş alanına ilişkin bilgelik mi? Size krallar için öğütler mi verdim? Sizlerle bir kral, bir vatandaş, bir siyasetçi ya da bir tüccar gibi mi konuştum? Hayır, unutmadmızsa Zerdüştçeydi konuşmam, kendi dilimi konuştum sizlerle. Kendinizi benim içimde görebilesiniz diye bir ayna gibi geçip karşınıza dikildim. Benden öğrendiğiniz bir şey oldu mu hiç? Size dil öğretmenliği ya da başka bir konuda öğretmenlik yaptım mı? Anlayın işte, Zerdüşt öğretmen değildir, sorular yöneltip bir şeyler öğrenemezsiniz kendisinden, gerektiğinde kullanılmak üzere irili ufaklı reçeteler hazırlayamazsınız öğrendiklerinizden. Zerdüşt insandır, ben'dir, sen'dir Zerdüşt, sizin kendi içinizde aramaya çıktığınız kişidir, açıkyürekli bir insan, baştan çıkarılmamış bir insan! Böyle biri nasıl sizi baştan çıkarmak isteyebilir? Zerdüşt pek çok şey görmüş, pek çok çile çekmiş, pek çok güç iş başarmış, pek çok ihanete uğramıştır. Bir tek şey öğrenmiştir yalnızca, bir tek bilgeliğe kavuşmuştur, kıvanç duyduğu bir tek şey vardır: Zerdüşt olmasını öğrenmiştir. Sizin de işte kendisinden öğrenmek istediğiniz, ama çokluk bu konuda yılgınlığa kapıldığınız şeydir bu. Ben nasıl Zerdüşt olmasını öğrendimse, siz de kendiniz olmasını öğrenmelisiniz! Başkaları olmayı unutmalı, bir şey olmayı unutmalı, yabancı seslere öykünmeyi, yabancı yüzleri kendi yüzleriniz gibi görmeyi unutmalısınız! Onun için de, dostlarım, Zerdüşt sizinle konuştu mu, sözlerinde bilgelikmiş, marifetmiş, reçetelermiş aramayın, fareli köyün kavalcısının hünerini aramayın. Aradığınız şey kendiniz olsun! Taştan sertliğin, kuştan ötmenin ne olduğunu öğrenebilirsiniz. Ama benden öğreneceğiniz bir şey varsa, insanın ve yazgının ne olduğudur."

Konuşa konuşa kentin bir ucuna gelmişlerdi; burada akşam vakti hışırdayan ağaçlar altında uzun süre gezinip dolaştılar. Gençler pek çok şey sordular Zerdüşt'e, sık sık onunla güldüler, ona bağladıkları umutlarını sık sık yitirir gibi oldular. Ama içlerinden biri o akşam Zerdüşt'ün kendilerine söylediklerini ya da bunlardan bir bölümünü dostları için not alıp sakladı.

Zerdüşt'ün ve söylediklerinin sonradan anımsanması için aldığı notlar şöyleydi:

Yazgı Üstüne

Zerdüşt şöyle dedi bize:

İnsan, onu Tanrı yapan, ona Tanrı olduğunu anımsatan bir yetenekle donatılmıştır: Yazgıyı tanıma yeteneğidir bu.

Beni Zerdüşt yapan, benim Zerdüşt'ün yazgısını bilip tanımamdır. Zerdüşt'ün yaşamını yaşamamdır. Pek az kimse kendi yazgısını tanır. Pek az kimse kendi yaşamını yaşar. Kendi yaşamınızı yaşamayı öğrenin! Kendi yazgınızı tanımayı öğrenin!

Kendi halkınızın yazgısından bu kadar yakınıp sızlanıyorsunuz. Ancak, bizim sızlanıp yakınmamıza neden olan yazgı, bizim kendi yazgımız değildir; bize yabancı, bize düşman bir yazgıdır; yabancı bir Tanrı, karanlıklardan ağulu oklar gibi bize yazgı oklarını yağdıran azılı bir puttur.

Yazgının putlardan gelmeyeceğini öğrendiniz mi, putların ve Tanrıların olmadığını da öğrenirsiniz! Ana karnındaki çocuk gibi yazgı da her insanın kendi bağrında büyür, ama isterseniz usunda deyin siz ya da ruhunda, aynı şeydir.

Ve bir kadın çocuğuyla nasıl özdeşleşir, çocuğunu sever, yeryüzünde ondan daha üstün varlık tanımazsa, siz de yazgınızı sevmeyi ve yeryüzünde yazgınızdan daha iyi bir şey tanımamayı öğrenmelisiniz. Yazgı sizin Tanrınız olmalı, sizler kendi Tanrılarınız olmalısınız.

Kendisine dışarıdan gelen yazgı, bir okun bir av hayvanını yere serişi gibi yere serer kişiyi. Kendisine kendi içinden, varlığının kendine özgülüğünden gelen yazgı güçlendirir kişiyi ve Tanrı yapar. Zerdüşt'ü Zerdüşt yaptı, seni de sen yapsın bu yazgı!

Yazgıyı tanıyan, asla onu değiştirmeye kalkmaz. Yazgıyı değiştirmeye kalkmak, insanların birbirinin boğazına sarılmasına, birbirini gırtlaklamasına yol açan çocuksu çabadan başka şey değildir. İmparatorlarınız ve kumandanlarınız yazgıyı değiştirmeye çalıştı; sizler yazgıyı değiştirmeye çalıştınız. Yazgıyı değiştirememeniz, yazgının tadını acılaştırdı sizler için ve şimdi sanıyorsunuz ki, yazgı zehirden başka şey değildir. Onu değiştirmeye kalkmasaydınız, onu kendi çocuğunuz, kendi canınız bilseydiniz, onu tümüyle kendi kendiniz yapsaydınız, ne çok tat-

lı bulacaktınız tadını. Dışarıdan gelip size ulaşan, size yabancı yazgıdan kaynaklanır tüm acılar, tüm zehirler, tüm ölümler. Oysa içte yaşanan, ben'e dönüşen yazgı yeryüzündeki tüm güzelliklere, iyiliklere, sevinçlere ve döllemelere kaynaklık eder.

Uzun süren savaşınızdan önce aşırı ölçüde zengin oldunuz, ey dostlar, aşırı zengin oldunuz, göbek bağladınız, tıka basa yiyip içtiniz, sizler ve sizin babalarınız; midenizde sancılarla kıvranmaya başladığınızda, bu sancıları yazgıdan bilip onun iyiliksever sesine kulak vermenin tam zamanıydı. Oysa sizler, siz çocuklar, bu karın ağrılarına içerlediniz, akıllılık taslayıp sancılara yol açan şeyin açlık ve yoksulluk olduğunu düşündünüz. Bu yüzden de başkalarının üzerine saldırdınız, başkalarının ülkelerini fethetmek, yeryüzünde daha çok yere sahip olmak, midelerinizi daha çok yiyecekle doldurmak istediniz. Derken elde etmeye niyetlendiğiniz şeyi ele geçiremeyerek dönüp geldiniz savaştan; şimdi yine ah vah etmeye, yine türlü acı ve ıstıraplar içinde kıvranmaya başladınız; yine o hınzır, size bu acıları yollayan o hain düşmanı aramaya koyuldunuz, öz kardeşiniz bile olsa bu düşmanın üzerine kurşunlar yağdırmaya hazır durumdasınız.

Sevgili dostlarım! Kendinizi toparlasanız, daha iyi olmaz mı? En azından bu kez acılarınızı daha derin bir saygıyla, daha yoğun bir ilgiyle, daha büyük bir yiğitlikle, eskisi gibi o küçük çocukların korkusuna kapılmayarak, küçük çocuklar gibi bağırıp çağırmayarak karşılasanız daha iyi değil mi? Kim bilir, belki de o şiddetli acılar yazgının sesidir de belki bu sesi işittiğiniz zaman acılar tatlılaşacaktır? Neden olmasın?

Ayrıca, dostlarım, hep halkınızın ve ülkenizin başına çullanan hain acılardan ve hain yazgılardan bağıra çağıra yakındığınızı işitiyorum. Bu acılara da biraz kuşkuyla bakarsam, bunlara inanmakta işi biraz ağırdan alır ve isteksiz davranırsam, bağışlayın beni genç dostlarım! Sen ve sen ve sen oradaki, siz hepiniz, halkınız uğruna mı acı çekiyorsunuz yalnız? Vatanınız uğruna mı yalnız acı çekiyorsunuz? Nerede peki bu vatan, nerede onun başı, nerede kalbi? Nereden başlayacaksınız onun bakımına, onun tedavisine, nereden? Daha dün kraldı, dün imparatorluktu sizi tasalandıran, sizin kendisiyle gururlandığınız, kendisine kutsal gözüyle baktığınız. Peki, bugün nereye gitti hepsi? Demek

çektiğiniz acıların nedeni imparator değilmiş; yoksa ortada bir imparatorun bulunmadığı şu sıra niçin acılar hâlâ eski şiddetini korusun? Ordu da değilmiş nedeni, deniz filosu da değilmiş, falan ya da filan yerler ve ganimetler de değilmiş, şimdi görüyorsunuz bunu. Peki ama, hâlâ acılar içinde kıvranıyorsanız, ne diye yine vatandan, ulustan, buna benzer yüce ve saygın şeylerden söz açıyorsunuz hemen? Öyle şeyler ki, konuşulması kolay; çokluk hiç beklenmedik anda uçup gider yine hepsi, var olmaktan çıkar. Kimdir şu halk dediğiniz? Meydandaki konuşmacı mı, yoksa onu dinleyenler mi? Onun söylediklerini doğru bulup onaylayanlar mı, yoksa ona tükürüp geçenler, sopalarını kaldırıp ona doğru sallayanlar mı? Karşıdan gelen silah seslerini duyuyor musunuz? Nerede halk, sizin halkınız, hangi tarafta? Ateş edenler mi, yoksa ateş edilenler mi halkınız? Saldıranlar mı, yoksa saldırılanlar mı?

Diyeceğim, hep böyle iri laflar etti mi, insanların birbirini anlaması zordur, hele kendini anlaması daha da zor. Madem ki, şimdi sen ve sen oradaki, acı çekiyorsunuz, bedeninizde ya da ruhunuzda bir rahatsızlık duyuyorsunuz, korku hissediyor, tehlike sezinliyorsunuz, neden peki, şakadan da olsa, meraktan, hayırlı ve sağlıklı bir meraktan da olsa, neden bir kez de soruyu başka türlü sorayım demiyorsunuz? Neden bir kez de, acaba acı sizin kendi içinizde mi yuvalanmıştır, araştırmaya kalkmıyorsunuz? Bir zaman hepiniz de düşmanınızın Ruslar olduğuna ve bütün kötülüklerin Rusların başının altından çıktığına kısa bir süre inanmıştınız ve kesinlikle emindiniz bundan. Arası çok geçmedi, Fransızları düşman bildiniz kendinize, sonra da İngilizleri, ardından daha başkalarını ve her seferinde de böyle olduğuna inanmıştınız, kuşku duymamıştınız bundan, her seferinde de hazin bir komedi oynandı ve felaketle bitti sonu. Başınıza gelenlerden düşmanı sorumlu tutmakla çektiğiniz acıların yok edilemeyeceğini gördünüz madem ki, ne diye en azından şimdi onları yuvalandıkları yerde, yani kendi içinizde aramıyorsunuz? Belki de sana acı veren şey ulus değil, vatan değil, imparatorluk değil, demokrasi de değildir; belki de doğrudan sen kendinsin bu, senin miden, senin karaciğerindir, sendeki bir tümör ya da kanserdir. Kendin sapasağlammışsın da, ulusunun bir hastalığı ne yazık ki seni üzüyormuş gibi yapman, küçük çocukların ger-

çeklerden ve hekime gitmekten korkmalarına benzemiyor mu tıpkı? Böyle bir şey söz konusu olamaz mı? Bunu hiç merak etmiyor musunuz? Derdinin peşine düşüp onun nereden kaynaklandığını, kiminle ilgili olduğunu araştırmak hepiniz için aslında iyi bir egzersiz sayılmaz mı?

Bakarsın acılarının üçte biri ya da yarısı, belki yarısından da çoğu gerçekten senin kendine, hepsinden çok kendine özgü acıdır ve senin yapacağın iyi bir şey varsa, soğuk banyolar alman, eskisinden az şarap içmen ya da kendi üzerinde bir başka kür uygulaman, orasını burasını mıncıklayıp vatanını tedaviye çalışmaktan vazgeçmendir. Hani böyle olabilir diyorum yalnızca ve böyle olsaydı çok iyi sayılmaz mıydı? O zaman bir çaresi bulunamaz mıydı işin? O zaman geleceğe umutla bakılamaz mıydı? Acıyı nimete, zehiri yazgıya dönüştürmek şansı doğmaz mıydı o zaman?

Ama siz vatanı bırakıp da kendi kendinizi tedaviyi bencillik ve küçüklük sayıyorsunuz. Bilmem ama, belki bu konuda da sandığınız kadar haklı değilsiniz, ey dostlar! Acaba gerçekte vatanın sağlıklı olduğuna ve gereği gibi gelişip büyüdüğüne, hasta kişilerin kendi hastalıklarını ona mal ettiğine, her hastanın onu şu ya da bu yerinden tedaviye kalkıştığına inanmıyor musunuz?

Ah, siz genç dostlarım, gencecik yaşamınızda pek çok şey öğrendiniz! Savaşa katıldınız, ölümle yüzlerce kez göz göze geldiniz. Hepiniz kahraman, yiğit kişilersiniz, vatanı sırtında taşıyan direklersiniz. Ancak sizden ricam, bu kadarla yetinmeyin! Daha fazlasını öğrenin! Daha ileriye varmaya çalışın! Ve açıkyürekliliğin ne hoş şey olduğunu arada bir düşünmeyi unutmayın!

Eylem ve Eylemsizlik Üstüne

"Ne yapmalıyız?" diye soruyorsunuz bana ve kendinize dönüp dolaşıp. "Eylem" çok şey demek, her şey demek sizce. Bu iyi bir şey dostlarım, daha doğrusu eylemi köklü bir biçimde anlasanız, iyi bir şey olurdu.

Ama diyeceğim, tek başına "Ne yapmalıyız?" sorusu, tek başına bu ürkek çocuksu soru eylem konusunda ne kadar az şey bildiğinizi gösteriyor.

Sizin "eylem" dediğiniz şeye, ey gençler, ben dağda yaşayan münzevi, bambaşka bir isim verirdim. Kafamda bazı sevimli, komik ve hoşa giden isimler bulurdum bunun için. Sizin bu "eyleminizi" elimde uzun boylu evirip çevirmeye gerek kalmazdı, onu güzel güzel, eğlenceli bir şekilde tersine dönüştürürdüm. Çünkü tersidir sizin "eylem" benim eylem dediğim şeyin.

Eylem, dostlar, –bir kez tek başına bu sözcüğe kulak verin, iyi işitin onu, kulaklarınızı onunla yıkayın– şimdiye kadar "Ne yapmalıyım?" diye soran biri tarafından gerçekleştirilmemiştir asla. Eylem kusursuz bir güneşten yayılan ışık gibidir. Güneş kusursuz, doğru dürüst bir güneş değilse, değerini pek çok kez kanıtlamamışsa, hele hele ürküp çekinerek ne yapması gerektiğini kendi kendine soran bir güneşse, asla çevresine ışık saçamaz. Eylem bir şey yapmak değildir, düşünülerek saptanamaz ne olduğu, kafa yorularak ele geçirilemez. Pekâlâ, eylemin ne olduğunu söyleyeyim size. Ama ilkin, dostlarım, sizin "yaptığınıza" nasıl bir gözle baktığımı belirtmeme izin verin. Ondan sonra sizinle daha iyi konuşup anlaşırız.

Sizin işlemek istediğiniz iş, arayışlar, şüpheye düşmeler, sağa sola zikzak yapmalar sonucu gün ışığına çıkacak "iş", sevgili dostlarım, eylemin karşıtı ve ezeli düşmanıdır. Çünkü sizin iş, bu kötü sözü söylememi bana çok görmezseniz, ödlekliktir! Bakıyorum, bu sözüme kırılıp gücenmiş gibisiniz, gözlerinizin çevresinde benim görmeyi pek arzuladığım o çizgi şimdiden kendini açığa vuruyor. Ama durun biraz, beni dinleyin de sözlerimi bitireyim!

Hepiniz askersiniz, ey gençler, asker olmadan da ticaretle uğraşıyordunuz, fabrika, atölye sahibiydiniz ya da buna benzer işlerde çalışıyordunuz ya da babalarınız bu işlerle uğraşıyordu. Gerek onlar, gerek sizler okul sıralarındaki kötü eğitim sonucu belli karşıtlıklara inandınız; öyle karşıtlıklar ki, söylendiğine göre dünya kuruldu kurulalı vardılar yeryüzünde ve Tanrılarca yaratılmışlardı. Tanrılarınızdı işte bu karşıtlıklar, ayrıca insan-Tanrı karşıtlığını da benimsemiştiniz ve bu konuda vardığınız sonuca göre insan olan bir yaratık Tanrı olamazdı ve bunun tersi de doğruydu. Kutsal karşıtlıklara olan bu eski, bu yalan yanlış inancın ne kadar çürük, ne kadar pespaye bir şey olduğunu Zer-

düşt'ün sizlere gösterebilmesinin en yalın, en basit yolu, inandığınız eylem-eylemsizlik karşıtının önüne sizleri gözleriniz açık olarak getirip dikmektir.

Sözün kısası, açın şimdi gözlerinizi, dostlarım! Ve bakın, yaşlı bir münzevinin size göstereceği eylem ve eylemsizlik nasıl şeydir!

Bizim yaşamımızı oluşturan eylem ve eylemsizlik bir bütündür, tek bir şeydir ikisi. Çocuk, dünyaya getirilmesini eylemsizlik içinde yaşar, memeden kesilmesini eylemsizlikle, falan şeyi, filan şeyi eylemsizlikle, en sonunda ölümü eylemsizlik içinde yaşar. Ondaki bütün iyilik, onda övgü ya da sevgi konusu yapılan tek şey, gereği gibi katlanması, adamakıllı, tam anlamıyla, büyük bir canlılıkla katlanmasıdır. Doğru dürüst katlanmasını bilmek, yarı yaşamasını bilmekten fazla bir şeydir. Gereği gibi katlanmasını bilmek, tümüyle yaşamasını bilmektir! Doğmak katlanmaktır, büyümek katlanma! Tohum toprağa katlanır, bitki yağmura, tomurcuk çatlamaya!

Böylece, dostlarım, insan da yazgıya katlanır. Yazgı topraktır, yağmurdur, büyümedir. Yazgı acı verir insana.

Oysa siz acılardan kaçışa, doğmamış olmaya, katlanmalara yan çizmeye "iş" diyor, "eylem" diyorsunuz. Gece gündüz dükkânlar ve atölyelerde paldır küldür çalışmalara, pek çok çekicin ve balyozun sesini işitmeye, havaya pek çok dumanın salınmasına "eylem" dediniz ya da "eylem" dedi babalarınız. Beni yanlış anlamayın, sizin çekiç ve balyozlarınıza, sizin dumanınıza, sizin babalarınıza karşı içimde en ufak bir düşmanlık besliyor değilim. Ama sizin bu gayretkeşliğe "eylem" demeniz beni gülümsetiyor. Eylem değildi bu, katlanmaktan kaçıştı sadece. Yalnız olmak hoş değildi, onun için toplumlar oluşturuldu. İnsanın kendi içinde sesler işitmesi hoş değil, kendi yaşamını yaşamasını, kendi yazgısını aramasını, kendi ölümünü ölmesini isteyen türlü sesler duyması hoş değildi – sizler için hepsi tatsız şeydi bunların, dolayısıyla soluğu kaçmakta aldınız, sesler uzaklaşana ve sonunda işitilmez oluncaya kadar makineler ve çekiç vuruşlarıyla gürültüye boğdunuz ortalığı. Babalarınız böyle yaptı, öğretmenleriniz böyle, sizler böyle yaptınız! Katlanmanız istendi sizden, ama siz gazaba geldiniz, katlanmaya yanaşmadınız,

yalnızca iş işlemeye kalktınız! Hangi işi işlediniz, hangi eylemi gerçekleştirdiniz peki? İlkin o tuhaf mesleklerinizde gürültü ve uyuşukluk Tanrısına kurbanlar sundunuz, başınızı kaşıyacak vaktiniz olmadı, işitecek, nefes alıp verecek, yaşam sütünü emecek, göksel ışığı yudumlayacak zaman asla bulamadınız, hep iş işlediniz ister istemez, hep iş işlediniz. İş işlemek para etmeyince, kendi içinizdeki yazgı bu yoldan tatlılaşıp olgunlaşmak yerine giderek çürüyüp kokuşunca, giderek daha zehir zıkkım bir hal alınca, işinizi çoğalttınız, düşmanlar yarattınız kendinize, ilkin hayalde, sonra da gerçekte; derken savaşmaya koyuldunuz, savaşçı oldunuz, kahraman oldunuz! Ülkeler fethettiniz, en saçma işleri göğüslediniz, en çetin işleri göze aldınız. Peki şimdi? Şimdi düzeldi mi durum? Şimdi tatlılaştı mı yazgının tadı? Nerede? Her zamankinden daha da acılaştı; bu yüzden değil mi yeni işler peşinde seğirtiyorsunuz, sokaklara dökülüyor, sağa sola saldırıyor, bağırıp çağırıyor, kurullar oluşturuyor, yeniden silahlarınıza mermiler sürüyorsunuz. Bütün bunlar da niçin? Katlanmayı bırakıp kaçmaya bakıyorsunuz da ondan. Kendi kendinizden, kendi ruhunuzdan kaçmaya!

Bana ne yanıt verdiğinizi işitiyorum. Göğüs gerdiğimiz şeyler katlanma değil miydi, diye soruyorsunuz. Kardeşlerinizin kucaklarınızda ölüp gitmesi, kollarınızın bacaklarınızın toprak altında soğuktan donması ya da hekimlerin bıçağı altında çırpınması katlanma değil miydi? Evet, bütün bunlar katlanmaydı, bizzat arzu edilip inatla davet edilmiş sabırsız bir katlanmaydı, yazgının değiştirilmek istenmesiydi. Yazgıdan kaçan, onu değiştirmek isteyen kişi için kahraman denebilirse, kahramanca bir şeydi.

Katlanmayı öğrenmek güçtür. Onu erkeklerden daha sık olarak ve daha güzel biçimde kadınlarda görürsünüz. Kadınlardan öğrenin katlanmayı! Yaşamın sesi konuştuğu zaman kulak verip dinlemesini öğrenin! Yazgının güneşi gölgelerinizle oynaştığında, ortadaki manzarayı seyretmesini öğrenin! Yaşam önünde saygıyla eğilmeyi, kendi kendinizin önünde saygıyla eğilmeyi öğrenin! Katlanmaktan güç doğar, katlanmaktan sağlık doğar. Ansızın devriliveren, ufak bir cereyanda kalıp hastalanan ve ölüp giden hep sağlıklı insanlardır. Katlanmayı öğrenmemişlerdir bunlar. Katlanmak insanı dayanıklı kılar, katlanmak insanı

çelik gibi yapar. Katlanacakları bir şey oldu mu, hemen kaçmaya kalkan çocuklardır. İnanın ki, çocukları severim; ama ömürleri boyu çocuk kalmak isteyenlere de nasıl kanım kaynayabilir? Siz de işte böylelerine benziyorsunuz, acı ve karanlık karşısında çocuklarda öteden beri gözlenen o içler acısı korkuya kapılarak katlanmaktan kaçıyor, eyleme sığınıyorsunuz.

Görüyorsunuz işte, o bir sürü işiniz, pek çok çabanız ve isli dumanlı mesleklerinizle elinize geçeni! Bütün bunlardan geriye ne kaldı? Paralar uçup gitti, parayla o ödlek çabanızın tüm görkemi de silindi ortadan. Bütün bu çalışmalarınızla nerede o başardığınız büyük iş? Nerede o büyük insan, o göz kamaştırıcı kişi, eylem sahibi o kahraman? Neredesdir imparatorunuz? Kimdir yerine geçen? Kim olacak bu kişi? Sonra, nerede sanatınız? Nerede yaşadığınız çağı bağışlatacak yapıtlarınız? Nerede o yüce, o sevindirici düşünceler? Yazık, göz kamaştırıcı üstün yapıtlar ortaya koymaya yetecek kadar ve doğru dürüst katlanmadınız!

Çünkü eylem, seçkin ve göz kamaştırıcı yiğitçe eylem, dostlarım, iş işlemekten, etkinlikten, çalışkanlıktan, çekiç ve balyoz sallamalardan gelmez, yalnızlık içinde dağlarda büyür o, yetişir, dağların sessiz ve tehlikeli doruklarında büyür, boy atar. Katlanmalardan uç verip çıkar. Sizin de ilkin katlanmayı öğrenmeniz gerekiyor.

Yalnızlık Üstüne

Bana katlanmanın okulunu soruyorsunuz, gençler; yazgının üretildiği demirci atölyesini soruyorsunuz. Tanımıyor musunuz onu? Hayır, sizler, durmadan halkın, ulusun sözünü eden, işi gücü kitleyle olan, yalnız onunla, yalnız onun için acılara katlanmak isteyen sizler tanımıyorsunuz bu okulu. Size şimdi bu okuldan, yalnızlıktan söz açacağım.

Yalnızlık, yazgının insanı kendi kendisine çekip getirdiği yoldur. Yalnızlık, en çok ürküp çekindiği yoldur insanın. Tüm dehşet verici şeyler, tüm yılanlar, tüm kurbağalar bu yol üzerinde sinmiş bekler. Korkular bu yol üzerinde pusu kurmuştur. Tüm yalnızlarla, yalnızlık çölünde yol izi arayanlarla ilgili ola-

rak anlatılmaz mı ki, bunların hepsi de yanlış yollara sapmış, kötüler arasına karışmış ya da hastalıklara tutulmuş kişilerdir? İnsanlar bütün kahramanlardan, sanki bunları başaranlar canilermiş gibi bahsetmezler mi ve bunu söz konusu yiğitçe eylemlere götüren yolu izlemekten kaçmak için yapmazlar mı?

Zerdüşt'le ilgili olarak, onun cinnet getirerek yok olup gittiğinden, zaten aslında onun bütün işlediği işlerin, söylediği sözlerin delilikten başka şey sayılamayacağından dem vurmazlar mı? Ve bu gibi savlar karşısında yüzünüzün kızarması gibi bir duygu uyanmadı mı içinizde? O cinnet getirmişler arasında yer almak daha soylu, size daha yaraşır bir şeymiş de, bunun için gereken yürekliliği gösteremeyişinizden utanıyormuşsunuz gibi bir duygu?

Yalnızlık konusunda dünya kadar şey söyleyebilirim size, sevgili dostlarım! Yalnızlık olmadan katlanma olmaz, yalnızlık olmadan kahramanlık olmaz. Ancak, benim dediğim yalnızlık o sevimli ozanların, inzivaya çekilmiş münzevinin kayalar içindeki barınağının yanı başında bir pınarı güzel güzel çağıldayarak akıtan tiyatroların yalnızlığı değil!

Çocukluktan erginliğe geçiş yalnızca bir tek adıma, bir tek hamleye bakar. Yalnız kalmak, kendin olmak, anne ve babadan kopmak, işte çocukluktan erginliğe geçmek için atılacak adımın ismi, ama kimse de tam olarak bu adımı atmaz. Herkes, alabildiğine çıplak bir dağda yaşayan en kutsal münzevi ve asık suratlı keşiş bile bir ipliği sürükler ardından; kendisini annesine, babasına, bütün o sevdiği hısım ve akrabalara bağlayan bir ipliği sürükleyip durur peşi sıra. Sizin de, dostlarım, ulustan ve vatandan böyle coşkuyla söz açan sizin üzerinizde de bu ipliğin sallandığını görüyor, gülümsemekten kendimi alamıyorum. "Ödevlerinden" ve sorumluluklarından konuşan büyük adamlarınızın ağzından bu iplik upuzun sarkıyor dışarı. Sizin o büyük adamlarınızın, sizin önder ve sözcülerinizin asla kendi kendilerine olan ödevlerden, kendi yazgılarına karşı sorumluluklardan bahsettikleri yok! İnsanı alıp anneye götüren ipliğe, çocukluğu ve çocukluğun saf sevinçlerini dokunaklı ve duygulu bir edayla dillendiren ozanların anımsattıkları o sıcaklık ve rahatlığın ipine tutunmuştur hepsi. Kimse çıkıp bu ipi tümden ko-

parıp atamaz, ancak ölürken bunu yapabilir, o da kendi ölümünü ölmeyi başarabilirse kuşkusuz.

İnsanların büyük çoğunluğu, bütün o sürü insanları yalnızlığın tadını hiçbir zaman tatmamıştır. Hepsi de günün birinde anne ve babasından ayrılmış, ama yalnızca kendini bir başka kadının kollarına atmak için yapmıştır bunu, göz açıp kapamadan yeni bir sıcaklık ve biraradalık içine gömülüp gitmiştir. Asla yalnız değildir bu kişiler, asla kendi kendileriyle söyleşilerde bulunmazlar. Bir yalnız yollarına çıkmayagörsün, vebayla karşılaşmış gibi ondan korkar, ondan nefret ederler, üzerine taş yağdırırlar, ondan kaçıp uzaklaşmadan rahata kavuşamazlar. Yalnız kişinin çevresi yıldızların ve astral soğuğun kokusunu içeren bir atmosferle sarılır; ah, yalnız kişi o hoş, o sıcak yurt yuva kokusundan yoksundur.

Zerdüşt'te de bu astral kokudan, bu azılı soğuktan vardır biraz. Zerdüşt o yalnızlık yolunda hayli ilerledi, katlanmanın okulunda dirsek çürüttü. Yazgının çekiç ve örsünü gördü, yatırılıp dövüldü örsün üzerinde.

Ah dostlar, bilmem ki yalnızlık konusunda size daha çok şey söylememe gerek var mı? Sizi baştan çıkarıp yalnızlık yolunda yürümeye ayartmayı ne çok ister, size uzaydaki o buzsu hazlardan söz etmeyi ne çok isterdim. Ama biliyorum ki, bu yolu başına bir hal gelmeden yürüyecek az kişi vardır. Annesiz yaşamak kolay değildir, sevgili dostlarım; yersiz yurtsuz, vatansız yaşamak, şöhretten, toplumdaki tüm zevklerden uzak yaşamak kolay değildir. Kolay değildir soğukta yaşamak. Yalnızlık yolunda yürümeye kalkanlardan pek çoğu bu yolda yok olup gitmiştir. Yalnızlığın tadını tatmaya, kendi yazgısına hesap vermeye kalkanların yok olmayı da sineye çekmesi gerekiyor. İsterse sefalet yolunda olsun, insanın kendi halkıyla, kendisi gibi pek çok kişiyle birlikte yürümesi daha kolay ve hoştur. Kendini yaşadığı zamanın ve yaşadığı toplumun sırtına yüklediği "ödevlere" adamak daha kolay ve avutucudur. Sizin şu kalabalık caddelerinizde ve sokaklarınızdaki insanlar ne rahat hissediyorlar kendilerini, baksanıza! Silahlar patlıyor, insan hayatı tehlikede; öyleyken herkes kalabalık dışında olup karanlık gecede ve ayazda bir yolu tek başına yürümektense, kalabalıkla olmayı, onun içine gömülüp gitmeyi haydi haydi yeğliyor.

Sizi yalnızlık yolunda yürümeye nasıl ayartabilirim, ey gençler! Yazgı gibi yalnızlık da seçilip alınacak bir şey değildir ki! Yazgıyı kendine çeken o sihirli taş içimizdeyse, yalnızlık gelip bulur bizi. Çöllerin yolunu tutanlar hayli çok; ama hepsi de buralarda sevimli bir pınarcığın yanı başındaki şirin inzivagâhında sürü insanının yaşamını sürdü. Öte yandan, öyleleri de var ki, binlerce kişiden oluşan kalabalıklar içinde yaşayıp gidiyor, ama alınlarının çevresinde astral bir rüzgâr esip durmakta.

Ne mutlu o kişiye ki, kendi yalnızlığını bulmuştur; resimlere geçirilmiş, şiirlere dökülmüş yalnızlığı değil de, kendi yalnızlığını, başka hiçbir yalnızlığa benzemeyen, sadece kendisi için belirlenmiş yalnızlığı. Ne mutlu o kişiye ki, katlanmasını öğrenmiştir! Ne mutlu o kişiye ki, yalnızlığı kendine çeken o sihirli taşı yüreğinde taşımaktadır. Yazgı gelip bu kişiyi bulur, yiğitçe işlere soyunur bu kişi.

Spartaküs

Sizler Spartaküs'ü örnek alarak kendilerine Spartakist diyenler konusunda ne düşündüğümü öğrenmek istiyorsunuz.

Vatanınızda var güçleriyle iyiyi isteyen, daha iyi bir geleceği yaratmaya uğraşan kişiler arasında en hoşlandıklarım bu isyancı kölelerdir. Ne kadar azimli insanlardır bunlar! Nasıl da kısa ve düz yolu bulup seçebiliyor, nasıl da dosdoğru yürüyüp gitmesini becerebiliyorlar! İnanın bana, vatandaşlarınız başka yeteneklerinin yanı sıra bu gücün ufak, alabildiğine ufak bir parçasına da sahip olsalar, vatanınız kurtuldu demektir.

Vatanınızı mahvedecekler de bu Spartakistler olmayacaktır. Bu insanların Spartakist adını taşımaları tuhaf değil mi, yazgı değil mi? Onlara, bu okumuş insanlara, bu kaba yumruklu emekçilere, Latince bilenleri ve okumuşları aşağılayan bu kişilere, önlerine düşenlerden birinin verdiği Spartakist ismi düpedüz tarih ve okumuşluk kokuyor. Çok uzaklardan, hayli gerilerde kalmış zamanlardan alınıp getirilmiş isimde bir yazgı havası yok mu?

Çünkü bu yeni isimde, bu çok eski isimde iyi olan bir taraf var, bir dönüm noktasını ve bir yokoluş olgunluğunu çağrıştırı-

yor. O eski dünya gibi bizim şimdiki dünyamız da batıp gidecek, ismin anlatmak istediği bu ve bunda da haklı. Şimdiki dünyamız, bizi kendisine bağlayan tüm güzelliklerle, sevdiğimiz tüm nesnelerle yıkılıp gidecek. Peki, bir zamanki eski dünyayı yıkıp yok eden Spartaküs müydü? Nazareth'li İsa değil miydi, barbarlar değil miydi, o sel gibi akıp gelen sarışın ücretli askerler değil miydi onu yıkıp yok eden? Spartaküs mü, hayır, o tarihin eşsiz bir kahramanıydı, yiğitçe kırmaya çalıştı kölelik zincirlerini, yiğitçe salladı bıçağı. Ama köleleri insana dönüştüremedi, o zamanki efendilik düzeninin çöküşüne sadece yardım etti, katkıda bulundu.

Ama bu kaba yumruklu ve okumuş insanları küçümsemeyin sakın! Bu insanlar hazırdır, yazgıyı seziyor, yokoluşa karşı direnmeye kalkmıyorlar. Bu kararlı insanlarda yaşayan ruha saygı duyun! Umutsuzluğa kapılmak kahramanlık değildir, bunu kendiniz de savaşta öğrenmediniz mi? Ama umutsuzluğa kapılmak, ancak para cüzdanını tehlikede gördüğü zaman kahramanlığa kalkan kişinin o küflenmiş korkusundan daha iyidir!

Onların "komünizm" diye nitelediği şeyin ne olduğunu bizler iyi biliriz, simyagerlerin sözde altın yaptıkları tozlu atölyelerden kalma, biraz komik duruma gelmiş eski, çok eski reçetedir bu. Onların konuştukları sözlere değil, yaptıkları işe bakın! Bu insanlar kahramanca eylemleri gerçekleştirecek yetenektedir, çünkü adı kötüye çıkmış sapa bir yoldan da olsa yazgısal olgunluğa yaklaşmışlardır. Sizin elinizde onlardan daha çok imkân var, onlarınkinden daha güçlü imkânlara sahipsiniz, ama henüz yolun başındasınız. Onlar yolun sonuna gelmiştir ve sizden önemli ölçüde daha üstün durumdadırlar; yokoluşa hazır olanların duraksayanlara ve geride kalanlara üstün olduğu gibi tıpkı.

Vatan ve Düşmanlar

Vatanınızın çöküşünden, dostlar, pek fazla sızlanıp yakınıyorsunuz. İlle de çökecekse, bunun ses çıkarılmadan, ah vah edilmeden gerçekleşmesi daha onurlu, erkekliğe daha yaraşır bir şey olmaz mıydı? Ama nerede bu çöküş? Yoksa "vatan" dedi-

ğiniz şey hâlâ sizin para cüzdanınız, hâlâ gemileriniz midir? İmparatorunuz mudur sizin? Dünlerde kalan opera görkeminiz mi?

Seçkin kişilerinizin ulusunuzun üstün özellikleri olarak sevip bağırlarına bastıkları şeye ulusunuzun dünyayı zenginleştirip mutlu kıldıkları şeye, vatan diyorsanız, bir çöküşten ve yokoluştan nasıl söz açabildiğinizi anlamıyorum. Para pul, toprak, gemi ve süper güç bakımından çok şey yitirdiniz. Bunu sineye çekemiyorsanız, gidip kendi elinizle kendi hayatınıza son verin bir imparator anıtı altında, ben de toprağa verilirken size bir mersiye söyleyeyim. Ama öyle durup da yanıp yakılarak dünya tarihinin insafına sığınmayın! Almanlığın şarkısını ağızlarından düşürmeyen sizler, işledikleri kabahatten ötürü cezalandırılmış okul çocukları gibi yol kenarında dikilip de gelen geçenlerden merhamet dilenmeyin! Düşkünlüğünüzü sineye çekemiyorsanız, ölüp gidin daha iyi! İmparator olmadan, o zafer kazanmış genareller olmadan kendi kendinizi yönetemiyorsanız, bırakın da yabancılar yönetsin sizi! Ama utanç denilen şeyi de büsbütün unutmayın lütfen!

Peki ama, düşmanlarımız acımasız değil mi sanki, diye haykırıyor ve diyorsunuz ki: Kazandıkları zaferle, pek çok güçten oluşmuş üstün bir gücün, bu zaferin sarhoşluğuyla vahşice ve bayağı davranmıyorlar mı? Hak ve hukuktan söz açıp zorbalığa kalkışmıyorlar mı? Yazıp çizdiklerinde adaletten dem vurup aslında yağmalamayı ve ganimeti anlatmıyorlar mı?

Haklısınız. Düşmanlarınızı savunmuyorum. Onları seviyor değilim. Onları da sizin gibi kazandıkları başarı bayağılaştırıyor, birtakım oyunlar ve bahaneler peşinde koşturuyor. Ama, dostlarım, zaten her zaman böyle değil miydi durum? Ve hiç değişmeden kalan bu duruma feryat figan ederek boyuna yeniden parmak basmanız yakışık alır mı?

Bize düşen, bana öyle geliyor ki, erkek gibi yok olup gitmek ya da erkek gibi yaşamımızı sürdürmektir. Bize düşen, yazgımızı tanımak, acılarımıza sahip çıkmak, acılığı tatlılığa dönüştürmek, acılarımız sayesinde olgunluğa kavuşmaktır. Amacımız, elden geldiğince çabuk yeniden büyük, zengin ve güçlü duruma gelmek, gemilere ve ordulara sahip olmak değildir. Çocuk ku-

runtusu değildir bizim amacımız. Gemilerin, orduların, gücün kuvvetin ve para pulun bizi nereye sürüklediğini görmedik mi? Yine mi unutuldu bu?

Amacımız, Alman genç dostlarım, isimlerle ve sayılarla nitelenemez. Amacımız, her varlığın amacı gibi yazgımızla bir olmaktır. Bir kez bu amaca ulaştık mı, ister büyük, ister küçük olalım, ister zengin, ister yoksul, ister kendisinden korkulan, ister gülünüp geçilen kişiler, fark etmez. Bırakın askeri danışmanlar ve fikir adamları konuşsun, söylevler çeksin bu konuda! Savaş ve acılar sizi kendinize getirmediyse, sizi özünüze yaklaştırmadıysa, hâlâ eskisi gibi yazgıyı değiştirmeye kalkıyorsanız, acılardan kaçmaya bakıyor, olgunlaşmaya burun kıvırıyorsanız, yok olup gidin daha iyi!

Ama anlıyorsunuz beni, bunu bakışlarınızdan okuyorum. Dağdan o ihtiyarın, o ihtiyar ve kötü kişinin söylediği acı sözlerinde yatan teselliyi seziyorsunuz. Onun size katlanma üstüne, yazgı ve yalnızlık üstüne söylediklerini anımsıyorsunuz. Sizi gelip bulan acılarda yalnızlığın bir esintisini hissetmiyor musunuz? Yazgının o alçaktan gelen sesi için kulağınız eskisinden çok duyarlılık kazanmadı mı? Çektiğiniz acının nasıl semeresini verdiğini sezmiyor musunuz? Çektiğiniz çilenin nasıl o en yüce şey için bir liyakat ve çağrı anlamı taşıdığını?

Ne var ki, karşınızda sonsuzluğun dikildiği şu sıra birtakım amaçlar saptamaya kalkmayın! Yazgının bütün o düne ilişkin güzel amaçların altından girip üstünden çıktığı şu sıra kendinizi birtakım amaçların eline teslim etmeyin! Tanrı'nın sizinle konuşmuş olmasından utanmayın lütfen! Ödüllendirilmiş, çağrılanmış, seçilmiş görün kendinizi! Ama falan ya da filan iş için, süper güç olmak için ya da ticaret, demokrasi ya da sosyalizm için seçilmiş değil! Seçildinizse çilede kendiniz olmak içindir; yitirdiğiniz soluğu, yitirdiğiniz kalp atışlarını acıda yeniden ele geçirmek içindir. Seçildinizse, yıldızların havasını solumak ve çocukluktan çıkıp erişkin insanlar olmak içindir.

Bırakın sızlanıp yakınmayı, gençler! Annelerinden ve evlerindeki o rahat sofralardan ayrılan çocukların gözyaşlarını akıtmayı bırakın! O acı ekmeği yemesini öğrenin! Yiğit kişilerin yiyeceği ekmeği, yazgının ekmeğini!

Bakın, o zaman seçkin atalarınızın sezgiyle kavrayıp sevgiyle kucakladığı "vatan" yeniden boy gösterecektir önünüzde. O zaman yalnızlıktan topluluğa döneceksiniz; ama yurt yuva anlamında bir topluluk değil bu, yürekli kişilerin topluluğu, babalarınızın diliyle Tanrı saltanatının topluluğu olacaktır. Ülkenizin sınırları istediği kadar dar olsun, böyle bir toplulukta tüm erdemler barınacakları yer bulacaktır kendilerine. Bundan böyle generalleriniz olmasa bile, böyle bir toplulukta tüm yiğitliklere yer kalacaktır.

Doğrusu, siz çocukları böyle teselli etmek zorunda kaldığı için, yine gülmeden duramıyor Zerdüşt.

Dünyayı Düzeltme

Bir söz vardır, ey gençler, onu sizin ağzınızdan işitmek canımı sıkıyor biraz, ama daha çok beni güldürüyor. Bu da dünyayı düzeltme sözüdür. Derneklerinizde ve cemaatlerinizde seve seve söyleyip durdunuz bu şarkıyı, imparatorunuz ve bütün peygamberleriniz bu şarkıyı can ve gönülden söyledi, şarkının nakaratı da Almanlıktan ve esenlikten söz açan dizeydi.

Dostlar, dünya iyi mi, yoksa kötü mü, bu konuda yargı vermekten kendimizi uzak tutmalı, onu düzeltmek gibi tuhaf iddiadan vazgeçmeliyiz.

Çokluk kötü denildi dünya için, çünkü ona kötü diyenler gece iyi uyumamıştı ya da karınlarını yiyeceklerle tıka basa doldurmuşlardı yatmadan. Çokluk dünyayı cennet gibi gösterenler çıktı, çünkü bunu yapanlar az önce bir kızı öpmüşlerdi.

Dünya varsa, düzeltilsin diye değil! Sizler varsanız, düzeltilesiniz diye değil! Sizler kendiniz olasınız diye varsınız. Bir nağme, bir ses, bir gölge olarak dünyayı zenginleştiresiniz diye varsınız. Sen kendin ol, dünya o zaman zenginleşecek ve güzelleşecektir. Kendin olmaz da yalancı ve ödlek biri olursan, dünya yoksullaşır ve sen de ona düzeltilmesi gerekli gözüyle bakarsın.

Özellikle şu sırada, şu acayip dönemde dünyaya çekidüzen verme şarkısı yine avaz avaz söylenmeye başlandı. Ne kötü, ne sarhoşça geliyor bu şarkının sesi kulağa! Ne kadar az narin, ne

kadar az mutlu, ne kadar az aklı başında ve bilge bir yankılanışı var! Ve bu şarkı her resme geçirilebilecek bir çerçeveden farksızdır. İmparatora uydu bu çerçeve, polise uydu, sizin ünlü Alman profesörlerine uydu, Zerdüşt'ün eski dostlarına uydu. Bu yavan şarkı demokrasiye ve sosyalizme, milletler birliğine ve dünya barışına, şovenizmin ortadan kaldırılmasına ve şovenizme uydu. Düşmanlarınız tarafından size söyleniyor bu şarkı; birinin ötekisine söylediği, söyleye söyleye ötekinin soluğunu kesmek istediği bir koro halinde söyleniyor. Farkında değil misiniz, nerede bu şarkı söylenmeye başlıyorsa, orada eller ceplerde sıkılıp yumruk yapılıyor, orada çıkar kaygısı ve bencillik sesini yükseltiyor. Ne yazık ki, kendi benini yüceltmeyi ve çelikleştirmeyi düşünen soylu kişinin bencilliği değildir bu; para cüzdanı, kendini beğenmişlik ve kurumlanmaya yönelik bir bencilliktir. Kendi bencilliğinden utanmaya başlayan insan da dünyaya çekidüzen vermekten söz açar, böylesi sözcüklerin arkasına kaçıp sığınır.

Bilmiyorum, dostlarım, dünyaya hiç çekidüzen verildi mi, yoksa dünya olduğu gibi iyi ya da olduğu gibi kötü mü kaldı hep. Bilmiyorum, filozof değilim, işin bu yanını pek merak etmedim doğrusu. Ama şunu biliyorum ki, dünyaya insanlar tarafından çekidüzen verilmişse, insanlar tarafından daha bir zenginlikle, daha bir dirimsellik, daha bir iç açıcılık, daha bir tekinsizlik, daha bir neşeyle donatılmışsa, bunu dünyaya çekidüzen vermeye çalışan o kişiler değil, sizleri de aralarına katmak istediğim gerçek benciller yapmıştır. O ciddi ve gerçek benciller, hiçbir amaç tanımayan, hiçbir hedef bilmeyen benciller! Çünkü yaşamak ve kendileri olmak onlar için yeterlidir. Onlar pek çok acı çeker, ama canlarına minnet bilirler bunu. Hasta yatmaya can atarlar, yeter ki çekecekleri hastalık kendi hastalıkları olsun, kendi kazanıp hak ettikleri, kendilerine özgü, en çok kendilerinin olan bir hastalık. Koşa koşa ölüme giderler; yeter ki kendi ölümleri olsun ölecekleri, kendi kazanıp hak ettikleri, kendilerine özgü ölümleri.

İşte böyleleri dünyaya zaman zaman çekidüzen vermiştir belki. Ufak bir bulut, küçük esmer bir gölge, küçük bir kuşun hızla uçuşu bir sonbahar gününe ne kadar çekidüzen verebilirse kuşkusuz. Dünyanın öyle çok fazla çekidüzen gerektirdiğine de

inanmayın sakın! Zaman zaman birkaç kişi üzerinde gezip dolaşsın yeter ona, hayvan değil, sürü değil, birkaç insan, bir kuş uçuşu, deniz kıyısında bir ağaç gibi bizi mutlu kılan birkaç kişi, yalnızca varoluşları, yalnızca böylelerinin varoluşu bizi mutlu kılan. Ünlenmek, onurlanmak istiyorsunuz gençler, o zaman siz de onura dikin gözlerinizi! Ama tehlikelerle çevrili bir onurdur bu, yolu da yalnızlıktan geçer, insanın hayatına mal olması işten değildir.

Almanlık Üstüne

Nasıl oluyor da Almanlar bu kadar az seviliyor, bu kadar çok, bu kadar koyu bir nefret besleniyor kendilerine, kendilerinden bu kadar çok korkuluyor, yanlarına sokulmaktan bu kadar titizlikle kaçılıyor, düşündünüz mü hiç? Bu kadar askerle, bu kadar elverişli koşullar altında giriştiğiniz bu savaşta çeşitli ulusların yavaş yavaş ve önünde durulamayacak kadar düşman safına geçtiğini, sizi yüzüstü bıraktığını, sizi haksız bulduğunu görmek size tuhaf gelmiyor mu?

Evet, farkına vardınız bunun, derin bir hoşnutsuzluğa kapıldınız, bu kadar terkedilmiş, bu kadar yalnız, bu kadar yanlış anlaşılmış olmak gururunuzu okşadı. Ama dinleyin beni, yanlış anlaşılmadınız. Doğru anlamayan, yanılgılara düşen siz kendinizdiniz.

Siz genç Almanlar, özellikle sahip olmadığınız erdemlerle böbürlendiniz hep; düşmanlarınıza en çok onların sizden kaptığı kusurlar, kötülükler dolayısıyla veriştirdiniz. Dönüp dolaşıp "Almanlara özgü" erdemlerden söz açtınız; sadakat ve diğer erdemlere, sanki imparatorunuz ve ulusunuz tarafından icat edilmiş gibi baktınız. Ama kendiniz sadakat sözcüğünün gerektirdiği gibi davranmadınız. Sadakat göstermediniz, kendi kendinize sadakatten şaştınız, dünyanın kin ve nefretini üzerinize çeken de işte yalnızca bu oldu. Siz: "Hayır, bizim paramız, bizim başarılarımızdı neden" dediniz. Belki düşman da tıpkı sizin bakkal mantığıyla düşündüğünüz gibi düşünüyordu. Ama nedenler bizim düşündüğümüzden, hele bir fabrikatörün üstünkörü ve

aceleyle düşündüğünden hep biraz daha derinde yatar. Diyelim ki, düşmanlar servetinizi size çok görmüş, paranız onları kıskandırmış olsun. Peki ama, başkalarının kıskançlığını uyandırmayan, dünyanın sevinçle karşıladığı başarılar da vardır. Neden siz böyle başarılara hiç ulaşamadınız? Neden hep düşmanlarınız elde etti bu başarıları?

Siz kendi kendinize sadakat göstermediniz de, ondan. Kendinizin olmayan bir rolü oynadınız hep. İmparatorunuzun ve Richard Wagner'in katkısıyla, "Alman erdemlerinden" yeryüzünde sizden başkasının ciddiye almadığı bir opera dünyası yaratıp çıktınız. Bu opera görkeminin şirin yaldızının gerisinde bütün karanlık, bütün kölemsi, bütün büyüklük hastası içgüdülerinizin boy atıp dal budak salmasına izin verdiniz. Ağzınızdan Tanrı'nın adı düşmedi, bir yandan da elinizi para cüzdanınıza bastırdınız. Habire düzenden, erdemden, organizasyondan söz ettiniz ama kastınız para kazanmaktı hep. Düşmanlarınızda da her vakit aynı oyunun sahnelendiğini gördüğünüze inandınız, özellikle bu tutumunuzla ele verdiniz kendinizi. Bakın şunlara, dediniz hep, bakın şunlara, nasıl erdem ve adaletten söz ediyor, oysa gerçekte neyi kastediyorlar! Bir İngiliz ya da bir Amerikalı güzel güzel konuşmalar yaptı mı, göz kırparak birbirinizin gözlerinin içine baktınız, göz kırpmalarla konuşmaların ardında nelerin saklı yattığını bildiğinizi gösterdiniz. Peki, kendi içinize bakarak değilse, nereden bildiniz bunu böyle tastamam?

Sizi üzdüğüm için isterseniz beni eleştirin. Sizi birinin üzmesine alışık değilsiniz hiç! Kendi aranızda birbirinize hak vermeye pek alışıksınız. Haksız çıkarmalar, kötü konuşmalar, dostça denemeyecek duyguları açığa vurmalar için düşman ne güne duruyordu! Ama size söylüyorum işte: Yaşamın safında yer almak ve dünyada tutunmak isteniyorsa, başkalarına acı vermek ve başkalarından gelecek acılara katlanmak gerekiyor. Dünya soğuk bir yerdir, tatlı bir sıcaklığın kanadı altında yan gelip yatarak hiç bitmeyecek bir çocukluğun yaşanacağı bir yuva değildir. Dünya acımasızdır, sağı solu belli olmaz, yalnızca güçlü ve becerikli olanları sever dünya, kendi kendine sadakatten ayrılmayanları sever. Ötekiler dünyada sadece kısa ömürlü başarılara kavuşabilir; öyle başarılar ki, sizler de onları Almanya'nın

manevi çöküşünden sonra ürettiğiniz mallar ve organizasyonlarınızla ele geçirdiniz. Peki, nereye gitti şimdi bu başarılar? Ama belki harekete geçmenin zamanı artık geldi sizin için. Belki ortadaki sıkıntı, istem gücünüzü toparlamanızı gerektirecek kadar büyük. Ama bu toparlanma yeni yapmacık işler, yaşamın gizli amacından kaçış için değil, yiğitlik, kendi kendinize inanç ve gerçek uğrunda, kendi kendinize sadakat uğrunda bir toparlanma olsun!

Çünkü, dostlarım, benim bütün bu paylayıp çıkışmalarım ve kötü konuşmalarımda sizi sevdiğimi, size karşı bir anlamda güven duyduğumu, sizde olumlu bir gelecek kokusu aldığımı gösteren bir havanın estiğini, bir ışığın göz kırptığını sezmiş olmalısınız. İnanın bana, pek çok kez güvenilir olduğunu kanıtlamış, hassas bir burnu var ben yaşlı keşişin, ben yağmurcunun. Evet, inanıyorum sizlere, sizlerde var olan bir şeye, gönlümde eski ve içli bir sevgiyi yaşattığım Almanlıkta var olan bir şeye inanıyorum. Ruhunuzda var olan, ama henüz görülemeyen bir şeye, bir gelecekteki olanaklara, insanı cezbeden, yüzlerce bulutun ardında çakıp duran o "belkiye" inanıyorum. Bütün bunlara inanmamın başlıca nedeni, sizin henüz çocuk olmanız ve pek çok çocukça davranışta bulunmanız, uzun, hatta fazlasıyla uzun bu çocukluğu yanınızda taşıyıp durmanızdır. Ah, bu çocukluk bir gün erkekliğe dönüşse ne olur! Bu saflık bir gün güvene, bu incelik iyiyürekliliğe, bu duyarlılık karaktere ve erkeksi bir inatçılığa dönüşse!

Sizler dünyanın en dindar ulususunuz. Ama dindarlığınızın yarattığı şu Tanrılara bir bakın nasıl şeylerdir! İmparatorlar ve astsubaylar! Onların yerini de şimdi sözde dünyayı mutluluğa kavuşturacak bu yeni adamlar aldı.

Tanrı'yı kendi içinizde aramasını öğrenmeye bakın! Prensleriniz ve bayraklarınız karşısında duyduğunuz pek derin saygıyı kendi içinizdeki o gizli şey karşısında, ileride sizi bekleyen gelecek karşısında da duymaya bakın! Dindarlığınız bir gün gelip diz çökmüş konumunu bıraksın da güçlü, erkeksi ve çelikleşmiş ayaklar üzerinde dikilsin!

Sizler ve Ulusunuz

Hâlâ, dostlarım, benden kuşku duyuyor, yan gözle beni süzüyorsunuz. Bende hoşunuza gitmeyen, sizi ürküten şeyin ne olduğunu ben de bilmiyor değilim. Fareli köyün kavalcısı Zerdüşt aklınızı çelip sizi peşinden sürükler, pek sevdiğiniz ve kutsal saydığınız halkınızdan sizi çekip uzaklaştırır diye korkuyorsunuz. Doğru değil mi? Kafanızdan geçenleri iyi okumuş muyum?

Öğretmenleriniz ve kitaplarınız iki öğretiden söz eder: Birine göre ulus her şey, bireyse hiçbir şeydir; ötekisindeyse tersidir bunun.

Ne var ki, Zerdüşt asla bir öğretmen olmadı, sizin öğretileriniz yarasa yarasa güldürmeye yarar Zerdüşt'ü. Sevgili dostlarım, ulus ya da birey olmak sizin kendi isteğinize bırakılmış değildir. Ağaçların büyüyerek gökyüzünü delip geçmemeleri için gereken yapılmış, hem de çok iyi yapılmıştır. Bir kitapta böyle bir şeyi okudu ve kafasına yerleştirdi diye, büyüyüp yalnızlık gökyüzünü, yiğitlik gökyüzünü delip geçen olmamıştır şimdiye kadar.

Ama size sorarsam, gençler, ulusunuz neyi özlüyor böyle, ne derdi vardır dersem, ulusumuz yiğitçe eylemlerin özlemini çekiyor, ulusumuz konuşmakla kalmayıp yiğitçe işler başaracak insanlara gereksinim duyuyor yanıtını vereceksiniz bana.

Haydi iş başına öyleyse, gençler! İster kendiniz, ister ulusunuz için olsun, yiğitçe işlerin nereden çıkıp geldiğini, bulutlardan çakan şimşekler gibi yiğitçe işleri doğuran o serinkanlı, o şen ve erkeksi sabah havasıyla dayatmanın nereden kaynaklandığını unutmayın! Şimdiden unuttunuz mu yoksa? Anımsadınız mı yine?

Dostlar! Sizin de, her ulusun da gereksindiği şey yiğit insanlardır, kendileri olmasını öğrenmiş, yazgılarını bilip tanımış insanlar! Ancak böyleleridir ki, kendi uluslarının yazgısını oluşturur. Ancak böyleleridir ki, yapılan konuşmaları, buyrukları ve memur zihniyetiyle yürütülen bütün o pısırıkça ve sorumsuzca işleri hoş karşılamaz. Ancak böyleleridir ki, o cesarete, o coşkuya sahip olur, yiğitçe işlerin kaynaklandığı o kusursuz, o eli yüzü düzgün, sağlıklı ve şenlikli havayı barındırır ruhunda.

Siz Almanlar, bütün diğer uluslardan daha çok itaat etmeye alışmışsınız. Sizin ulusunuz güle oynaya, can ve gönülden, neşe ve sevinçle itaat etmiştir hep, bir buyruğun yerine getirildiği, bir kurala uyulduğu duygusunun rahatlığını kendisine sağlamayacak hiçbir adım atmaya yanaşmamıştır. Yasa, özellikle yasak levhaları ülkenizi tıpkı bir orman gibi sarmıştır. Bu kadar uzun bir aradan ve usandırıcı bir bekleme döneminden sonra yine yiğit kişilerin sesini işitsin yeter ki, asıl o zaman bu ulusta itaat nasıl olurmuş görün! Buyruklar ve kurallar yerine güç ve inancın sesini bir yol bulup yine işitsin yeter ki! Karşısında yine yiğitçe işler görsün yeter ki! Yukarıdakilerin tenezzül buyurup yapılmasını istediği, aşağıdakilerin ise kul köle kesilerek yerine getirdiği işler değil, o Yunan Tanrıçası gibi babasının kafasından neşeli ve sağlıklı, aydınlık ve zırhlara bürünmüş olarak doğup çıkan işler!

Arada bir düşünün, dostlarım, ulusunuzun özlemini duyduğu, susuzluğunu çektiği şeyin ne olduğunu unutmayın! Yiğitliklerin ve erkekliğin kitaplardan ve halk önünde çekilen söylevlerden doğup büyüyemeyeceğini unutmayın! Dağlarda yetişir bunlar, dağlara götüren yol da acılardan ve yalnızlıklardan geçer, seve seve katlanılan acılardan, gönüllü üstlenilen yalnızlıklardan!

Halk önündeki bütün konuşmacıların tersine, size şöyle seslenmek istiyorum: Pek de acele etmeyin! O konuşmacılar bütün köşe bucaklardan size sesleniyor: "Acele edin! Bir an önce kararınızı verin! Dünya batıyor! Vatan tehlikede!" Ama bana inanın: Acele davranmazsanız, isteminizi, yazgınızı, yiğitliğinizi içinizde sonuna kadar taşıyıp olgunlaşmasına fırsat verirseniz, vatanınızın başına hiçbir şey gelmeyecektir. Acelecilik de, itaat etmekten zevk almak gibi gerçekte erdem olmayan Alman erdemlerinden sayılmıştır.

Çocuklar, başlarınızı sarkıtmayın öyle! Yaşlı Zerdüşt'ü güldürmeyin!

Diri, fırtınalı, gümbürtülü bir zamanda dünyaya gelmeniz bir felaket mi ki? Sizin için bir şans değil mi bu?

Veda

Eh artık, dostlarım, sizden ayrılmam gerekiyor. Daha önceden de biliyorsunuz, Zerdüşt dinleyicilerinden ayrılıp giderken, onların sadakatten şaşmayıp ileride de güzel güzel öğrencisi kalmalarını istemek âdeti değildir. Zerdüşt'e tapınmayın, Zerdüşt'e öykünmeyin, Zerdüşt olmak istemeyin! Her birinizin içinde henüz o çocuksu derin uykuyu uyuyan gizli saklı bir kişi var. Ona dirimsellik kazandırmaya bakın! Her birinizin içinde doğanın bir çağrısı, doğanın bir istemi ve taslak halinde bir yaratısı var, geleceğe, yeniye, daha yüce olana yönelik taslak bir yaratı. Olgunlaşmasına çalışın bunun, doğru dürüst gelişmesine çalışın, gözünüz üzerinde olsun! Geleceğiniz falan ya da filan şey değil, para ya da güç değil, bilgelik ya da meslek değildir; geleceğiniz çetin ve tehlikeli yolunuz şudur sizin: Olgunluğa ulaşmak ve Tanrı'yı kendi içinizde bulmak. Hiçbir şey, Alman gençleri, sizin için bundan daha zor duruma sokulmamıştır. Tanrı'yı sürekli arayıp durdunuz, ama hiçbir zaman onu içinizde aramadınız. İçinizden başka yerde değildir Tanrı, içinizdeki Tanrı'dan bir başka Tanrı yoktur.

İleride yine dönüp gelirsem, dostlarım, o zaman başka şeylerden konuşuruz sizinle, daha tatlı, daha neşeli şeylerden. O zaman, umarım erkekler gibi hep bir arada oturur, hep birlikte gezip dolaşırız, birimiz ötekinin yanında güçlü ve kendi kendisi olarak, her birimiz dünyada kendisinden başkasına güvenmeyerek, güçlülerle gözüpek kimselerin yüzüne daha çok gülen şanstan başka şeye güvenmeyerek.

Şimdi gidin ve o pek çok konuşmacıyla dopdolu sokaklara dalın yine! Bu yaşlı yabancının size söylediklerini unutun! Zerdüşt asla bilge biri olmadı, her zaman şaklaban biri, sağı solu belli olmayan gezgin biri gibi yaşadı.

Herhangi bir konuşmacının ya da öğretmenin, ne kuşu* olursa olsun bir kuşu kafanızdan içeri yerleştirmesine izin vermeyin! Hepinizin içinde yalnızca bir kuş vardır, yalnızca tek bir kuş, kendi kuşunuz; ona kulak vermeniz gerekir.

* Almanca karşılığı olan *Vogel*, Almancada kaçıklık, delilik, budalalık anlamına da gelen bir sözcüktür. Örneğin "er hat einen Vogel" Türkçede "onun kafasından zoru var, o kafayı üşütmüş" anlamında argoda kullanılır. (ç. n.)

Bunu size bir veda sözü olarak söylüyorum: Kuşu dinleyin! Kendi ruhunuzdan gelen sese kulak verin! Susacak oldu mu, sustu mu bu ses, bilin ki, bir terslik vardır işin içinde, bir aksaklık vardır; bilin ki, yanlış yoldasınız!

Ama kuş, sizin kuşunuz şakır ve konuşursa, ne iyi, peşini bırakmayın, nereye çağırırsa gidin oraya, en uzak ve en soğuk yalnızlıklardan, en karanlık yazgılardan içeri dalmakta duraksamayın!

1919

Bir Alman Gencine Mektup

Umutsuz durumda olduğunuzu, ne yapacağınızı, neye inanacağınızı, neye umut bağlayacağınızı bilemediğinizi yazıyorsunuz. Tanrı var mı, yok mu bilmiyorsunuz. Yaşam bir anlam içeriyor mu, içermiyor mu, vatan denilen şey bir anlam taşıyor mu, taşımıyor mu, manevi servet uğrunda çalışıp çabalamanın mı, yoksa sadece karnını yiyecekle doldurmaya bakmanın mı daha iyi olacağını bilmiyor, çünkü dünyada her şeyin gözünüze işte öylesine berbat göründüğünü söylüyorsunuz.

İçinde bulunduğunuz ruh durumuna doğrusu sözüm yok. Bir Tanrı var mı, yok mu bilmeyişiniz, iyi, kötü diye bir şeyin var olup olmadığını bilmeyişiniz, bunları tastamam bilmenizden daha iyidir. Anımsarsanız, daha beş yıl önce bir Tanrı'nın var olduğundan belki hayli emindiniz, hele neyin iyi, neyin kötü sayılacağını bildiğinizden hiç kuşkunuz yoktu. Ve elbet iyi gözüyle baktığınız şeyi yaparak kalkıp savaşmaya gittiniz. Beş yıl boyunca gençliğinizin en güzel yıllarını hep o iyi şey uğrunda harcadınız, ateş ettiniz, düşmanın üzerine saldırdınız, yan gelip yattınız bazen, savaşta ölen arkadaşlarınızı toprağa verdiniz, yaralanan arkadaşlarınız oldu mu yaralarını sardınız ve daha önce iyi gözüyle baktığınız şeyi yavaş yavaş, yavaş yavaş kuşkuyla karşılamaya başladınız, yapmakta olduğunuz o alabildiğine kusursuz işin kimi zaman aslında kötü mü, kötü değilse bile en azından aptalca mı olduğunu, kocaman bir aptallık mı sayılacağını açık seçik göremediniz. Sorun da işte burada. Bir vakit öylesine eksiksiz tanıdığınız İyi besbelli gerçek İyi değil-

di; yok edilmez, zamandan bağımsız bir İyi olmaktan uzaktı; bir vakit bildiğiniz Tanrı besbelli gerçek Tanrı değildi. Belki bizim eyalet kilisesi yöneticilerinin ve savaş yazarlarının ulusal Tanrısıydı; insanı saygıya davet eden bir pozla top üzerine yaslanan ve gözde renkleri siyah-beyaz-kırmızıdan oluşan Tanrı'ydı. Bir Tanrı'ydı kuşkusuz, kudretli, devcileyin bir Tanrı'ydı, bir Yehova'dan daha büyüktü; kanlar içinde yüz binlerce savaş kurbanı bir sungu olarak sunulmuştu kendisine, onun uğruna yüz bin karın delik deşik, yüz bin akciğer paramparça edilmişti, geçmişteki bütün umacılardan, bütün putlardan daha vahşi daha kana susamıştı bu Tanrı, kendisine kanlı kurbanlar sunulurken evlerinde oturan rahipler, bizim tanrıbilimciler onu yücelten ilahiler söylemişlerdi. Yoksullaşmış ruhlarımızda ve ruhsuzlaşmış kiliselerimizdeki inancın artakalanı da tümüyle elden çıkıp gitmişti. Acaba bizim tanrıbilimciler arasından dinlerini nasıl mezara gömdükleri üzerinde düşünüp buna hayret eden biri çıkmış mıdır şimdiye kadar? Sevgiye hizmetle yükümlüydüler, öyleyken kin ve nefreti vaaz ettiler insanlara; insanlığa hizmetle yükümlüydüler, öyleyken maaşlarını ödeyen resmi makamlarla karıştırdılar insanlığı. Hepsi değil elbet; ama başlarındaki sözcüleri kurnazlığa ve laf ebeliğine başvurarak savaş ve Hıristiyanlığın şahane bağdaştığını, bir kimsenin hem Hıristiyan olabileceğini, hem silahını ateşleyip süngüsünü karşısındaki düşmanının vücuduna saplayabileceğini kanıtlamaya çalıştılar. Ama dedikleri olacak şey değildi; bizim eyalet kiliseleri tahtın ve ordunun değil de Tanrı'nın hizmetinde kiliseler olsaydı, savaş konusunda eksikliğinden acı acı yakındığımız şeyi belki onlarda bulabilirdik: İnsanlar için sığınacakları bir barınak, öksüzleşmiş ruhlar için kutsal bir mekân, ılımlılığa, bilgeliğe, insan sevgisine, Tanrı'ya hizmete sürekli bir çağrı.

Lütfen, yanlış anlamayın beni! Herhangi bir kimseyi suçlamak istediğimi sanmayın! Amacım suçlamak değil, gerçek durumu ortaya koymaktır. Bizde insanlar alışık değildir böyle bir şeye; alıştıkları şey yalnızca bağırıp çağırmak, suçlamak ve nefret etmektir. Zamanımızın insanları, biz Almanlar ve bütün diğer uluslar işler kötüye gitti mi, suçu hep başkalarında aramak gibi çok uğursuz bir marifet edinmiştir. Ben yalnızca buna kar-

şı çıkıyorum, yalnızca budur benim suçlamak istediğim; inancımızın bu denli güçsüzleşmesinden, prenslerimizin koruması altındaki Tanrımızın bu kadar zalim oluşundan, savaş ve barışı, iyi ve kötüyü ayırt etmede bu kadar beceriksiz davranılmasından hepimiz suçluyuz ve yine hepimiz aynı derecede suçsuzuz. Sizler ve ben, imparator ve rahip, biz hepimizin katkısı var bu sonuçta, hiçbirimiz karşımızdakine bir suçlama yöneltecek durumda değiliz.

Nerede bir teselli, nerede eskisini aratmayan yeni bir Tanrı ve din bulabilirim diye düşünürseniz, bugünkü yalnız ve umarsız durumunuzda size gereken ışığın eskisi gibi dışarıdan gelemeyeceğini, eskisi gibi resmi kaynakların, İncillerin, mimberlerin, taht ve taçların bu bakımdan size yardımı dokunamayacağını anlayacaksınız.

Sizi bu konuda aydınlatacak açıklama benden de gelemez. Onu ancak kendi içinizde ele geçirebilirsiniz. Kendi içinizdedir bu açıklama, kendi içinizdedir Tanrı, 1914'teki vatanseverlerin Tanrısından daha ulu, zamandan daha bağımsız bu Tanrı! Gelip geçmiş bütün çağlardaki bilgeler hep ondan söz edip durmuştur; ama kitaplardan çıkıp bize gelmez o, bizim içimizi kendine yurt tutmuştur ve bizim içimizde gözlerini açmak zorundadır, yoksa Tanrı'ya ilişkin tüm bilgiler bir değer taşımaz. Sizin de içinizdedir bu Tanrı. Her şeyden önce sizin içinizdedir siz kolu kanadı tutmaz olmuşların, umutsuzluğa kapılmışların. Zor günlerde hasta düşenler küçük insanlar değildir, dünün Tanrıları ve putlarından artık hoşnut olmayanlar kötüler değildir.

Ama nereye kaçmaya çalışırlarsa çalışsınlar, aramaların ve kendi içlerine yönelişlerin zahmetini onlardan alıp üstlenecek ne bir peygamber, ne bir öğretmen çıkacaktır karşılarına. Tümüyle Alman halkı, bizler de içinde, bugün sizinle aynı konumdadır. Dünyamız yıkıldı, gururumuz kırıldı, paramız gitti, dostlarımız göçtü bu dünyadan. Şimdi yine aramaya çıktık, hemen hepimiz arıyoruz; o eski sağlıksız yönteme başvurarak her şeyden sorumlu o hınzır insanı arıyoruz. Amerika diyoruz buna, Clemenceau diyoruz, İmparator Wilhelm diyoruz ya da bir başka isim yakıştırıyoruz. Ve bütün bu suçlamalarla bir kısırdöngü içinde devinip duruyor, bir yere varamıyoruz. Oysa suçun kimde olduğuna iliş-

kin pek akıllıca sayılmayan bu çocuksu soruyu bir yana bırakıp şöyle sormak bunun için yetecektir: "Ben kendim neredeyim bu işte? Ben ne kadar suçluyum? Nerede sesimi fazla yükselttim ve aşırı küstahça davrandım? Nerede saflık gösterdim ve yüksekten atıp tuttum? Bütün o pespaye basının, ulusal bir Yehova'ya olan yozlaşmış inancın, böylesine çabuk yıkılıp giden yanlışların destek bulabildiği zayıf nokta nerededir içimde?"

Bir an böyle bir soruyu kendi kendine yöneltmek hoşa gidecek gibi değildir. İnsan kendini güçsüz bulur sonunda, kötü bulur, küçülür, süklüm püklüm birine dönüşür. Ama dünya yıkılmaz başına. Çünkü görüp anlar ki ortada bir suç yoktur. Ne hain bir imparator vardır ortada, ne hain bir Clemenceau; ne zaferi kazanan demokratik ülkeler haklıdır, ne yenilgiye uğramış barbarlar. Suç ve suçsuzluk, hak ve haksızlık işin basite indirgenmesidir, çocuklara özgü kavramlardır tümü ve bizim yeni bir Tanrı'nm kutsal mekânına atacağımız ilk adım bunu bilmekten geçer. Bununla ileride savaşları nasıl önleyeceğimizi, nasıl yeniden varlıklı kişiler olacağımızı öğrenecek değiliz. Öğreneceğimiz tek şey vardır, o da, hayatımızın en önemli sorunlarını, bizim bütün o "suç sorunlarını", o bizim kendimizle hesaplaşmamızı gerektiren sorunları artık o eski Yehova'ya, artık bir başkasına, artık bir gazetenin yazı işleri kuruluna taşıyıp onların vereceği kararı beklemememiz, bunların çözümünü kendi ruhumuzda aramamızdır. Çocukluktan çıkıp erişkin insanlar olmaya karar vermemiz gerekiyor. Bizden sonrakiler de donanmamızın, fabrikalarımızın ve paramızın kaybını, sanki bir çocuğun elinden bütün o sevimli oyuncakları alınmış da çocuk ağlayacağı kadar ağlamış, bağıracağı kadar bağırmış, ardından sesini keserek çocukluktan çıkıp erişkin birine dönüşmüş gibi yorumlayacaktır. İşte bu yolu izlemek zorundayız, çünkü başka bir yol yoktur önümüzde. Ve bu yolda ilk adımı her birimiz yalnızca kendi başına, kendi içinde atmak zorundadır.

Madem Nietzsche'yi seviyorsunuz, *Unzeitgemässe Betrachtungen* [Zamana Aykırı Düşünceler] kitabındaki tarihin yarar ve sakıncalarından söz eden sayfaları yeniden okuyunuz! Gençliğe yalancı bir kültüre sırt çevirip yeniden işe başlamak görevi düştüğüne ilişkin sözleri bir kez daha kelime kelime okuyunuz.

Ne kadar sert, ne kadar acıdır böyle bir gençliğin başına gelen; öte yandan ne kadar yüce, ne kadar kutsal! Bu gençlik sizsiniz, siz bugünün gençleri, bugünün yenilmiş Almanya'sında. Sizin omuzlarınızda duruyor bu yük, sizin yüreğinizde bu görev.

Ama Nietzsche'ye de bağlanıp kalmayın, herhangi bir peygambere, size akıl verecek herhangi bir kimseye de bağlanıp kalmayın. Bize düşen, sizlere akıl vermek, sizleri zahmetten kurtarmak, sizlere yol göstermek değildir. Bize düşen, yalnızca bir Tanrı'nın, bir tek Tanrı'nın var olduğunu ve bu Tanrı'nın kalbinizde yaşadığını, onu kendi kalplerinizde arayıp bularak onunla konuşmanız gerektiğini sizlere anımsatmaktır.

1919

III
DÜNYA GÖRÜŞÜNE DAİR

Sanatçı ve Psikanaliz

Freud'un psikanalizinin sinir hekimlerinin oluşturduğu pek dar çevre dışında da ilgi görmesinden, Freud'un öğrencisi Jung'un bilinçaltı psikolojisini ve arketipler öğretisini geliştirip kısmen yayınlamasından, analitik psikolojinin ulusların mitleri, söylenceleri ve sanat yapıtlarına doğrudan yönelmesinden beri, sanat ile psikanaliz yakın ve verimli bir ilişki içinde bulunuyor. Ayrıntılarda Freud öğretisi ister benimsenmiş, ister yadsınmış olsun, ele geçirdiği veriler tartışma götürmeyecek gibi ortada durmakta ve etkisini sürdürmekte.

Öncelikle sanatçıların pek çok bakımdan verimli bu yeni bakış açısına dostlukla kucak açacakları beklenebilirdi. Nevrozlu hayli kişi çoktan ilgilenmeye başlamış olabilir psikanalizle. Ama bunları bir yana bırakırsak, düpedüz yeni bir temele oturtulmuş psikolojiyle ilgilenme konusunda sanatçılar bilim adamlarına göre daha çok eğilim ve istek duyuyorlardı. Dâhice köklü değişimler, her zaman sanatçılar arasında profesörlerden daha kolay taraftar bulur. Dolayısıyla, günümüz genç sanatçı kuşağında Freud'un düşünceleri hekim ve meslekten psikolog çevrelerindekinden daha çok konuşulup tartışılmakta ve daha çok rağbet görmektedir.

Psikanalizin kahvehane köşelerindeki söyleşiler için yalnızca yeni bir konu oluşturmasına gönlü elvermeyen kimi sanatçılar, hemen işe sarılarak bu yeni psikolojiden o zamana kadar bilmedikleri şeyleri öğrenmeye koyulmuştu. Daha doğrusu, yeni psikolojik bilgilerin sanatsal yaratım sürecine katkısı olup olmayacağı, olursa ne ölçüde olacağı sorusu zihinlerde uyanmıştı.

Anımsıyorum, yaklaşık iki yıl önce bir ahbabım Leonhard Frank'ın her iki romanını okumamı salık vermiş, bunların yalnızca değerli sanat yapıtları değil, aynı zamanda psikanalize bir çeşit "giriş" sayılabilecek kitaplar niteliği taşıdığını söylemişti. O zamandan bu yana Freud öğretisiyle ilgilenmenin izlerini açıkça sergileyen kimi eserler okudum. O zamana kadar bu yeni bilimsel psikolojiye en ufak ilgi duymayan bende Jung'un, Stekel'in ve daha başkalarının kimi yazılarında yeni ve önemli şeylerden söz edildiği izlenimi uyandı, bunları alabildiğine büyük bir merakla okudum ve özetle şunu anladım ki, söz konusu yazarların ruhsal olaylara bakış tarzı, onları kavrayış biçimi, benim daha önce okuduğum sanat yapıtlarından ve kendi deneyimlerimden edindiğim sezgi ve bilgileri doğrulamaktadır. Daha önce sezgiler, içe doğuşlar, bilinçaltı bilmeler olarak bende biraz var olan şeyler, ilgili yazarlar tarafından daha belirgin biçimde dile getirilmekteydi.

Gerek sanat yapıtlarına uygulanmasında, gerek günlük yaşamın gözlemlenmesinde yeni öğretinin verimli bir katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bir anahtar daha geçmişti ele, her kapıyı açacak sihirli bir anahtar olduğu söylenemezdi, ama yine de küçümsenmeyecek yeni bir tutum, yeni ve seçkin bir araçtı bu, ne kadar işe yarar ve güvenilir bir araç olduğu da çok geçmeden görülmüştü. Bunu söylerken, sanatçıların yaşamından alabildiğince ayrıntılı bir hastalık öyküsü kotarıp çıkaran edebiyat tarihine ilişkin tek tük çalışmaları düşünüyor değilim. Yalnızca Nietzsche'nin psikolojik bilgileriyle ince sezgilerine bu yeni psikolojinin getirdiği doğrulamalar ve düzeltiler, bizler için alabildiğine değerli kazanımlardır. Bilinçaltına yönelik başlangıç evresindeki bulgulama ve gözlemler, baskılama, yüceltme (sublimasyon), gerileme (regresyon) vb olarak nitelenen psişik mekanizmalar, ortaya konan şemayı bir inandırıcılık, bir açık seçiklikle donatmaktadır.

Ne var ki, psikolojiyle uğraşmak herkes için akla yakın ve kolay bir niteliğe bürünmesine karşın, sanatçıların yeni psikolojiden yararlandıkları hayli kuşkuluydu. Nasıl ki tarih bilgisi tarihsel yapıtlar yaratma gücünü, botanik ve jeoloji ise arazi görünümlerini betimleme yeteneğini bir kimseye kazandıramıyorsa,

en üstün bilimsel psikoloji de insanın tanımlanmasında sanatçıya yardım elini uzatamamaktaydı. Zaten psikanalistlerin kendileri de, psikanaliz öncesi dönemin sanat yapıtlarına uzanarak savlarını kanıtlamaya çalışıyordu. Yani psikanalizin bulgulayıp bilimsel bir kılık içinde öne sürdükleri, sanatçılarca öteden beri bilinen şeylerdi; dahası var, sanatçı analitik-psikolojik düşünce biçimine taban tabana karşıt bir düşünce tarzının temsilcisiydi. Düşü görendi sanatçı, psikanalist ise görülen düşün yorumlayıcısıydı. Böyle olunca, yeni ruhbilime karşı duyduğu bütün ilgiye karşın, sanatçı için düş görmeyi sürdürüp kendi bilinçaltının çağrısına kulak vermekten başka yapacak şey var mıydı?

Hayır, sanatçının bundan başka yapacağı şey yoktu. Kim daha önceden sanatçı değilse, kim ruhsal yaşamın iç yapısını ve nabız vuruşunu daha önceden sezmemişse, bütün psikanalitik bilgiler insan ruhunu okuyan bir psikolog yapamazdı onu. Sanatında psikanalize dayanan sanatçı bilemedin yeni bir şemadan yararlanır, geçici süre okuyucuları şaşırtıp kendisine hayran bırakabilir, ama sanatçı kimliğiyle sahip olduğu güçleri önemli ölçüde çoğaltamazdı. Ruhsal olaylara sanatsal açıdan yaklaşım, eskisi gibi şimdi de analitik değil, sezgisel yeteneğin üstesinden gelebileceği bir konu olarak kaldı.

Ancak, iş bu kadarla bitmiyor. Psikanalizin izlediği yol, sanatçıyı da gerçekten önemli ölçüde ileriye götürebilir, ona yardımda bulunabilir. Bir sanatçı sanat çalışmalarında analiz tekniğine yer vermekle ne kadar hatalı davranırsa, psikanalizi ciddiye alıp gelişim çizgisini yakından izlemekle de o kadar doğru bir iş yapar. Bence, psikanaliz üç bakımdan sanatçıyı doğrulayıcı ve çalışmalarında destekleyici nitelik taşıyor.

Birincisi, hayal gücünün ve fiksiyonun* önemini psikanalizin bütün gücüyle onaylamasıdır. Kendine analitik açıdan bakabilen bir sanatçı şunu açıkça görecektir ki, mesleğine karşı bir güvensizlik, hayal gücünün ürünlerine kuşkuyla bakış, ayrıca içinde yükselip halkın görüşüne ve eğitim anlayışına hak veren, kendi çalışmasının tümüne ise "yalnızca hoş bir fiksiyon" değerini layık bulan sese kulak veriş, sanatsal yaratı sürecini aksatan olumsuz etkenler arasındadır. İşte psikanalizin sanatçıların ka-

* Yapıntı, kurgu, düş ürünü (ç. n.).

fasına ısrarla sokmaya uğraştığına göre, onların bazen bir fiksiyondan öte değer veremediği şey, en yüce değeri içermektedir. Ve yine psikanaliz gerek temel ruhsal zorunlulukların varlığını, gerek tüm otoriter ölçütlerin ve değerlendirmelerin göreceliğini gür bir sesle sanatçıya anımsatmaya çalışır. Psikanaliz sanatçıyı kendi kendisine karşı doğrular, aklatır. Öte yandan, analitik-psikoloji tamamen entelektüel bir etkinlik alanını buyur edip çıkarır sanatçının önüne.

Psikanalitik yöntemin sağladığı son yarar, onu yalnız dıştan bilen biri için de söz konusudur. Ama psikanalitik yöntemin öbür iki değerli özelliği, psikanalizi adamakıllı ve ciddi biçimde kendi üzerinde deneyen, psikanalizi kendisi için entelektüel bir etkinlik alanı olmaktan çıkarıp bir yaratıya dönüştüren kişilere açacaktır kapılarını. Her kim kendi "kompleksiyle" ilgili bir iki açıklamayla ve kendi iç yaşamıyla ilgili birkaç sözle yetinirse, psikanalizin sağlayacağı önemli yararlardan yoksun kalacaktır.

Psikanaliz yolunu izleyip anımsamalardan, düşlerden ve çağrışımlardan kalkarak ruhun en derin köşe bucaklarının araştırılmasında ciddi olarak bir süre ilerleyen kişi, *kendi bilinçaltını* daha yakından tanıma diye nitelenebilecek kalıcı bir kazanımın sahibi olacaktır. Böyle biri bilinçle bilinçdışı arasında daha sıcak, daha verimli, daha yoğun bir gidiş gelişi gerçekleştirebilecek, normal olarak "eşik altı" kalan ve önemsenmeden geçilen düşlerde karşılaştığımız nesnelerden pek çoğunu gün ışığına çıkaracaktır.

Ve bu da yine psikanalizin ahlak açısından, kişisel vicdan açısından ortaya koyduğu sonuçlarla yakından ilgilidir. Psikanaliz, her şeyden önce temel nitelikte büyük bir çağrıyı insanlara yöneltmekte, çağrıya uymayıp yan çizmelerin acısını çok geçmeden söz konusu kişilerden çıkarmakta, çağrıya kulak vermeyişlerin çok derinlere batan dikenleri vücutta hiç kaybolmayan izler bırakmaktadır. Psikanaliz, insanı şimdiye kadar alışmadığı bir davranışa, kendi kendisine karşı dürüstlüğe çağırmakta, baskılanmalarında hepsinden çok başarı gösterilen özleri, sürekli zorlamalar altında kuşakların baskılayarak bilinçaltına ittiği ruhsal içerikleri görme, kabullenme, irdeleme ve ciddiye alma konusunda bize hocalık etmektedir. Psikanaliz yolunda atılan

daha ilk adımlar insan için güçlü ve hatta olağanüstü bir yaşantı oluşturmakta, insanı temelden sarsan bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır. Ne var ki, bu sarsıntıya dayanıp da aynı yolda ilerlemeyi sürdürenler kendilerini her adımda daha çok yalnızlaşmış görecek, gelenekle, geçmişten aktarılagelmiş görüş ve düşüncelerle bağlarının giderek daha çok koptuğunu hissedecektir; kafasında ister istemez birtakım sorular ve kuşkular uyanacak, hiçbir şey bu soru ve kuşkuların uyanmasını engelleyemeyecektir. Ama buna karşılık geçmişin yıkılan kulisleri ardında gerçeğin acımasız görüntüsünün yavaş yavaş belirip ortaya çıktığını fark edecek ya da sezecektir. Çünkü kendini psikanalizin yoğun denetiminden geçiren kişi, gelişim tarihçesinin bir parçasını gerçekten yaşayabilecek ve kanayan duygularla bu parça içerisine nüfuz edebilecektir. İnsanın kökeni, bağımlılığı ve umudu hiçbir yerde ciddi bir psikanaliz sürecindeki kadar sarsıcı biçimde baba, anne, köylü, göçebe, maymun ve balık üzerinden gerilere uzanılarak yaşanamayacaktır. Öğrenilenler somut nesnelere, bilinenler kalp vuruşlarına dönüşecek, korkuların, bocalamaların ve baskılamaların üzerlerindeki örtüler kalktıkça, yaşamın ve kişiliğin anlamı daha bir saf ve daha bir meydan okuyucu biçimde kendini açığa vuracaktır.

Psikanalizin bu eğitici, ileriye götürücü ve kamçılayıcı gücünden en çok yararlanacak bir kimse varsa, o da sanatçıdır. Çünkü sanatçı için önemli olan, dünyaya, dünyanın gelenek ve göreneklerine elden geldiğince uyum sağlamak değil, kendi kişiliğindeki biricikliği ele geçirmektir.

Gelip geçmiş sanatçılar arasında birkaçı var ki, analitik ruhbilimin önemli kuram ve bilgilerine hayli aşinaydı; bunların başında da Dostoyevski geliyor. Dostoyevski psikanalizin izlediği yolu Freud ve öğrencilerinden çok daha önce salt sezgisel yoldan izlemekle kalmamış, bu tür bir psikolojinin teknik ve pratiğini de bir ölçüde kavramıştı. Alman sanatçılar arasında ruhsal olaylara bakış açısı günümüzdekine en yakın kişi olarak Jean Paul'ü gösterebiliriz. Öte yandan, Jean Paul, derinlere inebilen canlı bir sezgi gücüne dayanarak kendi bilinçaltıyla senli benli bir ilişkiyi sürdüren ve bu ilişkiden hiç kurumayacak verimli bir kaynak gibi yararlanan sanatçı tipine en güzel örnektir.

Son olarak bu konuda bir başka sanatçıya da değinmeden geçemeyeceğim. Bizim katıksız idealistler arasında yer verdiğimiz, hayal ve düşlerle uğraşıp iç dünyasına kulak kabartan biri değil de, daha çok hayli entelektüel bir yazar gözüyle bakmaya alıştığımız bir sanatçıdır bu; ilk kez Otto Rank, Schiller tarafından yazılıp bilinçaltı psikolojisini alabildiğine şaşırtıcı şekilde doğrulayan bir mektubun bir bölümüne parmak basmıştır. Üretkenliğindeki aksaklıklardan yakınan Körner'e yazdığı mektubun bu bölümünde şöyle der Schiller: "Bana öyle geliyor ki, yakınmaların, us'unun hayal gücün üzerindeki baskısından kaynaklanıyor. Us'un hayal gücünden akıp gelen düşünceleri adeta daha kapının eşiğinde karşılayıp pek sıkı bir denetimden geçirmesi öyle anlaşılıyor ki iyi değil, tersine ruhun yaratıcılığı açısından zararlı bir şeydir. Ötekilerden soyutlanıp tek başına ele alınan bir düşünce çok önemsiz ve pek acayip görünebilir, ama belki hemen arkadan gelecek düşünce onu önemli kılacak, belki kendisi gibi tek başlarına aynı şekilde tatsız izlenim bırakabilecek başka düşüncelerle belli bir ilişki içinde hayli tutarlı bir bütün oluşturacaktır: Bir düşünceyi ötekilerle ilişki içinde görebilecek kadar sabredemeyen us, bu konuda bir değer yargısı verebilecek durumda değildir. Yaratıcı bir beyinde ise, bana öyle geliyor ki, us hayal gücünün kapıları önündeki nöbetçilerini geriye çeker, düşünceler olduğu gibi karmakarışık doluşur ustan içeri; ancak bundan sonradır ki, us, o büyük düşünce kalabalığını topluca ele alıp gözden geçirir."

Ussal eleştiriyle bilinçaltı arasındaki ideal ilişki bu satırlarda pek güzel dile getirilmektedir. Ne bilinçaltından, ne denetim dışındaki esinlerden, düşlerden ve oyunsu bir psikolojiden kaynaklanan iyi şeyleri baskılamak ne de bilinçaltının bir biçimden yoksun sonsuzluğuna sürekli teslimiyet göstermek, tersine içimizde gizli gizli akan pınarlara sevgiyle kulak verip ancak daha sonra ortadaki karmaşaya eleştirel ve seçici bir tutumla yaklaşmak; işte bütün büyük sanatçıların çalışmalarında izlediği yol. Böyle bir yolu izlerken de sanatçıya el uzatacak bir teknik varsa, o da psikanaliz tekniğidir.

*Wilhelm Schäfer'deki** *Bir Tema Üstüne Çeşitlemeler*

Bir tablo üzerinde yargıya varacak ressamlar onu iyi ışık alacağı bir yere koymak, karşısına geçip dikilmek ya da geriye çekilip durmak, ona değişik açılardan bakmakla yetinmez, içlerinden pek çoğu tabloyu evirip çevirir, onu tutup baş aşağı asar; ancak tablo bu sınavdan da yüzünün akıyla çıktı mı, üzerindeki boyalar böyle bir durumda da aralarındaki ilişkiyi koruyarak bir büyüsellikle iç içe geçiyor göründü mü, ancak o zaman güler yüzleri.

Ben de gönülden dostu olduğum doğrular karşısında hep böyle davranmışımdır. Eli yüzü düzgün, gerçek bir doğru, tersine çevrilmeyi de göğüsleyebilmelidir bence. Bir şey doğru ise karşıtının da doğru olabilmesi gerekir. Çünkü her doğru belli bir kutuptan dünyaya bakarken başvurulan kısa bir formüldür, bir kutbun varlığı da karşıtı olmadan düşünülemez.

Benim pek değer verdiğim yazarlardan Wilhelm Schäfer, bir yazarın görevi üstüne birkaç yıl önce kendisince dile getirilip sonradan kitaplarının birinde de yer alan bir cümle söylemiştir. Cümle etkiledi beni, iyi ve gerçek olduğu kesindi, dile getiriliş biçimine de diyecek yoktu, zaten Schäfer ustaydı bu konuda. Yazar üstüne kendisinden işittiğim bu cümle hayli zaman ruhumda yankılandı, doğrusu bir daha da unutmadım diyebilirim, zaman zaman içimde yeniden duyurdu sesini. Oysa tam ve kesin olarak benimsediğimiz doğrularda böyle bir şey söz konusu değildir, bu gibi doğrular bir solukta yutulup sindirilir.

* Alman yazar: doğ. 20.1.1868 (Otrau/Hessen), öl. 19.1.1952.

Schäfer'in cümlesi şöyleydi: "Yazarın görevi basiti önemli değil, önemliyi basit yoldan söylemektir."

Bugün bile hayranlık duyduğum bu yaman sözü neden tümüyle benimseyemediğimi, neden bu sözün içimde bir boşluk ve çelişki tortusu bıraktığını uzun uzun düşünmüşümdür. Belki yüzlerce kez kafamda ölçüp tarttım cümleyi, çözümlemeye çalıştım. Sonunda cümlede ufak bir uyumsuzluk, pek küçük bir yanılgı keşfettim, alabildiğine pürüzsüz dile getirilişinin berrak kristalinde minicik bir çatlak buldum. "Önemliyi" basit bir şeymiş gibi söylemek – "basiti" önemli bir şey gibi değil!" sözleri kusursuz bir koşutluk gibi geliyordu kulağa, ama pek de öyle değildi. Çünkü önemli sözcüğünün anlamı, cümlenin her iki yarımında birbirinin tıpatıp aynı değildi. Yazarın söyleyeceği "önemli", kuşkusuz tamamen gerçek ve kesin bir anlam içermekteydi; buradaki "önemli", aşağı yukarı "kesinlikle değerli" anlamına gelmekteydi. Öbür "önemli"de ise, tersine küçümseme gibi ikincil bir anlam sezilmekteydi. Bir yazar "basit"i, "önemsiz"i "önemli" imiş gibi söylerse, ilgili cümlenin bağlamı içinde aslında yanlış bir şey yapmış olur, yazarın etkinliğini niteleyen "önemli" gerçekte yapmacık nitelik taşır, gerçekte yarı ironi kokar.

Ancak tuhaf denecek kadar uzun bir zaman sonra yalın bir deneyde bulundum, cümleyi bir yol bulup tersine çevirerek işin özüne inmeye çalıştım. Tersine çevirince cümle şöyle oldu: "Önemliyi basit değil, basiti önemliymiş gibi söylemek yazarın işi değildir." Ansızın yeni bir doğru dikilivermişti karşıma. Tersine çevirmem, cümleyi biçimsel açıdan düzeltmişti, çünkü "önemli" sözcüğü yeni durumda cümlenin iki yarımında da anlam bakımından aynı değerdeydi, eskisi gibi kaşla göz arasında anlamını değiştirmiyordu.

Birden görmüştüm ki, Schäfer'in doğrusunun tersine çevrilmiş şekli, benim için, onun söylediğinden çok daha doğru ve çok daha değerliydi. Elbette Schäfer'in cümlesi onun, yani Schäfer'in kutbundan bakılınca yine eskisi gibi doğru ve güzeldi. Ne var ki, benim karşı kutbumdan bakıldığında tersyüz edilmiş cümle yepyeni bir güç ve sıcaklıkla ışıldayıp duruyordu.

Schäfer'in söylediğine göre, ozanın görevi, rastgele ve önemsiz bir şeyi önemli görünecek gibi anlatmak değil, anlatısı için

gerçekten değerli ve önemli şeyi seçmek ve bunu elden geldiğince yalın biçimde dile getirmektir. Oysa benim tersyüz edilmiş cümle şöyleydi: "Yazarın görevi, falan ya da filan şeyin önemli olduğuna karar vermek değil, yazdıklarını okuyacaklar için adeta bir vâsi gibi davranıp yeryüzündeki karmaşadan bir seçme yapmak ve yalnızca değerli olanı, gerçekten önemli olanı kendilerine sunmak değildir. Tam tersine! Yazarın görevi, her küçük şeyde, hiç denecek kadar önemsiz her nesnede ezeli ve ebedi olanın saklı yattığını, Tanrı'nın her yerde ve her nesnede varlığını bilmenin bilgi ve hazinesini dönüp dolaşıp okuyuculara buyur etmektir."

Böylece yazarın varlık nedenini ya da görevini açıklayan bir formül ele geçirmiştim; her ne kadar Schäfer'in cümlesini de bir zaman onun kutbundan bakarak doğru bulmuşsam da, şimdi ele geçirdiğim formül benim kutbumdan Schäfer'inkine göre çok daha değerli ve doğru görünüyordu. Hayır, yazarın, benim kastettiğim yazarın işi, yeryüzündeki önemli ve önemsiz nesneler arasında bir ayrım yapmak değildi. Tam tersine, benim kastettiğim yazar "önem" denilen şeyin yalnızca bir sözcük olduğunu, "önem"in yeryüzünde ya hiçbir nesneye mal edilemeyeceğini ya da bütün nesnelere önemli gözüyle bakılacağını, dünyada ciddiye alınacak ve alınmayacak diye iki çeşit nesne bulunmadığını dönüp dolaşıp ortaya koymak gibi bir görevle, kutsal bir misyonla yükümlü kılınmıştı. Kuşkusuz, Schäfer bunu bir başka türlü söylemek istemişti. Onun yadsıdığı yazar, hüner ve becerisiyle kendisi için de hiç değerinde bir şeyi görünürde çok önemli nesneye dönüştüren, birtakım nesneleri şişirip önemli nesneler yapan, kısaca bir tiyatro oyunu sergileyen kişiydi. Bu tür yazarları ben de onun gibi yadsımaktayım. Ne var ki, Schäfer'den ayrıldığım nokta, "önemli" ile "basit" arasında bir sınırın varlığına inanmayışımdır.

Bu düşünceden yola koyularak, bana hep biraz karanlık gelen, öğretmenlerimizle edebiyat tarihçilerimizin asla beni doyuracak gibi ele alıp incelemediği edebiyat ve düşün tarihi olgusunu birkaç yıl içinde biraz daha iyi kavramaya başlamıştım.

Bu tuhaf olgu, bir yanda büyük sorunlar üzerine eğilenlerin, öbür yanda küçük ustaların ve lirik şairlerin varoluşudur.

Bir dizi yazar vardır ki, yapıtları bizi asla hayran bırakmamasına karşın, bilmecemsi bir büyüklük ve önemle bakılır kendilerine; bunun da nedeni, yapıtları için insanlığın devcileyin konularını "seçmiş", devcileyin sorunlarını yapıtlarında işlemiş olmalarıdır. Öte yandan, küçük denilen yazarlar vardır, yapıtlarında dünya tarihine ilişkin büyük ve güçlü bir tek düşünceye yer vermemiş, tüm sorunlarıyla insanlığın nereden geldiğini, nereye gittiğini kendilerine şuncacık dert edinmemiş, hep küçük yazgıların, sevi ve dostluk duygularının, ölümlülükte saklı hüznün, kırların, bayırların, hayvanların, şakıyan kuşların, gökyüzündeki bulutların ezgisini çığırmış, bizim tarafımızdan pek sevilip tekrar tekrar okunmuşlardır. Doğrusu bunların, pek olağanüstü şeyler söylememiş, öyleyken sevgimizi kazanmış bu yalın ruhlu insanların, bu alçakgönüllü yazarların sanatçılar arasındaki yerini ve değerini saptamak hiçbir zaman kolay olmamıştır. Eichendorff'lar, Stifter'ler bu yazarlar arasındadır. Öte yanda, karanlık ünleri içinde o büyük sorunsalların yazarları, yapıtlarında insanlığın büyük sorunlarını sergileyenler, Hebbel'ler, Ibsen'ler, yapıtları alabildiğine derin sorunlarla yankılanan, ama genelde bizim pek içimizi açmayan o acayip devler vardır – Dante, Shakespeare, Dostoyevski gibi gerçekten büyük birkaç yazarı bunların arasına katmıyorum kuşkusuz.

Evet, bütün o Eichendorff'lar ve Stifter'ler, hepsi de basiti önemliymiş gibi görüp anlatan, çünkü basitle önemli arasında ayrım gözetmeyen, bambaşka bir kutuptan dünyaya bakan yazarlardır. Ve işte onlar, bu idil yazarları, bir ot parçasının kendileri için bir vahiye dönüştüğü bu insanlar, ışıl ışıl gözleriyle Tanrı'nın bu çocukları, işte bizim küçük yazarlar diye nitelediğimiz bu kişilerdir ki, bize en iyi şeyi sunar. Bize ne'yi değil, nasıl'ı öğretir hepsi. Yapıtları düşünceyle dolup taşan o büyüklerin yanında bunlar sevecen anneler gibidir; bir anneye de bir babadan sonsuz derecede daha çok gereksinim duyduğumuz ne kadar sık olmuştur!

Bir doğruyu tersine çevirmek her zaman iyidir. İçteki imgelerini şöyle bir saat kadar baş aşağı sarkıtması, her zaman yarar sağlar insana. Düşünceler akla daha kolay gelir, içe doğuşlar daha çabuk gerçekleşir, kayığımız yeryüzü ırmağının içinden daha

bir hafif kayıp gider. Bir öğretmen olsaydım da bir okulda çalışsaydım, öğrencilerime bir kompozisyon ya da buna benzer bir şey yazdırsaydım, isteyenleri bir saat gibi bir süre kenara çeker, kendilerine şöyle derdim: Çocuklar! Size öğrettiklerim pek güzel şeyler. Ama zaman zaman bizim kural ve doğrularımızı tersine çevirip gözden geçirmeye çalışın! Denemek için hani, oyun olsun diye! Hatta rastgele bir sözü alıp tersine çevirdiniz mi, sözcük üzerinde harf harf böyle bir işlem uyguladınız mı, çokluk iyi ve güzel düşüncelerden öğretici ve eğlendirici bir pınarın ansızın fışkırdığını görürsünüz.

Bu tür oyunların sonunda öyle bir hava eser ki, etiketleri üzerlerinden düşen nesneler yeni ve şaşırtıcı bir dille bize seslenir. Böylesi havalarda eski bir pencere camının silik renk oyunu Bizans mozaiklerine dönüşür, çaydanlıklar buharlı makineler olup çıkar. Ve tastamam bu ruh, bilinen dünyayı bundan böyle tanımak değil, yeni ve eskisinden daha önemli bir kılıkta keşfetmeyi amaçlayan bu eğilim, önemsizin öneminden söz açan yazarlarda karşımıza çıkmaktadır.

1919

İnancım

Hangi dine mensup olduğumu kaleme aldığım pek çok yazıda açığa vurmakla kalmayıp, yaklaşık on yılı aşkın bir süre önce yayınlanan bir romanımda da ortaya koydum. Romanın ismi *Siddharta;* inanç içeriği şimdiye dek Hintli araştırmacılar ve Japon rahipleri tarafından sık sık tartışma konusu yapılıp süzgeçten geçirilirken, Hıristiyan meslektaşlarında ise bugüne kadar böyle bir çaba görülmedi pek.

İnancımın adı geçen kitapta bir Hint ismi ve yüzüyle kendini açığa vurması rastlantı değil. Dinle ilişkim iki ayrı yoldan gerçekleşti. Birincisi; dindar ve dürüst Protestan kişilerin bir çocuğu ve torunu olarak; ikincisi en başta Upanişadlar, Bhagavad Gita ve Buddha'nın açıklamalarını ve konuşmalarını okuyarak. Öte yandan, gerçek ve yaşam dolu bir Hıristiyanlık ortamında büyümem, içimdeki dinsellik duygusunun ilk kıpırtılarının ise Hintçe bir kılıkta kendini açığa vurması yine rastlantı sayılamaz. Gerek babam, gerek annem, yaşamları boyu Hindistan'da Hıristiyanlık misyonunun hizmetinde çalıştı. Her ne kadar dinlerden hiçbirinin ötekisine üstün tutulamayacağı görüşü ancak yeğenlerimden biriyle bende yeşerip filizlenecek zemin bulduysa da, şunu söylemeliyim ki, annem, babam ve dedem Hintlilerin çeşitli dinsel inançlarına ilişkin zengin ve hayli köklü bilgi sahibiydi; ayrıca, kendileri açıkça itiraf etmese bile söz konusu inançlara karşı sempati duymaktaydı. Böylece Hindistan'ın manevi havasını da tıpkı Hıristiyanlık gibi çocukluğumdan başlayarak soludum, içinde yaşadım bu havanın.

Buna karşılık, Hıristiyanlığı o biricikliği, katılığı, dışarıdan hayatıma bıçak gibi giren şekliyle öğrendim; daha şimdiden ömrünü tamamlayarak ortadan kaybolmuş güçsüz ve geçici şekliyle piyetist kimliğe bürünmüş Protestanlık olarak tanıdım, bu tanımanın yaşantısı derin ve güçlüydü, çünkü atalarımın, anne ve babamın hayatı kesinlikle Tanrı saltanatının damgasını taşıyordu ve onun hizmetine adanmıştı. İnsanların hayatlarına Tanrı'dan ödünç alınmış gözüyle bakmaları ve onu bencil içgüdülerin gösterdiği doğrultuda değil, Tanrı'ya hizmet, Tanrı'ya sunulacak bir sungu anlayışıyla yaşamaya çalışmaları, çocukluğumun bu en büyük yaşantı ve mirası hayatımı geniş ölçüde etkiledi. "Dünyayı" ve dünyaya gönlünü kaptırmış insanları hiçbir vakit pek ciddiye almadım ve yıllar geçtikçe de ciddiye alınmaya daha az değer buluyorum onları. Ama anne ve babamda yaşanan yaşam olarak, Tanrı'ya hizmet ve özveri olarak, bir cemaat ve ödev olarak gördüğüm Hıristiyanlık ne denli büyük ve soylu nitelik taşırsa taşısın, biz çocukların karşısına bir mezhep, biraz da tarikat kılığına bürünerek çıkan bu dine daha pek erken dönemde kuşkuyla bakmaya başladım, hatta onu biraz katlanılmaz buldum. Hıristiyanlık içinde yer alıp söylenen ve ilahi şeklinde okunan öyle hikmetli sözler ve şiirler vardı ki, daha o zamanlar bunları şair yanım kendine bir hakaret saymıştı. Çocukluğumun ilk dönemi sona erdikten sonra, babam ve dedem gibi insanların, Katoliklerinki gibi belirlenmiş bir dogmaları bulunmadığından, dinsel törenlere ilişkin gerçek ve işe yarar kurallara, gerçek bir kiliseye sahip olmadıklarından nasıl üzülüp kahroldukları gözümden asla kaçmamıştı.

"Protestan" kilisesi diye bir şeyin var olmayışı, bu kilisenin daha bir sürü küçük eyalet kiliselerine bölünmüşlüğü, söz konusu kiliselerin ve başlarında bulunanların, yani Protestan prensler tarihinin, küçümsenip aşağılanan Papalık kilisesinden hiç de daha soylu nitelik taşımadığı, ayrıca neredeyse bütün gerçek Hıristiyanlığa ve Tanrı saltanatına gerçek teslimiyetin bu sıkıcı küçük eyalet kiliselerinde değil, daha küçük, buna karşılık daha ateşli ve coşkulu, kalıcılıktan yoksun dinsel topluluklarda yaşandığı hayli erken yaşlarda benim için bir giz olmaktan çıkmıştı. Oysa evimizde eyalet kiliselerinden ve geleneklerinden

her zaman büyük bir saygıyla söz açılmıştı; ama ben bu saygıyı pek de içtenlikli bulmamış, küçük yaşta ona şüpheyle bakmaya başlamıştım. Hıristiyanlık içinde geçen gençlik yıllarımda kiliseyle ilgili dinsel yaşantılardan doğrusu nasibimi almamıştım hiç. Evdeki kişisel ibadet ve dualar, anne ve babamın yaşam biçimi, onların görkemli yoksullukları, düşkünlere el uzatışları, Hıristiyan dindaşlarına kardeşçe davranmaları, putperestlere gösterdikleri yakınlık, Hıristiyanca yaşamlarında sergiledikleri bütün coşkulu kahramanlık kiliseden değil, İncil okumalardan kaynaklanıyordu; ayrıca, pazarları kilisede düzenlenen âyinler ve konfirmasyon adayları için düzenlenen dersler de benim için önemli bir yaşantı oluşturmamıştı.

Pek dar bir alana sıkışmış bu Hıristiyanlıkla, bu biraz insanın içini bayıltan şiirler, ilahilerle, çokluk pek sıkıcı bu rahipler ve vaazlarla kıyaslandığında Hint din ve edebiyat dünyası kuşkusuz çok daha çekiciydi. Bu dünyada beni sıkıştıran, bana rahatsızlık veren aşırı bir yakınlık yoktu; bu dünyada ne o boyalı yavan mimberlerin ne de piyetist hava esen İncil okuma saatlerinin kokusunu algılıyordum; hayal gücüm bu dünyada özgürce devinecek mekân buluyordu kendine. Hint dünyasından bana ulaşan ilk çağrılara hiç karşı koymadan kapıları açıyor, onları alıp benimsiyordum. Bu çağrılar yaşam boyu içimde sürdürdü etkisini.

Daha sonraları benim kişisel dinim sık sık kılık değiştirdi; ama asla bir dinden bir başkasına ansızın geçiş olarak değil, daha çok yavaş bir tempoyla bir büyüme ve gelişme şeklinde gerçekleşti bu. Benim *Siddharta*'da bilgiye değil, sevgiye baş köşeyi vermem, dogmaları yadsımam, birlik ve beraberlik yaşantısını kendime odak noktası yapmam gerisingeri Hıristiyanlığa yöneliş, hatta gerçek anlamda Protestanca bir tutum olarak görülebilir.

Hindistan'ın manevi dünyasından çok daha sonra Çin'in manevi dünyasıyla tanıştım, bu da içimde yeni birtakım gelişmelere yol açtı; bir Kung Fu Tse ile Sokrates'e kardeş gözüyle bakmamı sağlayan Çin'in klasik erdem kavramı ve mistik dinamizmiyle o gizli Lao Tse [Lao Zi] bilgeliği hayli ilgilendirdi, oyaladı beni. Sonradan başta Hugo Ball olmak üzere yüksek düzeydeki birkaç aydın Katolikle ahbaplığım yeni bir dalga

halinde gelip Hıristiyanlık etkisiyle beni karşı karşıya bıraktı; dostum Hugo Ball'ın Reformasyona karşı yönelttiği acımasız eleştirileri her ne kadar benimsemekten kendimi alamadımsa da, bunun beni Katolik yaptığını söyleyemem. O dönemde Katolik çevrelerdeki durum ve bu çevrelerde sürdürülen politik etkinlik konusunda da biraz bilgi edindim, Hugo Ball gibi saf ve yüce karakter sahibi bir kişinin, mensup olduğu kiliseyle onun düşünsel ve siyasal temsilcileri tarafından duruma göre bazen propaganda amacıyla el üstünde tutulduğunu, bazen bir kenara itilip kendisine yüz çevrildiğini gördüm. Besbelli Katolik kilisesi de dinsel inanç için ideal bir mekân oluşturmaktan uzaktı; besbelli burada da işgüzarlık, gösteriş merakı, kavga gürültü ve ilkel iktidar tutkusu kendini hissettiriyordu; burada da Hıristiyanca bir yaşam, besbelli kişisel ve gözden uzak bir alanda gerçekleştiriliyordu daha çok.

Sözün kısası, dinsel yaşamımda Hıristiyanlık tek rolü değilse de, ötekilerden baskın bir rolü elinde bulunduruyor; kilise Hıristiyanlığından çok mistik bir Hıristiyanlık bu. Tek dogması birlik düşüncesi olan daha çok Hint-Asya kılıklı bir dindarlığın yanı sıra çelişkisiz ve çatışmasız değilse de, savaşsız yaşanabiliyor. Dinsel inanca sırt çevirdiğim olmadı hiç, dinsel inançtan yoksun bir tek gün bile yaşayamazdım; ne var ki, hayatım boyu kiliseyi gereksinmedim. Mezhep ve politikayla birbirinden ayrılmış kiliseler, bana özellikle savaş sırasında şovenizmin karikatürleri gibi göründü; Protestan inancının mezheplerüstü bir birliği gerçekleştirmedeki yeteneksizliğine, her vakit Almanların bir birlik oluşturmadaki yeteneksizliğinin acınacak simgesi gözüyle baktım. Önceki yıllarda böyle şeyler düşündükçe büyük bir saygı ve imrenmeyle Roma-Katolik kilisesine gitti aklım; Protestan biri olarak sağlam biçimlere, geleneğe ve ruhun somut dışavurumuna duyduğum özlem, bugün de hâlâ Batı dünyasının bu alabildiğine kültürel yapısına karşı içimdeki saygıyı ayakta tutmamda benden yardımını esirgemiyor. Ama bu hayranlığa layık Katolik kilisesi de ancak uzağında olduğum zaman böyle saygıdeğer görünüyor gözüme, ama yanına yaklaşır yaklaşmaz o da insanlarca kotarılmış tüm kurumlar gibi hayli kan, baskı, politika ve sefalet kokuyor. Yine de dualarını daracık odalarda

değil, bir mihrap önünde dile getirebildikleri, günahlarını her zaman o yalnızlık içinde yapılan özeleştirinin ironisine teslim etmeyip günah çıkarma hücresinin penceresinden içeri seslenebildikleri için Katoliklere kimi vakit gıpta etmekten kendimi alamıyorum.

1931

Birazcık Tanrıbilim

Çeşitli yıllara ilişkin düşünce ve notlardan yola koyularak bugün birkaç cümle kaleme alacak, pek sevdiğim iki görüş arasında bir ilişki kurmaya çalışacağım. Bunlardan biri, insan olmanın benim bildiğim üç aşaması, ötekisi temel iki insan tipi görüşüdür. İki görüşten birincisi önemlidir benim için, hatta kutsaldır, doğrunun düpedüz kendisi olarak bakıyorum buna. İkinci görüş tamamen özel nitelik taşıyor ve ötekisi kadar ciddi gözle baktığım yok buna, ama yaşam ve tarihe yönelik gözlemlerde bana pek yararı dokunuyor. İnsan olmanın yolu suçsuzlukla başlamakta (cennet, çocukluk, sorumluluğun yer almadığı ön aşama); sonra buradan kalkıp suça, İyi ve Kötü'nün bilinmesine, uygarlığın, ahlakın, dinlerin, ideallerin insandan beklentilerine yönelmekte. Bu aşamayı ayrımlaşmış bir birey olarak yaşayan herkes ister istemez bir umutsuzlukta alıyor soluğu, yani erdem denilen şeyi gerçekleştirmenin, kusursuz bir itaatin, memnunluk verici bir hizmetin olanaksızlığını anlıyor, adaletin erişilmezliğini, iyi olmanın gereğinin yerine getirilmezliğini görüyor. Bu umutsuzluk ise ya mahvoluşa sürüklüyor kişiyi ya da usun üçüncü bir ülkesine, ahlak ve yasanın ötesindeki bir durumu yaşamaya, yarlıganmışlık (mağfiret) ve esenliğe (hidayet), sorumsuzluğun yeni ve eskisinden yüce bir şekline ya da, kısaca söylersek, inanca götürüyor. Nasıl bir biçim taşırsa taşısın, ne gibi özelliklerle kendini açığa vurursa vursun, içeriği hepsinde aynıdır bu inancın: Elimizden geldiğince iyiye varmak için çaba harcamak gerektiği, ama dünyanın mükemmel olmayışından, ayrıca bizim

kusursuz sayılamayacağımızdan kendimizin sorumlu tutulamayacağımız, bizim kendi kendimizi yönetmeyip bir başka güç tarafından yönetildiğimiz, bizim tüm bilgilerimizin üstünde bir Tanrı'nın ya da bir "O"nun* var olduğu ve bizim bu gücün hizmetinde çalıştığımız, kendimizi rahatlıkla söz konusu gücün eline bırakabileceğimiz.

Bu, durumun bir Avrupalı, adeta bir Hıristiyan açısından dile getirilişidir. Kendisine karşıt bir akım olan Budizmi de işin içine katarsak, kesinlikle insanlığın yarattığı en yüce "tanrıbilim" olan Hint Brahmanizmini ve daha başka kategorileri kapsar, ama bunlar da Hıristiyanlıktakine tıpatıp benzer biçimde yorumlanabilir. Brahmanizm'de aşamaların dizilimi şöyledir örneğin: Korku ve tutkuların kölesi olan çocuksu ve masum insan esenliğe kavuşmayı özler. Bunun çaresi yogadır; bunun yolu yogadan, insanın içgüdülerini denetim altına alacak gibi eğitilmesinden geçer. Yoga ister tamamen maddi ve mekanik bir kefaret biçimi olarak yapılsın, ister en yüce ruhsal bir spor, her zaman taşıdığı anlam şudur: İnsanın duyularla algılanan somut dünyayı aşağılayacak biçimde eğitim görmesi ve içimizde yaşayıp evrensel ruhla aynı şey olan Atman üzerinde meditasyon. Yoga, bizim Hıristiyanlıktaki ikinci aşamanın tastamam karşılığıdır, ortaya konacak iyi işlerle esenliğe (hidayet) ulaşmak için çaba harcanmasıdır. Halk tarafından hayranlık konusu yapılır, el üstünde tutulur; saf (naif) insan çile çeken tövbekâr kişiye ermiş gözüyle bakar daha çok, onu esenliğe kavuşmuş görür. Ne var ki, yoga bir basamaktır yalnız, basamağın sonunda ise umutsuzluk bekler. Buda'nın yaşantısı ve daha başka yüzlercesi açık seçik simgeler bunu. Yeter ki yoga sonradan yarlıganmışlığa (mağfiret) yerini bıraksın, bir amaca yönelik uğraş, bir çaba, bir hırs ve açlık olduğu anlaşılsın, yeter ki insan yalancı yaşamın düşünden uyanıp kendini ezeli ve ebedi, yok edilemez bir varlık, evrensel ruhtan bir ruh, bir Atman olarak algılasın, o zaman istediği kadar etkinlik ya da edilginlik, istediği kadar tokluk ya da açlık içinde yaşayabilir, yine de ben'i bundan hiç etkilenmez, ben'i tümüyle özben'e dönüşür çünkü. Ermişlerdeki Buda'nın Nirvana'sıyla aynı anlama gelen bu "ayıklık", bizim Hıristiyanlıktaki üçüncü

* Psikolojide bilinçdışı. (ç. n.)

basamağın karşılığıdır. Aynı basamak dizisini biraz değişik simgelerle Lao Tse'de de görürüz; Lao Tse'nin yolu adalet uğrundaki çabalardan kalkarak hiçbir çabanın yer almadığı bir durakta son bulur, suç ve ahlaktan yola koyularak Tao'ya ulaşır. Benim arada yıllar, hatta bazen onyıllar süren boşluklarla harcadığım çabalar sonucu gerek Hintliler, gerek Çinliler, gerek Hıristiyanlarda insan olmanın aynı şekilde yorumlandığını saptamam, sezgi olarak içimde yaşayan bir temel sorunun bütün bu dinlerde doğrulanıp benzer simgelerle açığa vurulduğunu görmem, en önemli ruhsal yaşantılarımı oluşturuyor. İnsanla bir amaç güdüldüğünü, insanların çile ve arayışlarının bütün yeryüzünde her zaman bir birlik oluşturduğunu söz konusu yaşantılar kadar bana açık seçik gösteren başka şey bilmiyorum. Günümüzdeki pek çok kişi gibi insan düşünce ve yaşantısının dinsel, felsefi dışavurumuna eskimiş, bugün artık aşılmış bir dönemin dışavurumu gözüyle baksak da, değişen bir şey olmayacaktır. Benim "tanrıbilim" diye nitelediğim şey zamana bağlı görülebilir, insanlığın gelişim sürecindeki bir evrenin gün gelip aşılacak ve geçmişe karışacak bir ürünü sayılabilir, kabul. Kim bilir, belki sanat da, belki dil de insanlık tarihinin ancak belli duraklarına özgü anlatım araçlarıdır, bunlar da aşılacak ve yerlerini başka şeylere bırakacaktır. Ama bana öyle geliyor ki, her durakta insanlar için hepsinden çok önem taşıyacak, onları hepsinden çok avutacak şey, insanların değişik ırklara, renklere, dillere ve uygarlıklara bölünmesinin temelinde bir birliğin yattığını anlamaları, değişik insanların ve değişik ruhların değil, yalnızca bir tek insanlığın, bir tek ruhun varlığını görmeleri olacaktır.

Ana hatlarıyla bir kez daha özetlersek: Yol insanı suçsuzluktan suça, suçtan umutsuzluğa, umutsuzluktan da ya yokoluşa ya da esenliğe götürmektedir. Yani yeniden ahlâk ve uygarlığa, oradan da cennete uzanmamakta, bunlara uğramadan insanı kendi inanç gücüyle yaşamını sürdürebileceği bir düzeye çıkarmaktadır.

İnsanlık tarihinin her basamağında yeniden bir gerileme baş gösterebilir kuşkusuz. Gerçi ayılmış, gözleri açılmış bir kimsenin, İyi ve Kötü'nün egemen olduğu beldeden kaçıp yeniden suçsuzluğa sığınabilmesi gibi bir durumla seyrek karşılaşılacak-

tır. Ne var ki, yarlıganmışlık ve esenlik yaşantısıyla tanışmış biri, gerileyip ikinci basamağa dönebilecektir pek sık, yeniden bu basamağın yasalarının, korkularının ve asla gerçekleştirilemeyen isteklerinin ocağına düşebilecektir.

İnsan olmanın basamakları, ruhun gelişim tarihindeki durakları konusunda benim bildiklerim bu kadar. Bunları da kendimin ve pek çok diğer kişinin yaşantılarından öğrendim. Her zaman, tarihin bütün dönemlerinde, bütün dinler ve yaşam biçimlerinde aynı tipik yaşantılara rastlıyor, aynı dizilim içinde basamak basamak bir yükseliş görüyoruz: Suçsuzluğun yitirilişi, yasaların denetiminde adalet uğrunda sürdürülen bir çaba, ortaya konan eserler ya da ele geçirilen bilgilerden yararlanılarak suçu silip atma uğrunda boşuna sürdürülecek bir boğuşmanın yol açacağı umutsuzluk ve sonunda suçsuzlukta gözleri açış. İnsanlık, bu gelişim yolunu şimdiye dek yüzlerce kez eşsiz simgelerle gözlerimizin önüne sermiştir: Bunlardan bizim en çok aşinası olduğumuz simge, cennetteki Âdem'den başlayıp esenliğe kavuşmuş İsa'ya uzanan yoldur.

Bu simgesel anlatımların pek çoğu, bize ruh gelişiminin daha başka, daha yüce basamaklarını da göstermektedir kuşkusuz. Mahatma, Tanrı, tüm maddesellikten ve bir oluşum sürecinin acılarından arınmış katıksız ruhsal varlık, söz konusu basamakları oluşturur. Dinlerin hepsinde bu düşler ortaktır ve çokluk en güzel düş görünümündedir: mükemmel, acılardan uzak, kusursuz ve ölümsüz bir kişi olmak. Acaba böyle bir istek tatlı bir düşten başka şey değil midir? Bir kimsede şimdiye kadar yaşantı olarak kendini açığa vurmuş, gerçekleşmiş midir? Bir insan hiç Tanrı olmuş mudur, bilmiyorum. Ama ruhun gelişimindeki temel basamaklar konusunda bilgim var, onları yaşayan herkesin bilgisi vardır bu konuda ve bilgisi vardı; bir gerçekliği içermektedir bu basamaklar, insan olmanın düşlenen yüce basamakları gerçekten var olsun ya da olmasın, bunların bir düş, bir özlem, sanat ve ideal kimliğiyle var olmalarının başımızın üzerinde yeri vardır. İnsanlar tarafından gerçekten yaşandılarsa, onları yaşayanlar yaşantılarını açığa vurmamışlardır, zaten doğaları gereği bu yaşantıların onları yaşamayanlara anlatılmaları ve iletilmeleri olanaksızdır. Bütün dinlerdeki ermiş menkıbelerinde söz

konusu yaşantıların inandırıcı anlatımlarını buluyoruz. Küçük tarikatların ve sahte peygamberlerin çarpık öğretilerinde ise aynı yaşantıların, bir sanrı ya da bilinçli bir dalaverenin bütün belirleyici özelliklerini içeren dışavurumlarına rastlıyoruz çokluk.

Şunu belirteyim ki, bir başkasına anlatılamayıp açık seçik iletilemeyecek olan, hiç de ruhun gizemli (mistik) son durakları ve bu duraklardaki olası yaşantılar değildir yalnız. Daha önceki duraklar, ruhun gelişim yolunda attığı ilk adımlar da, ancak aynı duraklardan geçmiş, aynı adımları atmış kimselerce anlaşılabilir ve ancak bu kimselere kendilerinden haber iletilebilir. Henüz ilk suçsuzluk aşamasında yaşayan kişi suç ülkesinde, umutsuzluk ve esenlik ülkesinde yaşayanların açıklamalarını asla anlayamayacaktır. Nasıl ki mitolojiden habersiz bir okuyucuya yabancı ulusların mitolojileri saçma görünürse, söz konusu açıklamalar da böyle biri üzerinde saçma izlenimi bırakacaktır. Oysa yaşadığı ruhsal tipik yaşantılarla başkalarının anlatılarında karşılaşan, hatta aşinası olmadığı yabancı tanrıbilimlerde bunlara rastlayan kimse hiç şaşırmadan hemen tanıyacaktır bunları. Ruhun gelişim sürecinde gerçekten bir şeyler yaşamış bir Hıristiyan, aynı yaşantıların Paulus'ta, Pascal'da, Luther'de, Ignatius'ta da kesinlikle karşısına çıktığını görecektir. İnanç dediğimiz şeyin odak noktasına doğru biraz daha yaklaşmış, dolayısıyla salt Hıristiyanlık sınırları içinde kalan yaşantıların ilerisine geçmiş bir Hıristiyan ise, başka dinlere mensup inanç sahiplerinde de, isterse değişik bir simge diliyle olsun, özellikleriyle ruhun temel yaşantılarını şaşmaz biçimde algılayacaktır.

Benim başlangıcı Hıristiyanlıkta yatan ruhsal gelişim öykümü anlatmam, bu öyküden kalkarak inancımı sistematik biçimde saptayıp ortaya koyabilmem doğrusu olanaksız; kaleme aldığım bütün kitaplar, bu yolda atılmış ilk adımlar sayılabilir. Okuyucularımın arasında bazıları için bu kitaplar belirli bir anlam ve değer taşıyacak, yani içlerinde kendi yaşadıkları pek önemli yaşantıları, yengileri, yenilgileri doğrulanmış ve açıklığa kavuşturulmuş bulacaktır. Kitaplarda sözü edilen yaşantılar sayıca fazla değildir, zaten ruhsal yaşantı sahibi insanların sayısının da fazla olduğu söylenemez. Çünkü insanların büyük çoğunluğu gerçek insan olma aşamasına ulaşamaz, ilk

durumdan bir türlü çıkamaz dışarı, çatışma ve gelişmelerin o çocuksu yakasında kalır, karşı yakasına asla geçemez; çoğunluk ruhsal gelişim sürecinin "ikinci basamağına" bile erişemez, içgüdülerinin ve bebeksi düşlerinin sorumluluğa yer vermeyen hayvansı dünyasında yaşar sürekli, içinde bulunduğu alacakaranlıkların ötesinde bir başka durumun, İyi ve Kötü'nün insanı sürüklediği umutsuzluk ve çaresizlikten yarlıganmışlığın aydınlığında yeniden gözleri açmanın anlatısını gülünç bulur. İnsanın bireyselleşmesinin ve ruhsal gelişim sürecinin gerçekleşmesinin birbirinden ayrı binlerce şekli vardır, ama gelişimin izleyeceği yol ve geride bırakılacak aşamaların dizilimi hepsinde aynıdır. Bu zorunlu değişmez yolun nasıl bu kadar değişik biçimde, bu kadar değişik insan tarafından yaşanacağını, savaşımlar sonucu ele geçirilebileceğini, çilesine katlanılacağını araştırmak kuşkusuz tarihçilerin, psikologların ve sanatçıların en mutlu tutkusudur.

Bu rengârenk resimli kitabı ussal yoldan kavramaya ve sistematik biçimde bölümlemeye yönelik girişimlerin baş köşesinde, insanları tiplere ayırıp sınıflandırmaya yönelik olarak çok eskiden beri sürdürülegelen çaba yer almaktadır. Şimdi ben de kendimce, kendi deneyimlerimden kalkarak insanları birbirine karşıt iki tipte toplamaya, dolayısıyla o değişmeyen insanlık yolunun birbirine taban tabana karşıt iki değişik biçimde izlenebileceğini göstermeye çalışırsam, insanları temel tiplere ayırmaya yönelik tüm çabaların bir oyundan başka şey sayılamayacağının düpedüz bilincinde olduğumu söylemeliyim. İnsanları birbirinden ayırmada başvurulacak sınırlı ya da sınırsız sayıda belli değişmez tip yoktur; herhangi bir tip öğretisine harfi harfine bağlı kalmak kadar bir filozofu çıkmaza sürükleyecek bir başka şey gösterilemez. Ancak, insanların pek çoğunun bilinçsizce başvurduğu bir tip öğretisi, oyun olarak, deneyim birikimimizin altından kalkabilmemize yönelik bir girişim, yaşantı dünyamıza çekidüzen vermek için yararlanılan kırık dökük bir çare olarak varlığını sürdürmektedir. Küçük bir çocuğun bile, görüş alanı içinde beliren insanları, ilk örnekleri anne, baba ve dadı olan tiplere göre birbirinden ayırdığı düşünülebilir. Ben kendi deneyimlerime, ayrıca okuduklarıma dayanarak insanları

iki ana tipe ayırarak bunlardan birine ussal, ötekisine dindar tip diyebilirim. Bu pek kaba şemaya uyarak bir düzene sokabilirim dünyayı. Ama böyle bir yola başvurarak sağlanacak düzen, kuşkusuz ancak bir an için geçerliğini koruyor, sonradan dünya yine çözülmez bilmecemsiliğine bürünüyor. Dünyadaki olaylar karmaşasını bilip tanıma, karmaşanın içyüzüne vâkıf olma konusunda yıldızın parladığı bir an sağlanacak bu sözümona düzenden daha fazla bir şeyin, kaosu (karmaşa) kosmos (evren) olarak tasarlama yanılgısına düşmeden arada bir yaşanacak bu kısa süreli küçük mutluluktan daha fazla bir şeyin bize bağışlandığı inancımı yitireli çok zaman oldu.

İşte böyle yıldızın parladığı bir anda "us ya da inanç" şemamı dünya tarihine uyguladım mı, insanların yalnızca bu iki tipten oluştuğunu görüyorum. Tarihte yer almış kişilerden her birinin hangi tipten olduğunu bildiğimi sanıyorum böyle zamanlar; kendimin de iki tipten hangisine sokulmam gerektiğinin, yani ussallar değil, inanç sahipleri arasında yer aldığımın kanımca çok iyi bilincindeyim. Ne var ki, bir an sonra, kafamdaki bu güzel düşüncenin yaşantısı gerilerde kalarak şahane bir düzen içine sokulmuş dünya yeniden yıkılıp anlamsız bir kaosa dönüşüyor; daha demin öylesine açık seçik gördüğümü sandığım şeyi göremez oluyor, yani Buda'nın, Paulus'un, Sezar'ın ya da Lenin'in iki tipten hangisine girdiğini bilemez duruma düşüyorum; kendim hakkında da kesinlikle hiçbir şey bilemediğimi görerek hayıflanıyorum ayrıca. Az önce dindar tipten biri olduğumu çok iyi bildiğimi sanırken, birden kendimde ussal bir insanın özelliklerini algılıyorum, hepsinden açık seçik algıladıklarım en tatsız özellikler oluyor hep.

Diğer bilimlerde de durum bundan değişik değil. Bilmek eylemdir. Bilmek yaşantıdır. Bir kararda durmaz. Süresi andır. – Şimdi tüm sistematik çalışmalara sırt çevirecek, kafamdaki şemanın düşünsel oyunlar için bana buyur ettiği iki tipi aşağı yukarı çizmeye çalışacağım.

Ussal tip, insan usuna inandığı kadar başka hiçbir şeye inanmaz. Us'u yalnızca Tanrı'nın bir bağışı diye görmez, ona yeryüzündeki en yüce nesnenin kendisi diye bakar.

Ussal tip, gerek dünyanın, gerek kendi yaşamının "anla-

mını" içinde taşıdığına inanır. Ussal düzen içindeki bireyin sözde belli bir düzen ve amaca yönelikliğini dünyaya ve tarihe de mal eder. Bu yüzden, ilerleme denen şeye inanır. İnsanların bugün bir hedefe eskisinden daha ustalıkla ateş edebildiklerini ve daha hızlı bir tempoyla gezip dolaştıklarını görür, bu ilerlemelerin karşısında binlerce gerilemenin yer aldığını fark etmez, etmek de istemez. Bugünün insanının Konfüçyus'tan, Sokrates'ten ya da İsa'dan daha gelişmiş ve daha üstün olduğuna inanır, kanıtı olarak da günümüz insanında bazı teknik becerilerin daha üst düzeyde olmasını gösterir. Ussal insan, yeryüzünün, yağmalanıp sömürülmesi için insana buyur edildiğine inanır. En korktuğu düşman ölümdür, yaşamının ve yaptığı işlerin kalıcılıktan yoksunluğudur. Ölümü düşünmeye yanaşmaz, ölüm düşüncesinin elinden yakasını kurtaramayınca da kaçıp aktif bir yaşamda alır soluğu, ölümün karşısına bir kat daha büyük bir gayretle çıkar, mal mülk edinmek, bilgi sahibi olmak, yasalara uygun davranmak, dünyayı ussal yoldan sultası altına almak ister. Ölümsüzlük inancı, ilerlemeye olan inancıdır; ilerlemelerin başı sonu olmayan zincirinde etkin bir halka olarak tam bir yokoluştan kendini koruyabileceğine inanır.

Ussal insan, ilerlemeye inanmayıp ussal idealin gerçekleştirilmesini engelleyen dindarlara zaman zaman hınç ve öfkeyle bakar. Bu noktada devrimcilerin yobazlığını akla getirmek, bütün ilerici, demokratik-ussal, sosyalist yazarların başka inanç mensuplarını hedef alan enikonu hoşgörüsüz eleştirilerini anımsamak yerinde olacaktır.

Ussal tip, yaşam pratiğinde kendi inancının doğruluğundan dindarlara göre daha emin gözükür. Us tanrıçasının adına davranarak hemcinslerini buyruğu altında bulundurma, örgütleme, zulüm ve zorbalıkla yönetme hakkını kendinde görür, bu yoldan onlara koruyucu sağlık, ahlak, demokrasi vb iyi şeyleri benimsettiğine inanır.

Ussal tip, yalnızca *İyi*'nin zafere ulaşmasını sağlamak için de olsa güç peşindedir hep. Kendisini bekleyen en büyük tehlike de buradadır, yani gücü ele geçirme çabasından, bunun kötüye kullanımından, emirler veren kişi olmak arzusundan ve estirdiği terör havasından kaynaklanır. Bir köylünün sopadan

geçirilmesine katlanamayan Troçki, kafasındaki düşünce uğruna yüzbinlerce kişiyi gözünü kırpmadan boğazlatmakta sakınca görmemiştir.

Ussal tip sistemlere kolay kaptırır gönlünü. Bu tiptekiler güçlü olmayı arzulayıp gücü de ele geçirdiklerinden, dindarları küçümsemek ya da onlardan nefret etmekle kalmaz, onların peşine düşer, onlara savaş açar, onları canından eder. Güç sahibi olup "bunu" *İyi*'nin uğrunda kullanmanın "sorumluluğunu" üstlenir, böyle bir amaçla da tanklara, toplara varıncaya kadar hiçbir çareye başvurmaktan geri kalmaz. Ussal tip doğanın, ayrıca "budalalık" diye nitelediği şeyin ikide bir büyük bir güçle önüne dikildiğini görerek bazen umutsuzluğa kapılır. Dindarların peşlerine düşmeden, onları cezalandırıp öldürmeden yapamadığı için ara sıra hayli üzüntü duyar bundan.

En yüce anları, tüm çelişkilere karşın, aslında kendi us'unun, dünyayı yaratıp yöneten usla aynı şey olduğu inancını bütün gücüyle içinde hissettiği anlardır.

Ussal tip dünyayı ussallaştırır, bunun için de zora başvurur. Her zaman amansız, ciddi bir tutuma eğilim gösterir, eğiticidir.

Ussal tip, kendi içgüdülerine güvensizlik duymaya meyleder hep.

Ussal tip, doğa ve sanat karşısında her vakit kararsız bir tutum takınır. Bazen küçümseyerek yukarıdan bakar onlara, bazen batıl bir inançla onları baş tacı eder. Eski sanat yapıtlarına milyonlar ödeyerek satın alan ya da kuşlar, yırtıcı hayvanlar, Kızılderililer için koruma alanları kuran odur.

Dindar tipte inancın ve yaşam duygusunun temelini huşu duygusu oluşturur ve bu duygu başlıca iki temel özellikle kendini belli eder: Doğaya karşı güçlü bir yakınlık ve usla açıklanmayacak bir dünya düzeni isteği. Dindar tip, her ne kadar us ve mantığı Tanrı'nın sevimli bir bağışı gibi görürse de, usu dünyayı tanıma ve egemenlik altına almada yeterli bir araç saymaz.

Dindar tip, insana dünyanın hizmet peşinde koşan bir parçası gözüyle bakar. Ölüm ve ölümlülük korkusu üzerine çullandı mı, yaradanın (ya da doğanın) güttüğü amaçlara bu gibi korkunç yollarla da ulaşmaya çalıştığı inancına sığınır ve ölüm düşüncesini aklından çıkarmayı ya da bu düşünceyi yenmek için sa-

vaşmayı değil, korkuyla ürpererek, ama huşuyla yüce bir istem gücüne teslimiyeti erdem bilir.

İlerlemeye inanmaz, çünkü kendine usu değil, doğayı örnek alır, doğada da ilerleme denen bir şey göremez. Varlıkların belli bir son amaç olmaksızın bol bol, güzel güzel yaşama arzusunu ve uçsuz bucaksız gizilgüçlerinin gerçekleşme çabasını algılar yalnız.

Dindar tip, ussal tiptekilere bazen kin ve öfkeyle bakar; Tevrat ve İncil, inanmayanlara ve dünyevi ideallere ateş püsküren çarpıcı anlatımlarla doludur. Ne var ki, dindar tip seyrek yaşadığı yüce anlarda o ruhsal yaşantı şimşeğinin içinde çaktığını hisseder; öyle bir yaşantı ki, ussal tiptekilerce yüce idealler uğrunda sergilenen tüm fanatik davranışlar, tüm savaşlar, tüm peşine düşmeler ve köleleştirmelerin, sonunda yine Tanrı'nın amacına hizmet eden eylemler sayılacağı inancıyla donatır kendisini.

Dindar tip güç peşinde koşmaz, başkaları karşısında zora başvurmaktan sakınır. Emretmeyi sevmez, bu da onun en büyük erdemidir. Öte yandan, gerçekten elde edilmeye değer nesneleri ele geçirmeye yönelik çabalarda çokluk pek ağırdan aldığı görülür. *Kiyetizm*'e ve *omphaloskopie*'ye eğilim gösterir. İdeallerini gerçekleştirmek için çaba harcamaktan çok, bu idealleri özenle içinde barındırmaktan hoşlanır. İnsanlardan güçlü gördüğü Tanrı ya da doğanın işine karışmaktan kaçınır.

Dindar tip mitolojilere kolay kaptırır gönlünü. Başkalarına karşı kin ve nefret duyabilir, ama kimsenin peşine düşmez, kimseyi öldürmeye kalkmaz. Sokrates ya da İsa asla başkalarının peşine düşen, başkalarını öldüren değil, kendileri başkalarının kötülüklerine uğrayan kişiler olmuştur hep. Öte yandan, dindar tip, çokluk düşünmeden davranarak ussal tiptekilerden daha az sorumluluk üstlenmez. Yalnızca olumlu düşüncelerin gerçekleştirilmesinde işi ağırdan aldığından değil, aynı zamanda kendisinin mahvından, kendisinin canına kıyan düşmanının işlediği suçtan da sorumlu görür kendini.

Dindar tip mitlerle donatır dünyayı ve çokluk bunu yaparken dünyayı yeterince ciddiye almaz. Oyunlara, oynamalara biraz eğilim duyar hep. Çocukları eğitmez, cennetlik görür onları. Dindar tip, usuna karşı her vakit güvensizlik duymaya meyleder.

Dindar tip doğa ve sanat karşısında kararlı bir tutum izler, hiç yadırgamaz onları, oysa eğitime ve bilgiye kuşkuyla bakar. Kimi zaman budalaca şeyler sayıp küçümser, haksızlık yapar onlara; kimi zaman da batıl inançla onları baş tacı eder. Her iki tipi karşı karşıya getiren bir durum düşünelim, diyelim ki dindar tipteki biri bir us çarkının içinde buldu kendini, bir davada ya da ussal tiptekinin emri üzerine katıldığı bir savaşta yok olup gitti; böyle bir durumda her zaman her iki taraf da suçlu durumdadır; ussal tipteki idam cezalarının, hapishanelerin, savaşların, tankların ve topların yeryüzündeki varlığından, dindar tipteki ise bütün bu saydıklarımızı olanaksız kılmak için hiç çaba harcamadığından dolayı suçludur. Dünya tarihinde yer alıp dindar tipteki birinin ussal tiptekilerce öldürülmesini hepsinden açık seçik ve hepsinden simgesel bir dille anlatan iki dava, Sokrates ile İsa'nın mahkûmiyetiyle sonuçlanan davalar tüyler ürpertici çiftanlamlılıkta öğeler içerir. Acaba Atinalılar, prestijlerinden hiçbir şey kaybetmeksizin sanık Sokrates'i, acaba Romalı Pilatus prestijinden hiçbir şey kaybetmeksizin sanık İsa'yı salıvermenin yolunu bulamaz mıydı? Öte yandan, gerek Sokrates, gerek İsa kahramanca bir acımasızlıkla davranarak düşmanı suça bulayacak, onu yenilgiye uğratmak için kendini kurban edecek yerde, daha az bir çaba harcayıp söz konusu trajedilerin ortaya çıkmasını önleyemez miydi? Önlerlerdi kuşkusuz; ne var ki, trajedilerin ortaya çıkması asla engellenemez; çünkü söz konusu başa gelen kaza değil, karşıt dünyaların birbirine toslamasıdır.

Şimdiye kadar hep dindar tipi ussal tipin karşıtı olarak göstermişsem, okuyucular bu nitelemelerin düpedüz psikolojik anlam taşıdığını unutmasınlar lütfen! Elbette pek sık olarak "dindar tiptekiler" ellerinde kılıçla "ussal tiptekilerin" üzerine yürümüş, ussal tiptekileri canından etmiştir, engizisyon bir örnektir buna. Ama ben dindar tiptekilerden yalnızca rahipleri, ussal tiptekilerden ise yalnızca düşünmekten haz duyanları anlamıyorum. Diyelim İspanya'daki bir engizisyon mahkemesi "serbest düşünceli" birini ateşte yakılmaya mahkûm etti; bu durumda engizisyon mahkemesinin adamları ussal tipe girmekte, organizatörleri, güçlüleri oluşturmakta, kurbanı ise dindar tip içinde yer almaktaydı.

Şunu da belirteyim ki, şemamdaki bazı zorlamalara karşın, dindar tiptekilerin beceriden, ussal tiptekilerin dehadan yoksun olduklarını ileri sürmek gibi bir niyetim yok. Her iki kampta da dehanın, idealizmin, yiğitliğin, özverinin yeşerip boy attığını görmekteyiz. Ussal tipteki pek çok kişi, örneğin Hegel, Marx, Lenin, hatta Troçki dâhi kişilerdir düpedüz. Öte yandan, Tolstoy gibi zorbalıktan uzak dindar bir kişi, kimi ideallerin gerçekleştirilmesi uğrunda alabildiğine büyük özverilerde bulunmuştur.

Zaten dâhi insanın belirleyici özelliği olarak gördüğüm bir şey varsa, kendi tipine pek seçkin bir tip gözüyle bakması, öte yandan karşı tipe içten içe özlem duyması, karşı tiptekilere içten içe saygı beslemesidir. Salt sayı insanı asla dâhi olamayacağı gibi, salt maneviyata yönelik insanda da yine dehadan eser yoktur. İstisna oluşturan bazı insanlar, anlaşılan her iki temel tip arasında salınıp durur, alabildiğine karşıt yetenekleri içlerinde barındırırlar; öyle yetenekler ki, birbirlerini boğup atmaz, birbirlerini pekiştirir; bu tipin pek çok örneği arasına dinsel tipteki matematikçileri, örneğin Pascal'ı katabiliriz. Nasıl ki dindar ve ussal tipteki dehalar birbirlerini çok iyi bilip tanır, birbirlerini içten içe sever, biri ötekini kendine çekerse, biz insanların yaşayabileceği en yüce ruhsal yaşantı da her zaman us ile huşu arasında bir uzlaşmadır, büyük karşıtlıkların denk güçler olarak birbirlerini tanıyıp bilmesidir.

Sonuç

Sonuçta her iki şemayı, insan olma aşamalarının şemasını her iki temel insan tipine uygularsak, söz konusu üç aşamanın her iki tip için de geçerli olduğunu görürüz; ne var ki, bunun yanında göreceğimiz bir başka şey, insan olmanın aşamalarında her iki tipin yaşayacağı tehlike ve umutların birbirinden farklılığıdır. Çocukluk ve doğal suçsuzluğun iki tipte de birbirine benzer bir konumu vardır. Buna karşılık insan olma yolunda daha atılacak ilk adım, İyi ve Kötü'nün egemenlik alanından içeri ayak basış, her iki tipte değişik görünümdedir. Dindar tip daha çocuksu bir davranışı sergiler, daha az sabırsızlık, daha çok isteksizlikle

cennetten ayrılıp kendisini suçlu kılan yaşantıyı üstlenir. Buna karşılık sonraki ilk aşamaya, suçtan mağfirete giden yolda kanat vuruşları hızlanır, suçluluk aşamasını bir an önce geride bırakmaya bakar. Genel olarak aradaki aşamaya (Freud, uygarlığın rahatsızlığı diye niteler bunu) düşüncelerinde elden geldiğince az yer verir, kendini elden geldiğince ondan uzak tutmaya çalışır. Suçluluk ülkesini kendine önemli ölçüde yabancı hissetmesi, bir sonraki esenlik aşamasına geçişini bazen kolaylaştırır. Ama bazen de gerisingeri dönüp çocukluk cennetine, İyi ve Kötü'nün yer almadığı, her türlü sorumluluğa kapalı bu dünyaya kaçıp sığınması uzak bir olasılık değildir ve böyle bir girişimin başarıyla da gerçekleştirildiği görülür. Ussal tipe gelince, ikinci aşamayı, suçluluk aşamasını kültür, etkinlik ve uygarlık aşamasını düpedüz kendi vatanı bilir. Çocukluğunu anımsatan bir kalıntıyı uzun süre taşımaz üzerinde, kendisine ayak bağı olmasına izin vermez, can ve gönülden çalışıp çabalar, sorumluluk taşımaktan hoşlanır, ne kaybedilmiş çocukluğa bir nostalji duygusuyla bağlanır ne de İyi ve Kötü'den yakasını kurtarmayı yürekten arzular; oysa böyle bir yaşantının özlemi kendisine de açıktır ve istediğinde kendisi de böyle bir yaşantıya ulaşabilecektir. Ahlak ve kültürden kaynaklanan ödevlerin pekâlâ üstesinden gelinebileceği inancını dindar tiptekinden daha kolay edinebilir; ara durum olan umutsuzluğa, dindar tip kadar kolay kaptırmaz kendini, uğraşıp didinmelerinin başarısız kalması, adalet ilkesine göre davranışının değerini yitirmesi gibi bir durumla dindar tip kadar çabuk yüz yüze gelmez. Buna karşılık, umutsuzluk üzerine çullanınca, önceden içinde yaşadığı dünyaya, o sorumsuzluk ülkesine kaçıp sığınma ayartısına dindar tip kadar kolay teslim etmez kendini.

Suçsuzluk aşamasında dindar tiple ussal tip değişik yetenekte çocuklar gibi birbiriyle boğuşup durur.

Çocukluktan çıkıp bilen kişilere dönüştükleri ikinci aşamada ise her iki tiptekiler, şiddetle ve tutkuyla trajik bir savaşı sürdürür.

İnsan olmanın üçüncü aşamasında savaşçılar birbirlerini tanımaya başlar; birbirlerinin yabancılıklarına yönelik bir tanıma değildir bu, birbirleri olmadan yapamayacaklarını anlamadan kaynaklanan bir tanımadır. Sonunda da birbirlerini sevmeye,

birbirlerini özlemeye koyulurlar. Bu da kendilerine insan olmayı sağlayacak olasılıkların yolunu gösterir; öyle olasılıklar ki, bugüne kadar gerçeğe dönüştürüldüklerini insan gözüyle algılayan çıkmamıştır.

1918

IV

EDEBİYAT YAZILARI

Genç Yazar:
Pek çok Yazara Bir Mektup

Sayın Bay!

Sevimli mektubunuz, yolladığınız şiir ve düzyazı denemeleri için teşekkürler. İlgiyle sayfalarını karıştırdım bunların ve kendi ilk şiir denemelerimin kimi unutulmuş izlerini keşfeder gibi oldum. Sıcak mektubunuz, ayrıca çalışmalarınızı yollamanız, bana güven duyduğunuzu gösteriyor; ne yazık ki sizi düş kırıklığına uğratacağım, dolayısıyla söz konusu güven karşısında mahcup olmamak elde değil.

Şimdiye kadar kaleme aldığınız şiirleri ve daha başka çalışmaları bana buyur ediyor, bunları okuyup yazarlık yeteneğiniz konusunda ne düşündüğümü açıklamamı rica ediyorsunuz. Yönelttiğiniz soru öyle basit ve masum bir nitelik taşımaktan uzak; benim ağzımdan bir kompliman değil de kesinlikle gerçeğin kendisini duymak istemeniz, yanıtlanmasını daha da zor duruma sokuyor. Yapabilsem, bu kısa soruyu kısaca yanıtlamayı canıma minnet bilirdim. "Gerçek" öyle kolay ele geçirilecek bir şey değil. Hatta kendisini iyice tanımadığınız, yazmaya henüz başlamış birinin çalışma örneklerine bakarak sanat yeteneğine ilişkin bir karara varmak düpedüz olanaksız. Şiirlerinizden daha çok Nietzsche'yi mi, yoksa Baudelaire'i mi okuduğunuzu, Liliencron'un mu, yoksa Hofmannsthal'ın mı gözde yazarınız sayıldığını görebilirim belki. Sanatı ve doğayı temel alarak bilinçli bir yoldan edinilmiş bir beğeninin sahibi olup olmadığınızı çıkarabilirim, ki bu beğeninin de edebi yetenekle en ufak bir ilgisi

yoktur. Yapabileceğim tek şey, bu da şiirleriniz açısından olumlu bir şey, örneğin şiirlerinizde yaşantılarınızın izlerini de keşfedip karakteriniz konusunda bir fikir edinmektir. Bundan daha fazlası olanaksız. Kim bu ilk yazınsal denemelerinizden kalkarak edebi yeteneğiniz konusunda bir yargıya varırsa, bir gazetenin okuyucu mektupları köşesine gelen mektuplardan, okuyucuların karakterini saptayan bir grafolog gibi bir sahtekâr değilse de çok sıradan bir kişidir.

Wilhelm Meister ve *Faust*'u okuduktan sonra Goethe'nin önemli bir yazar olduğunu açıklamanın doğrusu güçlüğü yoktur. Ama sanat yaşamına atıldığı ilk yıllar kaleme aldığı şiirlerden pekâlâ hazırlanabilecek küçük bir albüme bakarak, genç şairin Gellert'i ve diğer bazı şairleri kendine örnek alarak harıl harıl okuduğundan ve kafiye konusunda ustalıklı biri sayıldığından öte bir sonuca kimse varamayacaktır. Werther ve Götz'ü kaleme aldıktan hayli bir zaman sonra Lenz'in kimi yapıtları Goethe'ye mal edilmiş ya da bunun tersi olmuştur. Diyeceğim, çok büyük yazarlarda bile erken dönem çalışmalarına ilişkin manüskri asla her vakit yazarın karakterini belirleyici ve kesinlikle özgün nitelik taşımıyor. Schiller'in gençlik şiirleri adeta şaşılacak ölçüde bir sıradanlığı ve zevksizliği içerir.

Demek oluyor ki, sizin pek basit bir iş gözüyle baktığınız, genç yetenekler üzerinde yargılar vermenin hiçbir değeri yoktur. Sizi iyice tanımıyorum, dolayısıyla gelişiminizin hangi aşamasında bulunduğunuzu bilemem. Şiirleriniz altı ay sonra sizin asla başvurmayacağınız naiflikleri içeriyor olabilir; ama bakarsınız aradan on yıl gibi bir süre geçer, aynı kusur hiç kaybolmadan yine sürdürür varlığını. Genç şairler vardır, yirmi yaşında insanın ağzını açık bıraktıran şiirler düzebilir, ama otuzuna geldiklerinde aynı şairler şiir adına ortaya bir şey koyamaz ya da, ki bu işin daha da kötüsüdür, hâlâ aynı düzeyde şiirler çiziktirip dururlar. Ve öyle yetenekler de vardır ki, ancak otuzunda, kırkında seslerini duyurur.

Kısacası, ileride ünlü bir yazar olup olmayacağınıza ilişkin bana yönelttiğiniz soru, bir annenin, beş yaşındaki oğlunun günün birinde boylu boslu biri mi olacağına ya da kısa boylu biri mi kalacağına ilişkin sorusuna benzer. Küçük oğlan on dört, on

beş yaşına kadar bücür biri kalabilir de, bakarsınız sonra ansızın boy atabilir.

Değerli meslektaşlarınızdan pek çoğu gibi yazar olarak geleceğinizin sorumluluğunu bana yüklememeniz doğrusu beni duygulandırdı. Çünkü pek çok kişi var ki, sizinkisi gibi bir soruyla deneyim sahibi bir yazara başvurup ileride şiir yazmayı sürdürecekler mi, yoksa şiir yazmayı bırakacaklar mı, bunun yanıtını büyük bir merakla o yazardan beklerler. Böyle bir durumda bazen en ufak bir yanılgı sonucu Alman edebiyatını *Nibelung'lar Destanı* ve *Faust*'lardan yoksun bıraktığı gibi bir duyguyu o yazarın yaşam boyu içinde taşıması işten değildir.

Böylece mektubunuz aslında yanıtlanmış olmaktadır. Benden bir hizmette bulunmamı rica etmiştiniz, ama olanaksızlığı dolayısıyla bu hizmeti size sunamıyorum. Ama sizi memnun bırakmayacak, sizin kurnazca bir bahane maskesi altında bir geri çevirme gözüyle bakacağınız bir kararla da sizden ayrılmaya doğrusu gönlüm elvermiyor. Dolayısıyla, dostça birkaç söz daha söylememe izin veriniz lütfen!

Sizin beş ya da on yıl içinde önemli bir yazar olup olamayacağınızı bilemem. Ancak, böyle bir yazar olmanızın bugün kaleme aldığınız şiirlere bağlı olmayacağını kesinlikle söyleyebilirim.

Ve son olarak: Sizin ille de bir yazar olmanız şart mı acaba? Yazar olmak pek çok gencin idealidir; çünkü yazardan anladıkları, özgünlüğünü yitirmemiş, ince duyular ve arınmış bir duygu yaşamıyla saf ve hassas bir kalbe sahip insandır. Eh, bu erdemlere herkeste rastlanabilir, bunun için yazar olmaya gerek yoktur; kuşkulu bir yazınsal yeteneğe sahip olmaktansa, söz konusu erdemlere sahip olmak daha iyidir. Ama gözünü yazarlık kariyerine dikmesinin nedeni belki bu yoldan üne kavuşmak olan biri, tiyatro oyunculuğuna yönelirse daha iyi edecektir.

Şu sıra şiirler kaleme alma gereksinimini duymanız ne sizi yüceltecek ne de utandıracak bir şeydir. Yaşanılanı bilinçte duru bir biçime sokup fazla söze kaçmadan bir yere not etmek, sizi kamçılayıp gerçek bir insan olmanıza katkıda bulunabilir. Öte yandan, şiirle uğraşmanızın zararı da dokunabilir size; yaşadıklarının tadını çıkaracakken bunlar üzerinden atlayıp geçmeye

ve bunların işini bitirmeye yönelterek pek çok kişiye de zararı dokunmuştur. Yazıya geçirmeye elverişliliği açısından yaşantılarını değerlendiren kimi yazarlar, sonunda yaşadıkları üzerinde bir şeyler çiziktirmek için yaşayan duygusal dekoratörlere dönüşür.

Edebiyat alanındaki denemelerinizin sizi ileriye götüreceği, kendinizi ve dünyayı daha iyi tanımanıza katkı yapacağı, yaşantı gücünüzü artıracağı, bilincinizi bileyip keskinleştireceği duygusunu içinizde taşıdığınız süre, izlediğiniz yolda sürdürün yürümenizi. Sonunda bir yazar olur musunuz, bilemem ama, bunun sizi seçkin, uyanık, gözleri ışıl ışıl parıldayan biri yapacağını söyleyebilirim. Böyle bir şeyi amaçlıyor ve edebi yapıtları okumaya ya da üretmeye, insanı baştan çıkarıp eğri yan sokaklara, büyüklenmelere yönelten ve naif yaşam duygusunu zayıflatan en küçük bir engel gözüyle bakıyorsanız, o zaman yapacağınız şey, tüm yazılanları, hem sizinkileri, hem bizimkileri kaldırıp bir kenara atmaktır!

Size iyi dileklerle selamlar.
H. H.

1910

Okuma Üstüne

İnsanların çoğu bir şeyin nasıl okunacağını bilmez, çoğu da neden okuduklarının pek bilincinde değildir. Bazıları vardır, okumayı "kültür" edinmenin büyük ölçüde zahmetli, ama kaçınılmaz yolu görür, tüm okumaların sonunda da hayli "kültürlü" kişiler olup çıkarlar. Bazıları da okumayı zaman öldürmeye yarayan kolay bir eğlence bilir; bu tür okumada ne okunduğu aslında fark etmez, yeter ki okunan şey insanı sıkmasın.

Böylece May Müller Goethe'nin *Egmont*'unu ya da Bayreuth Markizi'nin anılarını okur, çünkü bu yoldan kültürünü artırıp bilgi dağarcığındaki pek çok boşluktan birini doldurmayı umar. Söz konusu boşlukları böyle korkuyla duyumsaması ve denetim altında tutması, onun kültüre dışarıdan ulaşılabilecek ve çalışmakla kazanılacak bir şey gözüyle bakan biri sayılacağını gösterir, yani ne kadar çok okursa okusun, edineceği kültür böyle bir kişinin içinde asla meyvesini vermeyecek, ölü bir nesne olarak kalacaktır.

Bay Meier ise "eğlence için", yani can sıkıntısından okur. Vakti vardır, emeklidir, hatta tek başına kendi gücüyle öldürebileceğinden daha boldur vakti. Bu yüzden, uzun gününü öldürmede yazarlardan yardım umar. İyi cins bir puro içer gibi okur. Balzac'ı; Lenau'yu bir gazete okur gibi okur. Ne var ki, gerek Bay Müller, gerek Bay Meier'in, aynı şekilde onların eşleri, oğulları ve kızlarının diğer konularda hiç de öyle gelişigüzel ve başkalarına bağımlı davrandıkları görülmez. Devlet tahvil ve bonolarını alıp satarken ince eleyip sık dokur, akşamleyin yiyecekleri

yemeklerden hangilerinin sağlığa zararlı olduğunu deneyimlerinden bilir, para kazanmak ve sağlıklı kalmak için kesinlikle zorunlu gördüklerinden daha çok bedensel çalışmalara yanaşmazlar. Aralarından bazıları spor bile yapar, akıllı bir insanı eğlendirmekle kalmayıp onu genç ve zinde tutacak bu tuhaf oyalanmanın gizine ilişkin bir sezgiyi içlerinde taşırlar.

Bay Meier'in nasıl jimnastik yapıyor ya da kürek çekiyorsa, öyle de okuması beklenirdi aslında. Okumaya ayıracağı saatlerden, işine ayırdığı saatlerin sağladığından daha az kazanç beklememesi, yaşantı dağarcığına bir yaşantı daha katmayacak, kendisini bir lokma daha sağlıklı kılmayacak, bir güncük olsun gençleştirmeyecek hiçbir kitabın yüzüne bakmaması gerekirdi. Diyelim bir profesörlük elde etmek için nasıl çaba harcamayacaksa, kültür edinmeyi de hiç dert etmemesi gerekirdi kendine. Hayatın içinde ayaktakımmdan insanlarla düşüp kalkmaktan nasıl utanç duyacaksa, romanlardaki haydutlar ve muhabbet tellallarıyla düşüp kalkmaktan aynı şekilde utanç duyması gerekirdi. Gelgelelim, bu kadar yalın düşünmez okuyucu, basılı yapıtların dünyasına iyi ve kötü kategorilerinin yer almadığı, kayıtsız şartsız daha yüce bir dünya gözüyle bakar ya da gerçeklikten yoksun, spekülasyonla uğraşanların kafalarından uydurduğu, yalnızca can sıkıntısından ayak atılan, birkaç saatlik bir süre, biraz hoş vakit geçirildikten sonra yine terk edilen bir dünya görüp onu içten içe küçümser.

Edebiyatın böyle yanlış değerlendirilmesine ve pek el üstünde tutulmayışına karşın, gerek Bay Müller, gerek Bay Meier'in okudukları çokluk azımsanmayacak kadar fazladır. Kendilerini yürekten ilgilendirmeyen bir uğraşa pek çok işten daha fazla zaman ve dikkat harcarlar. Yani kitaplarda değerli bir şeylerin saklı yatması gerektiğini içten içe sezinlerler. İş hayatında olsa kendilerini çok geçmeden iflasın eşiğine getirecek edilgen bir bağımlılığı, yalnızca kitaplar karşısında inatla korurlar.

Eğlence ve zevk için okuyan okuyucuyla kültürünü artırmak için okuyan okuyucu, insanı oyalayacak ve manen yüceltecek birtakım gizilgüçlerin kitaplarda var olduğunu sanır, ama bu güçleri yakından tanımaz pek, onları nasıl değerlendireceğini bilmez. Bu yüzden, bir eczanede derdine derman olacak pek

çok ilacın bulunduğunu bilip bütün göz ve şişelerdeki ilaçları tek tek deneyen akılsız bir hasta gibi davranır. Oysa bir kitabevinde ve kitaplıkta da gerçek bir eczanedeki gibi herkesin derdine derman olacak ilaç bulunur ve herkes aldığı ilaçtan zehirlenmeksizin, içini tıka basa ilaçla doldurmaksızın gereken ilaca başvurup sağlığına ve zindeliğine kavuşabilir.

Pek çok kitabın okunması biz yazarların hoşuna gidecek bir şeydir, bir yazarın kitap okumada aşırılığa kaçıldığını ileri sürmesi sanırım akıllıca bir davranış sayılamaz. Ne var ki, bir mesleğin dört bir yanda yanlış anlama ve sömürü konusu yapılması pek keyif vermez; dolayısıyla, yazarın payına düşecek kâr oranı azalacak olmasına karşın, kadir kıymet bilen doğru dürüst bir avuç okuyucunun varlığı, bir yazar için, varlığıyla yokluğu binlerce ilgisiz okuyucudan daha iyi ve sevindiricidir.

Bu yüzden, ben göze alıp her tarafta gereğinden çok kitap okunduğunu, bu aşırılığa vardırılan okumaların edebiyat için hiç de yüz ağartıcı bir durum değil, tersine ona reva görülen bir haksızlık sayılacağını ileri süreceğim. Kitaplar varsa, bu, bağımlı insanları daha da bağımlı kılmak, hele yaşam gücünden yoksun kişilere ucuzundan yalancı ve yedek bir yaşam sunmak için değildir. Tersine, kitapları değerli kılacak tek şey, insanları çekip gerçek yaşamdan içeri taşıması, yaşama hizmet edip ona yararı dokunmasıdır; okuyucuya bir güç kıvılcımını, bir gençleşme sezgisini, yeni bir zindelik esintisini sağlamayacak tüm okumalarla geçen saatler çarçur edilmiş demektir. Dıştan bakıldı mı okumak, okuyanı konsantre olmaya zorlar, bir dürtü oluşturur bunun için, kafadaki düşünceleri atmak, kısaca "oyalanmak" için okumak kadar yanlış bir şey yoktur. Ruh hastası olmayan bir kişi oyalanma denen şeye asla başvurmaz, tersine konsantrasyonunu hiç elden bırakmamaya çalışır; nerede olursa olsun, ne yaparsa yapsın, ne düşünürse düşünsün, ne hissederse hissetsin, her yerde ve her zaman olanca gücüyle bunların içinde yer alır. Kitap okunurken öncelikle duyumsanması gereken şey, eli yüzü düzgün her kitabın bir konsantrasyon, bir toparlanma, çapraşık nesnelerde yoğun bir sadeleştirme sağladığıdır. En küçük bir şiirde bile insandaki duygular bir sadeleştirme ve konsantrasyon sürecinden geçirilir; okurken ben kendim de dikkatimi vererek

kitapta anlatılanları paylaşıp, kendim de onları yaşamadım mı, iyi bir okuyucu sayılamam. Davranışımla bir şiire ya da bir romana yapacağım haksızlığı umursamayabilirim belki; ancak, kötü okumalarla en büyük haksızlığı kendi kendime yaparım. Değersiz bir şeyle vakit öldürmüş, görme gücümü ve dikkatimi benim için hiç önem taşımayan ve çok geçmeden yine unutmaya daha baştan niyetlendiğim konular üzerinde harcamış, beynimi bana şuncacık yararı dokunmayan, benim hiç de sindiremeyeceğim izlenimlerle yormuş olurum.

Kötü okumaların suçu gazetelere yüklenir çokluk. Bence düpedüz yanlış bir görüştür bu. Her gün bir ya da birkaç gazete okuyabilir insan, ama yine de konsantrasyonu elden bırakmayabilir, keyif veren bir etkinlik içinde tutabilir kendini, hatta gazetede okuyacağı haberlerin seçim ve kombinasyonunda gayet sağlıklı ve değerli bir alıştırmayı gerçekleştirebilir. Öte yandan, Goethe'nin *Die Wahlverwandschaften* (Gönül Yakınlıkları) romanı, gerek kültür edinme, gerek eğlence amacıyla okuyan biri tarafından asla değer taşımayacak şekilde okunabilir pekâlâ.

Yaşam kısadır, öbür dünyada hiç kimseye burada devirdiği kitapların sayısı sorulmayacaktır. Bu yüzden, değersiz okumalarla vakit öldürmek akıllıca olmadığı gibi, zararlı bir davranıştır. Bunları söylerken asla kötü kitapları düşünüyor değilim; özellikle vurgulamak istediğim şey, okumanın kalitesidir. Hayatta attığımız her adım, aldığımız her nefes gibi okumalarımızdan da bir şeyler beklemeliyiz; okumaya bir güç harcıyorsak, karşılığında daha zengin bir güce kavuşmak için bunu yapmalı, daha bir bilinçlenmiş olarak yeniden bulabilmek için kendimizi okumalarda yitirmeliyiz. Okuduğumuz her kitap bizim için bir kıvanç, bir teselli, bir güç ya da huzur kaynağı oluşturmuyorsa, edebiyat tarihini bilmenin değeri yoktur. Düşünmelere yer vermeyen dalgın okumalar, güzelim bir kırda gözler bağlı olarak yapılan gezintilere benzer. Kendimizi ve günlük yaşamımızı unutmak amacına da yönelik olmamalıdır okumamız, tersine daha bir bilinçlilik ve olgunlukla yaşamımıza sımsıkı sarılabilmek için okumalıyız. Korkak öğrencilerin soğuk öğretmenlere yaklaşması ya da haylaz kişilerin içki şişesine el atması gibi değil, Alpler'e tırmanan dağcılar, düşman cephaneliğine gi-

ren savaşçılar gibi, kaçaklar ve yaşamaya isteksiz kişiler değil, iyi niyetli kimselerin dostlarına ve yardımcılarına koşması gibi yaklaşmalıyız kitaplara. Böyle olmuş ya da olacak olsa, şimdi okunan kitapların onda birinden pek fazlası okunmaz, bizleri de böyle bir durum şimdikinden on kat daha fazla sevindirir ve zenginleştirirdi. Böyle bir durum kitaplarımızın satın alınmaması sonucunu doğursa da biz yazarların şimdikinin onda biri kadar az kalem oynatmasına yol açsa bile, dünya hiç zarar görmezdi bundan. Çünkü yazmada durumun, okumadakinden daha parlak olduğu kuşkusuz söylenemez.

1911

Dil

Bir yazarı başka her şeyden daha çok sıkıntıya sokan bir şey varsa, kendisini yeryüzüne bağlayan toprak kalıntısıdır, dildir. Zaman olur, gerçekten kin ve hınç duyar dile, onu suçlar, ona veryansın eder ya da işini görebilmek üzere böyle sefil bir araçla dünyaya geldiği için kendi kendisine lanetler yağdırır. Boyalardan oluşan dille Kuzey Kutbu'ndan Afrika'ya kadar aynı anlaşılabilirlikle tüm insanlara seslenen ressamı düşünür bir kıskançlık duygusuyla ya da kullandığı sesler insan dillerinden tümünü konuşan, tek sesli melodiden tutun da yüz sesli orkestraya, kornodan tutun da klarnete, kemandan tutun da harpa varıncaya kadar birbirinden ince ayrımlarla ayrılmış o bir sürü yeni dile tek tek söz geçiren müzisyeni getirir aklına.

Ancak, bir şey vardır ki, bu yüzden müzisyene özellikle gıpta eder yazar ve gıpta etmediği bir gün de yok gibidir: Müzisyenin dili yalnızca kendisine aittir, yalnızca müzik yapması için vardır. Oysa yazar kendi sanatı için öyle bir dilden yararlanmak zorundadır ki, okullar bu dille sürdürür varlığını, alışverişler bu dille yapılır, bir yerden bir yere telgraflar bu dille çekilir, mahkemelerde davalar bu dille görülür. Sanatı için kendine özgü bir dile, kendine özgü bir eve, bir bahçeye, başını çıkarıp aya bakmak için bir pencereye sahip olmayan yazar ne kadar da yoksuldur! Her şeyi, ama her şeyi günlük yaşamla paylaşmak zorundadır. Tutalım ki "yürek" dedi de, bununla insandaki o çarpıp duran en diri nesneyi, insandaki o en içsel yetenek ve güçsüzlüğü anlatmak istedi, kullandığı sözcük aynı zamanda kas anlamını

içerir. "Güç" sözcüğü mü çıktı ağzından, sözcüğün anlamı uğrunda mühendisler ve elektrik teknisyenleriyle bir savaşı göze alacaktır. "Selamet" mi dedi, biraz tanrıbilim göz kırpacaktır sözcüğün anlamından. Başvurabileceği tek sözcük yoktur ki, gözü aynı zamanda bir başka yana kaymasın, daha ağızdan çıkar çıkmaz yabancı, köstekleyici, düşmanca düşünce ve tasarımları çağrıştırmasın, kendi içinde bir tutukluk ve sınırlamayı içermesin, bir sesi henüz doğru dürüst yankılanmadan boğup atan ve geriye çeviren pek yakın duvarlara toslar gibi kendi kendisine çarpıp kırılmasın.

Sözün kısası, sahip olduğundan fazlasını veren kimse için savurgan denirse, bir ozan asla savurgan biri değildir. Çünkü vermek istediği şeyin onda birini, hatta yüzde birini bile veremez karşısındakine, söylediklerini dinleyen onu şöylece, uzaktan uzağa, yaklaşık anlasın, hiç değilse en önemli konularda onu kabaca yanlış anlamalara konu yapmasın, yeter kendisine. Zaten bundan fazlasını da ancak seyrek ele geçirebilir. İster övülsün, ister yerilsin, ister okuyucuları etkilesin, ister okuyucular tarafından alay konusu yapılsın, ister sevilsin, ister horlansın, bunların hepsinde ve her zaman ozanın tüm düşünce ve düşlerinden yola çıkılmaz, bunlardan dilin dar kanalı aracılığıyla okuyucuların geniş olmayan kavrayış kanalından geçebilen yüzde biri dikkate alınır ancak.

Onun içindir ki, okuyucular bir sanatçının ya da bütün bir genç sanatçı topluluğunun yeni deyim ve dilleri denemesine, deyim ve dillerin o tatsız zincirlerini kırma çabalarına şiddetle karşı çıkar, bunu kendilerine ölüm kalım sorunu yaparlar. Sıradan bir vatandaş için dil (salt sözcüklerin dili değil, bin bir zahmetle öğrendiği her dil) kutsaldır. Sıradan bir vatandaş için toplumla, pek çok kişiyle, belki herkesle paylaştığı her şey, kendisine yalnızlığı, doğumu ve ölümü anımsatmayacak her şey kutsaldır. Sıradan vatandaşlar da ozanlar gibi evrensel bir dili ideal diye benimser. Ne var ki, sıradan vatandaşların evrensel dili yazarların evrensel dili değil, zenginliklerin oluşturduğu balta girmemiş bir orman, uçsuz bucaksız sazlardan kurulu bir orkestra değildir örneğin; basite indirgenmiş, işaretlerden oluşan bir telgraf dilidir, harcanacak çabanın sözcük ve kâğıttan belli bir tutumluluğu

sağlayacağı, ama para kazanmayı da engellemeyeceği bir dildir. Ne yazık ki, edebiyat, müzik ve benzeri sanatlar insanın para kazanmasını aksatır her zaman!

Sıradan vatandaş sanatın dili olarak baktığı bir dili öğrenmeye görsün güler yüzü, sanattan anladığını, ona sahip olduğunu sanır, bin bir çabayla bellediği bu dilin sanatın ancak pek küçük bir beldesinde geçerli sayıldığını anladı mı kudurur, küplere biner. Dedelerimizin zamanında gayretli ve kültürlü insanlar vardı, uğraşıp didinerek Mozart ve Haydn'ın yanı sıra Beethoven'e kulak verecek bir düzeye erişmişlerdi. Bu noktaya kadar "ulaşabilmişlerdi" işte. Ama derken Chopin çıktı ortaya, Liszt ve Wagner çıktı; bu durumda kendilerinden bir kez daha yeni bir dil öğrenmeleri, yeni bir şeye bir kez daha devrimci, genç, esnek ve kıvanç dolu bir tutumla yaklaşmaları beklenince, keyifleri kaçıp suratları asıldı, sanatta bir çöküş, içinde yaşamaya mahkûm edildikleri çağa özgü bir yozlaşma saptadılar. Günümüzde de binlerce kişinin durumu o dönemin zavallı insanlarınınkinden farklı değil. Sanat yeni yüzlerle çıkıyor alıcılarının karşısına, yeni diller konuşuyor, yeni sözcükler dolaştırıyor dilinde, yeni jestlere, tavırlara başvuruyor, habire dünün ve önceki günün dilini konuşmaktan bıkıp usanmış, o da bir yol bulup horon tepmek, coşup kendini unutmak istiyor; o da bir yol bulup şapkayı başında yana yatırıp, sağa sola yalpalar vurmaya hevesleniyor. Vatandaşlar ise ateş püskürüyor bu duruma, kendilerini alay konusu yapılmış görüyor, taşıdıkları değerin temelden sarsılmak istendiği kuşkusuna kapılıyor, sağa sola hakaretler yağdırıyor, eğitim ve terbiyelerini bir yorgan gibi başları üzerine çekiyorlar. Kişisel onurlarına yapılacak en ufak saldırı ve aşağılama karşısında soluğu mahkemede alan bu kişiler, şimdi en korkunç aşağılamaları bulup çıkarmada mucitlerden aşağı kalmıyor.

Özellikle bu öfkeden deliye dönmeler ve kısır telaşlar esenliğe kavuşturmuyor onları, içlerini boşaltıp temizlemelerini sağlayamıyor, ruhlarındaki tedirginlik ve hoşnutsuzluğu silip atamıyor. Sıradan vatandaşın kendisinden şikâyetçi olduğu gibi kendisi de sıradan vatandaştan şikâyetçi. Sanatçıya gelince, öfkesini, küçümsemesini, kızmasını açığa vurabilmek için zahmetten kaçmayarak yeni bir dil arıyor kendine, buluyor ve öğreniyor bu dili.

Sövüp saymaların işe yaramayacağını seziyor ve böyle bir yola başvuranların haklı sayılmayacaklarını görüyor. Zamanımızda kendi ideali dışında bir ideal tanımadığından, tümüyle kendisi olmaktan, doğanın kendisi için öngördüğü şeyi yapıp dile getirmekten başka bir istek beslemediğinden, sıradan vatandaşlara karşı düşmanlığını elden geldiğince kişisel, elden geldiğince güzel, elden geldiğince çok şey anlatan bir nesneye dönüştürüyor, öfkesini ağzından salyalar akıtarak açığa vurmayıp elemeler, kurup çatmalar, haddeden geçirmeler, yoğurmalar sonunda bunu dile getireceği yeni bir anlatım biçimi hazırlıyor, yeni bir ironi, yeni bir karikatür, sevimsizliği ve hoşnutsuzluğu sevimliye ve güzele dönüştüreceği yeni bir yol bulmaya çalışıyor.

Doğa'nın yarattığı dillerle insanların yarattığı diller sayıya gelecek gibi değil! Sanskritçeden Volapük'e* kadar uzanan dillere ilişkin çeşitli uluslarca kurulup çatılmış birkaç bin kadar basit gramerde nispeten bir zavallılık okunuyor. Nedeni de, söz konusu gramerlerin her zaman en gerekli sayılanla yetinmeleridir; sıradan vatandaşların kendi aralarında en gerekli gözüyle baktıkları şey de hep para kazanmak, ekmek pişirmek vb etkinlikler olmuştur. Bu da dillerin gelişip serpilmesini önlemiştir sürekli. İnsanların yarattığı bir dil, demek istediğim bir gramer, bir kedinin kuyruğunu oynatırken, bir cennetkuşunun gümüşsü düğün giysileri içinde şöyle bir silkinirken sergilediği kıvraklık ve espriye, görkem ve ruha yarı buçuk da olsa asla sahip olamamıştır. Ama yine de insan karıncalara ya da arılara öykünmeye çalışmamış, kendi kendisi olur olmaz cennetkuşlarından, kedilerden, tüm hayvan ve bitkilerden öne geçmiştir. Bir Almanca, bir Yunanca ve bir İtalyancayla kıyaslanamayacak ölçüde iyi bir iletişim sağlayan, daha çok şeyin anlatılabildiği dilleri bulup çıkarmıştır. Çeşitli dinleri, mimarileri, resim sanatlarını, felsefeleri hokus pokus kotarıp ortaya koymuş, dışavurum olanakları ve renk zenginliği cennetkuşlarıyla kelebeklerinkini gölgede bırakan müziği yaratmıştır. "İtalyan resim sanatını" aklıma getirir getirmez, nasıl bir ses zenginliği yankılanıyor bu resimlerde, nasıl binlerce ses bu resimlerde çın çın ötüyor, bir huşu ve

* Uluslararası iletişimi kolaylaştırmak amacıyla çeşitli dillerdeki öğelerden oluşturulmuş yapay bir dil. (ç. n.)

büyüleyiciliği içeren koroların ve her çeşidinden sazların mutluluk saçan sesleri bu resimlerden çıkıp geliyor, mermer kiliselerdeki dindarlık taşan serinliklerin kokusu bu resimlerde duyuluyor; rahipler bir vecd içinde diz çöküyor bu resimlerde ve güzel kadınlar sıcak beldelerde tüm görkemleriyle kraliçeler gibi saltanat sürüyor. Ya da diyelim Chopin'i düşündüm; gecenin koynundan yumuşak başlı sesler bir nostalji duygusuyla inci taneleri gibi yuvarlana yuvarlana geliyor, yabancı diyarlarda telli sazların müziğinden sıla özleminin yalnızlıklar içindeki sızlanışları işitiliyor; alabildiğine ince ve kişisel acılar, armoni ve dissonanslardan yararlanılarak bilimsel sözcüklerle, sayılar, eğriler ve formüllerle anlatılabildiğinden daha içli, sınırsız ölçüde daha düzgün ve zarif biçimde dile getiriliyor.

Werther ve *Wilhelm Meister*'in aynı dille yazıldıklarına ciddi olarak kim inanır? Sonra, Jean Paul'un bizim okul öğretmenleriyle aynı dili konuştuğuna inanacak kim çıkar? Ve bunlar yalnızca yazardır. Yoksul ve kuru bir dille çalışmak, bambaşka bir amaç için yapılmış bir aygıtla çalışmak zorunda kalmışlardır.

"Mısır" sözcüğünü ağzına aldın mı, Tanrı'yı tunçtan güçlü akorlarla öven, sonsuzluğun sezgisini içinde taşıyan, ölümlülük karşısında derin bir korkuyla dolup taşan bir dili işitirsin hemen: Adeta taştan gözleriyle firavunların acımasız bakışları milyonlarca köle üzerinden yürüyüp gider, herkesin ve her şeyin üzerinden kayıp geçerek ölümün karanlık gözlerinin içine yönelir –kutsal hayvanlar, vakur ve topraksı bakışlarla gözlerini dikmiş bakar– dansözlerin ellerindeki lotus çiçeklerinin burcu burcu kokusu duyulur. Tek başına bu "Mısır" sözcüğü bir dünyadır, dünyalarla dolu yıldızlı bir gökyüzüdür; sırtüstü uzanıp bir ay boyu düşlere dalabilirsin bu "Mısır" üzerinde. Ama ansızın bir başka sözcük gelir aklına; "Renoir" sözcüğünü işitir, gülümser, bütün dünyanın çözülüp bir fırçanın yuvarlak devinimlerine dönüştüğünü görürsün, pembe, aydınlıklar içinde, çevresine neşe saçarak. Derken "Schopenhauer" sözcüğü çıkar ağzından, aynı dünyayı bu kez acı çeken kişilerin yüz çizgilerinde açığa vurulmuş olarak algılarsın; öyle kişiler ki, uykusuz gecelerde acıyı kendilerine Tanrı yapmışlardır; vakur yüzlerle uzun, taşlı bir yolda yürürler ve yol alabildiğine sessiz, alabildiğine alçak-

gönüllü ve mahzun bir cennete götürür. Ya da *Walt* ve *Vult** sözcükleri üşüşür ansızın belleğine, birden darkafalı bir Alman'ın evinin çevresine bulutlu bir dünya Jean Paul'ümsü bir esneklikle gelip yerleşir; insanlığın ruhu, iki kardeş arasında bölünmüş olarak acayip bir vasiyetnamenin kâbuslu havası ve darkafalılardan, o karınca yığınının entrikaları içinden umursamazlıkla yürüyüp gider.

Sıradan vatandaş, hayaller ve düşlerle oyalananları aklından zoru olanlara benzetmeyi sever. Vatandaş, sanatçı gibi, dindar biri, filozof biri gibi kendi iç dünyasındaki uçurumlara dalmayagörsün, hemen aklını kaçıracağını doğru olarak sezer. Söz konusu uçuruma ister ruh diyelim, ister bilinçaltı, ister başka şey, yaşamın bütün kıpırtı ve dürtüleri buradan fışkırıp gelir. Vatandaş kendisiyle ruhu arasına bir bekçi diker, bir bilinçaltını, bir ahlak görüşünü, güvenliği sağlayacak bir makamı getirip yerleştirir; o ruhsal uçurumdan dolaysız kopup gelen içerikler söz konusu makamın damgasını taşımadı mı, değersiz bulup geri çevirir. Oysa sanatçı o ruh beldesine değil, sınırdaki güvenlik makamına sürekli güvensizlik duyar, burası'yla orası, bilinçli'yle bilinçsiz arasında gizlice mekik dokur, her iki bölgede de kendi evindeymiş gibi davranır.

Yazar bu tarafta, sıradan vatandaşın da konuşlandığı gündüz tarafında eğleşti mi, bütün dillerdeki yoksulluk tarifsiz ölçüde yüklenir, bastırır üzerine, yazarlık gözüne ateşten gömlek görünür. Ne var ki, karşı yakada, ruh beldesinde eğleşiyorsa, her köşe bucaktan bir büyüsellik içinde akın akın gelir sözcükler, yıldızların nağmeleri işitilir, dağlar ve tepeler gülümser, dünya dört başı mamur bir çehreye bürünüp Tanrı'nın konuştuğu dile dönüşür; hiçbir sözcük, hiçbir harf eksik değildir bu dilde, her şey bu dilde söylenebilir, her şey ses verir, her şey esenlik üzredir.

1917

* Alman yazar Jean Paul'ün (1763-1825) *Flegeljahre* (Serserilik Yılları) isimli yapıtında geçen ikiz kardeş. (ç. n.)

Yeni Sesler Üstüne Söyleşi

Savaşta servet üstüne servet edinmiş Kebes adında biri, akademisyen Theophilos'u öğretmen tutmuştur; Theophilos, estetik alanına giren konu ve sorunlarda kendisine akıl hocalığı yapacaktır.

Kebes: Boşuna uğraşma Theophilos, bugün artık kurtulamazsın elimden. Kaç zamandır kaytardın, yan çizdin, beni kıvrandırıp durdun. Haydi, konuş şimdi! Anlat da bileyim nedir, ne oluyor şiir sanatındaki bu yenilikler? Nereye varmak istiyor her şeyi eskilerden bambaşka türlü yapmak isteyen şu genç şairler? Şiir sanatında bütün bu olup bitenler ciddiye alınacak şeyler mi, alınmayacak şeyler mi, öğreneyim.

Theophilos: Hep de böyle esprili sorular sorarsın, sevgili Kebes. Hep de seni kusursuz bir vatandaş, bilgin bir papağan yapıp çıkacak reçeteler istersin benden. Her şeyi öğrenmeye hazırsın, aziz dostum, her şeyi göğüslemeye, her şeyi göze almaya hazırsın da bir tek şeyden, Kebes olmaktan çekinirsin. Madem ki bir kez hocalığını üstlendim, görevim seni elinden tutup inandığım o biricik yolu, seni kendi kendine ulaştıracak yolu izlemeni sağlamaktır. Peki, sen ne yapıyorsun, dostum Kebes? Her Allahın günü dolambaçlı yollar izlememi istiyorsun benden; doğrudan seni sana götüren yolu bırakalım da çevrende dönüp duralım, onu istiyorsun hep.

Kebes: Benim sorumla ne ilgisi var bu söylediklerinin, Theophilos? Benim sorum kendimle, kendi yaşamımla değil, bu genç şairlerle ilgili.

Theophilos: Doğru! Senin bilmek istediğin, bu şairlere karşı nasıl bir tutum takınman gerektiğidir. Onları ciddiye almalı mı diyorsun. Bilmem ama, bana ne bundan? Bu dünyada her bir şeye istenildiğinde ciddi, istenildiğinde şaka gözüyle bakılabilir. Örneğin sen, dostum, dünyada her şeyi pek ciddiye almaya eğilim gösteriyor, yalnızca kendini bunun dışında tutuyor, bu yüzden de başkalarının seni yeterince ciddiye almak istemeyeceğinden korkuyorsun. İyi ama düşün bir, hepimiz seni ciddiye almaya kalkarsak, o zaman nice olur halimiz? – Pekâlâ, bırakalım şimdi bunu! Konuş, söyle bakalım! Sayın Kebes'ten maaş alıyorum nihayet, beni ve savaşa katılan kardeşlerimi soyup soğana çevirerek kendi servetini kat kat artıran sen velinimetim Kebes olmazsa nasıl yaşarım? Emrinizdeyim Sayın Kebes, boynum kıldan ince.

Kebes: Beni kızdırmayı başaramayacaksın, Theophilos. Birincisi: Niyetini seziyorum, beni bu konuşmanla ürkütüp kaçırmak, karşılığında para aldığın işi yapmaktan yakayı sıyırmak istiyorsun... İkincisi: Sendeki erdemleri göremeyecek kadar gözlerim kör değil; hay hay, itiraf ediyorum, zekâ bakımından benden birkaç gömlek üstünsün; böyle olunca, arada bir benimle dalga geçmek hakkın. Yo, yo, söylediklerine kızmayacak, kızdığımı görme zevkini sana tattırmayacağım. Neyse, biz sadede gelelim şimdi! – Biliyorsun, kültür sahibi olmak istememin bir nedeni, vatandaşlar arasında okumuş ve bilgili kişilere hoş görünmek, onların konuşmalarını anlamak, diyelim bir mecliste sesimi duyurabilmek. Gelgelelim, senin de bildiğin gibi, güzele karşı doğuştan gelen bencillikten uzak ve gerçek bir sevgi yaşıyor içimde, ama sen bu sözümle de belki alay edeceksin. Çocukken Schiller'in şiirlerini yiyip yutarcasına okumuştum. Daha yakın bir zamanda hasta yatarken vakit buldukça, Emanuel Geibel üstadın pek çok şiirine göz attım; sık sık o kadar duygulandım ki, gözümden yaşlar gelecek gibi oldu. Öyle ruhsuz bir kimse değilimdir asla, hatta bu konuda senden de duyarlıyım diyebilirim, dünyada ne olsa alaya alan senin gibi birinden. Dünyada öyle şeyler var ki, kutsaldır benim için, işte şiir sanatı da bunlardan biridir.

Theophilos: Aman ne güzel! Benden ve bütün ozanlardan daha duyarlı biri olduğunu biliyorum kuşkusuz. Sen duygusal-

lığı ruhla karıştırıyorsun. Sana daha önce salık verdiğim şeyi yineleyeceğim: Vakit geçirmeden bir psikanaliste git de seni tedaviden geçirsin, artık kurtarsa kurtarsa, seni böyle bir tedavi kurtarabilir ancak.

Kebes: Bırak esprileri dostum da sadede gelelim. Şiirden konuşalım biraz. Dünya kuruldu kurulalı şiir sanatı hep aynı amacı izlemiştir: İnsanlara zevk ve neşe vermek, onları yüceltmek. Günlük yaşam içindeki biz insanlara dönüp dolaşıp yüce olanı ve güzeli anımsatmış, kısacası onlarsız yaşamımızın yoksullaşıp bir hiçe dönüşeceği ruh ve idealler dünyasını aklımıza getirmiştir hep. Peki, ya şimdi, ya bugün? Günümüzde genç şairlerin nedir bütün yaptığı? Yalnızca güzeli ve idealleri değil, Alman dilini de unutmuş görünüyor bunlar; şiirlerinde aklından zoru olan gizemciler ya da henüz gereken olgunluktan uzak zibidi oğlanlar gibi bir dil kullanıyorlar. Ne demek gerekiyor buna? Çünkü öyle anlaşılıyor ki, eleştirmenlerin ya da içlerinden pek çoğunun bu tüyler ürpertici duruma düpedüz olumsuz gözüyle bakayım dediği yok; konuya ilişkin açıklamalarında çok ihtiyatlı bir dil kullanıyorlar, bugün çılgınlık sayılan şeyin yarın için pekâlâ bir norm oluşturabileceğini, zamana ayak uydurmanın her vakit yerinde bir davranış sayılacağını üstü kapalı söylemekten geri kalmıyorlar. Sen bu konuda ne düşünüyorsun peki, dostum Theophilos?

Theophilos: Ne düşündüğümü biliyorsun. Bence, senin kalkıp bu gibi sorunlarla uğraşman akıllıca bir şey değil, başını ağrıtmaktan başka işe yaramaz. Sen tenis oynamasını belle en iyisi! Olmadı, Acem ve Suriye halılarını birbirinden nasıl ayırabileceğini öğren! Ne diye bu şairlerle uğraşır durursun bilmem. Söylemedi deme: Seninle eğleniyor bunlar.

Kebes: Benim içimde de sık sık böyle bir duygu uyanmıyor değil. Bu genç şairlerin yalnız dile, tarihe, ulusa, ideallere değil, kendilerine seslenip, sayelerinde karınlarını doyurdukları okuyucularına karşı da saygı besledikleri yok.

Theophilos: Hah işte, kendin söyledin! Bana kalırsa, hep aynı hataya düşüyorsun. Başkalarını gereğinden çok ciddiye alıyor, onlar da seni ille ciddiye alsınlar istiyorsun. Haksız bir istek doğrusu. Ne diye bu genç şairler seni ciddiye alacaklarmış, canım

Kebes? Çok varlıklı birisin de, onun için mi? Sen burada küpünü doldurmaya bakarken, onlar cephede savaştılar, bu yüzden mi? Daha başka bir neden mi var yoksa?

Kebes: Bırak beni aşağılamayı, bundan eline bir şey geçmez, Theophilos! Pekâlâ biliyorsun ki, durum hiç de öyle değil. Bir şairden okuyucusunu ciddiye almasını bekliyorsam, okuyucunun para verip şairin kitap ve dergilerini almasından değil yalnız; aynı zamanda okuyucunun güvenerek, inanarak ciddi ciddi kalkıp şaire gelmesinden, onun söylediklerine kulak vermek istemesinden, onun kendisine akıl hocalığı yapmasını arzulamasından, onun tarafından duygulandırılıp heyecanlandırılmayı umut etmesindendir. Şair okuyucunun bu güvenini ve iyi niyetini hiçe sayar, üstelik onunla alay edip eğlenirse, o zaman sorarım kendi kendime ya da daha çok sana: Böyle birine şair denir mi?

Theophilos: Sen de böyle birini, şair olarak kabul ettiklerinin listesinden çıkarıp atarsın. Ama çıkardığın kimse gerçekten şairse, senin listene boş verecektir. Bir kez sana boş verecektir.

Kebes: Sorun da bu ya! Neden peki? Neden boş verecekmiş bana? Kendisine güvenle yaklaşan benim gibi bir okuyucuya?

Theophilos: Sana boş verecek, çünkü seni küçümsüyor. Öyle işte! Sendeki yığınla parayı, senin para karşılığında kültür satın almaya çalışmanı değil yalnız, en başta senin yanılgıya düşüp güven ve iyi niyet diye baktığın şeyi küçümsüyor.

Kebes: Bir bilmeceden farksız benim için. Onun beni küçümsemesini söylemiyorum. Şair genellikle yoksul olur, bu yüzden hor görür zenginliği. Görsün varsın, bu onun hakkıdır derim. Ancak, benim kendisine karşı duyduğum güveni niçin küçümsüyor, niçin eğleniyor benimle? Sonra, sen ne diye yadsıyorsun benim böyle bir güven duyduğumu da yanıldığım için bu deyimi kullandığımı söylüyorsun?

Theophilos: Azizim Kebes! Diyelim bir berbere gittin de ayağındaki çizmeleri boyamasını istedin, adam sana güler. Senin de işte şairlere karşı davranışın böyle. Şairlere diyorsun ki, aman ne olur, bana hocalık yapın, yüceltin beni, eğitin; gözlerimden yaşlar gelecek gibi duygulanmamı sağlayın, benim ideal diye bildiğim şeylere inancımı güçlendirin! İyi ama, bu dediklerin, şairin amaçladığı ve istediği şeyler midir bakalım? Sana

üzülerek şunu söyleyebilirim ki, bu genç şairlerden hiçbiri seni adam etmek, seni avutmak, seni duygulandırmak gibi bir niyet beslememekte. Senin için besleyeceği niyet, çok çok seni suçlamak ve seninle alay etmektir, o da kendisi için varsan tabii. Şair, herkes açlıktan kırılırken, seni dünyalığını yapmaktan, yiyip semirmekten alıkoymayan ideallerine metelik vermez, dostum Kebes! Senin duygulanmanı önemsemez. Senin onu, yani şairi amaçların için sömürmeye, gücünü gücün, ideallerini ideallerin yapmayı amaçlayan güven ve iyi niyetine boş verir. Seni sevmez genç şair; bu durumda senin de bu nefrete nefretle karşılık vermen, bütün bu aptalca edebiyattan yüz çevirmen en yerinde davranış olurdu.

Kebes: Bir yılanbalığından aşağı kalır yerin yok, Theophilos, boyuna elimden kayıp gitmeye bakıyorsun. Ama pes etmeyeceğim. Şimdi aç kulaklarını da beni dinle! Bundan böyle benimle bu yeni şiir sanatı arasındaki ilişkiden değil, şiir sanatının kendisinden söz edeceğiz. Sana bu konuda bazı sorular yönelteceğim, sen de bunları yanıtlayacaksın. Yoksa bu işin sonu gelmez.

Theophilos: Aman şu senin sorular! Soru sormasını da becerebilsen bari! Aslını ararsan tek hatan bu. Ama sen sor yine! At elindeki parayı bakalım benim zekâ otomatının içine!

Kebes: İlk sorum şu: Nasıl oluyor da, bu genç şairler Alman dilini böylesine değiştiriyorlar? Anlamı ne bu yaptıklarının? Neden sözcüklerde "takdim tehire"* başvuruyorlar? Neden artikelleri kaldırıp atıyorlar isimlerden?

Theophilos: Artikellerin atılmasını, örneğin gençlerden bir bölümünde birkaç yıldır gördüğün şapka giymeme alışkanlığına benzeterek açıklayabilirsin. Sokağa çıkıyor, genç bir adam görüyorsun, bakıyorsun başında şapka yok. Şaşırıyorsun birden, üzülüyorsun, şapkasını giymeyi unutmuş da haberi yok diye bir düşünce geçiyor kafandan. Ama ertesi gün başı açık iki gençle karşılaşıyor, daha sonra da şapkasız on genç çıkıyor karşına. O zaman anlıyorsun ki, bunların başı açık olması şapkalarını giymeyi unuttuklarından değil, yoksulluktan da değil, bile isteye yapılmış bir şeydir. Buna içerliyorsun, çünkü alışılagelmiş bir davranışta bir kopukluk gözüyle bakıyorsun olaya. Gençlerinse

* Bir sözün iki öğesinin birbiriyle yer değiştirmesi. (ç. n.)

şapka giymemeleri için pek çok neden olabilir. Diyelim sağlık açısından, yani pek önemli bir nedenden böyle davranabilirler. Moda diye, yani pek anlaşılır yanı olmasa da, hanidir herkesin bildiği bir nedenden yapabilirler bunu. Ayrıca, kendilerini göstermek, kadınların ve kızların dikkatini çekmek, bakın bana, yakışıklı bir delikanlı değil miyim, güzel saçlarım, sağlıklı esmer bir yüzüm yok mu demek için böyle bir yola başvurabilirler. Bu durumda da tüm yaşlıları, güçsüzleri, dazlakları ve çirkinleri düşman bilirler kendilerine. Ama bütün bunlar sineye çekilmeyecek şeyler değildir. Sağlık nedeniyle modanın değiştirilmesine insanın bir diyeceği olmayabilir. Gençlerin kendilerini biraz göstermekten hoşlanması, bu arada yaşlıların ayak uyduramayacağı bazı atak davranışlara başvurmaları nihayet hoş karşılanabilir. Ancak, yaşlı, güçsüz, tutucu, dazlak, eski modayı savunan birinin gençlerin şapka giymeyişinden gocunup bunların başı açık dolaşması sadece beni kızdırmak içindir dediği an, işler sarpa sarar. Bu talihsiz andan başlayarak iş katlanılmaz durum alır ve böyle düşünen kişi de hapı yutar. Bana kalırsa, sen de işte tıpkı böyle biri gibi davranıyorsun, sevgili Kebes. Gençler kendi cümlelerinde artikellere yer vermiyor mu, ister onlar gibi yapar, ister yapmazsın; hatta istersen onlara karşı çıkar, kendi kaleme alacağın konuşmalarında ve mektuplarında artikellere bir kat daha fazla yer verirsin olur biter. Gençlerin bu yaptığına gülüp geçebilir ya da veriştirebilirsin, onların bu davranışını övebilir ya da yerebilirsin. Ama birden irkilip de kendi kendine, acaba gençlerin bütün meramı kızdırmak mı diye sormaya kalkman aptallık olur, mahvına yol açabilir senin; çünkü daha sorduğun soru evetle yanıtlandırılmış demektir, çünkü şairlerin bütün o yeniliklere başvurmalarının bir nedeni de yeteri kadar aptal olanları kızdırmaktır kuşkusuz.

Kebes: Yani şairlerin neden artikelleri kullanmadıklarının nedenini sen kendin de tam bilmiyorsun?

Theophilos: Heyhat! Yeryüzünde bir tek olay yoktur ki, nedenini bilen çıksın! Ben bu konuda cahilliğimi kabul ediyorum. Kim bilir, belki de bu genç şairler şöyle diyorlardır kendi kendilerine: Yıllar, hatta yüzyıllar boyu insanlar aslında hiç de gerekli olmayan artikelleri kullanıp durdu. Artikel diye bir şey

tanımayan yeterince dil yok mudur şu dünyada? Hatta Latincede bile artikel diye bir şey bilinmez. Sözün kısası, biz soyunalım bu işe, en azından yenilik olur, köhne ve sıkıcı niteliğe bürünmüş geleneklerle ilişkiyi koparmak nasıl olsa bizim arzuladığımız şey. Hani artikeller konusunda da belki böyle bir durum söz konusu olmuştur diye düşünüyorum.

Kebes: Eh, yabana atılacak sözler değil. Bir başka konuya geçelim şimdi; hiç kimsenin anlamadığı o şiirlere ne diyorsun bakayım? Öyle şiirler ki, çocuklar çeşitli parçaları bir araya getirerek kurdukları oyunu sonradan dağıtırlar da parçalar rastgele birbirine tutunup kalır, tıpkı onun gibi dizilmiş sözcükler art arda. Yanımda böyle bir şairin bir yapıtı var, gel içinden birkaç dize okuyalım seninle: "Aktarmacılar yol alır/bıçaklar oyar gider/titrer bağırsaklar." Rica ederim, ne anlamı var şimdi bunların? Diyelim ki, bir anlamı yoktur, gerçekten zırva şeylerdir, ne diye biri tutup yazar bunları, sonra yazdığını alıp yayıncıya götürür, yayıncı da basar onu, kitap olarak satışa sunar? Ne diye bütün bunlar, bütün bu saçmalıklar, bu tüyler ürpertici kaçıklık?

Theophilos: Görüyorum ki, Anna Blume'ye yazılmış şiirleri içeren bir kitap elindeki. İçlerinden birkaçını okudum, pek eğlendirici buldum doğrusu. Anımsadığıma göre, şiirlerden biri sırf gazete ilanları bir araya getirilerek yazılmış. Gerçekten pek eğlendirici!

Kebes: Rahatladım şimdi. Yani bütün bu şiirler kısaca bir şaklabanlık mı sence? Bir muziplik, maskaraca bir oyalama mı?

Theophilos: Kuşkusuz.

Kebes: Tanrıya şükürler olsun: Şimdi biraz anlar gibi oldum durumu. Demek genç şairler bütün bu berbat şeyleri sadece taşkınlıktan karalıyor, ciddi hiçbir amaçları yok.

Theophilos: Dur burada, dostum Kebes! Ben böyle bir şey demedim, demem de çok yanlış kaçardı. Benim tek söylediğim, bir kekelemeye benzeyen bu gibi şiirleri zaman zaman okuyup keyiflendiğimdir. Şairlerin kendilerinin de bunları bir şaklabanlık olsun diye yazdıklarını ileri sürmek istemem doğrusu. İçlerinden pek çoğunun yaptıkları işe büyük bir ciddiyetle sarıldıkları kuşkusuz. Ama işin bu tarafı beni ilgilendirmez. Ben bir şeyi karşıma çıktığı gibi, o andaki durum nasıl gerektiriyorsa, öyle

alıp kabullenirim. Yağ sürülmüş ekmek dilimi çerez yerine de geçebilir, yemek yerine de. Bunun gibi, bir şiire de o anda neye gereksinim duyuyorsam, o gözle bakabilirim. Bana gülecek bir şey mi gerekiyor, tutar gülerim böyle bir şiire; ağlayacak bir şey mi gerekiyor, ağlarım. Gülünebileceği gibi, ağlanabilir de doğal olarak. Dünyada ne yok ki ağlanmayacak, dostum Kebes! Sen kendin de Emanuel Geibel'in şiirleri için gözyaşı akıttın. Sana şu kadar söyleyeyim ki, genç şairler şöyle bir güzel eğlenmek isteseler, birbirlerine Geibel'in şiirlerini okur, gülmekten ölürlerdi. Dünyadaki nesnelerin çokyönlülüğü işte, ne yaparsın.

Kebes: Tanrı korusun! Sendeki bu nihilizm insanın tüylerini diken diken ediyor, Theophilos. Ama söyler misin bana, senin gibi düşünen o şairlerin sanatta inandığı bir kutsallık, şiir sanatında bir yücelik var mı?

Theophilos: Hayır, böyle bir şey yok. Bunlara inanmayacak kadar alçakgönüllü ve dindar kimseler.

Kebes: Şimdi düşüp bayılacağım! Fazla alçakgönüllü ha?! Fazla dindar?! Şimdi beni dinle, dostum! Bana bu sözlerin ne anlama geldiğini açıklarsan, bugün bana söylediğin bütün alaylı sözleri unutup seni bağışlayacağım.

Theophilos: İsteğin bu olsun. Dedim ki, genç şairler günümüz şiir sanatında bir yücelik göremeyecek, şimdiye kadarki durumuyla bu sanatı ciddiye alamayacak kadar fazla onurlu ve alçakgönüllü. Bu sözleri de sözcük anlamlarını düşünerek söyledim yalnızca. Bak, dostum Kebes, birbirimizi tanıdığımızdan bu yana gördüm ki, dünyada, daha doğrusu gençlerin ruhunda bir devrim gerçekleşiyor. Bunu gösteren pek çok işaret var ortada. Güç ve otoriteye inancın yıkılışı da özellikle söz konusu devrim içinde yer alıyor. Eski güç ve otoriteler pek başarılı olamadı, sefalete, savaşa, açlığa ve bir sürü cinayete yol açtı, saygınlığını yitirdi. Yeni otoritelerle yeni bir dünya sahnede boy göstermeden (çünkü insanların miskinlik ve uyuşukluğu dönüp dolaşıp böyle otoriteler çıkaracaktır ortaya), yeni bir dönemin yaşanması gerekiyor; öyle bir dönem ki, bütün eski değerlerin kökü kazınacak, tüm isimler değiştirilecek, tüm karşıtlıklar birbirinin yerini alacak. Sanat da işte bu dönemde gümbürdeyip gidecek değerler arasında. Sürekli değil kuşkusuz, bugünlük, yarınlık. Günümüz

gençliği, şairlere, okuyucuların elinden tutarak onları sınanıp denenmiş, güvenilir yollardan bir ruh soyluluğu ve yüceliğine götüren, pek saygıdeğer ve soylu kişiler gözüyle bakmıyor artık, bir karikatür gibi görüyor onları. Kutsal denen şey böylesine sallantılı, iyi olan şey böylesine kuşkuyu davet eden, ideal denilen şey böylesine bel bağlanamayacak durum aldıktan sonra, eskiden ruh soyluluğu ve benzeri isimlerle nitelenen şeylere nasıl hâlâ geçer akçe gözüyle bakılabilir? Sizler, sen ve suç ortakların eski şairlerin müjdeledikleri ruh soyluluğuna inandınız da, öyleyken bu güzel ve soylu inanca karşın o parlak işlerinizi çevirmediniz mi? Başkalarını yoksullaştıran, onları acılar içinde kıvrandırıp akıllarını başlarından alan savaşta sizler vurgunlar vurup zengin olmadınız mı? Çünkü bütün bu genç insanlar savaşa katıldı, hepsi asker olarak değilse bile savaşı yaşadı. Kimi ölüp gitti cephede, kimi kolunu, bacağını, gözünü kaybetti, kimi siperde ve büroda geçirdi günlerini, vücutça sağlam kaldı, ama pek çok yıl iğrenç bir işi yapıp durdu, nefret ettiği üstlerinin ve amirlerinin sözünden çıkmadı, sevmediği idealler uğrunda savaş verdi, sonunda içi bütün dünyaya karşı hınç ve öfkeyle dolup taşmaya başladı. Kimi de kaçıp Zürih'e sığındı, görünürde kurtardı canını, ama her an sınırdışı edilebileceği korkusuyla titreyip durdu. Bu kişiler hakkında şöyle ya da böyle düşünülebilir, aralarında pek büyük ayrımlar saptanabilir, daha çok savaş kahramanlarına ya da savaşmaya yanaşmayan düşünce kahramanlarına hayranlık duyulabilir; ama hiç kimse şunu yadsıyamaz ki, Kebes beyefendi deri ve arpa ticaretiyle uğraşıp her geçen yıl biraz daha cebini doldurur ve palazlanırken, genç insanlar inanılmaz acılar, çileler çekmiştir. Para babası, ensesi kalın Sayın Kebes gençlik ideallerine ve gençliğinin şairlerine hâlâ inanıyorsa, haklıdır. Ama bütün bunlara artık inanmak istemeyen günümüz gençleri de ondan daha az haklı sayılamaz. Savaş her şeyin babasıdır. Senin milyonlarının babası, üstünde söyleştiğimiz o sevimli şiirlerin babasıdır. — Kısacası, konumuza dönerek diyebiliriz ki, bizim gençlerimiz bundan böyle şiir sanatının onur ve haysiyetine inanmıyor. Zaten onur ve haysiyetine inandıkları hiçbir şey yok. Şairlere otorite ve rahip gözüyle bakmayan bu gençler, nasıl kendileri kalkıp otorite ve rahiplik peşinde koşabilir? Koşmaz elbet, işte bu

bakımdan alçakgönüllü ve gözü gönlü tok kişilerdir, ozanların üstün değerde kişiler olduğuna inanmamaları, önder kişiler ve soylu yaşlılar rolünü üstlenmeye kalkmayıp yalnızca genç insanlar olarak yaşamak istemelerinde dile gelmektedir.

Kebes: Peki, sence haklılar mı?

Theophilos: Ona ne şüphe. Yirmi yaşındaki birinin haklı olacağı kadar onlar da haklı. Yirmi yaşında olmak, bu şenlikli yaşın bilgelikleri kadar budalalıklarını da yaşamak hakkına sahipler. Hatta kendi kendilerini çokluk yaptıklarından daha da ciddiye alsalar, haksız sayılmazlar. Bir anda akıllarına gelen en salakça düşünceyi, gönüllerinden geçen en salakça duyguyu, gelgeç bir kaprisi sanatın yerine geçirmekte ve sanattan düpedüz yoksun şiirlerine pek seçkin yapıtlar gözüyle bakmakta yine haklıdırlar. Bütün bunlar haklarıdır onların. On yıl sonra başka şeyler yapmak, belki şimdi yaptıklarının tersini yapmak hakkına da sahip olacaklardır. Ama neden o anlaşılmaz kendi şiirlerini bu kadar güzel buluyorlar, nedenini de yine sana açıklayabilirim.

Kebes: Açıkla, dostum Theophilos!

Theophilos: Ancak unutma: Hâlâ sağlığına kavuşmak istiyorsan, bir psikanaliste gitmelisin! Bugüne kadar böyle birine görünseydin, şimdi pek çoğu gibi bu açıklamayı da yapmak zahmetinden beni kurtarır, genellikle öğretmensiz yapabilirdin. Dinle şimdi! Bir deyim, bir işaret, bir simge kendisini ilgilendirdiği kişi için akıl almaz bir önem ve anlamı içerebilir, öyle değil mi? Tutalım ki, sen Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığı yeni kabullenmiş, içi iman ateşiyle yanan bir Hıristiyansın: İsa (Jesu) ismindeki harfleri içeren bir balık* resmine alabildiğine kutsal gözüyle bakacaktın. Hıristiyanlığı simgeleyen balığın resmini her gördüğün yere çizmeye çalışacak, onu nerede görsen bir teslimiyet duygusuyla önünde eğilecektin. Ne var ki, Hıristiyan olmayıp senin böyle davrandığına tanık olan biri sana kaçık gözüyle bakacak, çünkü senin simgeni ve bu simgenin senin için taşıdığı kutsallığı bilmeyecektir. Anlıyor musun beni?

* Balık sözcüğünün Yunanca karşılığı İsa'nın Yunancadaki ismini anımsattığından, balığa İsa'nın, ayrıca *eukharistia* mucizesinin ve havarilerin ağıyla kurtardıkları ruhun simgesi gözüyle bakılır. Simge, bazen ortalarında bir çapayla yan yana iki balık şeklinde tasvir edilir (ç. n.)

Kebes: Hem de çok iyi. Devam et sen!

Theophilos: Evet işte, sanat ve şiirdeki simgelerde de bundan farklı değil durum. Her insanın el üstünde tuttuğu, kutsal saydığı simgeler vardır. Örneğin, Rixdorf ismi senin için cennet ve mutluluk anlamına gelen bir simgeye dönüşecektir. O genç şairler de kendi simgelerini, başkaları için de anlaşılır şeylermiş gibi şiirlerine yerleştiriyor. Diyelim ki bir şiirde şöyle bir şey dedin: "Ruhumun sevgili Rixdorf'u"; bu sözler senin açından alabildiğine içtenlikli ve kutsal bir anlam taşıyabilir, öyleyken başkaları bunları zırva bulabilir pekâlâ. Genç şairlerin de bugün yaptıkları tıpkı böyle. Geçmişteki simgelerden, aşınıp yıpranmış biçimlerden, ömrünü tamamlamış ideallerden öylesine bıkıp usanmışlar ki, gereğinden fazla anlaşılır, geleneksel, modası geçmiş şeyler kaleme almaktansa, anlaşılmamayı canlarına minnet biliyorlar. Böylece her biri, kendi kutsal simgelerini sanki herkes için geçerli şeylermiş gibi sergiliyor şiirlerinde. Kaldı ki, bu gençler senin savsakladığın bir şeyi yapmış, hepsi de psikanaliz küründen geçmiştir. Dolayısıyla, hepsi bilinçaltının dışavurumlarına akıl almadık ölçüde ciddi gözüyle bakmasını öğrenmiştir. Bu kadar ileri bir noktaya ulaşmışlardır işte; nasıl yirmi yaşındaki biri kendini kusursuz bir dünya görüşüne kavuşmuş bilirse, onlar da kendilerini psikanaliz kürlerini tamamlamış görmektedir. Ancak, psikanaliz tedavisinin ikinci yarısından henüz geçmemişlerdir. Sen de aynı durumdasın, hatta sende birinci yarısının da sözü edilemez.

Kebes: Peki, bu iki yarımla ne anlatılıyor?

Theophilos: İlk yarı bilme yarımıdır, dostum Kebes; kendini birtakım haklar, güçler, dürtü ve güdülerle donatılmış bir kişi olarak tanıma, bunların babalarımız ve yasa koyucularımızın bizden istediklerine ters düştüğünü bilme yarımıdır. Anlayacağın, bu yarım bizi isyankâr kişilere dönüştürür. İkinci yarım ise, kendini insanlığın bir parçası gibi algılamaktan, kişisel de olsa en yüce doyumlara, insanlığa karşı çıkmakla değil, izlediği yolu uslu uslu, can ve gönülden izleyerek, insanlıkla birlikte ulaşılacağını anlamaktan oluşur.

Kebes: Bunu ben de istiyorum. Böyle olunca, ne diye kalkıp bir psikanaliste görüneyim? Kaldı ki, beden ve ruh sağlığım yerinde.

Theophilos: Sevgili Kebes! Dilediğin gibi yap! Ne var ki, kendine sağlıklı biri gözüyle bakıyorsan, çok yanılıyorsun. Hele şimdiden bilmenin ikinci aşamasında olduğunu düşünüyorsan, daha da çok yanılıyorsun derim. Sen başından beri devlete, var olan düzene ve geçmişten aktarılagelen tüm değerlere peki demiş, kendi çıkarma bunu uygun bulmuşsun. Ama ortadaki düzene ateş püsküren bir kişiden üstün olduğunu sanıyor, hele birey olarak yaşamını insanlığın hizmetine bilinçli sunan bir kişi bilgeliğine sahip olduğunu düşünüyorsan, aldanıyorsun. Senin sağlıklı biri gözüyle baktığın ruhun, ey dostum, bütün bu gençlerin on beş yaşında yaşadıkları bir yaşantıya bile sahip değil, kendi ben'ini bile yaşayıp algılamamış durumda henüz. Bu yanlışı düzeltmekse benim üstüme düşen bir görev olmaktan uzak; dolayısıyla, bugünlük sana hoşça kal demek istiyorum. İzin ver, gideyim de bu söyleşimizi not edeyim; söyleşimiz sırasında beni de düşündüren bazı şeyler oldu çünkü.

1920

Kitap Okuyucuları Üstüne

Tipler kotarıp ortaya koymak ve insanları bu tiplere göre sınıflandırmak, usumuzun doğuştan bir gereksinimidir. Theophrast'ın *Halkların Karakterleri*'nden ve dedelerimizin dört ayrı mizacından tutunuz da, en modern psikolojiye kadar bu tipleme gereksinimi kendini hissettirmiştir. Ayrıca, bilinçsiz olarak da insan çevresindeki kişileri tiplere ayırır ve söz konusu kişilerin karakterleriyle çocukluğunda önemli gözüyle baktığı kişilerin karakterleri arasındaki benzerlikleri dikkate alarak yapar bunu. Salt kişisel deneyimlerden yola çıkılarak ya da bilimsel yöntemlere başvurularak yapılacak bu gibi sınıflandırmalar her ne kadar pek işe yarar ve aydınlatıcı nitelik taşırsa da, deneyimler ülkesine bir başka kapıdan ayak atmak ve bir insanın her tipe özgü karakter özelliklerini kendisinde barındırdığını, bir tek kişide birden çok mizaç ve karakterin var olup dönüşümlü olarak birbirinin yerini alabileceğini saptamak bazen çok daha yerinde ve yararlı bir davranıştır.

Dolayısıyla, ben de şimdi kitap okuyucularını üç tipe, daha doğrusu üç kategoriye ayırırsam, bununla her okuyucunun bu üç tip ya da kategorinin birinde ya da ötekisinde yer alacağını söylemek değil niyetim. Çünkü içimizden her birinin bazen bu, bazen öbür grupta yer aldığı görülür.

İlkin safdil okuyucuyla karşılaşıyoruz. Her birimiz zaman zaman safça okuyan bir okuyucu oluruz. Böyle biri yemek yiyen kimseler gibi bir kitabı alıp indirir gövdesine. Yalnızca alıcıdır; ister Kızılderili romanı okuyan bir oğlan olsun bu, ister

kontes romanları okuyan bir hizmetçi, ister Schopenhauer'den bir şey okuyan üniversite öğrencisi, yiyip tıkınır, okuduğu şeyle tıka basa doldurur içini. Bu çeşit okuyucuların kitap karşısındaki konumu, bir kişinin diğer bir kişi karşısındaki konumu gibi değil, önündeki yemlik karşısında bir atın konumu gibidir; atın arabacı karşısındaki konumu gibidir de diyebiliriz buna. Kitap önden gider, okuyucu da peşinden yürür. Kitapta sunulan konu, bir nesnellikle alınıp gerçek olarak kabullenilir. Ama yalnız konuya sınırlı kalmaz bu tutum. Özellikle edebiyat yapıtlarının çok kültürlü, hatta uyanık öyle okuyucuları vardır ki, düpedüz safdil okuyucular sınıfında yer alır. Bunlar yalnızca konuya takılıp kalmazlar, bir romanı örneğin içindeki ölümlere ve izdivaçlara bakarak değerlendirmezlerse de, yazarın kendisine ve kitabın estetik yanma tümüyle nesnel tutumla yaklaşırlar, yazarın ruhundaki titreşimlerin yazarla birlikte keyfini çıkarır, yazarın dünya karşısındaki tutumuyla tastamam özdeşleşir, yazdıklarına ilişkin olarak yazarın ileri sürdüğü yorumları tümüyle benimserler. Sıradan okuyucular için konu, çevre ve olay neyse, bu kültürlü okuyucular için de sanat, dil, yazarın bilgililiği, akıllılığı da odur, tıpkı Karl May'ın genç okuyucularının Old Shatterhand'in kahramanlıklarını gerçek olarak, gerçek olgular olarak kabullenmesi gibi, kültürlü okuyucular da bunları nesnel gerçekler olarak, bir yapıtın içerdiği en son ve yüce değerler olarak alıp benimser.

Safdil okuyucu okuduğu yapıtla ilişkisi bakımından asla kendine özgü bir kişi, asla kendisi değildir; bir romandaki olayları içerdikleri gerilim, tehlike, şehvet, görkem ya da yoksulluk öğelerini dikkate alarak değerlendirir ya da bunları bırakıp yazarın kendisine değerlendirme konusu yapar, böyle bir yola başvururken de yazarın yaratısını her vakit geleneksel nitelikteki estetik ölçütlerin terazisinde tartar. Bu okuyucuların hiç duraksamadan benimsediği görüşe göre, bir kitap yalnızca özenle ve dikkatle okunup içerik ya da biçiminin değerlendirme konusu yapılması için vardır. Yemek için nasıl ekmek, yatmak için yatak varsa, onun gibi tıpkı.

Gelgelelim, dünyadaki tüm nesneler, dolayısıyla kitap karşısında da bambaşka bir tutum takınılabilir. Gördüğü eğitime değil de, doğasına uygun davranması durumunda bir çocuğa

dönüşür insan ve nesnelerle oynamaya başlar; ekmek içerisinde tünel açılan bir dağ, yatak bir mağara, bir bahçe, bir kar örtüsü olup çıkar. İşte ikinci tip okuyucuda bu çocuksuluktan, bu oyun dehasından biraz bir şeyler saklıdır. Bu tip okuyucu ne bir kitabın konusuna, ne biçimine biricik ve en önemli değer gözüyle bakar. Tıpkı çocuklar gibi bilir ki, her nesne on, hatta yüz değişik anlam taşıyabilir. Böyle bir okuyucu, örneğin bir yazar ya da filozofun nesnelere ilişkin yorum ve değerlendirmesini kendi kendisine ve okuyucuya benimsetmek için nasıl çaba harcadığını izleyip gülümsemeyle bakabilir buna; yazarın keyfi ve özgürlük gibi görünen davranışının aslında bir zorlamadan ve edilginlikten başka şey sayılamayacağının farkındadır. Bu tip okuyucu o kadar ileri bir düzeye varmıştır ki, edebiyat profesörleri ve eleştirmenlerinin çokluk tümüyle habersiz olduğu bir şeyin ayrımındadır, yani özgürce konu ve biçim seçiminden asla söz edilemeyeceğini bilir. Edebiyat tarihçisi kalkıp dese ki örneğin, Schiller falan falan tarihte bu konuyu seçti ve beş ayaklı jambus'larla* konuyu işlemeye karar verdi, bu tip okuyucu ne konunun ne de jambus'ların, yazarın özgürce seçebileceği gibi elinin altında bulunduğunun bilincindedir; konunun yazarın değil, yazarın konunun elinde olduğunu görmek kendisi için başlıca haz kaynağıdır. Böyle bir açıdan bakıldığında, estetik değerler hemen tümüyle ortadan silinip gider; özellikle yapıtta yazarın içine düştüğü hatalar, yazarın bocalamaları bu tip okuyucular için hepsinden çekici ve önemli nitelik taşır. Çünkü bu tip okuyucular atın arabacıya bağlı olması gibi, yazara bağlı değillerdir. Kendileri sanki avcıdırlar da avın izini sürerler; dolayısıyla, yazarın sözde özgürlüğünün öbür yüzüne, yazarın köleliğine ve edilginliğine ansızın bir göz atacak fırsatı ele geçirdiler mi, bu onları ince bir teknik ve dil ustalığından daha çok hayran bırakır.

Bu yolda bir aşama daha ilerledik mi, üçüncü ve son okuyucu tipiyle karşılaşırız. Şunu bir kez daha vurgulayalım ki, okuyuculardan hiçbirinin söz konusu üç tipten birinde asla sürekli yer alması gerekmez, aynı okuyucu bugün ikinci, yarın üçüncü, sonraki gün yine birinci tipte boy gösterebilir. Şimdi biz üçüncü

* Vezinde ilki vurgulu, ikincisi vurgusuz hece gurubu. (ç. n.)

ve son kategorideki okuyucuları ele alalım. Adeta bu tip, normal olarak "iyi" okuyucu diye nitelenenlerin tam tersi okuyucuları barındırır kendisinde. Üçüncü tip okuyucu öylesine kişilik sahibi, öylesine kendi kendisi olan biridir ki, okuduğu yapıt karşısında katıksız bir özgürlük içinde davranır. Okumasının amacı ne kendini eğitmek ne de eğlenmektir.

Dünyadaki herhangi bir nesneden farklı değildir bir kitaptan yararlanışı; kitap kendisi için bir çıkış noktası, uyarıcı bir nesne oluşturur. Aslında okudukları arasında ayrım gözetmez. Kendisine inanmak, öğretisini benimsemek için okumaz bir filozofu, ona karşı düşmanlığından, onu eleştirmek istediğinden de okumaz; bir şairi, bir yazarı okuyorsa, dünyanın yorumunu onun ağzından duymak için değildir, söz konusu yorumu kendisi yapar. Denilebilir ki, bir çocuktan hiç aşağı kalır yeri yoktur bu tip okuyucunun. Her şeyle oynar ve belli bir açıdan bakıldı mı, her şeyle oynamaktan daha yararlı, daha verimli bir şey de yoktur. Örneğin, böyle bir okuyucu kitabın birinde seçkin bir özdeyiş buldu da bir bilgeliğin, bir doğru'nun dile getirildiğini gördü, ilkin hele şunu bir sınayayım der, tersine çevirip bakar ona. Her doğrunun karşıtının da doğru sayılacağını çoktan öğrenmiştir çünkü. Ussal bakış açılarından her birinin bir kutup oluşturduğunu, söz konusu kutbun karşısında onun kadar iyi bir başka kutbun konuşlandığını bilir. Çağrışımlarla düşünmeyi baş tacı etmesi bakımından bir çocuk davranışı sergiler, ama öbür türlü düşünmeye de aşinadır. Bu tip okuyucu, daha doğrusu söz konusu aşamaya ulaşmayagörelim, her birimiz romanmış, gramer kitabıymış, tarifeleriymiş, dizimevinin yazı karakterleriymiş, dilediği her şeyi okuyabilir böylece. Hayal gücümüz ve çağrışım yeteneğimiz istenilen düzeye ulaştı mı, önümüzde duran kâğıt üzerindekileri okumaktan tümüyle çıkar, okuduklarımızdan kaynaklanan uyarılar ve çağrışımlar selinde yüzmeye başlarız. Bu uyarı ve çağrışımlar, metinden, hatta yazının karakterinden kaynaklanabilir, bir gazetedeki ilan bir vahiye dönüşebilir ansızın. Tersine çevrilecek harfleriyle bir mozaik oyunu gibi oynanabilecek rastgele bir sözcükten insanı mutluluklara boğan alabildiğine olumlu bir düşünce doğup çıkabilir. *Kırmızı Başlıklı Kız* masalı bu durumda kozmogoni (evrendoğum), felsefi bir eser ya

da baştan sona erotizm kokan bir yapıt gibi okunabilir. Öte yandan, bir puro kutusunun üzerinde yer alacak "Colorado maduro" yazısındaki sözcüklerle, sözcüklerdeki harflerle ve bunların çağrışımlarıyla oynayıp bilim, anı ve düşüncelerin yüzlerce ülkesinde içten içe bir geziye çıkılabilir.

Ama bu da okumak mıdır diye bir itirazda bulunabilirsiniz: Goethe'den bir sayfayı, ozanın niyet ve düşüncelerini umursamaksızın bir gazete ilanı ya da bir harf karmaşası gibi okuyan kişiye hiç okuyucu denebilir mi? Senin üçüncü tip diye nitelediğin okuyucu, ötekilerin hepsinden aşağı kategoride, hepsinden çocuksu ve hepsinden ilkel bir tip değil midir? Böyle bir okuyucu için nerede kalır Hölderlin'deki müzik, Lenau'daki coşku, Stendhal'daki istem gücü, Shakespeare'deki enginlik?! Böyle bir itiraza doğrusu diyecek yoktur. Üçüncü kategorideki okuyucuya okuyucu demek doğru sayılmaz. Bu tipte sürekli yer alan kişi, çok geçmeden hiçbir şey okumaya yanaşmayacaktır; çünkü halıdaki bir desene ya da bir duvardaki taşların oluşturduğu kompozisyona alabildiğine ustalıklı biçimde yan yana dizilmiş harflerin oluşturacağı eşsiz güzellikteki bir sayfa kadar değerli gözüyle bakacaktır. Böyle biri için okunacak tek şey, alfabedeki harfleri içeren bir yaprak kâğıttır.

Evet, böyledir: Son kategorideki okuyucunun okuyuculukla bir alıp vereceği kalmamıştır. Goethe'ye dudak büker böyle biri, Shakespeare'e karnı toktur. Son kategorideki okuyucu hiç okumaz artık. Kitaplar niye ki? Bütün dünya, olduğu gibi kendi içinde değil midir artık?

Bu aşamada sürekli kalacak kişi için okumak diye bir şey söz konusu olamaz. Ne var ki, kimse de sürekli kalamaz bu aşamada. Öte yandan, bu aşamadan habersiz biri de gereken olgunluğa ulaşamamış kötü bir okuyucudur, çünkü bütün edebiyat yapıtlarının ve bütün felsefenin kendi içinde yattığını, en büyük yazarı besleyen kaynağın kendi içindeki kaynaktan başkası olmadığını bilmez. Hayatta yalnızca bir saat, bir gün gibi bir süre bu aşamada, tüm okumalara sırt çevirme aşamasında kalmayagör (geriye dönüşün hiçbir zorluğu yoktur!), tüm yazılı yapıtların o kadar daha iyi bir okuyucusu, o kadar daha iyi bir dinleyici ve yorumlayıcısı olup çıkarsın. Yoldaki bir taşın bir Goethe,

bir Tolstoy kadar önem taşıdığı bu basamakta bir kezliğine dikil şöyle, ardından Goethe, Tolstoy, kısaca bütün yazarlar sınırsız ölçüde daha büyük değer taşıyacaktır senin için, kendilerindeki özsuyu ve balı o zamana kadar görülmedik bir cömertlikle sana sunacak, yaşama ve kendine daha çok olumlu bir gözle bakmanı sağlayacaktır. Çünkü Goethe'nin yapıtları Goethe, Dostoyevski'nin yapıtları Dostoyevski değildir; bu yapıtlar, çıkış noktası yazarın kendisi olan çoksesli ve çokanlamlı bir dünyayı yakalayıp yansıtma yolunda yazarın giriştiği, sağlamlığı su götüren ve istenilen amaca asla ulaştırılamamış birer girişimdir yalnızca.

Bir gezinti sırasında aklına gelen küçük bir düşünce dizisini bir kez olsun kaleme almaya çalış! Hatta daha kolay bir şey yapıp gece gördüğün basit bir düşü yazıya geçir! Düşünde bir adam görmüşsündür, elindeki sopayla ilkin üzerine yürümeye kalkmış, ama sonra seni bir nişanla ödüllendirmiştir. Kimdi acaba bu adam? Düşünür, çıkarmaya çalışırsın; yüzünde bir dostun yüz çizgilerini, kendi yüz çizgilerini bulur gibi olursun; ama başka kişilere benzeyen bir yanı da vardır adamın, erkek değil, kadındır; bir şey, neyse artık, kız kardeşini, bir sevgiliyi anımsatır sana. Ve üzerine yürürken adamın elinde tuttuğu sopanın bir sapı vardır. Bu sap, öğrenciyken yürüyerek çıktığın ilk büyük geziyi aklına getirir, ansızın yüz binlerce anı üşüşür belleğine; isterse stenografiyle ve başlıklarla olsun, bu basit düşün içeriğini not edeyim dedin mi, yalnızca nişan konusuna gelinceye kadar defter üstüne defter doldurman gerekecektir. Çünkü düş kendi ruhunun içeriğini görmeni sağlayan bir penceredir, ruhunun bu içeriği de dünyadır, dünyadan ne daha fazla, ne daha az bir şeydir, doğumundan bugüne, Homeros'tan Heinrich Mann'a, Japonya'dan Cebelitarık'a, Sirius yıldızından yeryüzüne, Kırmızı Başlıklı Kız'dan Bergson'a kadar uzanan bütün bir dünyadır. — Ve işte gördüğün düşü not etme çabası, düşün içerdiği dünya karşısında nasıl bir konumdaysa, yapıtında söylemek istedikleri karşısında yazarın konumu da öyledir.

Goethe'nin *Faust*'unun ikinci bölümünü bilginler ve amatör araştırmacılar neredeyse yüzyıldır yorumlayıp durmuş, kimi alabildiğine güzel, kimi salakça, kimi alabildiğine incelikli, kimi bayağı yorumlar kotarıp ortaya koymuştur. Ne var ki, her yapıtta

daha bir örtük de olsa, üst yüzey altında gizlenmiş olarak tarifsiz bir çokanlamlılık, yeni psikolojinin deyimiyle "simgelerin süperdeterminasyonu" yatar. O sonsuz zenginliği ve yorumlanamazlığı içinde bu çokanlamlılığı bir kez olsun tanımadan hiçbir yazarı ve filozofu tüm boyutlarıyla kavrayamaz, ancak parça niteliğindeki şeye bütünün kendisi gözüyle bakar, yüzeysel açıdan bile yetersiz sayılacak yorumlara inanırsın.

Okuyucunun üç aşama arasında geçireceği değişimler, doğal olarak, her insan için her alanda söz konusudur. İnsan binlerce ara aşamasıyla bu üç aşamadan birini mimarlık, ressamlık, hayvanbilim, tarih karşısında da sergileyebilir. Ama nerede olursa olsun, hepsinden çok kendisi olacağı üçüncü aşama insanın okuyuculuğunu ortadan kaldıracak, yazarlığı, sanatı, dünya tarihini silip atacaktır. Ama bu aşamayı sezgi yoluyla da olsa tanımayanlar, tüm kitapları, tüm bilim ve sanat yapıtlarını bir gramer kitabını okuyan bir öğrenci gibi okuyup duracaktır sürekli.

1920

Anlaşılmamış Yazarlar
(Bir Ankete Verilen Yanıt)

Anlaşılmamış yazarlara ilişkin sorunuza dolaysız bir yanıt veremediğim için bana gücenmeyiniz. Bir saat kadar zorladım kendimi, gelgelelim belleğim biraz zayıf, gereken yazarlar bir türlü aklıma gelmedi. Derken geçmişe uzanıp eskiden yaşamış, yaşadıkları dönemde anlaşılmamış ve bugün de anlaşılmadan kalan yazarları getirdim aklıma, örneğin Jean Paul'ü, Brentano'yu, Arnim'i ve daha başkalarını düşündüm; birden şunu anladım ki, zaten anlaşılmamış yazarlar dışında yazar yoktur. Toplum içinde tanınmadan kalmak, aslında ne idüğü belirsiz bir yaratık olan yazarın kesin yazgısıdır; böyle bir yazgıyı üstlenmek adeta onun gerçek ve başta gelen misyonudur. Kuşkusuz, tanınmadan kalmak, her zaman, ısıtılmamış tavanaralarmda yalnızlık içinde yaşanacak açlıkların melodram havasıyla ya da cinnet getirmek gibi daha az sevimli bir biçimde açığa vurmaz kendini. Öyle yazarlar vardır ki, anımsanmaları okunmalarıyla eşanlamlıdır; bütün büyük Alman yazarlar günümüzde bu tür yazarlar arasındadır. Daha başka yazarlar da vardır, şansları yaver gidip kitapları düzinelerce, hatta yüzlerce baskı yapar, ama tanınmazlık bakımından onların da ötekilerden aşağı kalır yeri yoktur. Çünkü yazar denilen kişinin normal insanlarca gerçekten tanınması, gerçekten benimsenmesi söz konusu olamaz, bunun tersi görüş edebiyat tarihçilerinin kuruntusundan başka şey değildir. Kendisi ister bilsin bunu ister bilmesin, yazar metafizikçidir ve –kendisi ister bilsin bunu ister bilmesin– asla "gerçek" ile alıp verece-

ği yoktur; misyonu, varlık nedeni, insanı rastlantısallığı ve değişkenliği içinde tanımak, realitenin yerine, rastlantısal insanlığın yerine kendi insanlık düşünü, insanın yazgısına ilişkin kendi sezgisini geçirmektir. Dante böyle yapmış, Goethe böyle yapmış, Hölderlin böyle yapmıştır; her yazar da, ister bilinçli, ister bilinçsiz, böyle yapar. Bu yüzden, misyonunun bilincine varan, saflığını yitiren yazarı içine düştüğü nazik durumdan kurtarabilecek iki seçenek vardır: Trajik son, yani insan olmanın dışına savruluş ya da kaçıp mizaha sığınma. Bütün büyük yazarlar bu iki yoldan birini izlemiştir, üçüncü bir yol yoktur kendileri için.

İnsanlığın yazarlara gereksinim duyması, hatta onları sevip bağrına basması, onlara çokluk aşırı değer vermesi, ama kendilerini asla anlamayarak çağrılarına kulak tıkaması, yapıp ettiklerini ciddiye almaması, insan yaşamımızın ağır ve trajik çılgınlıklarından biridir. İnsanlık yazarlardan yoksun olsa, yaşam oyunu en çarpıcı güzelliklerini yitirirdi kuşkusuz. Ama insanlık yazarlarını anlasa, onları ciddiye alıp peşlerinden gitse, bir gemi gibi dengesini sağlayan safradan olur ve batıp giderdi. İnsan soyunu ayakta tutmak ve sürüp gitmesini sağlamak pek çok bağımlılığı, pek çok ciddiliği, pek çok sığ idealizmi, pek çok ahlak kuralını, pek çok budalalığı gerektirir. Bu yüzden, yazarların tanınmayışı hiç sona ermeyecek, ünlü ve sevilen yazarlar da bunun dışında kalmayacak, boyuna canına kıyan Stifter'ler, boyuna cinnet getiren Hölderlin'ler çıkacaktır.

Pek çok yazarın yazarlıkla ilgisi yoktur. Pek çok yazar kendisinde ancak bir damla, hatta damlanın damlası kadar bir yazarlığı barındırır. Ne var ki, dünyanın ünlülük ya da açlıktan ölme onurunu bağışladığı yazarlardan hiçbiri tanınmamıştı ve öyle de olması gerekirdi.

1926

Kitapların Büyüsü

İnsana doğadan armağan edilmeyip onun kendi usuyla yarattığı pek çok dünyadan kuşkusuz en büyüğü kitapların dünyasıdır. Henüz okulda ilk harfleri küçük taş tahtasına çiziktiren ve okuma denemelerine yeni başlayan bir çocuk, bu davranışıyla yasa ve kurallarını tümüyle tanıyıp eksiksiz öğrenmeye insan ömrünün yetmeyeceği yapay ve karmaşık bir dünyanın kapısından içeri ilk adımını atar. Sözsüz, yazısız ve kitapsız bir tarih olamaz asla, bir insanlık kavramı olamaz. İnsan usunun tarihini küçük bir mekân, diyelim bir tek ev, bir tek oda içine kapatıp kendine mal etmeye kalkışacak kimse, bu niyetini kitaplardan yapılacak bir seçmeyle gerçekleştirebilir ancak. Tarihle uğraşmanın ve tarihsel düşüncenin kendine özgü birtakım sakıncaları içerdiğini gördük ve son onyıllarda yaşam duygumuzun tarihe karşı bütün gücüyle başkaldırdığına tanık olduk, ussal-genetik özellikleri sürekli bulup çıkarma çabasından vazgeçmenin de, yaşam ve düşüncemize o yitirilmiş masumiyeti asla geri veremediğini söz konusu başkaldırıyla öğrenme fırsatına kavuştuk.

Bütün kavimlerde söz ve yazı, kutsal ve büyülü bir nesnedir; gerek isimlendirmeler, gerek yazı ilk başlangıçta büyülü eylemlerdir, doğa'nın us tarafından sihirli yoldan ele geçirilişidir; yazıdan tanrısal bir armağan olarak övgüyle söz edilmediği bir ülke yoktur. Kavimlerin büyük çoğunluğunda yazma ve okuma kutsal ve güzel beceriler olup bunlarla uğraşmak yetkisi yalnızca rahiplere bırakılmıştı; birinin çıkıp bu yaman hünerleri öğrenmeye kalkması küçümsenmeyecek, olağanüstü bir şeydi.

Kolay iş değildi doğrusu, pek az kişiye tanınmış bir ayrıcalıktı, gayret, sebat ve özveri karşılığında ele geçirilebiliyordu ancak. Bizim demokratik uygarlıklar açısından bakıldığında, bir zamanlar us bugünkünden daha seyrek rastlanan, ama daha soylu ve kutsal bir nesneydi, Tanrıların koruması altındaydı, herkesin harcı değildi us sahibi olmak, bunun için zahmetli yollardan geçmek, karşılığında bir bedel ödemek gerekiyordu. Hiyerarşik ve aristokratik bir düzenin egemen olduğu uygarlıklarda okuma yazma bilmeyen bir toplum içinde yazı gizine vâkıf olmanın ne demek olduğunu sanmam ki bizler bugün kafamızda doğru dürüst tasarlayabilelim! Bir seçkinlik, bir üstünlük ve otorite demekti bu, ak büyü, kara büyü demekti, bir tılsım, bir sihir anlamına geliyordu.

Öyle görülüyor ki, durum büsbütün değişik şimdi. Günümüzdeki yazı ve us dünyasının kapısı herkese açık duruyor; hatta daha da ileri giderek diyebiliriz ki, kapıdan içeri adım atmakta duraksayanlar yaka paça tutulup tıkılıyor içeri. Bugün öyle ki, okuyup yazabilmenin nefes alıp verebilmekten, çok çok ata binebilmekten pek fazla değeri yok. Bugün, yazı ve kitap tüm görkeminden, tüm büyü ve sihrinden adeta soyutlanmış bulunuyor. Kuşkusuz, dinlerde "kutsal" kitap, vahiylerden oluşan kitap deyimi yaşıyor henüz; ne var ki, Batı dünyasının hâlâ gerçekten güçlü tek dinsel örgütü olan Roma Katolik kilisesi herkesin okuyabileceği bir kitap diye Kutsal Kitap'ın propagandasını yapmaya pek fazla önem vermediği için, bir avuç dindar Yahudiyi ve bazı Protestan mezheplerinin mensuplarını saymazsak, gerçekte kutsal kitapların sözünü eden yok. Kimi yerlerde resmi bir yemin töreninde elini İncil üzerine basma kuralı yaşıyor olabilir; ama bu, eskiden alev alev yanıp tutuşan güçlerin ölü bir kalıntısından başka şey değil, yeminde geçen sözler gibi yemin eyleminin kendisi de günümüzdeki sıradan insan için hiçbir sihirli gücü içermiyor artık. Kitaplar gizlerini yitirdi, kapıları herkese açık duruyor. Demokratik-liberal açıdan bakıldığında bu bir ilerleme kuşkusuz, pek doğal bir şey; başka açılardan ise, aynı zamanda usun değerinden soyutlanması ve ayağa düşürülmesidir.

Eskisinden ileri bir düzeye erişmiş olmanın ferahlatıcı duygusuna gönlümüzde yer verip şunu sevinerek belirtelim ki, oku-

yup yazma bundan böyle belli bir sınıfın ya da kastın tekelinde değildir, baskı tekniğinin icadıyla kitap alabildiğine yaygın, genel bir kullanım ve lüks eşyası durumuna gelmiştir, baskı sayısındaki artış kitap fiyatlarının ucuzlamasına olanak veriyor; dolayısıyla, her ulus en seçkin klasik yapıtlarının pek varlıklı sayılamayacak kişilerin ellerine ulaşabilmesini sağlayabilmektedir. Öte yandan, "kitap" kavramının bir zamanki yüceliğini hemen tümüyle kaybettiğine, bu sinema ve radyo dolayısıyla kitabın toplum gözünde değer ve çekiciliğini daha da yitiriyor görünmesine bakıp pek de fazla üzülmemeliyiz. Günümüzdeki duruma karşın, ileride kitabın kökünün tümüyle kazınacağından tasa etmemize gerek yok. Tam tersine: Halkın eğlence ve öğrenme gereksinimi zamanla başka icatlarca ne kadar çok karşılanabilir duruma gelirse, kitap eski saygınlık ve otoritesine o ölçüde yeniden kavuşacaktır. Çünkü ilerleme esrikliğine kapılmış en çocuksu kişiler bile, yazı ve kitabın dünya durdukça duracak işlevleri yerine getirdiğini öğrenmekte gecikmeyecektir. Gün gelip anlaşılacaktır ki, sözlü anlatılar ve bunların yazıyla günümüze aktarımı insanlığın bir tarihe ve kendi varlığının bilincine sürekli sahip olmasını sağlayan önemli yardımcı araçlar değil, kısaca tek temel araçtır.

Radyo, film ve benzeri rakip icatların, basılı kitabın işlevlerinden, özellikle kaybından pek üzüntü duymayacağımız bölümünü üstleneceği noktaya henüz pek ulaşmış sayılmayız. Örneğin, sanatsal açıdan değersiz, ama olay, görüntü, gerilim ve duyusal uyarılar bakımından zengin eğlendirici romanın ne diye sinemadaki gibi birbirini izleyen sahnelerle ya da radyo iletişimiyle ya da her ikisini birleştirerek aktarmak yerine binlerce insanın bu gibi kitaplara bir sürü zaman ve göz nuru harcamak zorunda bırakılması anlaşılır gibi değildir. Ne var ki, yüzeyde henüz gerçekleştiğini göremediğimiz iş bölümüne atölyelerin gizli mekânında hanidir belli bir ölçüde de olsa başvuruluyor. Daha şimdiden falan ya da filan yazarın kitap yazarlığından ya da tiyatrodan ayrılıp filme yöneldiğini çok sık duyup işitmekteyiz. Bu noktada arzu edilmeye değer o zorunlu ayrılık artık gerçekleşmiştir. Çünkü "yazmanın" ve film senaryoları kotarmanın tek ve aynı şey sayıldığı ya da en azından pek çok ortak

yanı içerdiği görüşü yanılgıdan başka şey değildir. Doğrusu burada "yazara" övgüler döşenip de film senaristini fazla değer taşımayan biri gibi göstermek istemem asla, böyle bir şey aklımın ucundan geçmez. Ama bir tasviri ya da bir öyküyü söz ve yazıya başvurarak okuyuculara iletmeye çalışan kişinin yaptığı şey, aynı öyküyü belli yerlere yerleştirilmiş ya da filme alınmış insan gruplarıyla anlatmaya kalkan kişinin yaptığından tümüyle değişik ve ilke bakımından farklıdır. Sözcüklerle çalışan yazar beş para etmez biri, bir film senaristi ise bir dâhi olabilir, bu değildir asıl sorun. Ne var ki, toplumun henüz sezmediği, belki ancak uzun zaman sonra ayrımına varacağı şey, yaratıcı kişilerin arasında şimdiden gerçekleşmeye başlamıştır: Sanatsal bir amaca ulaşılmasında başvurulan araçların temelden birbirinden ayrılması. Böyle bir ayrımın gerçekleşmesinden sonra da eğitilmemiş yeteneklerin, hiç ehil olmadıkları alanlarda korsanlığa kalkışanların çiziktirdiği pespaye romanlar ve zevksiz filmler var olacaktır kuşkusuz. Şu var ki, kavramların açıklığa kavuşturulmasına, gerek edebiyatın, gerek onun şimdiki rakiplerinin sırtındaki yükün hafiflemesine bunun hayli katkısı olacak, film sanatı edebiyata, örneğin fotoğraf sanatının resim sanatına verdiği kadar zarar veremeyecektir.

Ama biz yine konumuza dönelim: "Görünürde" bugün kitabın sihirli gücünü yitirdiğini, okuyup yazma bilmeyenlere seyrek rastlandığını daha önce belirtmiştim. Neden peki "görünürde"? Yoksa o çok eskilerdeki büyü her şeye karşın bir yerde gizli saklı varlığını sürdürüyor mu? Yoksa hâlâ kutsal kitaplar var mıdır, şeytani kitaplar, büyülü kitaplar? Yoksa "kitabın büyüsü" sözü tümüyle geçmişte kalmamış, masallara mal olmamış mıdır?

Evet, böyledir. Usun yasaları doğanın yasaları gibi pek değişmiyor ve yine onlar gibi pek "kaldırılıp atılamıyor" bir kenara. Ruhban ya da müneccim sınıfını ortadan kaldırabilir ya da ayrıcalıklarını ellerinden alabilirsiniz. Şimdiye kadar bir avuç kişinin gizli mülkü ve hazinesi olmuş bilgi ve sanat yapıtlarının kapısını pek çok kişiye açabilir, hatta onları söz konusu hazineleri bilip tanımaya zorlayabilirsiniz. Ama yalnızca en üst yüzeyde olup biter bunlar, gerçekte ise Luther'in *İncil*'i Almancaya çevirmesinden ve Gutenberg'in matbaayı icadından bu yana us dün-

yasında hiçbir şey değişmemiştir. Bütün büyü henüz durmaktadır ayakta ve us hâlâ hiyerarşik düzen içindeki bir avuç kişinin gizi olmayı sürdürmektedir; arada bir fark varsa, şimdi bu bir avuç kişi bir isimsizliğe (anonimliğe) bürünmüştür. Birkaç yüzyıldan beri yazı ve kitap bizde tüm sınıfların ortak mülkiyetine dönüşmüş bulunmaktadır; belli meslek mensupları için belirlenmiş giysi kurallarının geçerliliğini yitirmesinden sonra modanın toplumun ortak mülkiyetine dönüşmesi gibi tıpkı. Ne var ki, modaların yaratılması eskiden olduğu gibi şimdi de pek az kişinin tekelindedir; ince bir beğeninin sahibi güzel bir kadının üzerindeki giysinin, sıradan bir kadının üzerindeki aynı giysiden dikkati çekecek kadar değişik bir görünümü vardır. Ayrıca, demokratikleştirilmesinden bu yana us konusunda pek komik ve yanıltıcı bir değişiklik daha gerçekleşmiştir. Öncülük, rahiplerin ve bilginlerin elinden kayıp giderek başka ellere geçmiştir; yeni yerlerinde sıygaya çekilip sorumlu tutulamamakta, öte yandan kimliğini kanıtlayamayıp belli bir otoriteye arkasını dayayamamaktadır. Çünkü kamuyu oluşturduğu, en azından kamunun kullanacağı parolaları saptadığı için bazen önder rolünü oynuyor görünen aydın ve yazar sınıfı, yaratıcı sınıfla özdeş değildir.

Ama fazla soyuta kaçmayalım da, yakın zamandaki düşünce ve kitap tarihinden rastgele bir örnek alıp üzerinde konuşalım! 1870 ve 1880 yılları arasındaki dönemde eğitim görmüş, çok okuyan bir Almanı canlandıralım kafamızda; bir yargıcı, bir doktoru, bir yüksek okul hocasını ya da kitapsever özel bir kişiyi canlandıralım örneğin. Ne okumuştur böyle bir kişi, kendi zamanının ve ulusunun yaratıcı usunun nesini tanımıştır, yaşam ve geleceği nasıl paylaşmış, nasıl kucaklamıştır? Bir zaman eleştirmenlerin ve toplumun eli yüzü düzgün, arzu edilmeye ve okunmaya değer gözüyle baktığı edebiyat nerededir bugün? Günümüzde bu edebiyattan adeta hiçbir şey geride kalmamıştır.

Dostoyevski kitaplarını kaleme alırken, yine o yılların varsıl ve zevkine düşkün Almanya'sında Nietzsche pek tanınmaz ya da eksantrik bir yazar olarak alay konusu yapılırken, yaşlı ya da genç, üst ya da alt tabakadan Alman okuyucuları örneğin Spielhagen'i, Marlitt'i, bilemedin Emanuel Geibel'in şimdiye kadar lirik şiirler yazan bir şaire asla nasip olmadık sayıda baskısı yapı-

lan şiirlerini ve gördüğü rağbet bakımından bu şiirleri de geride bırakan ünlü *Trompeter von Sackingen* kitabını okumaktaydı.

Daha başka yüzlerce örnek verilebilir bunun için. Görülüyor ki, us dışarıdan bakınca demokratikleşmiştir ve yine dışarıdan bakınca bir dönemin manevi hazineleri okumayı öğrenmiş herkese kapılarını açmıştır; ne var ki, aslında önemli olan şey el altında gerçekleşmekte ve gözlerden saklı kalmaktadır. Sanki yerin altında bir köşede varlığını sürdüren bir ruhban sınıfı ya da bir komplocular grubu anonim bir saklılık içinden entelektüellerin yazgılarını yönetmekte, çeşitli kuşaklar için güçle ve patlayıcı maddeyle donatılmış elçilerini, tebdili kıyafet ve bir kimlik belgesinden yoksun olarak yeryüzüne yollamakta, ilim ve irfanıyla kıvanç duyan toplumun hemen gözleri önünde gerçekleşen büyülü etkinlikten hiçbir şey fark etmemesine çalışmaktadır.

Ama çok daha dar ve basit çevrede kitapların ne tuhaf ve masalsı bir yazgıları olduğunu, nasıl bazen en yüce büyüsellikleri kendilerinde barındırdığını, bazen de kendilerini görünmez kılmak gibi bir yeteneği içerdiklerini her Allahın günü gözlemekteyiz. Yazarlar yaşayıp ölmekte, üç beş kişi tarafından tanınmakta ya da kendilerini bir bilip tanıyan olmaksızın bu dünyadan göçüp gitmektedir. Bizlerse, yarattıkları yapıtların, kendileri gözlerini hayata yumduktan, ölümlerinin üzerinden çokluk hayli bir süre geçtikten sonra, sanki zaman diye bir şey yokmuş gibi ansızın tüm görkemleriyle dirilip ayağa kalktığını görmekteyiz. Misyonunu bir avuç aydın üzerinde yerine getirdikten hayli zaman sonra Nietzsche'ye, bir vakit ulusunun ağız birliğiyle yadsıdığı bu sanatçıya, birkaç onyıllık bir gecikmeyle de olsa bir yazar gözüyle bakılıp kitaplarının nasıl harıl harıl basıldığını, yazılmalarından bir yüzyıl sonra Hölderlin'in şiirlerine yüksek öğrenim gençliğinin birden hayranlıkla kucak açtığını, nasıl Çin bilgeliğinin o çok eski hazinesinde savaş sonrası Avrupası tarafından binlerce yıl önce yaşamış bir Lao Tse'nin keşfedildiğini, kötü bir çevirisinin kötü okumalara konu yapıldığını, Tarzan filmleri ya da fokstrot dansı gibi moda olduğunu, ama usumuzun diri ve üretici katmanını eşi görülmedik ölçüde etkilediğini hayretle yaşamış bulunuyoruz.

Her yıl binlerce ve binlerce çocuk ilkokulun birinci sınıfına gidiyor, ilk harfleri kendi küçük yazı tahtasına karalıyor, ilk heceleri sökmeye uğraşıyor ve bizler çocuklardan büyük bölümü için okuyup yazmanın kısa zamanda pek doğal bir eyleme dönüştüğünü, gereği gibi takdir görmediğini, içlerinden bir bölümünün ise okulun ellerine tutuşturduğu sihirli anahtardan yıllar geçtikçe daha büyük bir büyülenmişlik ve şaşkınlıkla yararlanma yoluna gittiğini sürekli izleyip duruyoruz. Çünkü günümüzde okuyup yazmadan herkes payına düşeni alıyorsa da, bu yoldan ne güçlü bir tılsımı ele geçirdiğinin pek az kişi bilincine varıyor. Harflere ilk aşinalığın yüreklerini gururla dolduran çocuklar, ilk fetih girişiminde bulunarak bir şiiri, bir özdeyişi okur; çok geçmeden yeteneksizleri, okuma becerilerinden yalnızca gazetelerin haber ve ekonomi sütunlarından yararlanırken, bazıları zamanla bir büyüye, sihirli bir formüle dönüşmüş harf ve sözcüklerin o tuhaf mucizesini ilerde de korur. Ve bunlardan zamanla gerçek okuyucular doğup ortaya çıkar. Söz konusu kişiler, çocukluklarında birkaç şiir, birkaç öyküyle karşılaşır okuma kitaplarında; Claudius'un bir şiirini, Hebbel'in ya da Hauf'ın bir yazısını görür, okuma becerisini ele geçirdikten sonra bu gibi şeylere sırt çevirmeyerek yolculuğu sürdürür, kitaplar dünyasının daha derinlerine dalar, her adımda bunun ne geniş, ne renkli ve insanı ne çok mutlu kılan bir dünya olduğunu anlarlar. Başlangıçta dünyaya lalelerin yetiştiği ve içinde kırmızı süs balıklarıyla bir havuzun yer aldığı bir çocuk bahçesi gözüyle bakmışlardır; derken bahçe bir parka dönüşür, park geniş bir araziye, arazi bir kıtaya. Kıta dünya, dünya cennet olur, Fildişi sahili olur, boyuna yeni büyülerle insanı çağırır, çeker kendine, boyuna yeni renklerle çiçeklenip durur. Dün bir bahçe, bir park, balta girmemiş bir orman gözüyle bakılan şey, bugün ya da yarın bir tapınak olarak algılanır; gelmiş geçmiş bütün ulusların ve çağların ruhunun eğleştiği bir tapınaktır bu; ruh boyuna yeni uyanışları gözler, dışavurum biçimlerinin çoksesli çeşitliliğini birlik ve bütünlük içinde yaşamaya hazırdır hep. Her gerçek okuyucu için kitapların bu sonsuz dünyası bir başka görünüm taşır, ayrıca her okuyucu kitapların dünyasında kendini arar ve yaşar. Bir okuyucu vardır,

çocuk masallarında ve Kızılderili kitaplarında el yordamıyla ilerleyerek Dante'ye ulaşır. Bir başka okuyucu, okul kitabındaki yıldızlı gökyüzü üstüne bir yazıdan yola koyularak Kepler'e ya da Einstein'a uzanır; bir üçüncüsü çocuk dualarından kalkıp Aziz Tommaso'nun ya da Bonaventura'nın kutsal, serin kemerli dehlizlerine, Talmudvari düşüncenin ince yüceliklerine, Upanişadların bahar havası esen benzetilerine, Chassidim'in o etkileyici engin bilgeliğine, eski Çin'in özlü, pek sevimli, pek candan ve şenlikli öğretilerine erişir. Binlerce yol vardır, balta girmemiş ormandan geçer, binlerce hedefe götürür, hiçbir hedef de sonuncusu değildir, her birinin ardında yeni enginlikler uzayıp gider.

Böyle gerçek bir okuyucu kendi kitap dünyasının balta girmemiş ormanında yitip gidecek, havasızlıktan boğulacak mıdır, yoksa okuma yaşantılarını gerçek yaşantılara dönüştürmenin ve hayatın hizmetine sunmanın yolunu ele geçirebilecek midir? Bilgelik ve şansa kalmıştır bu. Kitap dünyasının büyülerinden içeri ayak atamayanlar, bu konuda tıpkı müzik yeteneğinden yoksun kişilerin müzik üzerinde düşündükleri gibi düşünür, okumaya insanı yaşam için işe yaramaz duruma sokan hastalıklı ve tehlikeli bir tutku suçlamasını yöneltirler. Kuşkusuz, bunda bütünüyle haksız sayılmazlar; öte yandan "yaşamdan" ne anlamak gerektiği, yaşamın yalnızca usun karşıtı bir nesne gibi düşünülüp düşünülemeyeceği sorulabilir; Konfüçyus'tan Goethe'ye kadar düşünürlerin ve insanlığa hocalık yapmış kişilerin büyük çoğunluğu şaşılası ölçüde yaşam gücüyle donatılmış insanlardı. Her ne kadar bu böyleyse de, kitapların dünyası kendine özgü birtakım tehlikeleri içermez değildir, eğiticiler çok iyi bilincindedir bunun. Söz konusu tehlikeler, kitapların dünya çapındaki enginliğinden yoksun yaşamalardaki tehlikelerden daha mı büyüktür, bu konuda şimdiye kadar düşünecek vaktim olmadı. Ben de bir okuyucuyum çünkü, çocukluk günlerinden bu yana kitapların dünyasıyla büyülenmiş yaşayanlardan biriyim; Heisterbach keşişi gibi bir yaşam sürseydim, kitapların dünyasının tapınaklarına, labirentlerine, mağaralarına ve okyanuslarına dalar, birkaç yüzyıl okur, ama yine de dünyada herhangi bir küçülmenin varlığını algılamazdım.

Bunları söylerken, dünyanın kitaplardan yana sürekli zenginleştiğini hiç hesaba katmıyorum. Şaka değil, yeni bir tek kitap yazılıp eskilerine katılmasa bile, var olan kitap hazinesi her gerçek okuyucunun yüzyıllar boyu okumasına, savaşmasına, sevinmesine yetecek kadar büyüktür. Öğreneceğimiz her yeni dil yeni bir yaşantı zenginliğini de beraberinde getirecektir ve alabildiğine çok sayıda dil vardır, okulda bize söylenenden daha çoktur sayısı. Öyle ya, bir tek İspanyolca yoktur, bir tek İtalyanca ya da. Bir tek Almanca ya da Eski Almanca, Ortaçağ Almancası ve Yeni Almanca olmak üzere üç Almanca yoktur yalnız, hayır, yüzlerce Almanca vardır; söz konusu ülkelerin her birinde ne kadar çok düşünce tarzı, yaşam duygusunda ne kadar çok renklilik varsa, o kadar çok Almanca, İspanyolca ve İngilizce vardır; nerdeyse özgün düşünürlerin ve yazarların sayısı kadar dil bulunur. Goethe'nın yaşadığı dönemde, ne yazık ki Goethe tarafından pek kabul görmemiş Jean Paul, Goethe'den apayrı, katıksız bir Almancayla kaleme almıştır yapıtlarını. Ve bütün bu diller bir başka dile çevrilemez! İleri ülkelerin (Almanlar da bu konuda başta gelir) bütün dünya edebiyatını çevirilerle kendine mal etme çabası olağanüstü girişimdir ve ayrıntılarda eşsiz meyvelerini vermiştir; ama yine de böyle bir girişimin tam başarı sağlamadığı bir yana, ilke olarak da asla gerçekleşme şansı yoktur. Gerçekten Homeros'takileri aratmayacak Hexameter'ler* Almancada bugüne kadar yazılmış değildir. Dante'nin o büyük koşuk eseri, yüzyıldan beri Almancaya pek çok kez çevrilmiştir; çevirmenlerden en genci ve şairlik yeteneği bakımından en önemlisi, Ortaçağın dilini bugünkü dillerden birine çevirmeye yönelik tüm girişimlerdeki yetersizliğin bilincine varmış, kendi Alman Dante'si için tamamen kendine özgü bir dili, şiirsel bir Ortaçağ Almancasını yalnız bu amaçla icat etmiştir; onun bu yaptığına hayranlık duymamak elde değildir.

Ama bir okuyucu bildiği dillerle yetinse de yeni diller öğrenmese, hatta şimdiye kadar kendisine yabancı kalmış yeni edebiyatları tanımaya çalışmasa, yine de okuma uğraşını herhangi bir sonla karşılaşmadan sürdürebilir, inceltip yüceltebilir onu, geliştirip olgunlaştırabilir. Her düşünürün her kitabı, her

* Uzun ve kısa, vurgulu ve vurgusuz altı ritmik birimi içeren mısra vezni. (ç. n.)

şairin her şiiri birkaç yılda bir okuyucu karşısına yeni ve değişik bir yüzle çıkacak, okuyucu tarafından kendisine bir başka türlü yaklaşılacak, okuyucuda yeni anımsamalar, yeni çağrışımlar uyandıracaktır. Bir delikanlıyken ancak bir ölçüde anlayarak okuduğum Goethe'nin *Wahlverwandschaften* [Gönül Yakınlıkları] romanı, şimdi belki beşinci kez okuduğum *Wahlverwandschaften* romanından düpedüz başka bir kitaptı. Bu okuma yaşantılarında gizemsel olan, büyük olan bir şey varsa şudur: Biz ne kadar ayrıntılara dikkat ederek, ne kadar duyarlılıkla, ne kadar ilgiyle okumasını becerirsek, her düşünceyi, her yapıtı kendi birkezliği, bireyselliği ve kendi koşulları içinde algılar, tüm güzelliğin, tüm çekiciliğin de işte bu bireysellik ve birkezlilikten kaynaklandığını görür, öte yandan nasıl olup tüm ulusların yüzbinlerce sesinin başka başka isimler altında aynı Tanrılara seslendiğini, aynı düşleri düşlediğini, aynı acı ve çilelere katlandığını daha bir açık seçik anlar gibi oluruz. Pek çok binyılın sayısız dil ve kitaplarının binlerce değişik örgüsünden, yıldızın parladığı anlarda okuyucuya şaşılası yücelikte gerçeküstü bir hayal göz kırpar: İnsanın yüzüdür bu; birbiriyle çelişen binlerce çizgi bu yüzde büyüsel bir yoldan kaynaşmış, bir birlik ve bütünlük oluşturmuştur.

1930

Not Defterinden Bir Yaprak

Yazar Julien Green, günlüğünde ateizm yeteneğinden tümüyle yoksun biri sayılacağını, bildiği kadarıyla hayatta Tanrı'nın varlığından kuşkuya düştüğü bir an olmadığını söyler. Pek zengin günlükteki dolaysız itirafları içeren cümleler arasında hepsinden önemlisi budur kuşkusuz. Ne var ki, bazı Green okuyucuları vardır, Tanrı'ya bu kayıtsız şartsız inanca kuşkuyla yaklaşır, onu Green'in kitaplarıyla çelişiyor görür. Söz konusu okuyucular Green'in yapıtlarını gizemsel güzellikte ya da en azından ilginç bulurlarsa da, genel olarak "olumsuzlayıcı", "yıkıcı", umut kırıcı, şüpheci ve hastalıklı gözüyle bakarlar bunlara, nedeni de Julien Green'in tüm gerçekliği (realite) didik didik edip canına okumaya çalışması, pek çok şeye, hatta her şeye, yalnızca geleneklere değil, tümüyle görüngüler dünyasına kuşkuyla yaklaşmasıdır.

Bense ortada bir çelişki göremiyorum. Tersine, Green'in Tanrı'ya olan inancıyla dünyaya inançsızlığı birbirine uygun düşmekte, birbirinin varlığını gerekli kılmaktadır. Green Tanrı'ya inanıyor, bu onun için tek başına işin özü, gerçeğin ta kendisidir. İnanç sahibi kişinin yaşadığı dünyaya, kendisini çevreleyip her gün yinelenen duyular dünyasına gelince, kendisini Tanrı'dan ayırmaktadır. Bir odanın ya da evin bizimle hava ve gökyüzü arasında bir duvar oluşturması gibi, dünya da Green ile Tanrı arasında bir duvar işlevi görmektedir. Bu yüzdendir ki onu dünya gerçeğindeki boşluklar ve kusurlu yerler kadar hiçbir şey cezbedip ilgilendirmemekte, hatta tersine büyülemektedir. Green söz konusu yerler üzerine atılmakta, çünkü ilgili boşluklardan

Tanrı'ya serbestçe bakabilmektedir. Yazar olarak Green'in dünyanın boşluklarını ve çürük yerlerini eşelediğini görüyorsak, aslında onu cezbedip büyüleyen ilgili yerler değil, arkalarında var olan şey, yani Tanrı'dır.

Bir Mektuptan

Mektuba yeni yazdığım şiirin son şeklini de ekliyorum. Çünkü düpedüz formalite gereği yapılması gereken günlük işler dışında doğrusu başka şeyle uğraşmayarak tüm vaktimi öyle yapıp böyle yapıp şiirin bu yeni şeklini kotarmaya harcadım. Bu da sekiz on ara aşamadan sonra gerçekleşti ve artık bu son şekliyle de kalacak. Evet, tuhaf gerçekten: İnsanların bir yarısı siperlerde, sığınaklarda, müstahkem mevkilerde ve savaş gemilerinde, tersanelerde ve fabrikalarda dünyanın altını üstüne getirmeye hazır beklerken, benim günlerimi küçük şiirlerime daha düzgün bir biçim vermek için uğraşmakla geçirmem tuhaf.

Şiir üzerinde çalışmam şöyle bir yol izledi: Şiir ilkin dört kıta içeriyordu, şimdiyse yalnızca üç kıtadan oluşuyor ve umarım böylece daha sade ve daha olumlu bir şekle büründü, önemli bir kayba da uğramadı. Diyeceğim ilk kıtadaki dördüncü dize başından beri beni rahatsız ediyordu, anlaşılan daha iyisini bulamadığım için geçici olarak öyle bırakmıştım. Ne var ki, dostlarım için şiirin sık sık kopyasını çıkarırken ilk dizeden duyduğum hoşnutsuzluk giderek büyüdü, dizeye zamanla daha başarısız, daha kusurlu ve sıkıcı gözüyle bakmaya başladım. Hatta sonunda şiiri okumaları için yolladığım dostlarım arasında kulakları hassas biri çıktı, söz konusu dizeyi o da bir türlü sevemedi; bana da bir mektupla bildirdi durumu, ben de kendisine ister istemez hak verdim. Bunun üzerine ciddi olarak işe koyuldum, dize dize, sözcük sözcük ele aldım şiiri, gözden geçirdim, neyin çıkarılıp atılabileceğini, neyin dokunulmadan kalabileceğini araştırıp inceledim.

Sorulabilir hani, böyle bir şeye ne gerek var, denilebilir. Öyle ya, arada zaman zaman doğru tepki verecek biri çıksa bile, okuyucularımdan onda dokuzu, onda dokuzu mu, hatta daha

fazlası okuduklarının şiirin falan ya da filan şekli mi olduğunun hiç mi hiç ayrımına varmayacaktır. Aradan otuz yıl geçti, yine de aklımdan çıkmış değil: Bir gün okuyucunun biri benden ufak bir şiirimin metnini rica etmişti. Bir dergide okumuş şiiri, ama hangi dergi olduğunu unutmuş. Şiirin sekiz dizesi ezberindeydi, yalnızca bir tek dizesi aklında kalmamıştı. Bunun üzerine ben şiiri çıkarıp baktım, unutulan dize şiirin güçsüz bir dizesiydi, yıllar ve aylar var ki yanında bir soru işaretiyle öylece duruyor, düzgün bir şekle sokulmaya büyük ölçüde gereksinim gösteriyordu.

Demek istediğim, okuyucularımın büyük çoğunluğu şiiri daha iyi bir şekle sokmak için üstlendiğim çetin çalışmalardan dolayı bana teşekkürde bulunamayacak, söz konusu çalışmanın hiç farkına varmayacaktır. Şiiri basacak dergi, onun üç mü yoksa dört kıta mı içerdiğine, eli yüzü düzgün bir şiir olup olmadığına hiç bakmayacak, bana her zamanki o birkaç frangı ödeyecek, ödenen para da yaklaşık kalifiye bir işçinin bir günlük kazancına denk düşecektir. Yani benim şiiri daha güzel bir şekle sokma konusundaki çabamı dünya saçma, komik ve oyunsu bir uğraş sayacak, buna daha çok bir delilik gözüyle bakacaktır. Bir şair nasıl olur da birkaç dizeciğini kendisine böyle dert edinir, zamanını nasıl bunlarla boşa harcar diye soracaktır.

Bu soru şöyle yanıtlanabilir örneğin: Birincisi, şairin yaptığı şeyin bir değeri yoktur belki, çünkü bakalım zamanını ve şairini gömüp kendisi yarına kalacak pek az sayıdaki şiirlerinden biri midir üzerinde çalıştığı? Ama şair olan bu pek ciddiye alınmayacak adam, yine de insanların büyük çoğunluğunun bugün yaptığından daha olumlu, daha zararsız, daha masumca bir işe soyunmuştur. Dizeler kotarmış bu çocuk beyinli adam, sözcükleri bir ipe dizer gibi art arda dizmiştir, ama ne bir yere ateş etmiştir başkaları gibi, ne bir yere zehirli gaz püskürtmüş, ne cephane üretmiş, ne gemiler batırmış, ne de buna benzer işler yapmıştır.

Ayrıca şöyle bir yanıt da verilebilir soruya: Şairin sözcüklerini tek tek arayıp bulmakla, sözcükler arasında bir seçime gitmekle ve bu işi belki yarın ortadan yok olacak bir dünyada yapmakla, şu sıra bütün çayır çimenlerde rastlanan gelinciklerin, gelin güllerinin ve diğer çiçeklerin yaptığından farklı bir şey

yapıyor değildir. Çayır çimenler belki yarın top mermileri altında un ufak olacak ya da zehirli gazdan boğulup gidecektir ya da yarın çıkıp gelecek askerler çayır çimenleri kazıp buralara siperler konduracak, o da olmadı buraları baştan aşağı tel örgülerle donatacaktır. Ama bütün bu olası şeyler –Avrupa'da da çayır çimen pek boldur ve sözünü ettiğimiz şeylerin burada gerçekleşme olasılığı daha büyüktür– çiçekleri yolundan alıkoymaz; titizlikle yaprakçık ve çanakçıklarını oluştururlar, kimi dört, kimi beş çanakçık, düz ya da çentikli yapraklarla, nasıl gerekiyorsa artık, tümü de alabildiğine kusursuz, göz alıcı.

İşte yaklaşık böyle yanıtlanabilirdi soru. Gelgelelim, böyle bir soruyu şairin kendisinden başka ona yöneltecek kimse yoktur.

1940

Teşekkür ve Etik Düşünceler

Bu satırlarla Goethe Ödülü'nün bana verilmesinden dolayı tarafıma yöneltilen kutlamalara candan teşekkür etmek isterim. Bu kutlamalar içimde öylesine çelişik düşünce ve duygular uyandırdı ki, bunları hiç değilse kısmen açığa vurmak kolay olmadı benim için. Dostlarımdan böyle bir davranışı hoşgörüyle karşılamalarını rica edeceğim.

Aranızdan bazıları böyle bir onurlandırmayı kabul edişime şaşırmış, hatta hoş karşılamıştır belki; gerçekten de böyle bir onurlandırma karşısında duyduğum tamamen içgüdüsel ilk tepki ödülü kabullenmek değil, geri çevirmekti. Bilinçaltımda uyanan bu tepkide örneğin şöyle düşünceler rol oynamıştı: Ödül, benim gibi zaten aşırı zorlanmalarda yorgun düşmüş yaşlı biri için taşınması güç fazladan bir yük oluşturacak, ayrıca resmi Alman makamlarıyla bir tür barışma izlenimini uyandıracaktı. Öte yandan, içine sürüklendiği iflası ikinci kez tüm ağırlığıyla paylaştığım bir ülkeden, kendisine emanet ettiğim eserlere ihanetinin karşılığında bir özür ve tazminat olarak böyle bir ödülü almam, yanlış ve grotesk bir davranış sayılacaktı. İçimde uyanan bu ilk tepkiyle, hayır, dedim kendi kendime, Almanya'dan beklediğim ve istediğim, düpedüz hakkım olanın bana verilmesi, Goebbels ve Rosenberg zamanında uğradığım yüz kızartıcı aşağılanmadan sonra saygınlığımın iadesi, eserlerimin, en azından bunlardan bir bölümünün yeniden basılıp yayımlanması, çalışmalarımın doğal ve mütevazı kar-

şılığının para ve ekmek olarak tarafıma ödenmesidir. Ne var ki, gücü bütün bunları bana vermeye yetecek bir Almanya şu an ortada yok. Sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri bu bilmecemsi, büyük ve kaprisli ulusla aramda ne çok dikenli, ne çok pürüzlü, iki tarafı keskin bir bıçağa benzeyen ne çok çetin ilişki sürdürdü varlığını! Ödülü kabul edip etmeme konusunda karara varmamın arifesinde bir kez daha Almanya'dan yığın yığın hakaret mektupları yağmaya başlamıştı; mektupları genel olarak benimle bu ulus arasındaki nazik ilişkinin uygun bir dışavurumu saydım. Öyle bir ulus ki, dili gördüğüm işte benim avadanlığımı, benim manevi vatanımı oluşturuyordu; öyle bir ulus ki, 1914'ten bu yana dünyada sergilediği politik tutumu giderek güçlenen bir yadsımayla izlemiş, ayrıca yeteri kadar sıklıkla açıklamaya çalışmıştım.

Ancak, bu düşünceler bilinçaltında kendini açığa vurur vurmaz, hemen karşı nedenler boy göstermekte gecikmedi. Nihayet ödül bana artık var olmayan o "Almanya" değil, o eski, demokratik, Yahudi kültürüyle bayındır Frankfurt'tan, Paulskirche'deki oturumlardan sonra Hohenzollerlerin diş bilediği bir kent tarafından ve Hitler döneminin çetin sınav günlerinde dürüstlükten ayrılmadığı gibi gerçekten yiğitçe bir davranışı sergilemiş bir kurulca verilmekteydi; öyle bir kurul ki, ödüle beni layık görmekle Alman ulusu içinde yer alıp o kin ve nefret mektuplarını bana yollayanların, şu an yenilgiye uğratılmışlarsa da dünya yüzünden kökü asla kazınamamış bağnaz şovenistlerin düşmanlığını kazanacağının da kuşkusuz bilincindeydi.

Bana maddi bir çıkar sağlayacak olsaydı, ödülü elbette kabul etmezdim. Ancak, böyle bir şey söz konusu değil; çünkü ödül için ayrılan para Almanya'da kalacak ve hibe edilecek.

Ödül ve onurlandırmalar, genç yaşlarımızda taşıdıkları anlamı taşımıyor bizler için. Ödülü alan kişi açısından ne bir haz kaynağı oluşturuyor, ne bir şölen tadını içeriyor ne de hakedilmiş bir nesne. Ün dediğimiz büyük çapta yanlış anlamalardan bir araya gelen karmaşık bir olgunun küçük bir parçası; bu haliyle, yani resmi bir dünyanın resmi olmayan başarılar karşısında uğradığı şaşkınlığa karşı kendini savunma girişimi olarak görülüp kabullenilmesi gerekiyor.

Ödülün Goethe Ödülü ismini taşıması, ödülü alanın kendini ödüle layık görmesini bir kez baştan olanaksız kılıyor. Ödülün daha önce verildiği kişilerden pek çoğu da benim gibi bu ödüle layık görmemiştir kendini. Korkunç bir çağın çocukları olan bizler, ne ozan ne de insan Goethe'yle kendimizi kıyaslayabiliriz. Ancak, Goethe'nin Almanların karakterine ilişkin sözlerinden birkaçını bir gülümsemeyle anımsıyorum da bazen öyle sanıyorum ki, Goethe bizim çağda yaşasaydı, zamanımızın iki büyük hastalığa yakalanmış olduğu teşhisime bir ölçüde hak vermeden yapamazdı. Diyeceğim, insanlığın bugünkü durumundan sorumlu iki manevi illet var; bunlardan biri teknolojinin, ötekisi de şovenizmin büyüklük hezeyanıdır. Her iki hezeyan günümüz dünyasına damgasını vurmakta, bu dünyanın benlik duygusunu oluşturmaktadır. Öyle hezeyanlar ki, şimdiye kadar bize acı sonuçlarıyla iki dünya savaşını buyur etmiştir, ortadan kayboluncaya kadar da benzeri daha pek çok savaşı başımıza saracağa benzemektedir.

Dünyanın tutulduğu bu iki hastalığa karşı koyma, bugün dünyada us dediğimiz şeyin en önemli görevi ve varlık nedenidir. Benim kendi yaşamım da, karınca kararınca bu karşı koymanın hizmetinde çalışmakla geçti.

Ahlaksal konuda söyleyeceklerim bu kadar. Biz yaşlı insanlar için, hele bir de halimizden şikâyetçiysek, dünya her şeyden önce ahlaksal bir olgu ve sorun olup çıkar; bazen dehşet verici bir yüzle, bazen suratını ekşiterek bakar bize. Ama bir çocuğun, kendini Tanrı'ya adamış dindar bir kişinin, bir yazarın, bir bilginin gözüne dünya bambaşka görünür, binlerce değişik yüzle onlara buyur eder kendini ve bu yüzlerin içinde dile gelmeyecek kadar sevimlileri de vardır. Benim bugün örf ve âdetlerin yaşlılara sağladığı haktan biraz yararlanıp ahlâktan dem vurmama bakarak şunun unutulmaması gerekiyor ki, yarın ya da öbür gün ölümün bu ya da öbür yakasında belki yine bir yazara, dindar birine, bir çocuğa dönüşeceğim; dünya ve dünya tarihi de bundan böyle benim için ahlâksal sorunsallığını yitirecek, yine gözüme başı sonu olmayan tanrısal bir oyun ve resimli bir kitap gibi görünecektir.

Ve bizim ölümcül hasta Avrupamız, o etkin önderlik rolün-

den tümüyle el çektikten sonra belki yine yüce değeri içeren bir kavram, en soylu anıları kendisinde toplayan bir define olacak, şimdiye kadar dostlarım ve benim o büyülü "Doğu" sözcüğünü kullandığımız anlamda bir sığınak oluşturup ruhlara kucak açacaktır.

1946

Nobel Ödül Töreninde Konuşulacak Sözler

Bu şenlikte bir araya gelen sizleri içtenlik ve saygıyla selamlarken, her şeyden önce kendim gelerek konuğunuz olamadığım, sizleri şahsen selamlayıp şükranlarımı sunmadığım için üzüntümü belirtmek isterim. Öteden beri çabuk bozulabilen bir sağlık durumum var, Almanya'daki eserlerimin topluca yakılıp yok edildiği ve habire sırtıma yüklenen çetin sorumluluklardan başımı kaldıramadığım 1933'ten bu yana geçen yılların kahır ve çileleri, bir daha belini doğrultamayacak bir kişi yapıp çıktı beni. Ne var ki, ruh sağlığıma diyecek yok ve Nobel vakfının temelinde yatan düşünce, usun uluslarüstü ve uluslararası nitelik taşıdığı, kendini savaşa ve yok etmeye değil, barışa ve uzlaşmaya adamakla yükümlü olduğu düşüncesi beni sizlere bağlayan bir bağ oluşturuyor. Tarafıma verilen ödül, aynı zamanda Alman dilinin ve Almanların uygarlığa katkısının takdir ve onaylanması anlamını taşıdığından, ödülün bana verilmesini, tüm ulusların ussal alanda ortak çalışma yolunun açılmasına yönelik bir uzlaşma ve iyi niyet jesti sayıyorum.

Ancak şunu söyleyeyim ki, benim idealim, asla ulusal karakterin silinip yerine ussal yeknesaklık içinde birleşmiş uluslardan bir insan topluluğunun oluşturulması değildir. Hayır, kesinlikle hayır! Yaşasın canım dünyamızdaki çeşitlilik, yaşasın farklılık, yaşasın kademeler, aşamalar, dereceler! Pek çok ırkın, pek çok ulusun, pek çok dilin, pek çok değişik zihniyetin ve dünya görüşünün yeryüzünde var olması doğrusu harikulade bir şey! Eğer

savaşlara, başka ülkeleri ele geçirip kendi ülkesine katmalara düşman biriysem, bunun bir nedeni de uygarlıktaki tarihe mal olmuş, ileri bir bireysellik aşamasına erişmiş, zengin bir ayrımlaşma sürecini geride bırakmış pek çok değerin bu yoldan karanlık güçlere kurban gidişidir. *Grand simplificateur*'lerin bir düşmanı, kalitenin, titiz yaratıların, öykünülemeyenin dostuyumdur. Dolayısıyla, içi şükran dolu bir konuğunuz ve meslektaşınız olarak ülkeniz İsveç'i, ülkenizin dilini ve kültürünü, zengin ve mağrur tarihini, doğal özelliğinin sürdürülüp geliştirilmesinde ülkenizin gösterdiği direnç ve dayanıklılığı selamlıyorum.

İsveç'e hiç yolum düşmedi, ama İsveç'ten aldığım o ilk armağandan bu yana ülkenizden hayli güzellik ve dostluk gelip buldu beni; sanırım kırk yıl önceydi ve İsveç dilinde yazılmış bir kitaptı o ilk armağan, *İsa Menkıbeleri*'nin ilk baskısıydı, Selma Lagerlöf kendi eliyle bir ithaf yazısı yazmıştı içine. O tarihten bu yana da, beni şimdiki büyük armağanla şaşırtmcaya kadar çok değerli bir kültürel alışverişte bulundum ülkenizle. Ülkenize derin şükranlarımı sunarım.

1946

Japonya'daki Genç Bir Meslektaşa

Sevgili meslektaşım! Ocak ayında yazıp yolladığınız, kiraz ağaçlarının çiçek açtığı mevsimde elime geçen uzun mektubunuz, suskunluk içinde geride bırakılan pek çok yılın sonunda ülkenizden bana ulaşan ilk selam oldu. Bazı işaretlerden görebildiğim kadarıyla, selam ve seslenişiniz, mektupta belirttiğiniz gibi, büyük bir sarsıntı geçirmiş bir dünyadan geliyor, görünürde karmaşa içine sürüklenmiş bir dünyadan yola çıkarılmış gerçekten; bende ve bizim ülkede, imrenmelere konu olan bizim bu *barış adası*'nda henüz yakılıp yıkılmamış bir us dünyasının herkesçe benimsenen değer ve güçler hiyerarşisinin yaşadığını varsayıyor ve bunu arıyor. Doğrusu bazı bakımdan size hak vermemek elde değil. Gerekli kâğıt ve zarfın bile güçlükle sağlanabildiği yakılıp yıkılmış bir büyük kentin harabeleri arasında coşku, öte yandan inanç ve kaygıyla yazılan mektup, güleryüzlü taşralı bir postacı hanım tarafından alınıp getiriliyor, dimdik ayakta duran bir evdeki, yeşil vadisi kiraz ağaçlarının çiçeklerinden geçilmeyen ve bütün gün guguk kuşunun ötüp durduğu bir köyün huzur dolu havasında açıyor gözlerini. Ve mektup bir genç tarafından yaşlı birine yollandığı için, manevi anlamda da bir karmaşaya gelip toslamıyor; belli düzen ve esenlik içinde buluyor bu kişiyi. Ancak, Batı'daki genel durumdan, inanca ve olumlu geleneksel değerlere ilişkin az çok iyi korunmuş manevi mirastan kaynaklanan bir düzen ve oturmuşluk değil bu; karmaşa ortasında ayakta kalmış bir geleneği ruhunda yaşatan bir tek kişinin ada yaşamıdır. Böyle tek kişilerin, manevi alanda doğru dürüst eğitilmiş

yaşlı insanların buradaki sayısı için de az denemez; ayrıca, genel olarak, aşağılanmalara, alaylara ya da daha ileri gidilerek izlenmelere konu edilmiyor, tersine hüsnü kabul görüyor bu kişiler, varlıkları gönüllere neşe veriyor, tıpkı soyu giderek tükenen koruma altına alınmış hayvanlar gibi el üstünde tutuluyor, hatta bazen kıvançla bakılıyor kendilerine, ne yükselip gelişen Rusya'nın, ne Amerika'nın sahip olduğu, salt Batı'ya özgü bir miras olarak elde bulundurduğu değerler için kendileriyle övünülüyor. Ama biz yaşlı sanatçılar, düşünürler ve inanç sahipleri bundan böyle Batı dünyasının ne kalbi ne de kafası durumundayız, soyu tükenen bir ırkın kalıntılarıyız yalnızca, bizi ciddiye alacaklar yine bizlerden başkaları değildir, ortada soyumuzu sürdürecek kimseler yok.

Şimdi de sizin mektubunuza gelelim. Mektubunuzda sanırım kendinizi gereksiz birtakım tasalara kaptırmışsınız. Ülkenizdeki öğrenci arkadaşlarınız sizin gibi bana doğruları savunan bir kahraman, bir fedai gözüyle bakmadıkları, beni Güney Almanya'da yaşayan fazla önemsenmeyecek duygusal bir yazar gördükleri için onlara kızıyorsunuz. Sizi ve arkadaşlarınızı hem haklı, hem haksız buluyorum; mektubunuzda şahsıma ilişkin sözünü ettiğiniz eleştirileri ciddiye almaya, daha yerinde bir söyleyişle, arkadaşlarınızın hakkımdaki yargısını düzeltmeye değmez; çünkü ister doğru, ister yanlış olsun, böyle bir yargının zararı dokunmaz kimseye. Gelgelelim, sevgili meslektaşım, sizin bana ilişkin yargınızın ve değerlendirmenizin hiç kuşkusuz gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi gerekiyor, çünkü birtakım zararlı etkilere kaynaklık edebilir, çünkü siz pek duyarlı bir anında eline birkaç kitabım geçen, bu kitapları okuyup seven, bu kitaplara karşı içinde şükran duyup onları el üstünde tutan, hatta baş tacı eden genç bir okuyucu değilsiniz yalnız. Nihayet her okuyucunun böyle davranmaya hakkı vardır, her okuyucu bir kitabı hayranlıkla bağrına basabilir ya da nefret ve küçümsemeyle bakabilir ona, bundan kimseye zarar gelmez. Ama siz yalnızca ateşli bir genç okuyucu değilsiniz; mektubunuzda açıkladığınıza göre, benim genç bir meslektaşım, kariyerinin henüz başında bulunan bir yazar, güzeli ve doğruyu seven, insanlara ışığı ve doğruyu götürmeyi misyonu sayan bir delikanlısınız. Saf

bir okuyucunun yapmasına ses çıkarılmayacak bir şeyi, kendisi ileride kitaplar kaleme alıp yayınlatacak olan, edebiyata yeni başlamış birinin yapması bence hoş karşılanamaz; böyle bir kimsenin kendisini özellikle etkileyen kitapları ve yazarları hiç eleştiriye yer vermeden alıp baş tacı etmesi, hele onları kendisine örnek alacağı kişiler arasına katması doğru görülemez. Benim kitaplarımı sevmeniz elbette suç değildir; ama eleştiri ve ölçülü davranış eksik bu sevgide, dolayısıyla bir edebiyatçı olarak işinizi kolaylaştırmaktan uzaktır. Siz, bende ileride olmak istediğiniz kişiyi, kendisine öykünülmeye ve erişilmek için çaba harcanmaya değer birini görüyorsunuz; bana *doğru* uğrunda savaşan biri, bir kahraman, bir meşale taşıyıcısı, insanlığa ışık getiren, yüreği Tanrı aşkıyla çarpan bir insan gözüyle bakıyorsunuz. Bu ise, sizin de çok geçmeden ayrımına varacağınız gibi, yalnızca bir abartma ve delikanlı birinin düşüncelerinde başvurduğu bir idealleştirme değil, aynı zamanda fena bir yanılgı ve kusurlu bir davranıştır. Kitaplardan pek fazla etkilenmeyen saf bir okuyucu, bir yazarı kafasında şöyle canlandırmış, böyle canlandırmış, bizim için fark etmez; diyelim şimdiye kadar hayatında ne denli küçük olursa olsun bir evceğiz kurup çatmamış biri kalkmış da mimarlık konusunda ahkâm kesiyor, kendisi de sesini duyurmak istiyor bu konuda, onun gibi tıpkı; havanda su dövmekten, boşboğazlıktan başka şey değil. Ama böyle bir kişi yazarlara tutkuyla bağlanmış, yüreği idealizmle çarpan, belki bilinçaltında bir hırsı, bir açgözlülüğü barındıran genç bir yazarsa, onun böyle yapması masum bir davranış sayılamaz, bir tehlikedir başkaları için, çevresine zarar verir, ama hepsinden önce kendisi bundan zarar görür. Pek sevimli ve duygulandırıcı mektubunuza sevimli bir kartpostalla cevap vermeyerek bu satırları yazmamın nedeni de işte bu. Geleceğin bir yazarı olarak hem kendinize, hem ileride okuyucularınıza karşı bir sorumluluk taşıyorsunuz çünkü.

Sizin gönül verip kendisi gibi olmaya niyetlendiğiniz yazarı bir kahraman, insanlığa ışık getiren biri gibi görmenizi doğrusu beğendim. Sevdiğiniz yazarın kafanızda yaşattığınız imajında fazlasıyla güzellik var, fazlasıyla içi boş, fazlasıyla coşkulu bir imaj; ama hepsinden önce sizin ülkede, sizin Doğu toprağında yeşerip boy veremeyecek kadar Batı'nın damgasını taşıyor.

Sizi gönül gözüyle donatan ya da sizin gözünüzü açan ozan ne bir ışık ne de elinde meşale taşıyan biridir; olsa olsa dışarıdan gelen ışığı geçirip okuyucuya ulaştıran bir penceredir; erdeminin, yararlılığının kahramanlıkla, yüce bir istemle ve ideal programlarla uzaktan yakından ilgisi yoktur; yararlılığı bilemedin bir pencere olmak, ışığın yoluna durmamak, ona kapısını kapamamaktır. Gönlünde yer vereceği insanlığın hâmisi olmak gibi yakıp kavurucu bir istek, özellikle bu istek alabildiğine soylu bir kişinin kuyusunu kazabilir, kendisine gelen ışığı geçiren bir pencere olmaktan onu alıkoyabilir. Ona yol gösterecek, onu ileriye doğru itecek bir şey varsa, ne kendini beğenmişliktir bu, ne de alçakgönüllülük erdemine kavuşmak için kendini zorlamaktır; yalnızca sevgidir bu, ışığa sevgi, gerçeğe kapıları açık tutma ve doğruyu dışarda bırakmayacak bir geçirgenliktir.

Size bunları anımsatmamın gereği yoktu aslında, çünkü siz ne ilkel birisiniz ne de doğru dürüst eğitilmemiş biri; Zen Budizme mensupsunuz, yani bir inanç sahibisiniz; başka pek az disiplinin üstesinden geleceği gibi, kendisine ulaşan ışığı geçirecek, doğrular karşısında hiç sağa sola yalpalamadan duracak şekilde insanı eğiten ruhsal bir disiplin yabancınız değil. Bu da sizi, şu sıra bazısını pek büyüleyici bulduğunuz bizim Batı dünyasının tüm kitaplarından daha ileriye götürecektir. Zen'e karşı büyük bir saygım var, sizin biraz Avrupai bir donanımı içeren tüm idealleriniz karşısında duyduğumdan çok daha derin bir saygı bu. Zen, sizin benden daha iyi bileceğiniz gibi, us ve gönül için eşsiz okullardan biridir; bizim burada, Batı'da onunla boy ölçüşebilecek pek az geleneğimiz var, bunların da sizdeki Zen kadar iyi korunmuş olduğu söylenemez. Böylece her ikimiz, siz genç Japon ile ben yaşlı Avrupalı biraz tuhaf bakışlarla birbirimize bakıp duruyoruz, birimiz ötekine karşı içinde sempati besleyerek, birimiz ötekinin kendisi için taşıdığı egzotik güzelliğin esintisini üzerinde hissederek, birimiz ötekinde kendisi için hayli erişilmez görünen bir şeyi varsayarak. Öyle sanıyorum ki, Zen sizi egzotizmden ve yanlış idealizmden koruyacaktır; nitekim Antik çağın ve Hıristiyanlığın seçkin okulu bunlardan koruyor beni ve şu andaki manevi durumumuzun yol açtığı karamsarlıkla kalkıp şimdiye kadar bana destek olmuş güçlere sırt çevirmekten

ve kendimi rastgele bir Hint ya da yoga sisteminin kollarına atmaktan alıkoyuyor. Çünkü, ne yalan söyleyeyim, zaman zaman içimde böyle bir ayartı duymuyor değilim. Gelgelelim, Avrupa'ya özgü bir eğitim görmüş olmam, özellikle Asya disiplinlerinin anlayamadığım ya da yarı buçuk anladığım bölümünü tüm çekiciliğine karşın kuşkuyla karşılamanın, bu disiplinlerdeki anladığım bölümlere ise içtenlikle sarılmanın doğruluğunu öğretiyor bana. Özellikle bu bölümler, benim kendi manevi yurdumun öğreti ve deneyimlerine düpedüz yakın şeyler.

Zen'in aşinası olduğunuz şekliyle Budizm size yaşam boyu kılavuzluk edip destek olacak, yardım elini uzatıp dünyanızın içine yuvarlandığı karmaşada yok olup gitmekten sizi alıkoyacak, ama belki günün birinde edebiyat çalışmalarınıza ilişkin planlarla bir çatışma durumuna sürükleyecek. İyi bir din eğitiminden geçen kimse için, edebiyat tekin sayılmayacak bir meslektir. Edebiyatla uğraşan kimse ışığa inanacak, güçlü bir yaşantıyla ışığın bilincine varacak, kapılarını ona elden geldiğince sık, elden geldiğince sonuna kadar aralayacak, ama kendisine asla insanlara ışık getiren biri, hele ışığın kendisi gözüyle bakmayacaktır. Çünkü böyle davranmadı mı, küçük pencere kapanır ve pekâlâ bizsiz de yapabilecek ışık kendisine başka yollar arayıp bulur.

Adresinize yolladığım bir kitap paketiyle bu mektubun özgün metnini az önce postacı yerine ulaştırılamayacağı gerekçesiyle getirip bana geri verdi. Ne acayip bir dünyada yaşıyoruz. Yenik düşmüş ve savaş kazananlarca işgal edilmiş bir ülkenin sakinlerinden biri olan siz, bana altı sayfalık bir mektubu yollayabiliyorsunuz da, tarafsız küçük bir ülkenin vatandaşı olan ben, sizin mektubu yanıtlayamıyorum. Ama bakarsınız gün olur, size yollamak istediğim bu selam bir gazete aracılığıyla gelip bulur sizi.

1947

V

GEÇ DÖNEM DÜŞÜNCELER

Gizler

Kimi anlar olur, yazarlar, belki başka bazıları da bir saatlik bir süre bütün basite indirgemeler, sistemler, soyutlamalar ve küçük ya da büyük yalanlardan yüz çevirmek ve dünyayı gerçekte nasılsa öyle, karmaşıklığına karşın topluca görülüp anlaşılabilen bir kavramlar sistemi değil de, güzel ve korkutucu, her zaman yeni, bütünüyle akıl erdirilmez gizlerden balta girmemiş bir orman olarak gerçek kimliğiyle görmek gereksinimini duyar. Örneğin, her Allahın günü dünyada olup bitenleri gazetelerde yansıtılmış buluruz yüzeysel, topluca gözle görülebilir, iki boyuta indirgenmiş; Doğu ve Batı arasındaki gerilimlerden tutun da Japon savaş potansiyelinin araştırılmasına, endeks eğrisinden en modern silahların olağanüstü gücü ve tehlikesinin günün birinde silahların ister istemez elden bırakılmasını ya da sabanlara dönüştürülmesini sağlayacağına ilişkin olarak bir bakarsın verdiği güvenceye kadar ne olursa okuruz gazetelerde. Oysa biliriz ki bütün bunların gerçekle ilgisi yoktur, biraz yalan, biraz da eğlenceli, uydurulmuş, sorumluluktan uzak sürrealist bir dille ustalıklı tezgâhlanmış hokkabazlık oyunlarıdır; bütün bunlar bugünden yarına birbiriyle ne kadar çelişse de her gün yinelenen bir dünya tablosunu sunar, her seferinde belli bir haz ya da rahatlık duygusunu yaşatır bize; çünkü bir an için dünya gerçekten yüzeysel, topluca görülebilir ve gizlerden uzak, gazete abonelerinin beklentilerini karşılayan her türlü açıklamayı kabullenmeye hazır görünür. Sonra, gazete binlerce örnekten ancak biridir; dünyanın gerçeklerinden soyutlanması ne onun kendi bu-

luşudur, ne bunları pratikte tek uygulayan ve bundan tek yarar sağlayan kendisidir. Hayır, nasıl ki gazete okuyucusu gazeteye baştan sona şöyle bir göz attıktan sonra, dünyada yirmi dört saat için olup bitecekleri artık öğrendiği, aslında kafası çalışan redaktörlerce gazetenin bir gün önceki sayısında kısmen önceden duyurulmayan hiçbir şeyin gerçekleşmediği hayaline kapılırsa, onun gibi biz hepimiz de her Allahın günü ve her saat gizlerin o balta girmemiş ormanını kendi uydurduğumuz yalanlarla şirin bir bahçeye ya da derinlikten yoksun, topluca görülebilir bir coğrafya parçasına dönüştürürüz; ahlakçılar kendi ilkelerinden yola koyularak yapar bunu, dindarlar inançlarının, mühendisler sürgülü hesap cetvellerinin, ressamlar paletlerinin, yazarlar da ideallerinin ve örnek aldıkları kişilerin yardımıyla yapar. Ve aramızdan her biri bir barajın çökmesi ya da korkunç bir içaydınlanmayla ansızın gerçeğin, o müthiş nesnenin, o tüyler ürpertici güzelliğin, o korkunç gücün üzerine devrildiğini, kaçacak yer bırakmayarak kendisini kollarıyla sarıp ölümcül pençesine aldığını duyumsayana kadar yalancı dünyasında hayli memnun ve rahat yaşayıp gider. Bu durum, bu içsel aydınlanma, bu uyanış, çıplak gerçek içinde bu yaşam asla uzun sürmez, sinesinde ölümü barındırır çünkü, bir insanı yakalayıp da o korkunç girdabın içine çekip alması fazla vakit almaz, ancak o insanın dayanabileceği kadar bir zamanı kapsar, sonra ya onun ölümüyle son bulur ya da soluk soluğa kaçıp gerçek dışına, düzene, topluca görülebilene yeniden sığınmasıyla sona erer. Yaşamımızın onda dokuzunu kavramların, sistemlerin, dogmaların, alegorilerin katlanılabilir, düzenli, topluca görülebilir ortamında geçiririz.

Böylece küçük adam, belki pek çok homurdanacak olsa da kendi evceğizinde ya da dairesinde, üstünde bir çatı, altında bir zemin, altında ayrıca geçmişten, soyundan sopundan, hepsi de kendisi gibi olup kendisi gibi yaşamış atalarından kalan bilgi, üstünde ayrıca bir düzen, bir devlet, bir yasa, bir hukuk, bir ordu, halinden memnun, dirlik ve düzen içinde sürdürür yaşamını, ta ki bütün bunların tümü ansızın kaybolsun ortadan, yıkılıp gitsin, çatı ve zemin gök gümbürtüsü ve yangına, düzen ve hukuk felaket ve kaosa, huzur ve rahatlık insanın gırtlağına sarılan ölüm tehlikesine dönüşsün; bütün o geleneksel, pek saygın ve

güvenilir yalancı dünya kırılıp dökülerek alev alev yanıp gitsin ve insanın içine korku salan şeyden, yani gerçekten başka ortada bir şey kalmasın! Tanrı diye nitelenebilir bu korkunç, bu akıl erdirilmez, bu dehşet verici, gerçekliği kendisine yönelik tüm kuşkuları bir anda silip atan güç. Ama bir isimle donatılması, açıklanabilirlik ve katlanılabilirliği konusunda bir kazanım sağlamaz insana. Gerçekle her vakit anlık bir tanışmayı sağlayacak olan, bir savaşta gökten yağan bomba yağmurudur, yani kimi bakanların dediklerine göre tüyler ürperticilikleri bizi gün gelip onları sabanlara dönüştürmek zorunda bırakacak silahlardır. Tek kişiler için çokluk bir hastalık, hemen burunları ucunda yaşanan bir felaket, hatta yaşam sevincinde anlık bir duraklama, korkunç bir kâbustan uyanış, uykusuz bir gece de yeterlidir o acımasız gerçekle yüz yüze gelmesine, onun bir süre için tüm düzeni, rahatlığı, güvenliği, tüm inancı, tüm bilgiyi kuşkuyla karşılamasına.

Yeter bu konuda söylediklerimiz, ancak bir defacık ya da bir iki defa böyle bir yaşantının dokunuşunu hisseden ve onu yine Allaha şükür unutabilen herkes tanır, herkes bilir bunun nasıl şey olduğunu. Ne var ki, yaşantının kendisi asla unutmaz, bilincin üzerini kapayıp felsefe ya da inanç onu inkâr etse, beyin onu başından atsa bile kanda, karaciğerde, başparmakta kendine gizlenecek yer bulur, şaşmaz şekilde bir gün tüm tazelik ve unutulmazlığıyla ben buradayım der. Artık gizlerin balta girmemiş ormanı üzerinde, tüyler ürpertici deyimiyle ve daha başka sözcüklerle nitelenecek yaşantı üzerinde felsefe yapmak gibi bir niyetim yok; başkalarının işi bu; çünkü zeki insanın usu, ne kadar hayranlık duyulsa yine az olan bu us, söz konusu işin de üstesinden gelmiş, aslında akıl erdirilemezden, eşi benzeri olmayandan, bu şeytani olandan, dayanılmaz olandan gerekli sistemleri profesörleri ve yazarlarıyla bir felsefe kotarıp ortaya koymuştur. Bana bu konuda söz düşmez, yaşam bilmecesi uzmanlarının yapıtlarını da okuyabilmiş değilim. Ben yalnızca durum böyle gerektirdiği, yaşadığım zaman dilimi benden bunu istediği için, günlük meslek yaşamımdan yola koyularak belli bir eğilim ve sistematiğe yer vermeksizin yazarın yaşam konusundaki yalanları üstüne, ayrıca bu yalan duvarlarını delip gelen giz şimşekleri üstüne bir şeyler söylemek istiyorum. Sırası gelmişken şunu

da ekleyeyim ki, yazar yazar olduğu için dünyanın gizine daha yakın değildir, yazar da başkaları gibi başının üstünde bir çatı, ayakları altında bir zemin ve yatağının çevresine sineklere karşı sistemlerden, geleneklerden, soyutlamalardan, basite indirgemeler ve yüzeyselleştirmelerden bir cibinlik germeden pek yaşayamaz. O da tıpkı gazeteler gibi dünyanın gök gümbürtülü karanlığından kendine bir düzen, bir coğrafya oluşturur, çok boyutlu değil de düz bir mekânda yaşamayı yeğler, patlayan bomba seslerini değil de müzik dinlemeyi sever daha çok ve kaleme aldığı yazıyla, düşünce ve yaşantılarını okuyucunun adeta paylaşımını sağlayacak bir normun, bir dilin, bir sistemin var olduğu gibi özenle kotarılmış bir hayalle okuyucuya yönelir. Genelde herkes nasıl davranıyorsa o da öyle davranır, işini elden geldiğince iyi yapmaya bakar; üzerinde dikildiği zemin kendisini nereye kadar taşıyacaktır, okuyucular düşünce ve yaşantılarını gerçekten benimseyip, onlarla özdeşleşiyor, onları paylaşıyorlar mı, okuyucunun inancı, dünyaya bakışı, ahlak anlayışı, düşünce tarzı ne ölçüde kendisininkilere benziyor, bunlar üzerinde kafa yormaktan sakınır.

Bu yakında bana mektup yazan bir genç "yaşlı ve bilge" diye niteliyordu beni. "Size güvenim var, çünkü siz yaşlı ve bilge birisiniz" diye yazıyordu. O sıra kafam biraz yerindeydi, başkalarınca yollanmış yüzlercesinden pek farksız mektubu baştan sona okumayıp orasından burasından bir cümle, birkaç sözcük çekip aldım, elden geldiğince titiz gözden geçirdim bunları, neler söylediklerini araştırdım. "Yaşlı ve bilge" sözcükleri duruyordu karşımda, uzun ve zengin yaşamında sevindirici denemeyecek, bu düşkün durumundakinden çok daha sık olarak kendini bilgeliğe alabildiğine yakın hissetmişse de, artık yorgun düşüp yıpranmış yaşlı bir adamı güldürebilirdi. Yaşlı, evet öyleydim, doğruydu bu, yaşlı, tükenmiş, düş kırıklığına uğramış, yorgun düşmüştüm. Ama "yaşlı" sözcüğü bambaşka bir şey de anlatabilirdi kuşkusuz. Eski söylencelerden, eski evler, eski kentlerden, kocamış ağaçlardan ve antik topluluklardan, antik kültlerden söz açıldığında "yaşlı" sözcüğü, sözü edilen şeyi değerden düşüren, onunla eğlenen, onu horlayan bir anlam içer-

mekten uzaktı. Demek oluyor ki, yaşlılığın özelliklerinden çok küçük bir bölümünü kendime mal edebilirdim. Sözcüğün bir sürü anlamından yalnızca olumsuzluk içeren bir yarısı üzerinde durup bunları kendi üzerimde uyguluyordum. Eh, mektubu yazan genç için "yaşlı" sözcüğü ne de olsa pitoresk, saçı sakalı ağarmış, hoşgörüyle gülümseyen, biraz duygulandırıp insanda biraz saygı uyandıran bir diğer anlamı da kapsayabilirdi; henüz yaşlı sayılamayacağım günlerde benim için hep bu ikincil anlamı da taşıdı en azından. Evet, bu durumda sözcüğü elimin tersiyle itmeyerek benim için kullanılmış olmasını anlayabilir, buna karşı çıkmayabilirdim.

Peki ama, ya o "bilge" sözcüğü! Evet, aslında ne anlama geliyordu bu sözcük? İçerdiği anlam hiç değerinde bir şeyse, genel, silik, herkesçe kullanılagelen bir sıfattan, bir kelimeden başka şey değilse, o zaman tümüyle bir yana bırakılabilirdi. Yok böyle değil de gerçekten bir anlamı varsa, bu anlamı nasıl ele geçirecektim? Derken sık sık başvurduğum bir yöntem geldi aklıma, serbest çağrışım yöntemi. Biraz dinlenip odanın içinde bir süre gidip geldim, "bilge" sözcüğünü bir kez daha mırıldandım kendi kendime ve ilk aklıma gelecek sözcüğü beklemeye koyuldum. Bak sen, olmayacak bir sözcük gelmişti aklıma: Sokrates sözcüğü. Hiç yoktan yine iyiydi, yalnızca bir sözcük değil, bir isimdi bu ve ismin gerisinde soyut bir şey değil, bir varlık, bir insan saklıydı. İyi ama, o cılız bilgelik kavramının kanlı canlı, alabildiğine gerçek Sokrates ismiyle ne alıp vereceği vardı? Bunu saptamak zor değildi. Bilgelik, kendisinden söz açar açmaz orta ve yüksek öğretim kurumlarındaki hocaların, tıklım tıklım anfilerde ders veren profesörlerin, başyazıları ve magazin sayfaları yazılarını kaleme alanların Sokrates'e öncelikle yakıştırmadan duramadığı bir sıfattı. Bilge Sokrates. Sokrates'in bilgeliği ya da derste seçkin bir hocanın deyişiyle, bir Sokrates'in bilgeliği. Bu bilgelik konusunda söylenecek daha fazla bir şey yoktu. Ama bu boş lafı işitir işitmez bir gerçek, bir doğru, bir başka söyleyişle gerçek Sokrates, tüm efsanevi süslemelere karşın hayli diri, hayli inandırıcı bir kişi sesini duyurmaya başlıyordu. Ve bu kişi, iyilik taşan çirkin yüzüyle Atinalı bu yaşlı adam, kendi bilgeliği konusunda yanlış anlamaya yer vermeyecek gibi açıklamaya başvur-

muş, hiç ama hiçbir şey bilmediğini ve bilgelik sıfatına asla layık olmadığını var gücüyle ve kesinlikle dile getirmişti.

İşte yine doğru yoldan sapmış, gerçeklerin ve gizlerin yakınında bulmuştum kendimi. Hep böyle olurdu zaten: bir yol bulup şeytana uyup düşünce ve sözcükler üzerine ciddi anlamda eğilmek istedi mi, insan hemen boşlukta, bir belirsizlik, bir karanlık içinde bulurdu kendini. Bilgin kişilerin, hatiplerin, konferans vermekte usta adamların okul kürsülerinin ve deneme yazılarının dünyası haklıysa, o zaman Sokrates düpedüz bilisiz biriydi, ilkin hiçbir şey bilmeyen, sonra gerçeği sorgulama gücü ve avadanlığını özellikle bu bilmezliğine ve bilmelere olan inançsızlığına borçlu bir kişiydi.

Ben yaşlı ve bilge adam yaşlı ve bilge olmayan Sokrates önünde dikilmiş duruyordum, kendimi ya savunacak ya da savunamayıp bir utanç duygusuna kapılacaktım. Utanıp sıkılmam için yeterince neden vardı; çünkü başvurduğum tüm hile ve kurnazlık bir yana şunu çok iyi anlıyordum ki, bana bilge diyen delikanlı bunu yalnızca aptallığından ve gençlere özgü bilisizliğinden yapmamıştı, onu bu yola ben kendim itmiştim; onu ben ayartmış, görmüş geçirmişlik ve kafa yormuşluk gibi, öğreti gibi, yaşlılık bilgeliği gibi bir şeyin kendini hissettirdiği yazılarımdaki bazı sözcüklerle onu bu konuda biraz da ben kendim yetkili kılmıştım. Öyle görünüyor ki, her ne kadar yazılarımda geçen "bilgelik" sözcüğünü tırnak işaretleri arasında dile getirmiş, buna kuşkuyla bakmış, hatta geçersiz kılıp geriye almışsam da, yine de yaşamımda ve tüm yaptıklarımda bunları yadsımaktan çok varlıklarını kabullenmiş ya da susup sesimi çıkarmaksızm usun, inancın, dilin geleneklerine saygı göstermiştim. Yazılarımda yer yer bir şimşeğin çaktığı yadsınamasa da, bulutlarda ve geleneksel mihrap tabloları önündeki perdede bir yırtılmanın ve ardında apokaliptik bir tehlikenin varlığı sezilse de, insanın en güvenilecek servetinin yoksulluğu, en gerçek ekmeğinin onun açlığı sayılacağına yazılarımda yer yer üstü kapalı değinmemiş değildim; ama genel olarak ben de başkaları gibi güzel biçimler dünyasına ve geleneklere yönelmek istemiştim daha çok, sonatların, füglerin, senfonilerin bahçesini tüm apokaliptik ateşten göklere ve dilin büyülü oyununu ve avuntularını tüm yaşantıla-

ra yeğlemiştim. Öyle yaşantılar ki, dil var olmaktan çıkıp bir hiçe dönüşür, çünkü dile gelmeyen, düşünceye sığmayan, dünyanın yalnızca giz olarak, bir yaralanma olarak yaşanacak içi, korkunç güzel, belki mutlu, belki ölümcül bir an bize çevirir gözlerini. Mektubu yazan genç bana bilisiz bir Sokrates değil de, profesörler ve magazin yazarları gibi bilge gözüyle bakmışsa, genel olarak haklı bulurdum kendisini.

Yine de delikanlının bilgelik tasarımında neyin klişe, neyin yaşantı sayılacağı araştırılıp saptanacak gibi değildi. Onun yaşlı bilgesi yalnızca bir tiyatro figürüydü, bir korkuluktu bakarsın; ama bakarsın "bilge" sözcüğünün az önce bende uyandırdığı çağrışımlar dizisine kendisi de aşinaydı. Kendisi de belki "bilge" sözcüğünde ilkin elinde olmaksızın Sokrates'i düşünmüş, ama sonradan bu düşüncesini yadırgayıp şaşırmış, özellikle Sokrates'in bilgeliği kendisine hiç yakıştırmadığı, bilgelik sözcüğünü hiç duymak istemediği aklına gelmişti.

Diyeceğim "yaşlı ve bilge" sözlerini irdelemem bana fazla bir yarar sağlamamıştı. Öyle ya da böyle mektup işini bir sonuca bağlamak için bu kez ters bir yol izledim; rastgele seçilmiş tek tük sözcüklerden yola koyulup durumu aydınlatmayı bırakarak mektubun içeriği üzerine, delikanlıyı bana mektup yazmaya yönelten neden üzerine eğildim tümüyle. Bu da bir soruydu, görünürde çok basit, dolayısıyla yanıtlanması da güçlük doğurmayacak bir soru. Şöyle deniyordu soruda: "Yaşamın bir anlamı var mıdır? İnsanın kafasına bir kurşun sıkması daha iyi olmaz mı?" İlk bakışta soru yanıtlanmaya pek izin verecek gibi değildi. Ben soruyu şöyle yanıtlayabilirdim: Hayır, azizim, hayatın bir anlamı yok ve gerçekten daha iyi olurdu vb. Ya da şöyle bir yanıt verebilirdim: Hayatın, azizim, bir anlamı var elbet ve bir kurşunla işin içinden sıyrılmak söz konusu olamaz. Ya da şöyle bir yanıt: Her ne kadar hayatın bir anlamı yoksa da, bir kurşunla insanın canına kıyması gerekmez bunun için. Ya da şöyle: Hayatın pekâlâ bir anlamı varsa da, bu anlamın gereğini yerine getirmek ya da sadece bu anlamı bilmek öyle zor ki, yine de en iyisi kafaya bir kurşun vb.

İlk bakışta sanırım bunlar delikanlının sorusu karşısında akla gelebilecek yanıtlar olabilirdi. Ama daha başka olanaklar

aramaya kalkınca çok geçmeden gördüm ki, dört ya da sekiz değil, yüz, belki bin yanıt vardı verilebilecek. Yine de mektubun yazarı için gerçekte yalnız bir tek yanıtın, dışarıya açılan yalnızca bir tek kapının, yaşadığı çaresizlik cehenneminden esenliğe tek bir çıkış yolunun var olduğuna insan yemin edebilirdi. Bu tek yanıtın da ele geçirilmesine yardım edecek ne bir bilgelik, ne bir yaşlılık söz konusudur. Mektuptaki soru beni düpedüz bir karanlığın içine götürüp bırakıyor, çünkü bendeki bilgeliklerden, ayrıca benden çok daha yaşlı ve çok daha görmüş geçirmiş, ruhsal sorunlarda kendilerine danışılan kişilerin bilgeliklerinden kitaplarda, vaazlarda, konferanslarda ve yazılarda pek güzel yararlanılabilirse de, ortadaki somut vakaya göre, yaşın ve bilgeliğin değerini abartmasına karşın çok nazik bir durumda bulunan ve o basit "size güvenim var" sözüyle tüm silahlarımı, tüm kandırmaca ve aldatmacalarımı elimden çekip alan ben içtenlikli hastaya göre değildi bunlar. Peki, öylesine çocuksu, öte yandan öylesine ciddi soruya ne yanıt verilebilirdi?

Derken mektuptan bir şey uçup geldi bana doğru, şimşek şimşek bir şey çaktı; bunu akıldan çok sinirlerle, deneyim ve bilgelikten çok mide ve sempatik sinir sistemiyle duyumsadım ve sindirmeye çalıştım: Gerçeğin şöylece bir esintisi, yırtılıp aralanan bulutlar arasından çakan bir şimşek, öbür baştan bir çağrı, geleneklerin ve rahatlıkların öbür başından. Sinip susmaktan ya da çağrıya uyup onu kabullenmekten başka bir çözüm yoktu. Belki hâlâ bir seçenek söz konusuydu; belki de kendi kendime, zavallı delikanlının yardımına koşmak doğrusu elimde değil diyebilirdim, benim ondan daha fazla bir şey bildiğim yoktu çünkü; belki mektubu bir başka mektup yığınının en altında bir yere koyabilir, orada olduğunun yarı buçuk bilinciyle yavaş yavaş ortadan kaybolmasına çalışırdım, ta ki sonunda tümüyle aklımdan çıkıp gitsin. Ama bunları düşünürken şunu da biliyordum ki, ancak yanıtlayacak, hem de doğru dürüst bunu yapacak oldum mu mektubu unutabilirdim. Bunu bilmem, bundan emin olmam deneyim ve bilgelikten değil, çağrının gücünden kaynaklanıyordu. Diyeceğim, mektubu yanıtlamam için gereken gücü içimde aramaya kalkmayacak, bu gücü deneyimlerimden, akıllılığımdan, söz konusu alandaki pratiğimden, insancıl tutumumdan

değil, gerçeğin kendisinden, mektubun bana ilettiği o gerçek kırıntısından sağlayacaktım. Yani mektubu yanıtlamak için gerekli güç mektubun kendisinde vardı; mektup kendi kendisini yanıtlayacak, delikanlının kendisi aradığı yanıtı mektubun içinde bulup kendisine iletecekti. Benden, ben taştan, ben yaşlı bilgeden bir kıvılcım elde edebilirse, bunu yalnızca kendi çekicine, kendi çekiç sallayışına borçlu olacaktı.

Aynı soruyu içeren bir mektubu şimdiye kadar pek çok kez aldığımı, okuduğumu, yanıtladığımı ya da yanıtlamadan bıraktığımı da itiraf etmeliyim. Ancak, mektuplarda dile gelen çaresizlik hepsinde aynı değildi, rastgele bir saatte kalkıp bana bu soruları her zaman güçlü ve temiz ruhlu kişiler yöneltmiyordu, yarı buçuk acıları ve yarı buçuk güvenleriyle varlıklı genç insanlar da vardı aralarında. Bazıları çıkıp kararı bana bıraktıklarını yazıyordu, benim ağzımdan çıkacak bir evet kendilerini yine sağlıklarına kavuşturacak, bir hayır ise hayatlarına mal olacaktı ve onların bu sözleri ne kadar gür yankılanırsa yankılansın, benim gururumu okşamaya yönelik olduğunu, benim zayıf tarafımı hedef aldığını hissedip yargımı ona göre veriyordum: Mektubu yazan bu kişiyi ne benim evet sözüm sağlığına kavuşturacak, ne de hayır sözüm hayatına mal olacaktı; tersine sorunlarını daha da büyütecekti; ileride sorusunu Allah bilir benden başkalarına, başka yaşlı ve bilge kişilere de yöneltecek, alacağı yanıtlarla biraz teselliye kavuşacak ya da bunlarla biraz eğlenecek, bir dosya açıp gelen yanıtlardan bir koleksiyon yapacaktı.

Bugünkü mektubu bana yollayandan böyle bir şey ummuyor, kendisini ciddiye alıyor, onun bana duyduğu gibi ben de ona güven duyuyordum; yardımına koşmayı istiyorsam, bunlar benden değil, ondan kaynaklanıyordu; benim elimi yönlendiren onun gücü, benim geleneksel yaşlılık bilgeliğimi delip geçen onun gerçeği, beni de dürüst davranmaya zorlayan onun saflık ve dürüstlüğüydü. Yoksa bir erdem, bir hemcins sevgisi rol oynamıyordu bu konuda; nasıl ki insan nefes verdikten sonra karşıt yöndeki tüm kararlarına ya da dünya görüşüne aldırmaksızın bir süre sonra ister istemez yine nefes alıyorsa, tıpkı buna benzer bir şey söz konusuydu. Biz istediğimiz için gerçekleşmiyor bu, isteğimiz dışında bir güç bizi buna zorluyordu.

Madem ki çaresiz kalmış, gerçek yaşam şimşeğinin aydınlığını üzerimde hissetmiş, bu yaşamın güç katlanılır ince atmosferinin zorlamasına karşı koyamadan bir kez daha mektuptan yükselen sese ve çığlığa kulak vermiştim, mektup karşısında artık düşünmeme ve kuşkuya kapılmama, artık onu inceleme ve analizden geçirmeme gerek kalmamıştı; çağrısına uyacaktım; öğüt ve bilgimi kendisine iletmeyip ona yardım edecek tek şeyin istediği yanıtı sunmam olduğunu anlamıştım. Delikanlının aradığı yanıtı bir başkasının ağzından işitmesi yetecek, bunun kendi yanıtından, kendisine gerekli olup kendi çağrısıyla kavuştuğu yanıttan başka bir şey olmadığını öğrenecekti.

Bir mektubun, tanınmadık birinin bir sorusunun gerçekten alıcıya ulaşması çok şeye bakıyordu, çünkü mektubu yazan, bekletilmeye gelmeyen gerçek çaresizliğine karşın, derdini yalnızca geleneksel dışavurumlarla dile getiriyor olabilir. "Yaşamın bir anlamı var mı?" diye sorar, bu da bir gencin hayattan bezmişliğini açığa vuran belirsiz sözleri gibi budalaca bir yankılanışı içerir. Ama genel anlamda söylemek istediği "hayat" değildir, çünkü felsefelerle, dogmalarla ya da insan haklarıyla işi yoktur onun, kastettiği yalnız ve yalnız kendi yaşamıdır, benim sözde bilgeliğimden duymak istediği dogma niteliğinde bir söz ya da sanata yönelik bir öğüt değildir; hayır, onun istediği gerçek çaresizliğinin gerçek bir insan tarafından görülmesi, bir an için paylaşılması ve dolayısıyla bu defalık aşılmasıdır. Ve tutalım ki ben de kendisinden böyle bir yardımı esirgemedim, bu durumda yardıma koşan ben değil, onun çaresizliğinin gerçekliği olacaktır; söz konusu gerçeklik ben yaşlı ve bilge insanı yaşlılık ve bilgeliğinden bir saat gibi bir süre soyup almış ve ateşten farksız buzsu bir gerçek dalgasını üzerime boca etmiştir.

Yeter bu mektupla ilgili söylediklerim. Okuyucularından gelen mektupları okumasından sonra yazarın çokluk kafasını şu sorular kurcalar: Kitaplarımı yazarken duyduğum keyfi saymazsam, neydi gerçekte düşündüğüm, istediğim, kastettiğim, amaçladığım şey? Ayrıca şöyle sorular: Çalışmamla söylemek istediğim, amaçladığım şeyden ne kadarını okuyucular onaylayacak ya da yadsıyacak, evet ne kadarının okuyucu ayrımına varacak, ne kadarı hakkında bilgi edinecek? Ve şu soru: Bir yazarın

yapıtlarıyla ne söylediğinin, neyi amaçladığının, niyetinin, etik görüşünün, özeleştirisinin, ahlak anlayışının, genel olarak kitaplarının yapacağı etkilerle bir ilgisi var mıdır? Benim kendi deneyimlerime göre fazla bir ilgisi yoktur. Yazarın çokluk hepsinden önemli gördüğü soru, çalışmasının nasıl bir estetik değeri, nasıl nesnel bir güzelliği içerdiği sorusu bile gerçekte rol oynamaz. Bir kitap estetik ve yazınsal bir değer taşımasa da okuyucular üzerindeki etkisi çok büyük olabilir. Görünürde bu etkilerin pek çoğu akla yatkın ve hesap kitaba gelebilecek türdendir, öngörüye açıktır, olası nitelik taşır. Ama gerçekte dünyada olup bitenler burada da mantıkdışıdır, yasa tanımaz.

Gençler için pek çekici o intihar konusuna dönersek, diyebilirim ki okuyuculardan birden çok mektup almışımdır, mektuplarda bana tam canlarına kıymak üzereyken ellerine falan ya da filan kitabımın geçtiğini, onları kafalarındaki düşünceden kurtarıp aydınlattığını, yeniden bellerini doğrultup ayağa kalkmalarını sağladığını bildirmişlerdir. Ne var ki, aynı kitapla ilgili olarak canına kıymış bir gencin babası bana ağır suçlamalar yönelterek şöyle yazmıştı: Benim lanet olası kitabım, son zamanlarda oğlunun odasındaki komodin üzerinde duran kitaplar arasındaymış ve yalnızca bu kitap sorumluymuş olanlardan. Her ne kadar ben ateş püsküren babanın mektubunu yanıtlayıp oğlunun intiharı için sorumluluğu bir kitap üzerine yıkmakla işin pek kolayına kaçtığını yazdımsa da, mektubu unutabilmem hayli zaman aldı ve bunun nasıl bir unutma olduğu şimdiki anımsamamdan da görülüyor.

Kitaplarımdan bir başkasıyla ilgili olarak Almanya'daki şovenizm hastalığındaki ateş eğrisinin doruk noktasına tırmandığı günlerde Berlin'deki bir kadından bir mektup gelmişti. Benimkisi gibi rezil bir kitabın yakılması zorunluydu, bunun gereğini yerine getirmeye çalışacaktı kendisi ve her Alman anne oğullarını bu kitaptan korumayı bilecekti. Gerçekten çocukları varsa, kadının onları benim rezil kitabımla tanışmaktan uzak tuttuğuna kuşku yoktu, ama dünyanın bir yarısını yerle bir etmekten, silahsız kurbanların kan seli içinde bata çıka yürümesine ve diğer bütün felaketlere yol açmaktan onları alıkoyamadığı kesindi. Ama hemen aynı sıralarda bir başka Alman kadınının aynı kitap

üzerine bana yazdığı satırlar doğrusu dikkate değerdi. Kadın, çocukları olsaydı, hayatı ve sevgiyi bu kitabın gözleriyle görüp tanısınlar diye ellerine onu verip okutacaktı kendilerine. Ancak kitabımı yazarken benim aklımda ne genç insanları uçuruma sürüklemek ne de onlara hayat dersi vermek gibi bir şey vardı, ne onu, ne bunu bir an olsun kafamdan geçirmemiştim.

Belki hiçbir okuyucunun asla aklına gelmeyen bambaşka bir şey, yazar için üzüntü ve eza kaynağı olabilir ve bu da şu sorudur: Neden görünürdeki ilk duygularımın tersine davranıp yaratılarımı, tasa ve sevinçlerimin sevgili yavrularını, yaşamımın en iyi kumaşından dokunmuş bu ürünleri yabancı gözler önüne seriyor, nasıl pazara çıkarıldıklarını, nasıl baş tacı edildiğini ya da küçümsendiğini, övüldüğünü ya da yerin dibine batırıldığını, önemsendiğini ya da yüzüne bakılmadığını görmek merakından kendimi uzak tutamıyorum? Neden onları kendimde alıkoyup en çok bir dosta göstermekle yetinmiyor, yayınlanmalarına asla izin vermezlik yapmıyor ya da ancak ölümümden sonra böyle bir şeye müsaade etmiyorum? Şan şöhret hırsından mıdır bu, kendimi beğenmişliğimden midir, saldırı hevesinden mi ya da bilinçaltında yatan saldırıya uğrama arzusundan mı? Sevgili çocuklarımı boyuna tutup dünyadan içeri salmaya ve tüm yanlış anlamaların, tüm rastlantıların ve tüm hoyrat davranışların eline bırakmaya kim beni zorluyor?

Öyle bir soru ki, hiçbir sanatçı bundan yakasını kurtaramaz. Çünkü dünya bizim tezgâhlarımızda dokuduğumuz ürünlerin karşılığını bazen fazlasını ödüyorsa da, bu ödemeyi yaşamla, ruhla, mutlulukla, varlıklarının özüyle değil, verebilecekleri şeyle, yani parayla, onurlandırmalarla, önde gelen yazarlar listesine almalarla yapar. Hatta bazen sanatçının çalışmalarını hiç olmayacak yanıtlarla karşılayabilir. Şöyle der örneğin: Bir sanatçı halk için çalışır, onun doğal etki alanı ve doğal pazarıdır halk. Ama halk kendisine emanet edilmiş yapıtı bakarsın çürümeye terk eder, sanatçıya ekmek parasını da, takdiri de çok görür. Derken bir başka yerde yabancı bir halkın aynı yapıtı birden anımsadığı görülür, düş kırıklığına uğramış yazarına az çok hak ettiği karşılığı buyur eder: ekmek parası ve takdir. Bunun üzerine söz konusu çalışmanın aslında kendisi için kotarılıp kendisine su-

nulduğu halk sanatçıya var gücüyle yaşa, var ol diye seslenir, içinden çıkmış birinin bu şekilde ödüllendirilmesinden kıvanç duyar. Ve bu, sanatçıyla yazar arasında olabileceklerin hiç de en şaşırtıcısı değildir.

Değiştirilmesi olanaksız bir şey için yanıp yakılmanın, elden çıkıp gitmiş bir masumiyet için sızlanmanın pek bir yararı yoktur. Ama yine de vazgeçilmez bundan, en azından bazen yazarlar bu yola başvurur. Dolayısıyla, bir büyü, bir sihir yardımıyla tüm yapıtların yine kişisel mülkiyete dönüştürülebilmesi ve bir Rumpelstilzchen* olarak bunun sevincinin yaşanması benim için de büyük bir çekiciliği içermiştir hep. Sanatçıyla dünya arasındaki ilişkide aksayan bir taraf vardır, bunu dünyanın kendisi bile bazen hissettiğine göre, sanatçı nasıl daha bir duyarlıkla hissetmez. Her türlü başarıyı elde etse bile, yapıtını dünyaya buyur ettiği için kapıldığı düş kırıklığından, mahrem, sevilen ve masum bir şeyi elden çıkardığından, satışa sunduğundan ve başkalarına peşkeş çektiğinden dolayı kapıldığı aşırı üzüntüden biraz bir şeyler, daha gençlik yıllarımda bazı hoşlandığım yapıtlardan ve en çok da küçük bir Grimm masalından, o kara kurbağa masallarının birinden yankılanıp gelir bana doğru. Söz konusu masalı vücudumda bir ürperti duymadan, ruhumda hafif bir sızı hissetmeden şimdiye kadar okuduğum olmadı. Böyle büyülü bir masal anlatılacak gibi değil; dolayısıyla, hiçbir sözcüğünü değiştirmeden yazımın sonuna koyuyorum onu:

Öksüz bir kız kentin duvarı dibinde oturmuş da iplik eğiriyormuş. Ansızın duvarın altındaki bir delikten bir kurbağa çıkıp gelmez mi! Kız hemen ipekten mavi eşarbını yanı başına açıp yaymış; kurbağalar böyle eşarplara bayılır, yalnızca onlara gelirmiş. Kurbağa eşarbı görür görmez geriye dönmüş, sonra yeni-

* Grimm Kardeşler'in derlediği masalların birindeki kahramanın ismi. Masalda yoksul bir değirmencinin bir kızı vardır. Bir gün kralla karşılaşan değirmenci, ona kızının samanı altına çevirecek hünere sahip olduğunu söyler, kral da kızı saraya getirtip sınavdan geçirir. Kız çaresizdir. Cüce bir adam imdadına yetişir, sihirle samanın altına çevrilmesini sağlar. Sınav üç kez yinelenir. Üçünde de kıza yardım eden cüce, karşılığında kızdan kraliçe olduğu zaman dünyaya getireceği ilk çocuğu kendisine vermesini ister. Kız kraliçe olur, sözünü tutup dünyaya getirdiği ilk çocuğunu cüceye vermeye yanaşmaz. Cüce, ancak kraliçe ismini bilince isteğinden vazgeçecektir. Kız da bunu öğrenir, çocuğunu cüceye vermekten kurtulur, sevincinden dünyalar kendisinin olur. (ç. n.)

den gelmiş, altından küçük bir taç getirmiş yanında, tacı eşarbın üzerine koyup yeniden gitmiş. Kız tacı eşarbın üzerinden alıp kaldırmış, ışıl ışıl parıldıyormuş taç, ince ince altından yapılmış bir taçmış. Aradan çok geçmemiş, kurbağa bir ikinci kez dönüp gelmiş, tacı yerinde göremeyince sürüne sürüne duvara yaklaşmış, üzüntüsünden başçağızını bütün gücüyle duvara vurmaya başlamış, sonunda cansız düşüp kalmış yere. Kız taca el sürmeyip yerinde bıraksaymış, kurbağa belki yuvasındaki hazineden daha çok şey taşıyıp getirecekmiş.

1947

Yaşlılık Üstüne

İhtiyarlık yaşamımızın basamaklarından biridir ve bütün öbür basamaklar gibi kendine özgü bir yüzü, kendine özgü bir havası ve iklimi, kendine özgü sevinç ve sıkıntıları vardır. Saçları ağarmış biz yaşlılar da tüm genç insan kardeşlerimiz gibi varoluşumuza anlam kazandıran bir ödevi yerine getiririz; ölümcül hasta ya da can çekişen ve bu dünyadan gelecek çağrıların hiçbirini artık pek algılayamayan kimsenin de kendine özgü bir ödevi, yerine getireceği önemli ve zorunlu bir misyonu vardır. Kocamışlığı da gençlik gibi güzel ve kutsal bir ödev bekler, ölmeyi öğrenmek ve ölmek de bütün ötekiler gibi değerli bir işlevdir; yeter ki, tüm yaşamın anlam ve kutsallığı önünde bir huşu duygusuyla yerine getirilsin. Nasıl ki mesleğine ve günlük işine nefretle bakıp bunlardan kendisini uzak tutmaya çalışan güçlü kuvvetli genç biri kendi yaşam basamağının temsilcisi sayılmazsa, ihtiyarlığı, ak saçları ve yaklaşan ölümü nefret ve korkuyla karşılayan bir yaşlı da kendi basamağının vakur bir temsilcisi sayılamaz.

Kısaca söylemek gerekirse, yaşlı bir insan olarak varoluş hikmetine uygun davranabilmek ve üzerine düşen ödevin üstesinden gelebilmek için yaşlılığa, onun beraberinde getireceği her şeye rıza göstermek, bunları evet diyerek benimsemek gerekir. Bu evet sözü söylenmedi de doğanın bizden beklentileri bir teslimiyet duygusuyla karşılanmadı mı, ister kocamış, ister genç olalım, yaşadığımız günlerin önem ve anlamı çıkıp gider elimizden, yaşamı aldatmış oluruz.

İhtiyarlığın birtakım şikâyetleri yanı sıra sürükleyip getirdiğini ve sonunda da ölümün ihtiyarlamış insanın yakasına yapıştığını bilmeyen yoktur. Yaşlanan kimsenin her yıl kendinden bir şeyler feda etmesi, bir şeylerden el çekmesi gerekir. Yaşlanan kişi, duyularına ve güçlerine eskisi gibi güvenmemeyi öğrenmek zorundadır. Daha kısa süre önce küçük bir gezinti yeri diye baktığımız yol, yaşımız ilerledikçe uzar ve güç görünür bize, bir gün gelir, bu yolu yürüyemez oluruz. Ömür boyu bayıla bayıla yediğimiz bir yemek vardır, gözden çıkarırız ister istemez. Bedenimizin bizlere sağladığı zevk ve hazlar seyrekleşir giderek ve karşılığı daha pahalı bir şekilde ödenmeye başlar. Sonra, yaşlılıktaki bütün o dert ve hastalıklar, duyulardaki zayıflama, organların işlevlerini eskisi gibi göremeyişi, o bir sürü ağrı ve sızı özellikle uzun ve sıkıntılı gecelerde yadsınacak gibi değildir, acı gerçeklerdir bunların hepsi. Ne var ki, yalnızca bu çöküş sürecine kendini teslim edip yaşlılığın da iyi ve üstün yanları olduğunu, kendine özgü avuntuları ve sevinçleri içerdiğini göz ardı etmek zavallı ve hazin bir davranıştan başka şey değildir. Bir yerde karşılaşacak iki yaşlı yalnızca o baş belası gut hastalığından, kaskatı kol ve bacaklardan, merdiven çıkarken üzerlerine çullanan nefes darlığından söz açmamalı, yalnızca dert ve sıkıntılarını birbirlerine buyur etmekten kaçınarak, avutucu ve iç açıcı yaşantılarıyla deneyimlerini de birbirlerine aktarmalıdır. Ve bu tür yaşantı ve deneyimler hiç de az değildir.

Yaşlıların hayatındaki olumlu ve güzel yanı belirtip, biz aksaçlılarm gençlerin yaşamında hiçbir rol oynamayan güç, sabır ve haz kaynaklarına sahip olduğumuzu anımsatırken, dinlerin ve tapınakların yaşlılara sağladığı avuntuya değinmeyeceğim. Bu benim değil, din adamlarının işidir. Ne var ki, yaşlılığın bize buyur ettiği bağışlardan birkaçını burada bir şükran duygusuyla anmadan geçmek istemem. Benim için bu bağışlardan en değerlisi, uzun bir ömür sürdükten sonra bellekte taşınan ve yaşam sürecindeki etkinliğin yitirilmesiyle her zamankinden çok ilgi duyup kendilerine yöneldiğimiz görüntü (imge) hazinesidir. Altmış ya da yetmiş yıl önce bu dünyadan göçüp gitmiş insanların görüntüleri ve yüzleri içimizde yaşamını sürdürür, hepsi de bizimdir, bize arkadaşlık eder, yaşam dolu gözlerle bize bakıp

durur. Zaman içinde yitip gitmiş ya da baştan aşağı değişmiş evleri, bahçeleri ve kentleri eskisi gibi sapasağlam karşımızda görür, yıllar önce yapılmış gezilerde karşılaştığımız uzak dağları ve deniz kıyılarını belleğimizin resimli kitabında yine öyle taze ve renkli buluruz. Bakmak, izlemek, düşüncelere dalmak biz yaşlılarda giderek daha çok bir alışkanlık ve antrenmana dönüşür, olayları uzaktan izleyen bir kişinin ruh hali ve tutumu, biz farkına varmadan tüm davranışımıza siner. İnsanların büyük çoğunluğu gibi istekler, düşler, heves ve arzular, tutkular yıllar ve yıllarca oradan oraya sürüklemiştir bizi; sabırsız, gerilim ve beklentiler içinde, doludizgin sağa sola koşturmuşuzdur; bazen isteklerimiz yerine gelmiş, bazen düş kırıklıklarına uğramış, şiddetli heyecanlara kapılmışızdır; ihtiyarlık günlerimizde ise yaşamımızın oluşturduğu kocaman resimli kitabın yapraklarını usulcacık çevirir, bir yandan o kovalamaca ve itiş kakışlardan yakayı kurtarıp *vita contemplativa*'da karar kılmanın ne güzel ve yerinde bir şey olduğunu görerek şaşmaktan kendimizi alamayız. Burada, yaşlıların bahçesinde açan öyle çiçekler vardır ki, daha önce kendileriyle ilgilenmeyi hiç aklımızdan geçirmemişizdir. Örneğin, bir sabır çiçeği vardır, soyluluğu sergiler; bu çiçeğin içimizde yeşerip boy atmasıyla daha bir serinkanlı, daha hoşgörülü kişilere dönüşürüz, dışımızda olup bitenlere karışma isteğimiz ve eylemlerde bulunma arzumuz gücünü yitirdikçe, doğanın ve insan soydaşlarımızın yaşamını seyredip sesine kulak kabartma, zenginliğinden dönüp dolaşıp hayretlere düşerek bu yaşama gözlerimizin önünde geçit resmi yaptırma gücümüz büyür, bazen ilgi ve içten bir yerinmeyle, bazen gülerek, çın çın öten bir sevinçle, şaklabanlıkla onun gözlerimiz önünden geçişini izleme yeteneğimiz gelişir.

Geçenlerde bahçede dikiliyordum bir ara; bir ateş yakmış, yapraklar ve kuru dallarla besliyordum. İleriden yaşlı bir kadın yaklaştı, neredeyse sekseninde vardı sanırım; akdikenlerden oluşan çit önünden geçerken durdu, bana baktı. Ben selam verdim; güldü ve dedi ki: "O ateşçiği yakmakla çok iyi ediyorsunuz. Biz yaştakiler, cehennem ateşine yavaş yavaş alıştırmalı kendini." Bu sözler, aramızda başlayan söyleşinin havasına damgasını vurmuştu; bu hava içinde türlü dertlerimizi ve yoksunlukları-

mızı sızlanıp yakınarak birbirimize aktardık, hep bir şaka havası esti konuşmamızda. Sohbetin sonunda her şeye karşın doğrusu hiç de öyle korkulacak kadar yaşlı sayılamayacağımız, kasabamızda bizden yaşlılar, yüz yaşında olanlar bulundukça, bize hiç de gerçekten kocamış gözüyle bakılamayacağını dile getirmeden duramadık.

Pek genç kimseler güç bakımından üstünlükleriyle saf saf arkamızdan gülüp bizim ahlaya oflaya yürüyüşümüzü, birkaç ak telden oluşan saçımızı ve bir deri bir kemik boyunlarımızı gülünç buldular mı, bizim de bir zaman onlar gibi güçlü olup yaşlılara saf saf gülümsediğimizi anımsıyor, kendimizi hiç de onlardan aşağı görüp yenilgiye uğramış saymıyor, onların şimdi bulundukları yaşam basamağını geride bırakıp biraz daha aklı başında, biraz daha hoşgörülü kimselere dönüştüğümüze seviniyoruz.

1952

"Ekmek" Sözcüğü Üstüne

Biz yazarlar dile bağımlıyız, dil bizim avadanlığımızdır; öyle bir avadanlık ki, hakkıyla kullanabilmek kimsenin harcı değildir. En azından ben kendi hesabıma diyebilirim ki, okula başladığımdan bu yana geçen yetmiş yılı aşkın süredir Alman dilini öğrenmek, bu dile doğru dürüst vâkıf olabilmek kadar inatla sarılıp peşinden koştuğum başka bir şey olmadı. Öyleyken hâlâ bu konuda hayretten ağzı açık bir acemi gibi görüyorum kendimi; bir büyülenmişlikle, yarı ürkek, yarı mutlu, küçük bir harf yığınından sözcükler, cümleler, kitaplar, tüm evrene ilişkin yazılı görüntüler üretebilen alfabe labirentlerinin içinde dönüp dolanıyorum.

Dilin temeli ve başta gelen öğeleri sözcüklerdir kuşkusuz. Sözcüklerle düşüp kalkmalarımız sonucu çok geçmeden görürüz ki, bir sözcük ne kadar eskiyse o kadar çok bir yaşam, bir büyü gücü içerir. Cennette Âdem'in ağaçlara ve çiçeklere verdiği isimler, sonradan değerli bilgin Linné'nin onlara verdiği isimlerden daha başka, daha derin güçlerle donatılmıştı.

Bizim yeryüzündeki dillerin tümü hayli yaşlıdır; ama sözcük dağarcıklarında sürekli bir değişim süreci yaşanır durur.

Sözcükler hastalanabilir, sözcükler ölebilir ve bir daha ortalarda görünmemek üzere yitip giderler, yeni sözcükler ise her Allahın günü her dilde sözcük dağarcığına gelip katılır. Ne var ki, tüm ilerlemelerde söz konusu durum burada da karşımıza çıkar: Bir yandan, yeni nesneleri, yeni yaşam koşullarını, insan hayatının yeni işlev ve gereksinimlerini niteleyecek sözcükleri ele

geçirme bakımından dildeki yeteneği gördükçe şaşıp kalır, hayranlıktan kendimizi alamayız; ama daha bir yakından bakınca çok geçmeden anlarız ki, yüz kadar sözde yeni sözcükten doksan dokuzu eskilerin mekanik bileşiminden türetilmiştir, hatta gerçek ve sahici sözcükler olmayıp geçici çözüm amacıyla uydurulmuştur hepsi. Son iki yüzyılda dilimize gelip katılmış yeni sözcüklerin sayısı korkunç denecek kadar kabarıktır, hayretler içinde bırakır insanı; gelgelelim, ağırlık ve anlatım güçleri, dil açısından taşıdıkları cevher, güzellik ve içerdikleri saf altın bakımından yoksullukları yürekler acısıdır, görünürdeki zenginlikleri bir enflasyon gözbağcılığından başka şey değildir.

Rastgele bir gazetenin rastgele bir sayfasına göz attık mı, bu tür düzinelerce sözcükle karşılaşırız, henüz kısa süre önce var olmayan, hemen bir iki gün sonra ortadan kaybolup kaybolmayacakları bilinmeyen sözcüklerdir tümü. Bir gazete sayfasından kasıtlı bir seçmeye gidilmeksizin alınmış birkaçı şöyledir örneğin: Şube, temettü tevzii, rantabilite dalgalanması, atom bombası, varoluşçuluk. Tümü de karmaşık, uzun ve iddialı sözcükler bunların, tümü de aynı kusuru içerir, boyutlarından biri eksiktir, söz konusu nesneyi nitelerler nitelemeye, ama büyüleyici, sihirli güçleri yoktur, aşağıdan, topraktan ve halkın bağrından değil, yukarıdan, redaksiyon bürolarından, sanayinin tezgâh ve atölyelerinden, yönetici kadroların makam odalarından gelirler.

Eski, gerçek, olgun, altın değerinde, saf ve sağlam, kusursuz sözcüklere birkaç örnek: Baba, ana, ata, toprak, ağaç, dağ, ova. Bu sözcüklerden her biri profesörün ya da idare meclisi üyesinin olduğu kadar, çobanlık yapan bir çocuğun da anlayabileceği sözcüklerdir, her biri yalnızca usumuz değil, duyularımıza da seslenir, her biri anımsamalardan, tasarımlardan ve çağrışımlardan bir bulut kaldırır havaya, her biri dünya durdukça duracak, onsuz yapılamayacak, yokluğu düşünülemeyecek bir şeyi anlatır. Bu değme, bu anlam yüklü zengin sözcüklerden biri de ekmek sözcüğüdür. Sözcük ağza alınsın, içeriği gönle akıtılsın yeter ki, gerek bedensel, gerek ruhsal tüm yaşam güçlerimize davetiye çıkarılır, hepsi etkin duruma geçirilir. Mide, damak, burun, dil, dişler, eller, hepsi kendilerine düşen rolü oynar bu etkinlikte ve ansızın belleğimizde yüzlerce anı gözlerini dünyaya açar, baba

evindeki sofra gelir aklımıza, sofrada aşina yüzleriyle çocukluğumuzda sevdiğimiz kişiler oturur, anne ya da babamız dilimler keser ekmekten, kesilen dilimler dilimlerin kesildiği kimsenin yaşına ya da açlık derecesine göre biraz ince, biraz kalındır; bardaklarda sıcak sabah sütü burcu burcu tüter. Ve bir anımsama tüm güzelliği ve çekiciliğiyle çullanır üzerimize: Sabahın hayli erken bir saatinde, henüz gecenin bir yarısında bitişikteki fırından nasıl da buram buram kokular esip gelmiştir, sıcacık ve besleyici, uyarıcı ve yatıştırıcı, acıktıran, öte yandan açlık duygusunu az buçuk gideren. Derken sofrayı kuran yaşlı hizmetçi canlanır gözlerimizin önünde, tahtadan kalın ve değirmi siniyi sofra örtüsünün üzerine yerleştirir; koyu kahverengi kabarık kısmında hafif bir parlaklığı, yassı tarafında ise mat renkte un tozlarını içeren kocaman somunu sini üzerine getirip koyar, yanı başına da sert ve kalın ahşap sapı ve geniş ağzıyla kocaman bıçağı bırakır.

Bu kadarla bitmez, ayrıca dünya tarihi içinden anımsamalarla baştan sona yürüyüp gideriz, ekmeğin rol oynadığı binlerce sahne ve görüntü üşüşür belleğimize, yazarların sözcükleri aklımıza gelir ve Kutsal Kitap'ta geçen pek çok söz; nereye bakılsa, günlük yaşamdaki o kaba besleyicilik anlamı dışında, ekmeğin İsa'nın eukharistia* simgesine kadar uzanan daha yüce bir anlam içerdiği görülür. Derken ekmeğe ilişkin çağrışım ve anımsamaların bolluğuyla başa çıkamaz oluruz; bu anımsama ve çağrışımlar büyük ressamların yüzlerce tablosundan sel gibi akıp gelir bize doğru, Sebastian Bach'ın *Passion*'undaki** o mistik "Alın, yiyin, bu benim etimdir" ezgisine varıncaya kadar şükran ve dindarlık havasının solunduğu tüm köşe bucaktan sökün eder.

Ekmeğe ilişkin böyle küçük bir yazı yerine koca bir kitap yazılabilirdi pekâlâ.

* Hıristiyanlıkta ekmekte etinin, şarapta kanının var olduğu inancına dayanan İsa'yı kutsama töreni. Sözcük anlamı Yunancada minnet ve şükranın dile getirilmesi. (ç. n.)

** İsa Peygamber'in çarmıha gerildiğinde çektiği acıları ve ölümünü konu alan eser. 17. yüzyıldaki ilk örnekleri kantat özelliğini taşıyan Passion, 18. yüzyılda olgun biçimini kazandı ve J. S. Bach'ın *Johannespassion* (1724) ve *Mattheuspassion* (1729) adlı eserlerinde doruk noktasına ulaştı. (Ahmet Say'ın *Müzik Ansiklopedisi*'nden alındı: c. 3, s. 23) (ç. n.)

Dilin yaratıcısı ve koruyucusu halk, ekmek için sevecenlik ve şükran duyguları içeren deyimler bulmuştur; bu deyimlerden yalnızca iki tanesini saymam yetecek, yine bir dizi anımsama belleklere akın edecektir: Halk, ekmek için "aziz ekmek" deyimini kullanmayı pek sever. İtalyanlar ve Tessinliler ise bir insanı gerçekten iyi bir kişi diye tanımlayıp övgü konusu yapmak istediler mi, *buono come il pane** derler.

1959

* ekmek kadar iyi. (ç. n.)

Yazmak ve Yazılar

Düşümde pek çok oyma resimle bezenmiş bir okul sırasında oturuyordum. Daha önce hiç görmediğim bir öğretmen, kaleme almam istenen bir kompozisyonun konusunu yazdırdı:

Yazmak ve Yazılar

Oturduğum yerde düşünmeye koyuldum, bir öğrencinin bu gibi küçük sanatsal yapıtları kaleme alırken uyması gereken kuralları anımsamaya çalıştım; sergileme, inşa ve bölümlemeden oluşuyordu bunlar. Sonra, sanırım çok uzun bir süre elimdeki kamış kalemle bir okul defterine bir şeyler çiziktirdim; ama uyandığımda ne çiziktirdiğimi anımsayamadım bir türlü, bugüne kadar da anımsayabilmiş değilim. Gördüğüm düşten aklımda bütün kalan, oyma motifleri ve kıymık kıymık kenarlarıyla oturduğum sıra, çizgili defter ve öğretmenin benden yazmamı istediği kompozisyondu. Onun bu isteğini şimdi uyanıkken de yerine getirmek arzusunu duyuyordum. Yazmaya başladım:

Yazmak ve Yazılar

Düşteki öğretmen artık ortada olmadığı ve eleştirisinden de artık korkmam gerekmediğinden, yazacağım kompozisyonu bir plana dayandırmayıp birbirine denk bölümlere ayırmıyor, nasıl

bir şekil alacağını da rastlantıya bırakıyorum. Bütün yaptığım, kafamda uyanacak imgeleri, düşünceleri, tasarımları beklemek; nasıl gelirlerse öylece kabul ediyorum kendilerini, *Homo ludens** olarak beni ve birkaç dostu elden geldiğince eğlendirsin, ona bakıyorum.

"Yazmak" denince, ilk planda insana özgü az çok düşünsel bir etkinlik geliyor aklıma; çeşitli harflerin çiziktirilmesini, çeşitli hiyeroglif imgelerin kâğıda dökülmesini, edebiyatı, mektupları, günceleri, faturaları, İndocermenlerin ussal ya da Uzakdoğuluların görsel dilini düşünüyorum; Josef Knecht, gençliğinde bir zaman bir şiir düzmüştü bu konuda:

"Yazılar" sözcüğünde ise durum daha değişik. Bu sözcük bana yalnızca divitleri, kurşunkalemleri, mürekkepleri, kâğıtları, parşömenleri, mektupları ya da kitapları anımsatmakla kalmıyor, başka türlü izleri ve işaretleri, özellikle Doğa'nın "yazılarını", yani insana özgü olmaktan uzak, usu işe karıştırmaksızın, istemsiz doğup çıkan, ama bizim "okuyabileceğimiz", gerek bilimin, gerek sanatların dönüp dolaşıp kendilerine konu aldığı irili ufaklı güçlerin varlığından usumuza haberler ileten görüntü ve şekilleri de aklıma getiriyor.

Okulda harfler ve sözcükler çiziktiren küçük bir oğlan bunu kendi gönlüyle yapmaz, yazdıklarıyla da kimseye söylemek istediği bir şey yoktur; ayrıca, yazısını erişilmez ve güçlü bir ideale yaklaştırmak için çaba harcar, bu ideal de öğretmenin akıl almaz, korkunç, ama görenlerde derin hayranlık uyandıran bir kusursuzlukla yazı tahtasına hokus pokus kondurduğu o güzel, eksiksiz, inci gibi harflerdir, "örnek yazı"dır adı, "kural"dır ve ahlaksal, estetik, düşünsel, politik türde var olan, uyulmalarıyla çiğnenmeleri arasında yaşam ve vicdanımızın etkinlik gösterip savaşımlara giriştiği, çiğnenmeleri bizi çokluk pek sevindirip başarı anlamı taşıyan, uyulmaları ise ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın karatahtadaki ideal örneğe ancak zahmetli ve ürkek bir yaklaşıma olanak verecek kurallardan biridir. Sınıftaki oğlanın yazısı kendisini düş kırıklığına uğratır, öğretmenini ise en iyi durumda bile asla pek memnun bırakmaz.

Ama aynı öğrencinin kimse tarafından gözetlenmediğini

* Latince: Oyun oynayan insan (ç. n.).

hissettiği anlar doğru dürüst bilenmemiş küçük çakısını çıkarıp oturduğu sıranın eskimiş, gevrek tahtasına ismini kazımaya çalışması, haftalardır uygun bir fırsat ele geçirdi mi oyalanmadan duramadığı bu çetin, ama güzel uğraş, öğretmenlerce istenen yazma eyleminden apayrı nitelik taşır. Bunu gönüllü yapar öğrenci, bu ona keyif verir, gizlice sürdürdüğü yasak bir uğraştır, ortada uyması gereken kurallar, yukarıdan geleceğinden korktuğu bir eleştiri bulunmaz; ayrıca, yapılan işin anlatmak istediği bir şey vardır, gerçek ve önemli bir şey söyleyecek, yani çocuğun varlık ve istemini açığa vurup bir daha kaybolmayacak gibi zapta geçirecektir. Sonra, bir savaştır yapılan şey; başarıya ulaşırsa zafere ve bayram sevincine dönüşecektir, tahta genelde serttir, daha da sert damarlar içerir kimi yerlerde, çakıysa olanca gücüyle diretir, güçlükler çıkarır oğlanın önüne, yapılan iş için doğrusu ideal bir araç değildir, şimdiden gevşemiş ağzı oynar, ucu çentik çentik olmuştur, ağız kenarı eski keskinliğini yitirmiştir. İşi hayli güçleştiren bir başka şey de, böyle sabırla ve cesaretle çalışmanın öğretmenin yalnızca gözlerinden saklı kalmasının değil, kesme, oyma ve kazma seslerinin onun kulaklarından da gizlenmesi zorunluluğudur. Bu inatçı savaşın sonunda ortaya çıkan eser, bir deftere zevk duyulmadan çiziktirilen harflerden örülmüş satırlara hiç benzemeyecektir. Yüzlerce kez yeni baştan seyredilecek, bir kıvanç, memnunluk ve gurur kaynağı oluşturacaktır. Silinip gitmeyerek varlığını sürdürecek, ilerki kuşaklara Friedrich ya da Emil isimli kişiden haber uçuracak, onların tahminler yürütmesine, kafa yormasına yol açacak, onlarda da benzeri girişimlerde bulunma hevesi uyandıracaktır.

Yıllar içinde pek çok el yazısı gördüm. Yazı dilinden anlayan uzman biri değilim, öyleyken mektup ve manüskrilerdeki yazıların manzarası çokluk bana bir şeyler söyledi, bunlardan bazı anlamlar çıkardım. Öyle yazı tipleri ve yazı kategorileri vardır ki, birazcık bir deneyimden sonra tanınır hemen, bunun için zarfın üzerindeki adrese bakmak bile çokluk yeterlidir. Örneğin, dilencilik kokan mektuplardaki yazı, okul çocuklarının el yazılarına benzer tıpkı, aralarında yadsınmaz bir akrabalık vardır. Yalnızca bir kez, o da başları pek dara düştükçe yazıp size bir ricada bulunan kişilerin mektupları, dilenci mektupları

kaleme alıp sağa sola yollamayı alışkanlık, hatta meslek edinmiş kişilerin yazısından pek farklıdır; bu konuda yanıldığım seyrek olmuştur. Aman Tanrım, ağır özürlülerin, yarı körlerin, baş yastıkları üstünde bir yere iliştirilmiş korkutucu ateş eğrileriyle hastanelerde yatan hastaların çiziktirdikleri sarsak satırlar! Pek çok mektuptaki sözcük ve satırların yalpalayarak, sallantılı, düşe kalka yürüyüşü bazen içeriklerinden daha güçlü, daha belirgindir, daha bir soluksuz bırakır insanı. Kimi vakit de bunun tersi söz konusudur: Hayli yaşlı insanların henüz dipdiri, sağlam, güçlü ve şenlikli el yazılarını elden çıkarmamış olmaları beni ne çok yatıştırır, ne çok sevindirir, anlatamam! Pek seyrek alırım böyle mektupları, ama onları yazanlar da vardır kuşkusuz, hatta doksan yaşındakilerden bile bazen yollayanlar çıkar.

Benim değer verdiğim ya da sevgiyle baktığım pek çok yazı arasında en ilginci, dünya yüzünde bir başka yazıya benzemeyeni Alfred Kubin'in yazısıydı. Güzel olduğu kadar okunaksız bir yazıydı bu. Mektup kâğıdı, bir sürü çizginin oluşturduğu, sık örgülü, insanın kafasını çalıştıran, grafoloji bakımından alabildiğine ilginç bir ağla, dâhi bir ressamın pek çok şey vaat eden çiziktirmesiyle kaplanmış olurdu. Kubin'in mektuplarındaki her satırı sökebildiğimi hiç sanmıyorum, karım da asla bunun üstesinden gelebilmiş değildir. Mektubun içeriğinin üçte birini ya da dörtte üçünü anlayabildik mi, şükrederdik. Bu mektuplarda her defasında öyle bölümlerle karşılaşırdım ki, yaylı sazlar kuvartetinde dört sazın ansızın var gücüyle, adeta aşka gelmişçesine her biri bir yandan karmakarışık çalıp durduğu partitürlere aklım gider, derken bu karmaşanın yerini yine ana çizginin, bir *laytmotifin* aldığını görürdüm.

Pek çok güzel ve iç açıcı el yazısıyla tanıştım, sevdim hepsini. Burada yalnızca Carossa'nın Goethevari klasik üsluptaki, Thomas Mann'ın küçük harflerle işlek ve zekice, dostum Suhrkamp'm şirin, özenli, sülün gibi, Richard Benz'in pek kolay sökülemeyen, ama kişilikli yazısını örnek verebilirim. Kuşkusuz anne ve babamın yazıları gözümde daha değerliydi, daha çok el üstünde tuttum bunları. Annem gibi bir kuş uçuşu kadar hafif, öylesine zahmetsiz, öylesine özgür ve işlek akıp giden, öte yandan öylesine düzgün ve okunaklı bir yazı yazanı görmedim.

Yazmak kolaydı annem için, yazarken kalem kendiliğinden kayıp giderdi, yazmaktan keyif alır annem, yazısını okumak okuyana keyif verirdi. Babam annem gibi gotik değil, Latin harfleriyle yazardı ve Latinceye âşık biriydi; yazısı ağırbaşlı bir görünüm taşır, annemin yazısı gibi uça uça, seke seke ilerlemez, bir çay ya da pınar gibi akmazdı, sözcükler kesin aralarla ayrılırdı birbirinden, yazılacak şey üzerinde düşünmelere ve sözcük seçimlerine ayrılmış molalar sezilirdi. Babamın ismini yazışını daha pek küçükken kendime örnek almıştım.

Grafologlar, el yazılarını yorumlamada olağanüstü bir teknik icat edip adeta kusursuz denecek gibi geliştirmişlerdir. Ben bu tekniği incelemiş, hele öğrenmiş değilim; ama darda kaldığım pek çok durumda söz konusu tekniğin işe yaradığını gördüm ve ayrıca şunu anladım ki, bazen grafologların karakterleri, insan ruhuna nüfuz etmede gösterdikleri başarı düzeyinin altında kalmaktadır. Öte yandan, basılı, ahşap malzeme, karton ve metal üzerine kalıpla örneği çıkarılmış ya da emaye levhalar içinde kalıcı bir yaşam sürmeye mahkûm edilmiş harfler ve rakamlar da vardır, bunları yorumlamak pek zahmete sokmaz insanı. Resmi bildirilerde, yasak levhalarıyla tren vagonlarındaki emaye sayı tabelalarının üzerinde bazen öyle harfler ve sayılarla karşılaştım ki, alabildiğine kansız, alabildiğine berbat, sevimsiz, dirimsellikten yoksun, oyunsuluktan uzak, hayal gücü ve sorumluluğa yer vermeyecek gibi uydurulmuşlardı; o çoğaltılmış durumlarında bile gerek teneke, gerek porselen içinde, kendilerini uyduranların psikolojisini hayasızca yansıtıyorlardı.

Kansız deyip geçtim bunlara; çünkü ne zaman söz konusu çirkin yazıları görsem, gençliğimde okuduğum, beni bir vakit pek sarıp hayran bırakmış ünlü bir kitapta geçen bir cümle gelir aklıma. Sözcükleri için artık kesinlikle bunlardır diyemem ama, sanırım şöyleydi: "Tüm yazılanlar içinde en çok sevdiğim, bir kimsenin kendi kanıyla yazdıklarıdır." O resmi harf korkuluklarıyla karşılaştıkça, yalnızlık ve acılara gömülü birinin kaleminden çıkmış bu güzelim cümlenin söylediklerine hak veresim gelmiş, ama bu istek bir an sonra içimden yine silinip gitmiştir. Söz konusu cümle ve benim buna gençliğimde duyduğum hayranlık, kahramanlardan yoksun bir dönemle ilgiliydi; bu dö-

nemde yaşayanlar ondaki güzellik ve soyluluğun birkaç onyıl sonrakilerden daha az farkındaydı. Sonradan bizler ister istemez öğrenmiştik ki, kanın övgü konusu yapılması, us denilen şeyin aşağılanması anlamını da taşıyabilir ve kana karşı retorik bir hayranlığı açığa vuran kişiler, kanla çokluk kendilerinin kanını değil, başkalarınınkini kastedebilirler.

Ne var ki, yazılar yazan sadece insan değildir. Elsiz, kalemsiz, fırçasız, kâğıtsız ve parşömensiz de yazılabilir bir yazı. Rüzgâr yazabilir, deniz, ırmak ve çay yazabilir, hayvanlar yazabilir, belli bir yerinde bir ırmağın yolunu tıkayan, kaşlarını çatıp bir dağ parçasını ya da bir kenti yeryüzünden silen heyelan da yazabilir yazı. Ama yalnızca insan usudur ki, görünürde kör güçlerin elinden çıkan bu eserleri yazı olarak, yani nesnelleştirilmiş us olarak görme eğilim ve yeteneğini kendisinde barındırır. Mörike'nin o nazlı kuş adımından Nil ya da Amazon ırmağının akışına, alabildiğine yavaş bir tempoyla biçim değiştiren kaskatı bir buzul parçasının yürüyüşüne dek doğada gerçekleşen tüm olayları yazılı eser, anlatı, şiir, destan, sahne oyunu olarak duyumsayabiliriz. Bu, dindar kişilerle çocuklar ve sanatçılarda, ayrıca gerçek bilginlerde, Stifter'in dediği gibi "yumuşak başlı yasanın" hizmetinde çalışan herkeste karşılaştığımız bir durumdur. Sözü edilen kişiler kendilerini her şeyin efendisi gören zorba beyler gibi doğayı sömürmeye ve ayaklar altına almaya yeltenmediği gibi, korkuya kapılıp ondaki devcileyin güçlere tapınmayı da aklından geçirmez, yalnızca doğayı temaşa etmeye, tanımaya, hayretle izlemeye, anlamaya ve sevgiyle kucaklamaya bakar. İster bir şair okyanusa ya da Alpler'e övgüler döşensin, ister bir böcekbilimci mikroskopla minik bir kelebeğin kanatlarındaki kristal çizgilerden kanaviçeyi incelesin, hepsinde aynı dürtü, aynı çaba söz konusudur: Doğayı ve usu kardeşlik ilişkisi içinde bir araya getirmek. Bütün bu uğraşların gerisinde de bilinçli ya da bilinçsiz inanç gibi, Tanrı tasarımı gibi bir şey, yani tümüyle dünyanın bir us, bir Tanrı, bizimkine benzer bir beyin tarafından yönetildiği varsayımı yatar. Yumuşak başlı yasanın hizmetkârları bu görüngüler dünyasına bir yazı olarak, usun bir dışavurumu olarak bakıp onlarla aralarında bir akrabalık kurar, onlara sevgiyle yaklaşmaya çalışır; bu evrensel us, kendi kafa-

larındaki tasarıma göre yaratılmış olsun ya da olmasın, fark etmez.

Şükürler olsun size, doğanın harikulade yazıları! Çocuksu oyunlarınızın saflığında dile gelmeyecek kadar güzel, yok etmelerin ve öldürmelerin saflığında da yine dile gelmeyecek ve akıl almayacak kadar gökçe ve yüce yazılar! Hiçbir ressamın fırçası şimdiye kadar, içinden öyle gelip dalga dalga yüksek otları ve ekinleri okşayan, bunların saçlarını tarayıp dağıtan ya da güvercin kanadı renginde bulutçuklarla oynaşan halkalar halinde havada süzülmelerine ve bir nefes inceliğindeki kenarlarının güneş ışığıyla tutuşup saniyelik ömürlü ebemkuşaklarının doğmasına yol açan yaz rüzgârı gibi oyunbaz ve sevecen, duygulu ve nazlı, tuval üzerinde gezinmemiştir. Bütün bu resimlerdeki mutlulukların ve güzelliklerin ölümlülüğü ve gelip geçiciliği, kendilerine özgü büyü ve kendilerine özgü hüzünleriyle nasıl da bize sesleniyor! Maya'nın yüzünü örten tül, bir varlıktan yoksun, aynı zamanda tüm varoluşun onaylayıcısı! Nasıl ki bir grafolog bir hümanistin, bir cimrinin, bir müsrifin, gözünü budaktan esirgemeyen birinin, sakat bir kimsenin el yazısını okuyup yorumlarsa, bir avcı ve çoban da tilkinin, sansarın, tavşanın izini okur öylece ve hangi cins ve familya içinde yer aldığını bilir, aksayan bir tarafı var mı yok mu, dört ayağını da serbestçe kullanabiliyor mu, yoksa vücudundaki kimi yara bereler ya da artık kocamış olması koşmasını güçleştiriyor mu, elini kolunu sallaya sallaya mı dolaşıyor, yoksa aceleyle seğirtiyor mu, hemen kestirebilir.

Mezar taşları, anıtlar ve onur plaketleri üzerine insan eli, titizlikle kullandığı kalem ve keskilerle çeşitli isimleri, övgüleri, yüzyılların ve yılların rakamlarını oymuştur. Bir mesaj, elden kalkıp çocuklara, torunlara ve torunların evlatlarına, hatta bazen daha da ötelere ulaşır. Yağmurlar zamanla sert taşı yuyup yıkar, kuşların, salyangozların, rüzgârların sürükleyip getirdiği tozlar taş yüzeyler üzerine donuk ve bulanık bir sıva çeker, yazılardaki harflerin çukur yerlerine takılıp kalarak pürüzsüz ve duru biçimlerindeki eski görkemi zayıflatır, insan elinden çıkmış eserlerin doğanın eserlerine dönüşüm sürecini hazırlar, sonunda da su ve kara yosunları gelip örter harflerin üzerini, o güzelim ölümsüzlüğü ağır ağır gerçekleşen yumuşacık bir yokoluş-

tan içeri taşır. Örnek gösterilecek bir dindarlık ülkesi Japonya'da binlerce ormanlık vadide sanatçı elinden çıkmış sayısız heykel, filozof suskunluğu içinde göz alıcı Buda heykelleri, o iyi kalpli Kwannonların*, huşu içindeki Zen rahiplerinin canım heykelleri ufalanıp dökülmelerin, uykularda giysilerden soyunmaların binbir şekli içinde küfleniyor, yosunlardan, otlardan, çiçeklerden ve karmakarışık çalılardan yüzyıllık sakallar ve saç bukleleriyle binlerce yıllık taştan yüzler küflenip duruyor. Bir zaman bu heykellerin önünde tapınmış, onlara sungu olarak çiçekler sunmuş kişilerin evlatlarından dindar biri günümüzde bu heykellerden pek çoğunu harikulade nefis bir albüm içinde bir araya topladı; kendisiyle pek çok fikir alışverişinde bulunduğum bir ülkeden bana sunulan en güzel armağandır bu albüm.

Tüm yazılanlar kısa ya da uzun bir süre içinde silinip gider, bazen binyılları bulur süre, bazen topu topu birkaç dakikadır. Tüm yazıları ve yazıların silinip gidişini evrensel us okur ve güler. Bu yazılardan birkaçını okuyup anlamını sezinlemiş olmamız bizler için iyidir. Tüm yazılardan kendini uzak tutan, ama yine de tüm yazılarda içkin anlam tek ve aynıdır. Ben yazımda bu anlamla oynadım, onu biraz belirgin duruma soktum ya da örtüp gizledim, yeni bir şey söylemedim, söylemek de istemedim. Sezgi sahibi pek çok kişi ve pek çok yazar pek çok kez dile getirdi bu anlamı, her defasında biraz değişik, her defasında biraz daha şen ya da yakınmalı, biraz daha acı ya da tatlı. Sözcükler başka türlü seçilebilir ve cümleler başka türlü kurulup başka türlü birbirine ulanabilir, boyalar palet üzerine bir başka türlü yerleştirilip kulanılabilir, sert ya da yumuşak uçlu kalemden yararlanılabilir yazmalarda, ama hepsinde de söylenecek yalnızca bir tek şey vardır, o eski şey, sıklıkla söylenen, sıklıkla söylenmeye çalışılan, o ezeli ve ebedi şey. Dillerde ve sanatlarda her yenilik ilginç, her devrim heyecan verici, sanatçıların tüm oyunları büyüleyicidir. Bütün bu oyunlarda söylenmek istenen, söylenmeye değer görülen, ama hiçbir zaman tastamam söylenemeyecek olan şey, dünya durdukça hep aynı kalacaktır.

1932

* Çin ve Japonya'da çokluk kadın olarak tasvir edilen merhamet tanrıçası (ç. n.).

"...ileride kitabın kökünün tümüyle kazınacağından tasa etmemize gerek yok. Tam tersine: Halkın eğlence ve öğrenme gereksinimi zamanla başka icatlarca ne kadar çok karşılanabilir duruma gelirse, kitap eski saygınlık ve otoritesine o ölçüde yeniden kavuşacaktır. Çünkü ilerleme esrikliğine kapılmış en çocuksu kişiler bile, yazı ve kitabın dünya durdukça duracak işlevleri yerine getirdiğini öğrenmekte gecikmeyecektir. Gün gelip anlaşılacaktır ki, sözlü anlatılar ve bunların yazıyla günümüze aktarımı insanlığın bir tarihe ve kendi varlığının bilincine sürekli sahip olmasını sağlayan önemli yardımcı araçlar değil, kısaca tek temel araçtır."

Yapıtında, yaşamın büyük karşıtlıklarını, iki kutbunu eğip birbirine yaklaştırma özlemiyle sanat yerine düşünceye başvuran Hermann Hesse, dünyanın ve evrenin kutupluluğu aşarak ulaşacağı birliği kendisi için en kutsal hakikat sayar.

Hugo Ball'in *Romantizmin ihtişamlı ordusunun son şövalyesi* olarak nitelediği Hermann Hesse'nin açık, samimi düşünceler ve doğrudan bir dille kaleme aldığı yazılardan oluşan *Öldürmeyeceksin*; farklı dönemlerle farklı temaları bir araya getiriyor.

Hermann Hesse'nin duru edebiyatını büyük neşeyle ve ilgiyle karşılayan okur için *Öldürmeyeceksin* başlıklı Seçme Denemeler görüntü bombardımanı ve bilgi kirliliği içinde yaşadığımız çağda düşünceleri sadeleştirmek adına iyi bir adım.

Kapak fotoğrafı: Martin Hesse, © Suhrkamp Verlag, Berlin.

ISBN 978-975-08-2147-9

15 TL

9 789750 821479